

VALLANKUMOUSMIEHEN
MUISTEMIA

P. KRAPOTKIN

VALLANKUMOUSMIEHEN
MUISTELMIA

ESIPUHEEN KIRJOITANUT

GEORG BRANDES

AINOASTA TEKIJÄN VENÄJÄÄ VARTEN
HYVÄKSYMÄSTÄ, TARKASTAMASTA JA TÄYDENTÄMÄSTÄ
PAINOKSESTA SUOMENTANUT

EEMIL SJÄSMAA

ENSIMÄINEN NIDE

HELSINGISSÄ, 1910
SUOMALAINEN KUSTANNUS-O. Y. KANSA.

Hämeenlinna, 1910. A. W. Leinosen Kirjapaino.

Tekijän alkulause.

Syvällä levottomuudella olen silmäillyt läpi nämä sivut, ennenkuin ne lähetetään painettavaksi Venäjällä . . .

Usko mullistuksen mahdollisuuteen ja läheisyyteen ei siis ollut pettänyt niitä, jotka viimeisten neljän vuosikymmenen aikana taistelivat Venäjällä vanhettunutta muinaisperintöä vastaan, luottaen voiton läheisyyteen; ja läpi nykyhetken intohimojen, jotka kiivaasti törmäävät vastakkain ja nostavat äkäisiä kuohuja, me jo näemme uuden, uudistetun Venäjän, jossa Venäjän kansalla on mahdollisuus — luotuaan päältään vuosisatoja painaneen ikeen — ryhtyä luomaan uusia tasa-arvoisuuden, vapauden ja yhteistyön periaatteisiin perustuvia yhteiselämän muotoja.

„Mutta kaivataanko nykyään“ — kysyn minä itseltäni — „tänä kiihkeänä aikana tällaista kirjaa, muistelmia menneisyydestä, — siitä, mikä joskus on ollut, mutta ei enää koskaan uudistu?“

Ja mieleeni muistuu sveitsiläinen, kun hän nousee vuorilleen, toisinaan raskas taakka hartioillaan. Hän pysähtyy aika-ajoin huoah-tamaan; ja nojaten sauvaansa hän kääntää aina kasvonsa laaksoon päin. — „Teroita silmäsi tuonne“, sanoo hän matkatoverilleen; „katso, kuinka korkealle jo olet noussut tasangon yläpuolelle, ja se rohkaisee sinua kulkemaan yhä edemmäksi — yhä korkeammalle ja korkeammalle, olkoon tie eteenpäin kuinka vaivaloinen hyvänsä.“

Tähän tapaan ajatellen lähetän kirjani Venäjälle. Tämä kirjanen on vähäinen, minulle tuttu sirpale sitä ääretöntä matkaa, jonka olemme kulkeneet sitten v. 1861. Ja jos mittaa koko sen matkan, jonka olemme suorittaneet maaorjuuden ajoista aina nykyiseen Venäjän kansan valveutumiseen asti; jos ajattelee niitä pikakuvia, jotka tässä kirjassa ovat vedetyt hajanaisin piirroin Länsi-Europan työväenliikkeen elämästä; ja jos luopi itselleen yhtenäisen kuvan siitä, mitä jo on tehty Länsimaissa ja Venäjällä ihmiskunnan vapauttamiseksi kapitaalini ja valtion ikeen alaisuudesta, — niin, samaten kuin sveitsiläisessä, joka silmäilee jo kulkemaansa matkaa,

lukijassa varmaan herää samallinen halu, — kohentaa reppua hartioillaan ja reippaasti, täydellä luottamuksella lopulliseen voittoon, lähtee uudestaan matkalle, paremman, valoisamman tulevaisuuden saavuttamiseksi.

Joulukuulla 1905.

P. KRAPOTKIN.

Georg Brandes'in esipuhe.

Suurten miesten omatekemät elämäkerrat entisaikoina olivat tavallisesti laaditut jonkun näiden kolmen esikuvan mukaan: „Näin hairahtuvainen minä olin; ja tällä tavalla tulin kääntyneeksi“ (Pyhä Aagustinus); tahi „Näin keho minä olin; mutta kuka rohkenee sanoa itseään paremmaksi?“ (Rousseau); tahi „Tällä tavalla kehittyi verkkaisesti, sisältäpäin ja edullisissa olosuhteissa nero“ (Goethe). Kaikissa näissä itsensä esittämismuodoissa on tekijän käsiteltävänä pääasiallisesti oma itsensä.

Yhdeksännellätoista vuosisadalla etevien miesten omatekemät elämäkerrat hyvin usein noudattivat jompaakumpaa seuraavista esikuvista: „Näin kyvykäs ja viehättävä minä olin; näin minua ihailtiin ja minun avujani kiiteltiin“ (Johanne Luise Heiberg), tahi „Näin kyvykäs ja miellyttävä minä olin; näin väärin minua ymmärrettiin, ja näin kovia taisteluita oli minun kestettävä, ennenkuin saavutin maineen kruunun“ (Hans Christian Andersen, „Elämäni historia“). Näissä molemmissa elämäkertamuodoissa tekijä siis pääasiallisesti käsittelee sitä, mitä aikalaisensa ovat hänestä ajatelleet tai sanoneet.

Nyt käsillä olevan oman elämäkerran tekijä ei kiinnitä huomiotansa omiin kykyihinsä eikä siis kerro meille taistelusta, joka hänen on ollut kestettävä, ennenkuin on saanut ansionsa tunnustetuiksi. Vielä vähemmän välittää hän siitä, mitä mieltä aikalaisensa ovat hänestä. Hän ei edes sanallakaan mainitse siitä, mitä toiset ovat hänestä ajatelleet.

Tässä kirjassa ei tekijä ihaile omaa kuvaistaan. Hän ei kuulu niihin, jotka mielellään puhuvat itsestään, ja milloin hän sitä tekee, tekee hän sen vastahakoisesti ja arkailien. Lukija ei tapaa tässä itsensä paljastavia tunnustuksia, ei leutomieliisyyttä, ei ruokotonta avomieliisyyttä. Krapotkin ei puhu puutteistaan eikä avuistaan; hän ei antaudu jokapäiväiseen tuttavallisuuteen lukijoittensa suhteen. Hän ei kerro ensinkään, milloin hän oli rakastunut, ja niin vähän puhuu hän suhteistaan kauniimpaan suku-

puoleen, että vain sivumennen saamme tietää hänen olevan naimisissa. Hän on isä, vieläpä hyvin hellä isä, mutta katsoo sopivaksi mainita siitä vain kerran, tehdessään lyhyesti selkoa viimeisistä kuudestatoista elinvuodestaan.

Häntä huvittaa enemmän kuvailla aikalaistensa sielunelämää, kuin omaansa. Hänen kirjassaan tapaamme psykologisen kuvauksen sekä virallisesta Venäjästä että sen kansan suuresta enemmistöstä, yhteiskunnallisen edistyksen puolesta taistelevasta Venäjästä ja taantumuksellisesta Venäjästä. Tekijä kertoo mieluummin aikalaisistaan kuin itsestään, ja sentähden sisältyy kertomukseen hänen elämästään koko Venäjän historia hänen elinkaudeltaan sekä myös Europan työväenliikkeen historia viimekuluneen vuosisadan jälkipuoliskolta. Kun hän syvennyy omaan sisäiseen maailmaansa, näemme koko ulkomaailman kuvastuvan siihen.

Yhtäkaikki on tässä kirjassa jotakin samantapaista, kuin mitä Goethe on tarkoittanut teoksellaan „Dichtung und Wahrheit“. Siinä nähdään millä tavoin merkillinen henki kehittyi. Myöskin voi sitä verrata Pyhän Augustinuksen „Tunnustuksiin“, sillä kirja on samalla kertomus sisällisestä käänteestä, joka vastaa sitä, mitä ennen sanottiin „kääntymykseksi“. Ja sellainen sisällinen käänne on todellakin koko kirjan käännekohtana ja ytimenä.

Nykyään on vain kaksi suurta venäläistä, jotka ajattelevat kansan hyväksi ja joiden ajatukset hyödyttävät ihmiskuntaa kokonaisuudessaan; nämä ovat Leo Tolstoi ja Piotr Krapotkin. Tolstoi on usein kertonut meille taiteellisessa asussa kohtia elämästään. Krapotkin antaa tässä ensi kerran yleiskuvan koko elämästään, muovailematta sitä kertomuksen muotoon.

Niin kokonaan erilaiset kuin nämä miehet ovatkin, on kuitenkin vastavertaisuutta havaittavissa heidän elämässään ja elämäntutkimuksissaan. Tolstoi on taitelija, Krapotkin tiedemies. Mutta kummankin elämässä on ollut ajankohta, jolloin he eivät ole voineet löytää tyydytystä siitä työstä, jonka palvelukseen he olivat uhranneet niin suuret luontaiset lahjansa. Uskonnollinen mietiskely pakottaa Tolstoin, sosiaalinen mietiskely Krapotkinin luopumaan viitotulta uralta.

Ihmisrakkaus täyttää molempien sydämet, ja he tuomitsevat ankarasti ylempien luokkien välinpitämättömyyttä, ajattelemattomuutta, raakuutta ja julmuutta; molemmat ovat samalla tavalla myötätuntoiset sorrettua ja solvaistua alaluokkaa kohtaan. Molemmat näkevät maailmassa enemmän pelkuruutta kuin typeryyttä. Molemmat ovat idealisteja, molemmat luonteensävyytään uudistuksia harrastavia, molemmat rauhaa rakastavia — Krapotkin sentään suuremmassa määrässä, vaikkakin Tolstoi yhtämittaa saarnaa rau-

haa ja tuomitsee niitä, jotka turvautuvat väkivaltaan oikeuksiensa puolustamiseksi, sen sijaan kuin Krapotkin pitää heidän menettelyään oikeutettuna ja on ystävällisissä väleissä terroristien kanssa. Enimmin eroavat he kuitenkin erilaisessa suhtautumisessaan tietoihin ja sivistykseen eli tieteisiin ylimalkaan. Tolstoi uskonnollisessa kiihkossaan halveksii näitä, sen sijaan kuin Krapotkin pitää niitä suuressa arvossa, vaikkakin hän samalla tuomitsee tiedemiehiä, jotka erikoisharrastustensa vuoksi unhottavat kansan ja sen kärsimykset.

Moni mies tai nainen on suorittanut suuren elämäntyön, vaikka itse silti ole elänyt suurta elämää. Monet ihmiset ovat viehättäviä, vaikka heidän elämänsä on vähäpätöistä ja jokapäiväistä. Krapotkinin elämä on sen sijaan ollut viehättävää ja suurta.

Tässä kirjassa lukija tapaa kaikki ne aiheet, joista voimakas ja tapauksista rikas elämä on kokoonpantu: tässä on sekä idylliä että tragediaa, draamaa ja romaania.

Tekijän lapsuus, vietetty osaksi Moskovassa, osaksi maalla, kuvaukset äidistä, sisarista, opettajista, vanhoista uskotuista palvelijoista, monilukuiset patriarkallisen elämän kuvat ovat niin mestarillisesti piirretyt, että ne eivät jätä kenenkään sydäntä kylmäksi. Hienot maisemamaalaukset, kertomus harvinaisen voimakkaasta rakkaudesta kahden veljeksien välillä — ovat kauttaaltaan puhtainta idylliä.

Mutta tämän rinnalla valitettavasti myös paljon kyyneliä ja kärsimyksiä: raakuutta perhe-elämässä, maoorien julmaa kohtelua, lyhytjärkisyyttä ja sydämättömyyttä niiden puolelta, joiden käsissä oli ihmisten onnenkohtalot.

On tässä myöskin dramaatista vaihtelua ja dramaatista toimintaa: elämä hovissa ja elämä vankilassa; elämä yhteiskunnan kukkuloilla keisarien ja suuriruhtinasten läheisyydessä, ja elämä köyhyydessä, proletäärien keskuudessa Lontoossa ja Sveitsissä. Tässä on ulkoosan vaihetusta kuin draamassa; päähenkilö käy päivällä hovipukuun puettuna Talvipalatsissa, ja iltasella hän talonpoikaisessa lyhytturkissa lähtee esikaupunkiin levittämään vallankumouksellisia aatteita työväen keskuuteen. Ja tässä on romaanin jännittäväisyyttä. Vaikka ei kukaan tyyliiltään ja sävyiltään voi olla yksinkertaisempi kuin Krapotkin, niin on kertomuksessa kohtia, jotka jo itse esitettävien tapausten vuoksi ovat paljoa jännittävämpiä, kuin mitä tapaamme romaaneissa, jotka vartavasten ovat aiotut lukijan hermoja kiihdyttämään. Lukisikohan mitään suuremmalla mielenkiinnolla, kuin kertomusta valmistuksista pakoa varten Pietari-Paavalin linnan sairaalasta ja tämän tuuman rohkeasta täytännöllänpäntä?

Harvat ihmiset ovat niinkuin Krapotkin liikkuneet kaikissa yhteiskunnan kerroksissa ja tulleet niin perinpohjin ne tuntemaan. Millaisia kuvia! Krapotkin pienenä lapsena naamiaispuvussa keisari Nikolain valtaistuimen juurella ja paashina juosten Aleksanteri II:n jäljestä suojellakseen häntä vaaroilta — ja sitten vankilan kolkossa komerossa, jossa hän kylmästi torjuu suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitshin lähentymisyritykset ja jossa kauhukseen kuulee, miten kopissa hänen allaan talonpoika päivästä päivään alkaa puhua yhä mielettömämpiä ja vähävähältä menettää järkensä.

Hän on viettänyt ylimyksen ja työmiehen elämää; hän on ollut keisarin kamaripaashina ja on ollut hyvin köyhänä kirjailijana. Hän on elänyt ylioppilaa, upseerin, tiedemiehen, tutkimusmatkailijan, hallintovirkamiehen ja vallankumoojan elämää. Maanpaossa täytyi hänen usein, kuten venäläisen talonpojan, elää teellä ja leivällä; ja hän on ollut alttiina urkkimisille ja murhayrityksille kuin venäläinen keisari.

Harvat ovat nähneet niin paljon kuin hän. Samoin kuin Krapotkin geologina tarkastelee historianedellistä kehitystä satojentuhansien vuosien ajalta, samoin tarkastelee hän oman aikakautensa koko kultuuria. Kirjalliseen ja tieteelliseen sivistykseen, joka hankitaan yliopistossa ja työkammiassa, s. o. perehtymiseensä kiellin, kaunokirjallisuuteen, filosofiaan ja korkeampaan matemaatiikkaan, — Krapotkin jo aikaisin yhdistää työpajoissa, laboratorissa ja ulkosalla opittavat tiedot, s. o. luonnon- ja sotatieteet, linnoitustaidon, koneiden ja teollisuuslaitosten salaisuudet. Hänen sivistystarpeensa ei jätä mitään koettelematta.

Miten mahtokaan kärsii tämä uupumaton henki, pakotettuna kahdesti monivuotiseen vankilaelämän toimettomuuteen! Mikä kärsivällisyyden koetus ja mikä oppijakso lujamielisyyden kasvatamisessa! Krapotkin on kerran lausunut, että siveellisesti kehittyneen persoonallisuuden tulee olla jokaisen järjestön perustana. Tämä soveltuu häneen itseensä. Hänen kohtalonsa teki hänet nurkkakiveksi tulevaisuuden rakennukseen.

Käännö Krapotkinin elämässä käsittää kaksi kohtaa, jotka mielestäni ansaitsevat suurta huomiota.

Hän lähentelee kolmeakymmentä vuotta, joka yleensä on ratkaiseva ikä miehen elämässä. Sydämeltään ja sielultaan on hän tiedemies; hän on tehnyt arvokkaan tieteellisen huomion. Hän on havainnut, että Pohjois-Aasian kartat eivät pidä paikkaansa; että eivät ainoastaan entiset käsitykset Aasian maantieteestä ole väärin, vaan että Aleksander von Humboldtin teorialtkin ovat ristiriidassa tosiasialn kanssa. Kaksi vuotta on hän kokonaan syventyneenä vaivaloisiin tutkimuksiin. Ja sitten kerran näkee hän, kuin salaman

välähdyksessä, asiat niin kuin ne todellisuudessa ovat, hän näkee, että päälinjat Aasian rakenteessa eivät kulje pohjoisesta etelään, vaan lounaasta koilliseen. Hän tarkistaa huomiotansa, soveltaa sitä satoihin ja taas satoihin eri tapauksiin, ja se todentuu kaikissa. Hän saa kokea tutkimuksen iloa korkeimmassa, puhtaimmassa muodossa, kun se onnelliseksi tekevänä täyttää hänen sielunsa.

Silloin juuri tapahtuu käänne. Ajatus, että tämä ilo on suotu niin harvojen osaksi, tekee hänen mielensä alakuloiseksi. Hän kysyy itseltään, onko hän oikeutettu yksin tätä iloa nauttimaan? Hän tuntee, että on korkeampi velvollisuus tehdä enemmän kansan suurelle enemmistölle tunnetuksi jo saavutetut tieteen tulokset, kuin työskennellä uusien keksintöjen tekemiseksi.

Omasta puolestani en luule, että tekijä on oikeassa. Lähtien tästä hänen näkökannastaan, ei Pasteur olisi voinut tulla siksi ihmiskunnan hyväntekijäksi, miksi hän tuli. Viime kädessä hän kaikki kuitenkin koituu suuren yleisön hyväksi. Olen vakuutettu siitä, että ihminen enimmäkseen hyödyttää kaikkien parasta tuottamalla yhä uutta niin paljon ja niin kestävästi, kuin hän suinkin voi. Mutta tämä perusajatus on Krapotkinia kuvaava. Siinä hän ilmaisee itsensä kokonaan.

Ja tämä ajatussuunta johtaa hänet yhä edemmäksi. Suomessa, jossa hän juuri on tekemäisillään uusia tieteellisiä huomioita, — jossa hänessä kehkeytyy siihen saakka vielä kerettiläisyytenä pidetty ajatus, että historiantakaisina aikoina koko pohjoinen Europa on ollut jääkuoren peittämä, — valtaa hänet niin syvä säälin tunne köyhiä, kärsiviä ja usein nälkää näkeviä kohtaan, joille elämä on todellinen taistelu olemisesta, — että hän katsoo suureksi, ehdottomaksi velvollisuudekseen tulla köyhien, työtätekevien ja onnesta osattomien opettajaksi ja auttajaksi.

Kohta sen jälkeen avautuu hänelle uusi maailma, — työtätekevien luokkien elämä, ja hän oppii itse niiltä, joita tahtoi opettaa.

Viisi tai kuusi vuotta myöhemmin tapahtuu käänteen toinen vaihe. Jo aikaisemmin, Krapotkinin käydessä ensi kerran Sveitsissä, oli hän luopunut valtiotaloustieteen ryhmästä, peljäten taloudellista despotismia; osaksi oli tähän myös synnä hänen keskitysviivansa ja rakkautensa persoonalliseen ja kunnalliseen vapauteen. Mutta vasta pitkällisen vankilassaolonsa jälkeen Venäjällä ja oleskellessaan toistamiseen läntisen Sveitsin erittäin lahjakasten työmiesten parissa, — tuo hänen mielellään epäselvänä väikkynyt yhteiskunnan-tila sääntyy hänessä tarkkapiirteisempään muotoon, ajateltuna samalla tavalla yhdessä työskenteleväksi kuntain yhdis-

tykseksi, kuin nykyään eri maiden rautatieyhtiöt ja postilaitokset työskentelevät yhdessä. Siitä saakka on Krapotkinin maailmankatsomus oleellisimmilta osiltaan pysynyt muuttumattomana. Hän tietää, ettei hän voi viitata tulevaisuudelle sitovaa suuntaa; hän on vakuutettu siitä, että kaiken läytyy syntyä joukkojen luovasta toiminnasta; mutta hän vertaa selvyuden vuoksi tulevaa yhteiskuntajärjestystä keskiajan oikeusmuotoihin ja ammattikuntiin, jotka luotiin alhaaltapäin. Hän ei usko hallitsevain ja hallittavain vastakohtaisuuteen; mutta minun täytyy tunnustaa olevani siksi vanhoillinen, että ilostuin, kun hän hieman epäjohdonmukaisesti eräissä kohden puhuu kiittäen ystävästään, jota hän sanoo „synnynäiseksi joukkojen johtajaksi“.

Krapotkin kutsuu itseään vallan oikein vallankumousmieheksi. Mutta harvoin tavataan niin ihmeellisiä ja lempeitä vallankumousmiehiä. Lukiija hämmästy, kun tekijä eräissä kohden puhuu poliisin kanssa Sveitsissä vähältä sattuneesta aseellisesta yhteentörmäyksestä ja tunnustaa, että hänessä heräsi sotainen vaisto. Krapotkin arvelee, ettei hän silloin olisi voinut varmuudella sanoa, oliko hän hyvillään vai pahoillaan siitä, ettei kahakkaa syntynyt. Mutta tämä mielialan ilmaisu onkin kirjassa ainoa laatuun. Tekijä ei ole koskaan esiintynyt kostajana, mutta aina marttyyrina.

Hän ei vaadi uhrautumista muilta, mutta on aina itse ollut siihen altis. Koko hänen elämänsä on ollut uhrautumista, mutta se on tapahtunut niin hiljaisella tavalla, kuin olisi uhrautuminen hänelle mitä helpoin tehtävä. Ja suuresta ankaruudestaan huolimatta on hänessä niin vähän kostonhalua, että puhuessaan eräistä heittiöistä, vankilanlääkäristä, jonka nimekkään hän ei mainitse, sanoo hän vain: „Mitä vähemmin hänestä puhutaan, sitä parempi.“

Tämä on vallankumousmies ilman korskeutta ja suuria sanoja. Hän nauraa valoille ja juhlallisille tempuille, joilla salaliittolaiset, kuten draamoissa ja oopperoissa, sitovat itseään. Tämä mies on ilmetty yksinkertaisuus. Luonteensa puolesta hän kestää vertailun minkä maan parhaimman vapaudentaistelijan kanssa hyvänsä. Kukaan ei ole vähemmin etsinyt omaa hyötyään, ja kukaan ei ole enemmän rakastanut ihmiskuntaa.

Mutta hän ei salli minun sanoa kirjansa esipuheessa kaikkea sitä hyvää, mitä hänestä ajattelen. Ja jos sen tekisin, ei esipuheeni soveltuisi enää tavallisen esipuheen puitteisiin.

GEORG BRANDES.

ENSIMÄINEN OSA.

LAPSUUS.

1.

Moskova on kasvanut hitaasti. Sentähden ovat sen eri osat nykyaikaan asti harvinaisen hyvin säilyttäneet sen leiman, jonka hidas historiallinen kehityskulku on niihin painanut. Moskova-joen toisella puolen oleva alue leveine, unisine katuineen ja yhdenkaltaisine harmaaksi maalattuine, mataline taloineen, joiden portit ovat huolellisesti lukitut niin yöllä kuin päivällä, — on aina ollut kauppiaskunnan suosima paikka sekä ulko-naisesti ankarien, äärimäisyyteen asti muototarkkojen ja despootisten starovertsien (vanha-uskoisten) tyys-sija. Kremli on yhä edelleenkin kirkon ja hallituksen päämaja. Sen edessä oleva avara alue, johon on rakennettu tuhansittain puoteja ja makasiineja, on yli-muistoisista ajoista ollut kaupan kihupaikkana ja on yhä edelleenkin tuon mahtavan keisarikunnan sisämai-sen kaupan keskus. Tverskaja-katu ja Kuznetski-silta ovat vanhastaan olleet muotimyyväläin keskuspaik-kana, jota vastoin käsityöläisten asumat Pljushtshiha ja Dorogomilovka ovat säilyttäneet samat piirteet, jotka muinaisina Moskovan tsaarien aikoina olivat näiden kaupunginosain hurjalle väestölle omituisia. Kukin kaupunginosa muodostaa oman erikoisen maailman, jolla on oma ulkonäkönsä ja joka elää omaa erikoista elämäänsä. Ja kun vanha pääkaupunki sai rautatiensä, sijoittivat nekin konepajansa ja varastohuoneensa, ras-

kaasti kuormitetut vaununsä ja veturinsa erikseen, vanhan kaupungin keskuksiin ja laitaosiin.

Kaikista Moskovan kaupunginosista ei yksikään liene siinä määrin yleistä luonnetta kuvaava, kuin se puhtaiden, rauhallisten, mutkikkaiden katujen ja solien sokkelo, joka leviää Kremlin takana Arbatin ja Pretshistenkan torien välissä ja on tunnettu nimellä Staraja Konjushennaja.

Noin viisikymmentä vuotta takaperin tässä kaupunginosassa eli ja verkalleen kuoli pois se vanha Moskovan aateli, jonka nimiä usein mainitaan niillä Venäjän historian lehdillä, jotka käsittelevät Pietari I:n edellistä aikaa. Vähävähältä nämä nimet katosivat, jättäen sijaa uusikkaille, persoonallista aatelisarvoa vailla olleille miehille, joita Venäjän keisarikunnan perustaja kutsui virkoihin. Tuntien itsensä syrjäytetyksi Pietarin hovista vanha sukuaateli vetäytyi lepoon Staraja Konjushennajaan tai ihanille Moskovan läheisille maatiloilleen. Täällä se jonkinlaisella halveksimisella ja salaa kadehtien katseli kirjavata joukkoa, joka oli vallannut korkeimmat hallitusvirat uudessa pääkaupungissa Nevan rannoilla.

Nuoruusvuosinaan olivat useimmat heistä niinkään koettaneet onneaan valtionvirassa, enimmästään sotilaina. Mutta syystä tai toisesta olivat he ennen pitkää jättäneet virkauran, jolla eivät olleet päässeet saottavasti ylenemään. Onnellisemmat heistä (isäni kuului niihin) saivat jonkin rauhallisen kunniaviran syntymäkaupungissaan, jota vastoin useimmat yksinkertaisesti ottivat virkaeron. Mutta mihin syrjäiseen kolkkaan avarassa Venäjänmaassa virkansa oli vienytkin heidät, koettivat perinnölliset aatelmiehet millä keinoin hyvänsä päästä vanhoiksi päivikseen takaisin omaan taaloonsa Staraja Konjushennajassa, lähellä sitä kirkkoa, jossa he olivat vastaanottaneet kasteen ja jossa heidän vanhempansa oli siunattu haudan lepoon.

Vanhat juuret työnsivät uusia vesoja. Jotkut heistä saavuttivat enemmän tahi vähemmän mainetta eri kulmilla Venäjää; jotkut hankkivat itselleen komeahkoja, uudenmallisia taloja muissa osissa Moskovaa tai Pietarissa; mutta suvun oikeana edustajana pidettiin kuin pidettiinkin sitä haaraa, joka, oli sen asema oksana sukupuussa mikä hyvänsä, asui lähellä viheriätä, keltaista, punaista tai ruskeata kirkkoa, joka perhetapausten kautta oli käynyt rakkaaksi ja kalliiksi. Vanhanaikaista suvun päämiestä kohtelivat suurella kunnioituksella, — joskaan, täytyy tunnustaakseni, ei aivan vailla sala-ivan vivahdusta — nekin suvun nuoret edustajat, jotka olivat jättäneet syntymäkaupunkinsa ja päätyneet loistavalle uralle kaartinrykmenteissä tahi hovipiireissä: ukko edusti sittenkin nuoriin nähden suvun vanhuutta ja traditsioneja.

Näitten hiljaisten katujen varsilla, syrjässä kaupaa harjoittavan Moskovan melusta ja touhusta, olivat kaikki talot hyvin toistensa näköisiä. Enimmäkseen olivat ne raketut puusta ja varustetut helakan vihreillä rautakatoilla; joka talon ulkoseinämää koristivat pilarit, ja talot oli maalattu iloisilla väreillä. Talot olivat melkein kaikki yksikerroksisia, ja oli niissä seitsemän tai yhdeksän kadulle päin antavaa suurta, kirkasta ikkunaa. Yliskerta tavattiin vain talon takasivulla avaran pihan puolella, jota ympäröivät pienemmät rakennukset keittiötä, tallia ja vaunuliiteriä, kellaria ja palvelusväen asuntoa varten. Pihamaahan tultiin isosta portista, ja pienemmän, käymäportin, yläpuolella olevasta messinkilevystä luettiin tavallisesti: „Luutnantti tai aliratsumes-tari se ja se“. Harvoin tapasi olla „kenraalimajuri“ tahi vastaava siviilivirkamiehen arvo. Mutta jos näiden katujen varsilla kohosi mukkeampi talo, jota koristi kullattu rauta-aita siroine rautaportteineen, niin oli messinkilevyssä jo varmaan „kauppaneuvos“ tai „kunniaporvari“ se ja se. Nämä olivat kutsumatonta väkeä,

jotka olivat hierauneet kaupunginosan alueelle ja joita naapurinsa sen vuoksi eivät tunnustaneet.

Näiden hiljaisten katujen varsille ei saanut avata puoteja; vain jossakin pienessä, seurakunnan kirkon omistamassa puutalossa saattoi joku vaatimaton rihkama- tai vihanneskauppias saada luvan harjoittaa liikettään. Mutta vastakkaisessa kulmassa nähtiin jo varmaan poliisikonttori, jonka ovella itse poliisimies seisoi, varustettuna pertuskalla, tehdäkseen tällä vaarattomalla aseella kunniaa ohikulkeville upseereille. Hämärän tullen hän kuitenkin jo vetäytyi neljän seinän lämpymiin, paikkaillen aikansa kuluksi saappaita tai valmistuen jonkinlaista hyvin väkevää nuuskaa, josta tavarasta oli suuri kysyntä lähitalojen vanhain palvelijain puolelta.

Elämä kulki tyyntä, hiljaista kulkuaan, ainakin syrjäisen silmällä nähtynä, tässä Moskovan Saint-Germain-esikaupungissa. Aamuisin ei kaduilla tavannut ketään. Puolipäivän maissa nähtiin lapsia, jotka ranskalaisten kotiopettajainsa tai saksalaisten hoitajattariensa saattamina läksivät tavanomaiselle kävelyretkelleen pitkin lumen peittämiä puistokatuja. Myöhemmin päivällä saattoi nähdä rouvien ajavan kaksivaljakoillaan, lakeijan seistessä takalaudalla, tahti vanhanaikaisissa, suuren suurissa ja tilavissa, korkeilla riippujoustimilla varustetuissa vaunuissa, neljän hevosen vetäminä, esiratsastaja edellä ja kaksi palvelijaa takana. Iltasilla olivat talot enimmäkseen kirkkaasti valaistut; ja kun ikkunahuukkuja ei suljettu, saattoivat ohikulkiijat ihmetellen katsella kortinpelaajia tai tanssijoita. Siihen aikaan eivät „aatteet“ vielä olleet muodissa; ei ollut vielä se aika, jolloin jokaisessa noita taloja oli alkanut taistelu „isäin ja lasten“ välillä, taistelu, joka tavallisesti päättyi surulliseen perhenäytelmään tahti santarmien yölliseen käyntiin. Viisikymmentä vuotta takaperin ei moista ollut juolahtanut kenenkään mie-

leen. Kaikki oli tyyntä ja rauhallista, ainakin pinnalla.

Tässä Staraja Konjushennajassa synnyin minä v. 1842, ja täällä vietin minä ensimmäiset viisitoista ikävuottani. Isämme myi sen talon, jossa äitimme kuoli, ja osti toisen; sitten myi hän senkin, ja me asuimme moniaita talvia vuokrataloissa, kunnes isä löysi kolmannen mieleisensä, muutamain askelten päässä kirkosta, jossa hänet oli kastettu ja jossa hänen äitinsä hautajaisvirret olivat kaikuneet. Ja kaikki tämä tapahtui Staraja Konjushennajassa. Täältä olimme poissa vain kesänajat, jotka vietimme maatilallamme.

2.

Korkea, tilava kulmahuone kotitalossamme. Siinä valkoinen vuode, jolla lepää äitimme. Meidän lapsentuolimme ja -pöytämme ovat siirretyt lähelle sänkyä. Koreasti katetuilla pöydillä on makeisia ja lasimaljakoissa hilloja, ja tähän huoneeseen meidät lapset saatettiin tavattomaan aikaan — siinä ensimmäiset hämärit muistelmani. Äitimme makasi kuolemaisillaan keuhkotaudissa. Hän oli vasta kolmenkymmenenviiden vuoden ikäinen. Ennenkuin iäksi eriäisi meistä, tahtoi hän nähdä meidät luonaan, hyväillä meitä, olla hetkisen onnellinen meidän ilostamme; hän oli järjestänyt tämän pienen kestityksen vuoteensa ääreen, jolta ei enää kyennyt nousemaan. Muistan hänen kalpeat, laihtuneet kasvonsa ja hänen suuret tummanruskeat silmänsä. Hän katsoi meihin lemmeikkäästi, käski syömään ja kehotti kiipeämään hänen luokseen vuoteelle; sitten hän yhtäkkiä ratkesi itkuun ja rupesi yskimään . . . Meidät viedään pois.

Joku aika sen jälkeen meidät lapset, s. o. minut ja veljeni Aleksanteri, muutettiin suuresta rakennuksesta pienempään, pihassa olevaan sivurakennukseen. Huhtikuun aurinko valaa kultasäteitään pieneen huoneeseen, mutta saksalainen hoitajattaremme, rouva Burmann, ja lapsenpiikamme Uljana käskevät meidän käydä nukkumaan. Heidän kasvonsa ovat kyynelten kostuttamat. He ompelevat meille mustia, leveillä, valkoisilla nauhoilla reunustettuja puseroja. Meitä ei nukuta. Epätietoisuus hirvittää meitä; kuuntelemme hoitajattariemme hillittyä puhelua. He puhuvat jotakin äidistämme, mitä me emme pystyneet ymmärtämään. Me karkaamme vihdoin ylös ja kysymme: „Miss' on äiti? miss' on äiti?“ Molemmat naiset hyrähtävät itkuun, silittävät kiharaisia päitämme ja sanovat meitä „orporaukoiksi“. Kauemmin ei Uljana voi pidättyä, vaan sanoo: „Äitinne meni ylös taivaaseen, enkelien luo.“

— Kuinka on hän mennyt taivaaseen? Miksi? — Turhaan koki lapsellinen mielikuvituksemme saada vastausta näihin kysymyksiin.

Tämä tapahtui huhtikuussa 1846. Minulla oli vasta kolme ja puoli vuotta ikää, ja Sasha veljeni ei ollut vielä täyttänyt viittä. Missä vanhempi veljemme Nikolai ja sisaremmme Héléne siihen aikaan oleskelivat, en tiedä; kaikesti olivat he jo alkaneet koulunkäyntinsä. Nikolain oli alulla kahdestoista vuosi, Leenan yhdestoista. He pitivät toistensa kanssa yhtä, ja me tiesimme heistä hyvin vähän. Me, Aleksanteri ja minä, jäimme niin muodoin sivurakennukseen rouva Burmannin ja Uljanan hoimiin. Iäkäs, hyvänsävyinen saksakko-rouva, joka oli koditon ja yksin maailmassa, tuli äidinsijaiseksi meille. Hän kasvatti meitä niin hyvin kuin taisi, osti aika-ajoin meille yksinkertaisia leikkikaluja, joita toinen — luultavasti yhtä koditon ja yksinäinen saksalainen kuin rouva Burmann — kaupitteli, käydessään

kotonamme silloin tällöin. Isäämme näimme harvoin. Seuraavat kaksi vuotta kuuluivat, jättämättä minkäänlaista jälkeä muistiini.

3.

Isäni oli kovasti ylpeä suvustaan ja osotti aina jonkinlaisella juhlallisuudella erästä hänen työhuoneensa seinällä riippuvaa pergamenttia. Sitä koristeli meidän vaakunamme — Smolenskin ruhtinaskunnan vaakuna — sekä karpännahka-viitta ja Monomah'in kruunu, ja pergamentissa heraldidepartementti todisti ja vakuutti meidän sukumme johtavan alkunsa Rostislav Mstislavitsh Rohkean pojanpojasta ja esi-isäimme olleen Smolenskin suuriruhtinaita.

— Tämä pergamentti on maksanut minulle kolmesataa ruplaa, tapasi isä usein sanoa meille.

Kuten enimmät ihmiset hänen aikanaan ei hän ollut erittäin perehtynyt Venäjän historiaan ja arvosteli pergamenttia enemmän sen mukaan mitä se oli maksanut, kuin sen historiallisten muistojen kannalta.

Tosiasia vain on, että sukumme on hyvin vanha; mutta samoin kuin useimmat Rurik'ista polveutuvat suvut, tuli se läänitysajan loputtua syrjäytetyksi, valtaistuimelle nousivat Romanovit ja alkoivat tehdä työtä Venäjän yhteyden luomiseksi. Myöhempinä aikoina ei kukaan Krapotkineista näytä osottaneen erikoista halua valtiontoimiin. Iso-isäni isä ja iso-isäni luopuivat vallan nuorina sotapalveluksesta ja vetäytyivät kiireimmiten perintötiloilleen. Tässä sopinee mainita, että yksi näistä maatiloista, Urusovo, joka oli Rjazanin kuvernementissa ja sijaitsi ylänneellä, keskellä viljavia tasankoja, olisi varjoisten metsiensä ihanuudella, äärettömillä niityillään ja suikertelevalla joellaan saanut kenenkään

hyvänsä houkutelluksi puoleensa. Iso-isäni otti eron luutnanttina, asettuen Urusovoon, jossa rupesi hoitamaan maanviljelystä ja koki suurentaa maatilaansa ostamalla lisäksi pienempiä tiloja muista kuvernementeista.

Meidän sukupolvemme olisi luultenkin seurannut samaa latua, ellei iso-isämme olisi nainut ruhtinatar Gagarin'ia, joka kuului kokonaan toiseen sukuun. Hänen veljensä oli yleisesti tunnettu intohimoisena näyttämötaiteen harrastajana. Hän perusti oman teatterinsa ja nai, heimonsa suureksi kauhuksi, erään maaorjan, nerokkaan näyttelijättären Semjonovin, Venäjän draomaattisen taiteen todellisen luoja. Luonteeltaankin oli Semjonov teatterimaailman viehättävimpiä olentoja. „Koko Moskovan“ kauhuksi Semjonov vielä miehelle mentyäänkin esiintyi edelleen näyttämöllä.

En tiedä, oliko iso-äidillänikin samat näyttelijän ja kirjailijan taipumukset kuin veljellään. Muistan hänet vain niiltä ajoilta, jolloin hän oli jo halvaantuneena ja saattoi puhua vain kuiskaamalla. Epäilemätöntä kuitenkin on, että sukumme seuraava polvi osotti taipumusta kirjallisuuteen. Yksi ruhtinatar Gagarin'in pojista sepitteli runoja, julkaisipa painostakin yhden koelman, jota tosiasiaa isäni häpesi eikä tahtonut, että siitä koskaan mainittiin. Ja omasta sukupolvestamme olimme serkkuni, veljeni ja minä enemmässä tai vähemmässä määrässä avullisina aikamme kirjallisuuden edistämisessä.

Isäni oli tyypillinen upseeri Nikolai I:sen ajoilta. Ei siten ymmärrettynä, että hän olisi saanut erittäin sotaisen mielen tai että hän olisi erikoisemmin rakastanut kenttälämää; epäilen, tokko hän lienee viettänyt yhtään yötä leiritulen ääressä tai ottanut osaa ainoakaan taisteluun; mutta Nikolai I:sen aikana sillä oli vähemmän merkitystä. *Oikea* sotilas silloisina aikoina oli se, joka oli, niin sanoaksemme, kasvanut kiinni univormuun ja mitä syvimmin halveksi siviilipukua; jonka

sotamiehet olivat siten harjoitetut, että saattoivat jaloillaan ja kivääreillään tehdä melkein uskomattomilta tuntuvia taitotemppeja — (esimerkiksi purkaa kivääri kunniaa tehdessä oli yksi sen ajan kuuluisia käsitempeja) ja joilla paraatissa oli näytettävänä sotamiesrivi niin suora ja liikkumaton, kuin olisivat miehet siinä olleet tinasotamiehiä.

— Varsin hyvä, sanoi kerran suuriruhtinas Mikael, kun oli seisottanut rykmentin puoli tuntia kiväärillä kunniaa tekemässä; — *ei huomaa muuta kuin että hengittävät!*

Isäni ihanteena tietysti oli olla mikäli mahdollista sen ajan sotilaan näköinen.

Tosin oli hän ollut mukana Turkin sodassa 1828, mutta onneksi oli hän koko ajan saanut palvelella esikunnissa. Ja jos me lapset, käyttäen hyväksemme hetkeä, jolloin isämme sattui olemaan erittäin hyvällä tuulella, pyysimme häntä kertomaan meille sodasta, — ei hänellä ollut muuta kerrottavaa, kuin miten hänen ja uskotun palvelijansa Frol'in kimppuun, heidän ratsastaessaan autioksi jätetyn turkkilaisen kylän läpi, oli hyökännyt satakunta raivostunutta koiraa. Isän ja Frol'in oli täytynyt käyttää sapeleitaan päästäkseen rauhaan noilta nälkiintyneiltä elukoilta. Epäilemättä olisimme ennemmin suoneet hyökkääjinä olleen osaston turkkilaisia, mutta paremman puutteessa saimme tyytyä koiriin. Kun meidän, pitkien pyytämisten perästä, onnistui saada isä taivutetuksi kertomaan miten hän oli tullut saaneeksi Annan ritaritähden miekkoineen ja kultasapelin, niin tulimmepa aika noloiksi. Siksi proosallinen oli hänen historiansa. Yleisesikunta-upseerit majailivat eräässä turkkilaisessa kylässä, kun siinä syttyi tulipalo. Talot joutuivat silmänräpäyksessä liekkien valtaan, ja yhteen taloista oli jäänyt lapsi. Äiti päästeli epätoivon huutoja. Silloin Frol, joka aina seurasi isää, syöksyi tuleen ja pelasti lapsen. Ylipäällikkö,

joka näki tämän urhean teon, antoi heti isälleni ristin palkinnoksi rohkeudestaan.

— Mutta, isä, huudahdimme me, — Frohlan pelasti lapsen!

— Entä sitten, vastasi isä mitä yksinkertaisimmalla muodolla. — Olihan hän minun maaorjani, joten se on aivan yhdentekevää.

Isäni otti niin ikään osaa vuoden 1831 sotaretkeen Puolan kapinan aikana. Varsovassa hän tutustui ja rakastui armeijakunnan päällikön, kenraali Suliman nuorimpaan tyttäreeseen. Häät pidettiin suurella juhlalla ja komeudella Lazinskin palatsissa. Morsiamen isänä toimi kenraalikuvernööri, kreivi Paskiewich. „Mutta varallisuutta ei äitinne tuonut taloon tullessaan“, oli isälläni aina tapana lisätä.

Se olikin totista totta. Hänen isänsä, Nikolai Semjonovitsh Sulima, ei ollut osannut luoda itselleen loistavaa virkauraa ja koota rahoja. Hänellä mahtoi olla suonissaan liian paljon Dnjeprin kasakkain verta; nämä olivat kyllä osanneet taistella hyvinvarustettuja sotaisia puolalaisia ja kolme kertaa voimakkaampaa turkkilaisarmeijaa vastaan, mutta eivät olleet osanneet karttaa moskovalaisen valtiotaidon pauloja. Tiettyä on, että vuoden 1648 hirmuisen kapinan jälkeen, joka oli alkuna Puolan tasavallan häviöön, joutuivat kasakat Venäjän tsaarien ikeen alaisiksi ja menettivät kaikki vapaisuutensa ja etuutensa. Yhden Suliman ottivat puolalaiset vangiksi ja kiduttivat kuoliaaksi Varsovassa; mutta toiset yhtä itsepäiset päälliköt taistelivat sitä rai-vokkaammin, ja Puola menetti Vähän-Venäjän.

Mitä iso-isääni tulee, niin oli hän, Napoleonin hyökätessä maahan 1812, onnistunut kyrassierirykmenttinsä etupäässä murtautumaan ranskalaisen jalkaväkiväestön läpi, huolimatta ranskalaisten sankasta keihäsmetsästä, ja, jätettynä kuolleena tappotanterelle, syvä iskuhaava päässään, jälleen virkoamaan eloon; mutta antautua

Aleksanteri I:n suosikin, kaikkivaltiaan Araktshejevin käskyläiseksi, sitä hän ei halunnut, ja sentähden lähetettiin hänet jonkinlaiseen kunnialliseen maanpakoon, ensin kenraalikuvernööriksi Itä-Siperiaan ja sitten Länsi-Siperiaan. Siihen aikaan katsottiin tuollaista virkaa tuottavammaksi, kuin mitä kultakaivos voi olla; mutta iso-isäni palasi Siperiasta yhtä köyhänä kuin oli sinne lähtenyt. Hän jätti kolmelle pojalleen ja kolmelle tytarelleen vain vähäisen perinnön. Kun minä 1862 tulin Siperiaan, kuulin usein hänen nimeään mainittavan suurella kunnioituksella. Suunnaton varastamisjärjestelmä, joka niinä aikoina oli vallalla Siperiassa ja jota hän ei kyennyt ehkäisemään, saattoi hänet epätoivon rajalle.

Äitini oli epäilemättä, aikaansa nähden, merkillinen nainen. Monta vuotta hänen kuolemansa jälkeen sattui minulle käsiin eräässä varastuhuoneen ullakkokomerossa talossamme maalla suuri joukko papereita, jotka olivat täyteen kirjoitetut hänen kauniilla, selvällä käsialallaan: ne olivat päiväkirjamauistiinpanoja, joissa hän kuvasi luonnon kauneutta Saksassa ja kertoi surujaan ja onnenkaipuutaan. Joukossa oli myöskin kiellettyjä venäläisiä runoja sisältäviä vihkoja, m. m. Ry-lejevin mietteitä. Toisissa vihoissa oli nuotteja, ranskalaisia murhenäytelmiä, Lamartinen sepittämiä värsyjä ja Byronin runoelmia . . . Myöskin löysin paljon akvarellikuvia, jotka äitini oli maalannut.

Ollen pitkä ja solakkavartinen, tukka pöyheä ja kastanjanvärinen, silmät tummanruskeat, suu pieni ja kaunismuotoinen, näyttää hän kuin ilmielävältä kuvassa, jonka etevä taiteilija on *con amore* öljyllä maalannut. Hän oli aina iloinen, väliin ajattelematon, ja rakasti suuresti tanssia. Talonpoikaisnaiset Nikolskojessa kertoivat usein meille, että hänellä oli tapana ulokkeelta ihailia heidän hitaita, miellyttäviä piiritanssejaan, kunnes vihdoin tuli alas ja yhtyi itse niihin. Hän oli taiteilijaluonne. Eräissä tanssiaisissa hän sit-

ten vilustui, josta seurasi keuhkokuume, ja tämä se vei hänet hautaan.

Kaikki, jotka hänet tunsivat, rakastivat häntä. Palvelijat jumaloivat hänen muistoaan. Hänen tähtensä otti rouva Burmann pitääkseen meistä huolta. Hänen muistonsa velvoittamana Uljana omisti meille rakkautensa. Kun hän kampsasi meitä tai ristinmerkkiä tehden siunasi meitä maata käydessämme, lausui hän usein: „Orporaukat! Nyt katsoo äitinne teitä taivaasta ja itkee teitä.“

Lapsuteni on kauttaaltaan hänen muistonsa läpikukema. Kuinka usein koskettikaan jossain pimeässä käytävässä jonkun palvelijan hyväilevä käsi minua tahi veljeäni Aleksanteria. Ja usein talonpoikaisnaiset, kohdatessaan meidät ulkona pelloilla, kysyivät: „Tuleeko-han teistä yhtä hyvät, kuin oli äitinne? Hän sääli meitä. Olettekohan te meitä säälivä?“

„Meitä“ merkitsi tietysti maaorjia. En tiedä mitä meistä olisi tullut, ellemmme omassa kodissamme, palvelijaimme — maaorjain — keskellä olisi tavanneet sitä rakkauden ilmapiiriä, jota lapset tarvitsevat ympärillään. Me olimme äitimme lapsia; olimme hänen näkösiään; ja tämän vuoksi maaorjat omistivat huolenpitoaan meille ylenpalttisesti, usein mitä liikuttavimmasakin muodossa, kuten edempänä nähdään.

Ihmiset toivovat itselleen kuolemattomuutta; mutta usein jää heiltä huomaamatta se tosiasia, että todellisesti hyvän ihmisten muisto elää ainiaan. Se juurtuu seuraavaan sukupolveen ja periytyy edelleen lapsiin. Eikö tämä ole kuolemattomuutta, jota kannattaisi tavoitella?

4.

Kaksi vuotta äitini kuoleman jälkeen meni isäni uusiin naimisiin. Hän oli jo katsonut itselleen kauniin

morsiamen rikkaasta perheestä, kun kohtalo muutti hänen suunnitelmansa. Eräänä aamuna, kun isäni vielä istui yönuttu yllään, syöksyivät palvelijat säikähtyneinä sisään ja ilmoittivat kenraali Timofejevin saapuneen. Kenraali Timofejev oli kuudennen armeijakunnan päällikkö, saman armeijakunnan, jossa isäni palveli. Tämä Nikolai I:n suosikki oli hirmuinen mies. Jostakin paraatissa tehdystä virheestä saattoi hän antaa käskyn piestä sotamiestä vähiin henkiin. Hän voi alentaa upseerin ja lähettää Siperiaan, jos sattui kohtaamaan tämän kadulla, korkea, jäykkä kaulus avattuna. Keisari Nikolain luona kenraali Timofejevin sana merkitsi kaikkea. Kenraali, joka ennen ei ollut käynyt talossamme, tuli naittamaan isälleni vaimonsa serkkua, neito Jelizaveta Markovna Karandinoa, yhtä Mustanmeren laivaston amiraalin tyttäristä, joka siihen aikaan kuuluu oleen hyvin kaunis ja jolla oli klassillinen kreikkalainen profiili. Isäni myöntyi, ja toiset häät vietettiin suurella juhlallisuudella kuten ensimmäisetkin.

— Te nuoret ette moisista asioista ymmärrä mitään, sanoi isäni aina lopuksi, kun hän jälestäpäin hienolla huumorilla kertoi minulle tämän jutun. — Tiedätkö mitä siihen aikaan merkitsi armeijakunnan päällikkö? Ja yhtäkkiä tulee hän, tuo toissilmäinen piru, itse minua kosimaan. Tietysti ei myötäjäisiä ollut muuta kuin suuri kirstu, täynnä naisen hetaleita, ja ylinnä kirstun päällä maaorja Marfa, musta kuin mustalainen.

Minä en muista kerrassaan mitään tästä tapahtumasta. Muistissani on vain säilynyt suuri vierashuone rikkaasti sisustetussa talossa, ja tässä vierashuoneessa nuori miellyttävä nainen, jolla oli liian terävä etelämäinen katse ja joka leikki kanssamme ja toisteli: „Nähkääs nyt, kuinka iloisen äidin te saatte!“

Johon Sasha ja minä, katsoa murjottaen häneen, vastasimme: „Meidän äitimme on mennyt taivaaseen!“ Meitä epäilytti tuo hänen liiallinen vilkkautensa.

Tuli talvi, ja meille alkoi uusi elämä. Talo myytiin ja ostettiin toinen, joka kalustettiin aivan uusiksi. Kaikki, mikä muistutti äidistämme, hävisi: hänen muotokuvansa, maalauksensa, koruompeleensa. Turhaan rukoili rouva Burmann saada jäädä taloon ja lupasi omistaa kaiken huolensa pienokaisen hyväksi, jota äitipuoleni odotti — hänelle annettiin ero.

— En huoli ketään Suliman talosta! kuului äitipuoleni vastaus. Hän katkaisi kaiken seurustelun enojemme, tätiemme ja iso-äitimme kanssa. Uljana määrättiin emäntäpiilaksi ja naitettiin Prolille, josta tehtiin taloudenhoitaja. Meidän kasvatustamme varten tilattiin kallispalkkainen ranskalainen kotiopettaja, monsieur Poulain, ja palkattiin huoikeasta maksusta venäläinen ylioppilas, Nikolai Pavlovitsh Smirnov, jolle maksettiin mitätön palkka. Hyvin useissa taloissa Moskovassa oli siihen aikaan ranskalaiset kotiopettajat, jotka edustivat Napoleonin armeijan viimeisiä jäännöksiä. Poulain oli myös kuulunut tähän armeijaan ja oli vastikään päättänyt toimensa romaanikirjoittaja Zagoskinin nuorimman pojan kasvattajana. Staraja Konjushennajassa Serjozha Zagoskinia pidettiin niin hyvin kasvatettuna nuorena miehenä, että isäni empimättä otti toimeen monsieur Poulainin siihen aikaan melkoiseksi katsottavasta 600 ruplan vuosipalkasta.

Monsieur Poulain toi tullessaan taloon pitkäkarvaisen kanakoiransa Trésorin, Napoleonin aikuisen kahvipannunsa ja ranskalaiset lukukirjansa, ja alkoi komennoida meitä ja maaorjaa Matveja, joka oli asetettu palvelukseemme. Hänen kasvatussuunnitelmansa oli vallan yksinkertainen. Herätettyään meidät hän keitti kahvinsa, joka hänen oli tapana juoda omassa huoneessaan. Sillä aikaa kuin me valmistimme läksyjämme, pukeutui hän varsin huolellisesti: kampasi harmaan tukkansa siten, että se peitti alullaan olevan kaljupäisyyden, puki ylleen hännystakin, piristeli ja hau-

teli itseään hajuvedellä ja vei sitten meidät alakertaan toivottamaan hyvää huomenta vanhemmillemme. Isämme ja äitipuolemme me tavallisesti tapasimme kahvipöydässä ja lähestyessämme heitä kertasimme juhlalliseen tapaan: „Bonjour, mon cher papa“, „Bonjour, ma chère maman“, ja suutelimme sitten heitä kädelle. Monsieur Poulain teki erittäin siron, kaikkien sääntöjen mukaisen kumarruksen, lausuen: „Bonjour, monsieur le prince“, „Bonjour, madame la princesse“. Täytettyämme kaiken tämän me oitis palasimme takaisin yläkertaan. Tämä seremonia uusiutui joka ikinen aamu.

Nyt alkoi opetuksemme. Monsieur Poulain vaihtoi hännystakkinsa yönuttuun, pani nahkakalotin päähänsä, heittäytyi nojatuoliin ja virkkoi: „vastatkaa läksynne“.

Me luimme ulkoa, alkaen siitä kohdasta, jonka hän oli merkinnyt kynnellä kirjaan ja aina seuraavaan. Monsieur Poulain oli tuonut muassaan useammalle kuin yhdelle Venäjän poika- ja tyttöpolvelle hyvin tunnetun Noelin ja Chapsalin ranskan kieliopin, ranskankielen sanaston, yksiniteisen maailman historian sekä maantieteen, samaten yksiniteisen. Meidän oli tankkaaminen ulkoa kielioppi, sanasto, historia ja maantiede. Kieliopissa, joka alkoi tunnetuilla lauseilla: „mitä on kielioppi? Taito puhua ja kirjoittaa oikein“, kieliopissa, sanon minä, selviysimme jotakuinkin. Mutta pahaksi onneksi oli historian alkuun pantu esipuhe, jossa lueteltiin kaikki tämän tieteen taitamisesta voitettavat edut. Ensimmäiset lauseet sujuivat sitä tehden. Me lukea lopotimme: „Ruhtinas löytää historiasta yleviä seurattavia esimerkkejä, miten hänen on kansaansa hallittava; sotapäällikkö oppii siitä sodankäynnin jaloa taitoa“. Mutta heti kun tultiin lakitieteeseen, meni kaikki nurin. Siinä esiintyi jo alussa niin vaikeita sanoja, ettemme ikänä niitä oppineet emmekä tulleet selville, mitä lakimiehellä on opittavaa historiasta. Se oli meille yhtä pitkää kuin leveätäkin.

— Polvillenne, gros pouff! huusi Poulain. (Tämä tarkoitti minua.) — Polvillenne, gran dada! (Tämä lausuttiin veljelleni.) Ja siinä sitä seistiin polvillamme viljavaa kyyneliä vuodattaen ja koetimme, vaikka turhaan, saada ajetuksi päähämme, mitä lakimies löytää historiasta.

Monta murhetta tuotti meille tuo esipuhe! Olimme jo oppineet yhtä ja toista roomalaisista. Jäljitelläksemme Brennusta me heitimme keppimme vaakalaudalle, kun Uljana punnitsi riisisuurimoita; hypimme alas pöydältä ja muilta „jyrkänteiltä“ pelastaaksemme isänmaamme kuten Curtius, mutta monsieur Poulain se yhä tuon tuostakin johdatti meidät takaisin alkulauseeseen ja komensi meidät polvillemme tuon vaikean latinankielisen lakimiesnimityksen tähden. Ihmekö siis, ettemme minä eikä veljeni koskaan voineet olla inholla ajattelemaatta koko lakitiedettä!

En tiedä, miten olisi käynyt maantieteen, jos monsieur Poulainin kirjassa olisi ollut esipuhe. Onneksi olivat kirjan ensimmäiset kaksikymmentä sivua poisreväistyt (luulen Serjozha Zagoskinin tehneen meille tämän suuren palveluksen), ja niin alkoi opiskelumme ensimmäiseltäkolmatta sivulta, jossa ensimmäisinä sanoina olivat: „virroista, jotka kostuttavat Ranskanmaata“.

Minun täytyy tunnustaa, ettei asia aina päättynyt polvillaseisottamisen rangaistuksella. Kouluhuoneessa oli myös koivuvitsa, johon monsieur Poulain turvautui, kun edistyksestä historian esipuheeseen tai joihinkin hyvettä ja sopivaisuutta käsitteleviin dialogeihin nähdessä ei ollut mitään toivoa. Mutta kerran sisaremmme Hélène, joka vastikään oli päässyt keisarinna Katarinan instituutista ja oli saanut asuttavakseen huoneen meidän luokkahuoneemme alapuolella, kuuli valitushuutomme ja syöksyi kyynelsilmin isämme työhuoneeseen, soimaten katkerasti isäämme siitä, että hän oli jättänyt meidät kokonaan äitipuolemme valtaan, joka taas

oli asettanut meidät alttiiksi „eronsaaneen ranskalaisen rumpalin“ mielivallalle.

— Minä kyllä tiedän, — huusi hän, — ettei ole kehtää, joka pitäisi heidän puoltaan, mutta minä en kärsi nähdä, että joku rumpalin tapainen sillä tavoin kohtelee veljiäni.

Isämme, joka oli joutunut ymmälle, ei voinut säilyttää ryhtiään. Hän torui kyllä aluksi Héléneä, mutta loppujen lopuksi hän kiitti sisartani veljiään kohtaan osottamastaan rakkaudesta. Siitä lähtien käytettiin koiuvuutsaa ainoastaan sopivaisuussääntöjen opettamiseen Trésorille.

Raskaista opettajan velvollisuuksista päästyään monsieur Poulain heti muuttui aivan kuin toiseksi ihmiseksi; edessämme ei ollut enää tiukka opettaja, vaan iloinen toveri. Murkinan jälkeen vei hän meidät kävelylle, ja silloin kertoi hän meille juttuja ihan loppumattomiin. Me puhua pälpätimme lakkaamatta kuin harakat. Vaikkemme lauseopissa Poulainin johdolla ehtineet ensimmäisiä sivuja pitemmälle, opimme kuitenkin ennen pitkää „puhumaan oikein“. Me aloimme *ajatellakin* ranskaksi. Ja kun hän oli sanellut meille puolet jostakin mytologian lukukirjasta ja oikonut kirjoitusvirheemme kirjan mukaan, yrittämättäkään milloinkaan selittää, miksi jokin sana oli kirjoitettava juuri niin eikä toisin, niin opimme vihdoin „kirjoittamaankin oikein“.

Jälestä puolisen opetti meitä venäjänkielinen opettaja, Moskovan yliopiston lainopillisen tiedekunnan ylioppilas. Hän opetti meille kaikkia „venäläisiä“ aineita: kielioppia, aritmetiikkaa, historiaa y. m. s. Siihen aikaan ei vakavasta opiskelusta ollut vielä kysymystäkään. Hän saneli meille joka päivä sivun historiallisesta kirjasta, ja tällä käytännöllisellä tavalla opimme me virheettömästi kirjoittamaan venäjää.

Hauskimmat ajat oli meillä sunnuntaisin, kun koko perhe, paitsi me lapset, oli kutsuttu päivällisille kenraalitar Timofejevin luo. Toisinaan sattui niin, että monsieur Poulain ja N. P. Smirnov saivat sinä päivänä loman, ja meidät jätettiin Uljanan huostaan. Syötyämme kiireimmiten päivällisen riensimme alas suureen saliin, jonne nuoremmat palvelustytöt piakkoin kokoon-tuivat. Kaikellaisia leikkejä pantiin käyntiin: oltiin sokkosilla, tippasilla j. n. e., kunnes Tihon, monitaitoi-nen mies, äkkiä ilmestyi viuluineen; silloin alkoi tanssiminen, mutta ei nuo ikävät, jäykät tanssit, joita ranskalainen „kumikoipinen“ tanssimestari oli opettanut meille, vaan vilkas tanssi, joka ei ollut opittu ja jossa aina kaksikymmentäkin paria pyöri yhtäikaa perman-nolla, niinkuin mieli parahiten teki. Mutta tämä oli ainoastaan alkua tuohon vielä vilkkaampaan, voisipa sanoa hurjaan kasakkatanssiin. Tihon silloin tavalli-sesti luovutti viulunsa jollekin ikämiehistä ja alkoi koi-villaan tehdä sellaisia mutkallisia ja ihmeellisiä liik-keitä, että ovensuuhun kerääntyivät kokit, vieläpä kus-kitkin, jotka halusivat nähdä tuota jokaisen venäläisen sydämelle niin rakasta tanssia.

Kello yhdeksän maissa lähetettiin herrasväkeä noutamaan kotia isoilla vaunuilla. Tihon ryömi harja kädessä pitkin lattiaa, antaakseen sille takaisin alkupe-räisen kiiltonsa, ja taloon palautui entinen järjestys. Ja vaikka minut ja veljeni seuraavana päivänä olisi saatettu mitä ankarimman ristikuulustelun alaisiksi, ei meiltä hädin olisi saatu sanaakaan urkituksi edellisen illan ilonpidoista. Me emme mistään hinnasta olisi il-miantaneet ketään palvelijoista, eivätkä hekään suos-tuneet ilmiantamaan meitä.

Kerran eräänä sunnuntaina minä ja veljeni juos-tessamme tuuppasimme jalustaa, joka kannatti kallis-arvoista lamppua. Lamppu meni sirpaleiksi. Palve-lusväki kokoontui heti neuvotteluun. Kukaan ei moit-

tinut meitä. Päätettiin, että Tihon varhain seuraavana aamuna hiipii omalla vastuullaan ulos, juoksee Kuznetskin sillan luona olevaan lammukkauppaan ja ostaa samallaisen lampun sijaan. Se maksoi viisitoista ruplaa, joka oli palvelusväen varoihin nähden suunnaton summa. Mutta lamppu ostettiin, ja me emme koskaan kuulleet moitteen sanaa tämän johdosta.

Kun nyt ajattelen menneitä aikoja ja palautan muistiini kaikki nuo kohtaukset, muistuu samalla mieleeni, ettemme koskaan noissa leikeissä kuulleet kärkeitä sanoja; emme myöskään nähneet tansseissa mitään semmoista, mitä nykyään tarjotaan lapsille jopa pantomiimeissäkin. Palvelusväen tuvassa palvelijat tietenkin käyttivät raa'ahkoa puhetapaa. Mutta me olimme lapsia, äitimme lapsia, ja se suojeli meitä kaikelta semmoiselta.

Siihen aikaan ei lapsille hommattu sellaista leikkikalujen paljoutta kuin nykyään. Meillä ei niitä ollut juuri nimeksikään, ja sentähden oli meidän pakko turvautua omaan kekseliäisyyteemme. Toiselta puolen heräsi meissä, minussa ja veljessäni, aikaisin harrastus näytelmätaiteeseen. Vaatimattomat markkinateatterit varas- ja rosvokomedioineen eivät tehneet meihin pysyvämpää vaikutusta, me näyttelimme siksi usein kaikellaisia rosvo- ja kasakkarooleja. Mutta sitten tuli ensi luokan balettisuuruus, Fanny Elssler, Moskovaan ja me saimme nähdä hänet. Kun isämme otti teatterilipun, niin otti hän aina paraimman aition ja maksoi siitä kalliin hinnan, rahoja säälimättä; mutta niinpä hän sitten tahtoikin, että koko perheen piti saada nauttia näistä rahoista. Minäkin pääsin mukaan, vaikka olin siihen aikaan hyvin pieni. Fanny Elssler jätti minuun niin syvän vaikutelman suloudellaan, liikkeitensä keveydellä ja kauneudella, etteivät tanssit, jotka enemmän kuuluvat voimisteluharjoitusten kuin taiteen

alaan, ole siitä lähtien koskaan herättäneet minussa vähintäkään mielenkiintoa.

Oli selvä seikka, että me päätimme „Gitanan, Espanjalaisen mustalaisnaisen“, — baletin, jossa Elssler oli esiintynyt — ottaa kotona näyteltäväksi, s. o. baletin sisältöön, ei tansselhin nähden. Meillä oli näytämö valmiina: Oviaukossa, joka yhdisti makuuhuoneemme kouluhuoneeseen, ei ollut ovea, vaan verho. Muutamat tuolit, jotka asetettiin sen eteen puoliympyrään, sekä nojatuoli monsieur Poulainia varten, muodostivat salin ja keisarillisen aition, ja yleisö saatiin tuota pikaa kokoon: yleisönä olivat venäjän opettaja, Uljana ja pari kolme kamarineitsyttä. Kaksi näytöstä baletista oli tavalla tai toisella esitettävä: se, jossa mustalaiset työntökärryillä tuovat pienen Gitanan mustalaiseleiriin, ja se, jossa Gitana ensi kerran esiintyy näyttämöllä, laskeutuen mäkeä alas ja kulkien puron poikki, johon kuvastuu hänen muotonsa. Juuri tällöin yleisö rupesi raivokkaasti taputtamaan käsiään, ja meistä oli selvää, että veteen heijastunut kuva oli aiheuttanut kättentaputukset.

Gitanaksi valitsimme kaikista pienimmän tytön piikakamarista. Hänen kirjava risainen pumpulilieninkinsä ei estänyt häntä esiintymästä Fanny Elsslerin osassa. Kumoon käännetty tuoli, jota työnnettiin jaloista, kelpasi hyvin työntökärryiksi. Mutta puro! Kahdesta nojatuolistä ja räätäli Andrein silityslaudasta laitoimme sillan ja sinisestä pumpulikankaasta puron. Kuvaimen aikaansaamiseksi otimme avuksi monsieur Poulainin pienen pyöreän parranajopelin; mutta kaikista puuhistamme huolimatta emme saaneet syntymään kuvainta luonnollisessa koossa. Monien epäonnistuneiden yritysten jälkeen meidän oli luopuminen kokeiluistamme peilillä. Mutta me saimme Gitanan suostutetuksi, että hän käyttäytyisi niin, kuin olisi nähnyt kuvaimensa purosä ja taputtaisi kovasti kä-

siään. Ja niin me lopulta itsekin aloimme uskoa, että hän tosiaan näki siinä jotakin.

Racinen „Phèdre“ tai ainakin viimeinen näytös tästä murhenäytelmästä luonnistui myöskin oikein hyvin; Sasha lausui mainiosti nuo sointuvat säkeet:

„A peine nous sortions des portes de Trézène“.

ja minä istuin ihan liikkumatta koko ajan kuin tuo poikani kuoleman minulle ilmoittava pitkä traagillinen yksinpuhelu kesti, kunnes tuli kohta, jossa minun kirjan mukaan tuli huudahtaa: „O, dieux!“

Mutta mitä hyvänsä otimmekin näyteltäväksi, niin päättyivät kaikki kappaleemme helvettikohtaukseen. Me sammutimme kaikki kynttilät, paitsi yhtä, joka asetettiin läpikuultavan, suurikilla hangatun verhoimen taakse, minkä tuli kuvata helvetin tulta. Minä ja veljeni kävimme piiloon ja päästimme mitä huikkeimman ulinan, esittäen kadotettuja sieluja. Uljana, joka ei suvainnut, että paholaisen nimeä mainittiin pimeän tullen, näytti kauhistuneelta, mutta minä tahdon asettaa kysymyksen alaiseksi, eikö tämä talikynttilän ja paperiarkin avulla aikaansaatu ehkä liiankin konkreettinen kuvaus helvetistä liene vaikuttanut, että minä ja veljeni jo nuorella iällä vapauduimme iankaikkisen tulen pelosta. Meidän kuvauksemme siitä oli liian realistinen ollakseen synnyttämättä epäuskoa.

Minä mahdoin olla vielä hyvin pieni, kun näin kuuluisat moskovalaiset näyttelijät Shtshepkinin, Sadvoskin ja Shumskin näytelmäkappaleissa „Reviisori“ ja „Kretshinskin häät“. Siitä huolimatta muistan elävästi en ainoastaan kuvaavimmat kohtaukset noista molemmista näytelmistä, vaan vieläpä näitten realistisen koulun suurten näyttelijäin asennot ja äännöstämiset; heidän näyttelemisensä oli niin syvälle syöpynyt muistiini, että kun minä jälestäpäin näin samat kappaleet Pietarissa ranskalaisen deklamatoorisen koulun näyttelijäin esittäminä, ei esitys minua ollenkaan tyydyt-

tänyt. Minä vertailin koko ajan näitä taiteilijoita Shtshepkiiniin ja Sadovskiin, joiden kautta näytelmätaiteen tajuni oli saanut herätyksensä. Tämä on muuten saattanut minut siihen mielialaani, että vanhempien, jotka tahtovat kasvattaa lapsissaan taiteen tajuun, tulee silloin tällöin ottaa heidät mukaansa teatteriin, jotta he saisivat nähdä hyvien taiteilijain esiintyvän hyvissä kappaleissa, eikä antaa heidän mielinmäärin ahmia niin kutsuttuja lastenpantomimeja.

5.

Kahdeksatta ikävuotta taivaltaessani sattui tapaus, joka suuntasi elämäni kulun ennakoita aavistamattomalle tolalle. Minä en tarkalleen tiedä, mikä tilaisuus se oli, mutta luulen sen olleen Nikolai I:n valtaistuimen nousun 25-vuotinen muistopäivä, jota Moskovassa hankkiuduttiin viettämään suuremmissa juhallisuuksilla. Keisarillista perhettä odotettiin saapuvaksi vanhaan pääkaupunkiin, ja Moskovan aatelisto oli päättänyt tapahtuman muistoksi toimeenpanna pukutanssiaiset, joihin lasten oli määrä ottaa huomattavalla tavalla osaa. Oli päätetty, että kaikkien eri kansallisuuksien, joita Venäjän valtakunnan väestöön kuuluu, tuli olla edustettuina näissä tanssiaisissa esiintuodakseen onnittelunsa hallitsijalle. Meillä niinkuin naapureillammekin oli tekeillä suuria valmistuksia. Äitipuoltamme varten oli teetetty jokin erinomainen venäläinen kansallispuku. Sotilaana täytyi isämme luonnollisesti esiintyä univormussa; mutta miehisistä sukulaistamme ne, joilla ei ollut virkaa, olivat yhtä kovassa puuhassa pannessaan kuntoon venäläiset, kreikkalaiset, kaukasialaiset ja mongolialaiset pukunsa kuin konsaan naiset. Kun Moskovan aatelisto panee toimeen juhlan

keisarin kunniaksi, täytyy sen olla erikoisen komea. Minua ja veljeäni pidettiin vielä liian nuorina ottaaksemme osaa juhlaan.

Mutta siitä huolimatta minä kuitenkin jouduin osalliseksi näihin tanssiaisiin. Äitipuolemme oli erittäin hyvä ystävä kenraalitar Nazimovin kanssa, jonka mies oli ollut Wilnan läänin kuvernöörinä siihen aikaan, jolloin maaorjuuden lakkauttaminen oli ensiksi alkanut tulla puheeksi. Madame Nazimov, joka oli hyvin kaunis nainen, oli aikonut tulla tanssiaisiin kymmenvuotiaan poikansa kera, puettuna persialaisen prinsessan ihanaan pukuun. Tämän mukaan oli poikanen saava kallisarvoisen puvun ja kauniin, jalokivillä runsaasti koristetun vyöhyen. Mutta poika sairastui juuri ennen juhlaa, ja madame Nazimov arveli, että joku hänen parhaimman ystävättärensä pojista saattaisi sopivimmin astua hänen oman lapsensa sijaan. Minut ja Sasha vietiin hänen taloonsa koettamaan pukua. Se oli liian lyhyt Aleksanterille, joka oli varttansa minua melkoista pitempi; mutta minulle sopi puku aivan kuin tehty, ja niin päätettiin, että minä tulisin esittämään persialaista prinssiä.

Moskovan aateliston klubin mahdollottoman suuri sali oli täynnä vieraita. Joka lapselle annettiin lippu, jota ylinnä koristi joku Venäjän valtakunnan kuudenkymmenen kuvernementin vaakunoista. Minun lipusani oli sinertävän meren päällä liitelevä vaakalintu, mikä, kuten jällestäpäin sain tietää, oli Astrakanin kuvernementin vaakuna. Meidät asetettiin järjestykseen suuren salin perällä, josta kahtena rivinä hitaasti lähestyimme koroketta, jolla keisari perheineen oleskeli. Tultuamme perille jakaannuimme oikealle ja vasemmalle ja asetuimme riviin korokkeen eteen. Annetun merkin mukaan laskeutuivat kaikki liput keisari Nikolain edessä . . . Tämä itsevaltiuden kumarrus teki varsin tenhoisen vaikutuksen, ja Nikolai oli ihastuksis-

saan. Kaikki valtakunnan maakunnat osottivat kun-
nioitustaan korkealle hallitsijalleen. Sitten me, lapset,
siirryimme verkalleen salin perälle.

Mutta nyt syntyi jokin hämminki; kamaripalveli-
jat kullalla kirjailluissa univormuissa juoksivat edesta-
kaisin, ja minä jouduin pois rivistä. Setäni, ruhtinas
Gagarin, joka oli puettu tunguusiksi (minä en saattanut
kyllikseni ihailla hänen hienoa säämiskätakkiaan,
hänen joustaan ja hänen nuolilla täytettyä viineään)
nosti minut ylös ja asetti korokkeelle tsaarin eteen.

En tiedä, siksiköhän, että minä olin pienin kul-
kueessa, vai siksikö, että pyöreät kiharain ympäröimät
kasvoni korkean lammasnahkahatun alla näyttivät
aika somilta, mutta Nikolai tahtoi saada minut sinne
ylös, ja siinä nyt seisoin kenraalien ja hienojen nais-
ten keskellä, jotka uteliaina tähystelivät minua. Myö-
hemmin sain tietää, että Nikolai, joka aina piti paljon
kasarmisukkeluuksista, otti minua kädestä, vei minut
Aleksandrovnan (perintöruhtinaan puolison) luo, joka
silloin odotti kolmatta lastaan, ja sanoi hänelle kärke-
vään tapaansa: „Hanki sinä minulle tällainen poika!“
— mikä pila sai Maria Aleksandrovnan kovasti puneh-
tumaan. Itse minä vallan hyvin muistan, että keisari
kysyi minulta, tahdonko minä konvehteja, johon mi-
nä vastasin tahtovani pieniä rinkelejä, joita meille tar-
jottiin juhlailoissa teen kanssa. Nikolai kutsui silloin
luokseen palvelijan ja tyhjensi täyden rinkelitärjotti-
men korkeaan hattuuni.

„Minä vien ne Sashalle“, sanoin keisarille.

Loppujen lopuksi keisarin sotilaallinen veli, Mi-
kael, jolla oli nokkelan leikinlaskijan maine, sai narra-
tuksi minut itkemään.

— Kun olet pai-poika, silitetään sinua näin, sanoi
hän ja pyyhkäisi suurella kädellään kasvojani ylhäältä
alaspäin.

— Mutta kun olet tuhma, silitetään sinua näin, ja hän pyyhkäisi kädellään ylöspäin, kovasti painaen nenääni, jolla jo ennestään oli taipumus kasvaa siihen suuntaan. Silmiini kiertyi kyyneliä, joita minä turhaan koetin pidättää. Naiset rupesivat kohta minun puolelleni, ja hyväsydäminen Maria Aleksandrovna otti minut suojelukseensa. Hän asetti minut viereensä istumaan korkealle kultaselustimiselle samettituolille. Minulle kerrottiin jälestäpäin, että minä olin kohta nukkunut, pää hänen polvellaan, ja hän istui liikkumatta tuolillaan niin kauan, kuin tanssiaiset kestivät. Myöskin muistan, että omaiseni, kun me eteisessä odotimme vaunuja, silittivät päätäni, suutelivat minua ja sanoivat: „Petja, nyt sinusta on tehty paashi!“ johon minä vastasin: „Minä en ole paashi, minä tahdon kotiin“, ja pidin kovaa huolta hatustani, jossa olivat Sashalle määrättyt rinkilät.

En tiedä, minkä verran niitä lienee Sashan osalle tullut; mutta muistan hänen reippaasti syleilleen minua, kun hänelle kerrottiin, miten minä olin ollut huolissani hatun tähden.

Paashikoulun ehdokkaaksi pääsemistä pidettiin siihen aikaan suurena suosiona, jota Nikolai harvoin osotti Moskovon aatelistolle. Isäni oli ihastuksissaan ja haaveksi jo sitä loistavaa virkauraa, joka odotti hänen poikaansa hovissa. Kertoessaan tästä tapahtumasta ei äiti-puoleni koskaan unhottanut lisätä: „Se johtui kaikki siitä, että minä siunasin hänet, ennenkuin lähti tanssiaisiin.“

Madame Nazimov oli niinkään ihastuksissaan ja maalautti akvarellikuvan, jossa hän esiytyi puettuna tuohon persialaiseen pukuun, ja minä hänen rinnallaan.

Vuosi sen jälkeen tuli veljeni Aleksanterinkin kohdalla päätetyksi. Izmailovin rykmentti, johon isäni nuorena oli kuulunut, vietti siihen aikaan riemujuhlaansa Pietarissa. Eräänä yönä, kun talossa kaikki nukkuvat sikeätä unta, ajoi kolmivaljakko kilisevin kulkusin

meidän porttimme eteen. Lentolähetti hyppäsi kuomi-reestä ja huusi kovalla äänellä: „Avatkaa! Käskey hänen majesteetiltaan keisarilta!“

Voit helposti arvata, minkä kauhun tämä yöllinen käynti synnytti koko talossa. Tuskasta vavisten isäni meni työhuoneeseensa. „Sotaoikeus, sotamieheksi alennus“ — ne olivat sanoja, jotka siihen aikaan soivat joka upseerin korvissa. Sillä aika oli todella birmuinen. Osottautui kuitenkin, että Nikolai tahtoi vain saada tietää Izmailovin rykmentissä palvelleiden upseerien poikain nimet, toimittaakseen pojat kadettikouluihin, elleivät nämä olleet vielä niihin päässeet. Sitä varten oli Pietarista lähetetty Moskovaan erityinen sananviejä, joka nyt päivin öin kolkutteli Izmailovin rykmentin entisten upseerien ovia.

Vapisevalla kädellä isäni kirjoitti kaavakkeeseen, että hänen vanhin poikansa, Nikolai, jo kävi Moskovan ensimmäistä kadettikoulua, että nuorin poika, Piotr, on otettu ehdokkaaksi paashikouluun ja että jällellä on vain keskimäinen poika Aleksanteri, joka ei vielä ole sotilasalalle antanut. Muutamien viikkojen kuluttua tuli paperi, ilmoittaen isälle tsaarin „armollisen suosion“. Aleksanteri määrättiin kirjoitettavaksi Orelin kadettikouluun. Isälläni oli paljon vaivaa ja suuria rahallisia kulunkeja, ennenkuin myönnettiin Aleksanterin siirtämiseen Moskovan kadettikouluun. Uusi „armollinen suosio“ tuli hänen osakseen vain siihen nähden, että hänen vanhin poikansa jo oli tässä koulussa.

Niin muodoin saimme me Nikolai In tahdosta sotilaskasvatuksen, vaikka me muutamia vuosia myöhemmin aloimme vihata koko sotilas-uraa sen oman luonnottomuuden takia. Mutta keisari Nikolai valvoi tarkasti, etteivät aatelisten pojat, paitsi terveydeltään aivan heikot, saaneet antautua muulle kuin sotilasalalle. Isämme suureksi tyytyväisyydeksi piti siis meistä kolmesta tulla upseereja.

6.

Siihen aikaan arvioitiin rikkautta tilanomistajain „sielujen“ luvun mukaan. „Sieluilla“ ymmärrettiin miespuolisia maaorjia; naisia ei otettu lukuun. Isääni pidettiin rikkaana miehenä. Hänellä oli 1200 sielua kolmessa eri kuvernementissa sekä vielä suuria tiluksia. Hän eli asemansa vaatimusten mukaisesti, s. o. hänen talonsa oli aina avoinna vieraille ja hänellä oli suuri joukko palvelijoita. Meitä oli kahdeksan-, toisinaan kymmenen- tai kaksitoistahenkinen perhe; mutta palvelijakuntaa, josta viisikymmentä henkeä oli Moskovassa ja lähes kuusikymmentä maalla, ei pidetty vielä liian suurena. Neljä kuskia, joiden hoidettavana oli kaksitoista hevosta, kolme kokkia herrasväkeä ja kaksi ruuanlaittajaa palvelusväkeä varten, kaksitoista lakeijaa, joiden oli hoidettava tarjoilua päivällispöydässä (joka aterijoitsijan takana seisoi lakeija lautasineen) ja summaton joukko palvelustyttöjä piikakamarissa, — käsittämättömältä olisi silloin tuntunut, miten vähemmällä olisi voinut tulla toimeen.

Jokaisen tilanomistajan salaisena toivomuksena oli, että omat ihmiset tekevät kaikki, mitä kotitaloudessa tarvittiin. Tämä seuraavasta syystä. Jos kuka vieraista huomauttaa:

„Kuinka hyvin pianonne on viritetty. Herra Schimmel käy varmaan teillä virittämässä?“

Niin todellinen herra vastasi:

„Minulla on oma virittäjä.“

„Mikä erinomainen krokaani!“ saattoi joku pöytävieraista huudahtaa, kun päivällisen lopulla pöytään tuotiin jonkinlainen jäätelöstä ja leivoksista valmistettu ihmeteos. — „Tunnustakaa, ruhtinas, että tämä on Trembléltä (sen ajan kuuluisalta sokerileipurilta).“

„Ei, sen on tehnyt minun oma sokerileipurini, Tremblén oppilas. Minä annoin hänen tänään koettaa taitoaan.“

Rikkaan ja arvossapidetyn tilanomistajan salaisena pyrintönä oli, että kaikki mitä hänen talossaan oli — huonekalut, kirjaukset, valjaat — piti olla hänen omien mestariensa kädestä lähtenyttä. Kun palvelijain lapset täyttivät kymmenen vuotta, annettiin heidät oppiin hienoimpiin muotiliikkeisiin, joissa he oleskelivat viidestä seitsemään vuoteen, lakaisten lattioita, juosten kaikellaisia asioita ja saaden armottomasti selkäänsä. Minun täytyy sanoa, että harvat heistä oppivat perinpohjin ammattinsa. Räättälien ja suutarien käsistä valmistui teoksia, jotka eivät kelvanneet muille kuin palvelijoille; ja kun oikein hyviä leivoksia oli tarvis päivälliskutsuja varten, täytyi ne tilata Trembléltä, jota vastoin oma sokerileipurimme sillä välin taikoi rumpua maaorjista muodostetussa kotiorkesterissa. Tämä orkesteri se oli isäni toisena kiihkön esineenä, ja melkein jokainen hänen miespuolisista palvelijoistaan kykeni oman varsinaisen ammattinsa ohella niinkään soittamaan bassoviulua tai klarinettia orkesterissa. Virittäjä Makar, joka samalla oli alitaloudenhoitajana, soitti myöskin huilua. Räättäli Andrei oli valthornistina. Sokerileipuri pantiin aluksi lyömään rumpua, mutta kun hän räökkäsi konettaan niin vimmatulla tavalla, etteivät sitä kenenkään korvat kestäneet, niin ostettiin häntä varten mahdottoman iso torvi ja toivottiin, ettei hän keuhkopalkeillaan saisi aikaan yhtäläistä äänenpauhua kuin käsillään. Mutta kun sekini toivo petti, niin annettiin hänet sotamieheksi. Mitä tulee rokonarpiseen Tihoniin, niin paitsi lukuisia tehtäviä talon lamppumestarina, lattian vaahajana ja ajopalvelijana, oli hän orkesterissakin hyödylliseksi tunnustettu jäsen, puhaltuen milloin pasunaa, milloin fagottia, milloin taas soittaen toista viulua.

Kaksi ensi viulua olivat ainoana poikkeuksena säännöstä; he eivät olleet muuta kuin „viuluja“. Isäni oli ostanut heidät perheineen kalliista hinnasta sisariltaan (hän ei milloinkaan ostanut maaorjia syrjäisiltä eikä taas myynyt ketään vieraille). Niinä iltoina, jolloin hän ei mennyt klubiin tahi milloin meillä oli vieraita, kutsuttiin tuo kaksitoista- tai viisitoistahenkkinen orkesteri soittamaan. Orkesterimme soittikin vällan näppärästi ja se oli hyvin haluttu, milloin naapurimme panivat toimeen tanssi-iltamia, erittäinkin siihen aikaan, kun me asuimme maalla. Näissä tapauksissa oli isältäni joka kerta pyydettävä lupa.

Mistään hän ei ollut niin tyytyväinen, kuin milloin häneltä jotakin pyydettiin, joko orkesteria tahi jotakin muuta, kuten esimerkiksi, että hän toimittaisi jonkun pojan valtios kustannuksella koulutettavaksi tai hankkisi vapautuksen jollekin oikeuden hänelle tuomitsemasta rangaistuksesta. Vaikka isäni oli luonnoltaan kiivas, oli hän epäilemättä myös helläsydäminen, ja kun häneltä pyydettiin apua, saattoi hän kirjoittaa kymmeniä kirjeitä kaikellisille korkeassa asemassa oleville henkilöille, joilta voi toivoa hyötyä hänen suojatilleen. Näissä tapauksissa saattoi hänen ilmankin suureen postiinsa tulla lisää puolen tusinaa ylimääräistä kirjettä, jotka kaikki olivat kirjoitetut hänelle ominaiseen, puoleksi viralliseen, puoleksi leikilliseen sävyyn. Kaikki kirjeet olivat tietysti suljetut hänen vaakunasinetillään. Suuri nelionmuotoinen kirjekuori rapisi kuin lapsen kalistin paljon hiekan takia, jota isäni paksultä levitti kirjoitukselle. Kuivauspaperin käyttöä ei silloin vielä tunnettu. Mitä vaikeampi pyyntö oli, sitä suuremmalla tarmolla ryhtyi isäni tehtävään käsiiksi eikä hellittänyt, ennenkuin oli saanut aikaan sen, mitä oli pyytännyt suojattinsa hyväksi, jota hän useissa tapauksissa itse ei ollut kertaakaan nähnyt.

Isästäni oli mieleen, että hänen talossaan kävi vieraita. Päivällistä söimme neljän aikaan, ja kello 7 kokoontui perhe tekeittimen ympärille. Kaikki, jotka kuuluivat seurapiiriimme, olivat tähän aikaan tervetulleet, ja varsinkaan sen jälkeen, kun Héléne sisareni oli palannut instituutista, ei meillä koskaan ollut puutetta vieraista. Kun kadunpuoleiset ikkunamme olivat valaistut, tiesivät tuttavamme meidän joukkomme olevan kotona ja vieraita mielellään otettavan vastaan.

Meillä kävikin vieraita harva se ilta. Vihieriät pelipöydät avattiin salissa kortinpelaajia varten. Nuoriso ja naiset sen sijaan pysyttelivät vierashuoneessa tai kerääntyivät Hélénen pianon ympärille. Naisten lähdettyä jatkui korttipeli aamupuoleen yötä, ja isäntiä vaihtui silloin melkoisille rahamäärille. Pelissä isäni menetti aina. Mutta pahin vaara ei häntä uhannut kotona, vaan Englantilaisessa klubissa, jossa panokset olivat suurempia. Silloin varsinkin oli vaara pyörimässä, kun isäni kutsuttiin pelaamaan „erittäin kunioitettavien herrain“ kanssa eräässä Staraja Konjushennajan arvokkaimpia taloja, jossa hasardia pelattiin yöt läpeensä. Moisissa tilaisuuksissa isäni menetti suuria summia.

Tuon tuostakin pantiin toimeen tanssi-iltamia, puhumattakaan kaksista, joka talvi säännöllisesti pidettävistä tanssiaisista. Näissä tapauksissa isäni ei säälinyt kulunkeja, vaan tahtoi, että kaiken piti olla ko-meata ja repäisevää. Samaan aikaan noudatettiin arkioloissa kotonamme sellaista pikkumaisuuteen ulottuvaa saituutta, että sanottaisiin minun liioittelevan, jos rupeaisin mainitsemaan yksityiskohtia siitä. Kerrotaan eräästä Ranskan vallantavoittelijasta, joka oli tullut kuuluisaksi kerrassaan suuremmoisista metsästysretkistään, että hänen talossaan arkiona talikynttilän päätätkin olivat tarkasti luvussa. Samallaista kitkutusta harjoitettiin meidänkin talossamme kaikissa suhteissa, ja

saituruus oli niin äärimäisyyteen menevää, että me, lapset, vanhemmiten aloimme halveksia säästäväisyyttä ja harkintaa. Mutta Staraja Konjushennajassa tällainen elämä pakotti ihmisiä vain sitä suuremmalla arvonnolla kohtelemaan isääni.

— Vanha ruhtinas, — sanoivat kaikki, — on kit-sahko rahoille kotoisiin menoihin nähden, mutta sen sijaan tietää hän, miten aatelismiehen on eletävä.

Meidän hiljaisten ja puhtoisten katujemme varsilla juuri tällaista elintapaa pidettiin erikoisesti arvossa. Eräs naapureistamme, kenraali D., eleli hyvin isoisesti, mutta kuitenkin uudistuivat herran ja keitturin välillä joka päivä mitä naurettavimmat sananvaihtelot. Murkinan jälestä vanha kenraali, imien piippuaan, määräili itse mitä päivälliseksi piti valmistettaman.

— No, veliveikkonen, sanoo hän ruuanlaittajalle, jolla on yllään lumivalkoinen kurtikka ja samallinen hytyrä päässä, — tänään ei meitä tule paljon — vain pari kolme henkeä vieraita. Sinä keität hyvän sopan, tiedäthän, joistakin aikaisista vihanneksista: viherherneistä, turkinpavuista . . .

— Kuten käskette, teidän ylhäisyytenne.

— Toiseksi lajiksi voit sitten pyöräyttää jotakin, mitä itse parhaaksi katsot.

— Kuten käskette, teidän ylhäisyytenne.

— Parsan aika tietysti ei ole vielä tullut, mutta eilen näin kuitenkin puodissa aika kauniita kimppeja.

— Aivan niin, teidän ylhäisyytenne, ne maksavat neljä ruplaa kimppeä.

— Niin maksavat. Mutta paistettuihin kananpoikiisi ja kalkkunoihisi olemme jo aivan kyllästyneet. Sinun pitäisi vaihteeksi saada jotakin uutta.

— Ehkä saisi olla metsälintua?

— Niin, niin, mitä hyvänsä, kunhan ei aina samaa.

Kun kaikki kuusi ruokalajia on pohdittu ja määrätty, tapasi vanha kenraali kysyä:

— No, paljonko sinulle olisi ostoksia varten annettava? Eikö kolme ruplaa liene kylliksi?

— Kymmenen ruplaa, teidän ylhäisyytenne.

— Älä puhu tyhmyyksiä, poikaseni. Tästä saat kolme ruplaa. Minä tiedän varmasti, että ne riittävät, vaikken laskisikaan.

— Ajatelkaahan toki! Neljä ruplaa parsasta ja kaksi ja puoli vihanneksista.

— Kuulehan nyt, poikaseni, ota äly kouraasi. Minä annan sinulle vielä seitsemänkymmentäviisi kopekkaa, ja koeta sitte olla säästäväinen.

Tinkimistä jatkui siten puolisen tuntia, kunnes vihdoin oli sovittu seitsemään ruplaan kahteenkymmeneenviiteen kopekkaan sillä ehdolla, ettei puolinen huomispäivänä saisi maksaa enempää kuin puolitoista ruplaa. Jonka jälkeen kenraali, hyvillään siitä, että oli saanut asian järjestetyksi näin edullisesti, käski valjastaa hevoset, istahti rekeensä ja ajoi paraimpiin muotikaappoihin, joista palasi silmät loistavina ja toi vaimolleen pullon mitä hienoimmanlaatuista hajuvettä, josta oli maksanut huikean hinnan ranskalaisessa kauppalikkeessa. Ainoalle tyttärelleen hän sen ohessa ilmoitti, että madame se ja se lähettää hänelle koeteltavaksi samettiviitan — „hyvin yksinkertaisen“ ja hyvin kallishintaisen.

Kaikki sukulaisemme, joita isän puolelta oli hyvin lukuisasti, viettivät samallaista elämää. Jos joitakin uusia henkisiä rientoja aikavälin ilmaantui, esiintyivät ne tavallisesti uskonnollisuuden muodossa. Niinpä esimerkiksi eräs ruhtinas Gagarin „koko Moskovan“ suureksi kauhuksi liittyi jesuiittain veljeskuntaan; eräs toinen nuori ruhtinas meni luostariin, ja useista elähtäneistä naisista tuli kiihkomielisiä uskovaisia.

Mutta oli poikkeuksiakin. Muuan läheisimpiä sukulaisiamme — sanottakoon häntä Mirskiksi — oli viettänyt nuoruutensa ajan Pietarissa, jossa oli palvel-

lut kaartissa. Hän ei välittänyt pitää maaorjia räätäleinään tai puuseppinään. Hänen talonsa oli komeasti sisustettu, ja hän teetti vaatteensa paraimmilla räätäleillä Pietarissa. Kortinpeluu ei häntä miellyttänyt, ja hän pelasi ainoastaan naisten seurassa. Mutta hänen heikkona puolenaan oli hyvä päivällispöytä, ja siihen hän tuhlassi uskomattomia summia.

Erittäin hurjailevaksi ratkesi hän tässä suhteessa paaston ja pääsiäisen aikaan. Ison paaston aikana, jolloin ei sopinut syödä lihaa, maitoa eikä voita, osotti hän erittäin pitkälle kehittynyttä kykyä hienojen kalaruokien keksimisessä. Paraimmat kauppapuodit molemmissa pääkaupungeissa etsittiin läpikotaisin hänen tarpeittensa tyydyttämiseksi tässä suhteessa. Erikoisia sananviejä lähetettiin hänen maatilaltaan Volgan suulle, josta kyytihevosilla (rautateitä ei silloin vielä ollut) piti tuotaman joku mahdolloman iso sampi tai muu tavaton balykki (kuivattu kalanselkä).

Pääsiäinen on vuotuisista juhlista se, jota Venäjällä pidetään suurimmassa arvossa ja vietetään mitä suurimmalla ilolla. Se on kevään juhla. Talven kuluessa kasaantuneet mahdollomat luminietokset sulavat äkisti ja virtaavat ryöppyävinä puroina pitkin katuja. Kevät ei tule kuten varas, salaa hiipien, vaan rohkeasti ja ujostelematta. Jok'ikinen päivä havaitaan jonkinlainen muutos sekä lumikinoksissa että puhkeavissa puiden nupuissa. Yöballat vain hiukan ehkäisevät sulannan vauhtia. Minun lasna ollessani vietettiin piinaviikkoa erikoisilla juhlallisuuksilla Moskovassa. Ihmiset kävivät joukottain kirkoissa, erittäinkin kirkkutorstaina, kuulemassa niitä mieltä liikuttavia kohtia Evankeliumista, joissa puhutaan Kristuksen kärsimisestä. Piinaviikolla ei syöty edes kalaakaan, ja jumalisimmat eivät ensinkään kajonneet ruokaan pitkänäperjantaina. Sitä räikeämmin huomattava oli sitten muutos, kun pääsiäinen tuli.

Lauantaina menivät kaikki iltajumalanpalvelukseen. Sen alkupuoli, kuten tiedetään, on perin surumielinen. Mutta sydänyöllä julistetaan sanoma Kristuksen ylösnousemisesta, ja silloin kaikki kirkot yhtäkkiä valaistaan. Sadoista kirkontorneista kajahtaa kellojen riemullinen soitto. Alkaa yleinen ilo . . . Kirkoissa, jotka ovat valoa tulvillaan, loistelee naisten juhlapukuja. Köyhinkin nainen koettaa pääsiäiseksi saada uuden puvun ylleen, ja jos hänen kannattaa ompeluttaa itselleen vain kerran vuodessa uusi puku, niin ompeluttaa hän sen kaikin mokomin täksi päiväksi.

Samoin kuin silloin, niin on nytkin pääsiäinen oikea mässäyksen aika. Rikkaissa taloissa valmistetaan täksi yöksi mitä valituimpia pääsiäisjuustoja kermasta (paskha) ja pääsiäisleipiä (kulitsh), ja jokaisella, olkoon hän vaikka miten köyhä, pitää olla ainakin yksi juusto ja pieni leipä sekä vaikka yksi punaiseksi värjätty muna, joka kirkossa siunataan ja sitten käytetään paaston lopettajaisiksi.

Enimmät alkoivat syödä yöllä, heti kun siunattu leipä lyhyen pääsiäismessun jälkeen oli tuotu kotiin kirkosta. Rikkaissa herrastaloissa tämä syömisen meno lykättiin sunnuntaiaamuun, jolloin suuren suuri pöytä katettiin kaikellaisilla ruuilla ja talon palvelijat, alkaen ensimmäisestä vihoviimeiseen astianpesijään, tulivat vaihtamaan tavanmukaista pääsiäistervehdystä isäntäväkensä kanssa.

Koko pääsiäisviikon aikana seisojia ruokasalissa pöytä katettuna, ja kaikkia talossakävijöitä kehoitettiin syömään. Tässäkin suhteessa ruhtinas Mirski voitti oman itsensä. Oleskelipa hän Pietarissa tai Moskovassa, yhtäläisesti sananviejät toivat hänelle maaseudulta vartavasten piimitettyä rahkamaitoa pääsiäisjuustoksi, josta kokki sai syntymään oikeita taideteoksia tavallaan. Toinen sananviejä lähetettiin noutamaan

novgorodilaisilta tiluksilta karhunliikkiötä, joka erikoidesti savustettiin ruhtinaallista pääsiäispöytää varten.

Ruhtinatar oli tavallisesti piinaviikon aikana murheellisella mielellä ja kävi kahden tyttärensä kanssa kaikkein ankarimmissa luostareissa, joissa iltajumalanpalvelukset kestivät kolme neljä tuntia, ja nautti vain palan kuivaa leipää levähtäessään kotonaan jumalanpalvelusten sekä venäläisessä, katoolisissa ja protestanttisissa kirkoissa käyntiensä välihetkinä. Sillä aikaa suoritti hänen miehensä joka-aamuiset retkensä Miljutinin tunnettuihin puoteihin Pietarissa, joihin kaikkia ajateltavissa olevia herkkuja kootaan kaikista maan-ääristä. Täällä ruhtinas valikoi kaikki ylellisimmät herkkutavarat pääsiäispöytänsä. Satoja vieraita kävikin pääsiäisviikolla hänen talossaan, ja näitä pyydettiin „vain maistamaan“ sitä tai tuota lajia.

Loppu tästä oli se, että ruhtinaan onnistui suorastaan syödä suuhunsa koko melkoinen rikkautensa. Hänen upeasti kalustettu talonsa ja oivallinen maatilansa myytiin, ja vanhoilla päivillään ei ruhtinaalla eikä ruhtinattarella ollut mitään jäljellä, ei edes omaa nurkkaa asuttavana, vaan täytyi heidän asuskella lastensa luona.

Niin elettiin meidän alueittemme tienoilla, eikä siis ihmekään, että talonpoikien vapauttamisen jälkeen melkein kaikki talot Staraja Konjushennajassa joutuivat häviöön. Mutta minä kuljen tapauksista edelle.

7.

Ei olisi mitenkään kannattanut pitää niin suurta palveluskuntaa, kuin meillä oli, jos kaikki elantovarot olisi pitänyt ostaa Moskovasta. Mutta maaorjuuden aikoina kaikki sukeutui hyvin yksinkertaisesti. Kun

lähestyi talvi, niin isäni istuutui kirjoituspöytänsä ja kirjoitti niinkuin seuraa:

„Talonhoitajalleni Nikolskojen kirkonkylässä, Sirena-joen varrella, Meshtshovin kihlakunnassa Kalugan kuvernementtia, ruhtinas Aleksei Petrovitsh Krapotkinilta, everstiltä ja monen tähdistön ritarilta, —
KÄSKY:

Tämän vastaanotettuasi ja niin pian kuin talvikeli sitä sallii, käsketään sinun lähettämään talooni, Moskovan kaupungissa, kaksikymmentäviisi kahden hevosen vetämää talonpoikaisrekeä, hevonen talosta sekä mies ja reki toisesta, ja panemaan kuormaan niin ja niin monta nelikkoa kauroja, niin ja niin monta nelikkoa vehnää, niin ja niin monta nelikkoa rukiita, kuin myös kanoja, hanhia ja ankoja, jotka on määrätty tänä talvena tapettaviksi, hyvin jäädytettynä, hyvin säilytettynä ja täydellisen luettelon ja luotettavain henkilöiden seuraamina.*

Ja näin sitä jatkui parin sivun alalla, ennenkuin tuli piste. Sitten seurasi luettelo kaikista niistä rangaistuksista, jotka olivat syyllisten odotettavina, ellei elantotarpeet oikeissa ajoin ja tärveltyttömässä kunnossa saapuneet taloon numero se ja se, sen ja sen kadun varrelle.

Vähää ennen joulua nuo kaksikymmentäviisi talonpoikaisrekeä ajoivat kuin ajoivatkin portistamme sisään ja täyttivät kokonaan avaran pihan.

Kun tieto tästä tärkeästä tapahtumasta ennätti isämme korville, alkoi hän heti komennella:

— Frol! Kirjushka! Jegorka! Missä olet siellä! Kaikkihan tässä joutuu varkaiden kynsiin! Frol, mene ottamaan kaurat vastaan. Uljana, mene ottamaan siipilinnut vastaan. Kirjushka, kutsu tänne ruhtinatar!

Koko talossa alkoi hämminki. Palvelijat juoksivat kuin vimmassa edestakaisin, porstuvasta pihalle ja pihasta porstupaan, mutta etenkin piikakamariin, ker-

toakseen Nikolskojen kuulumisia: „Pasha menee miehelle jälestä joulun. Anni täti on vaineeseen vaipunut“, j. n. e. Tuli myös kirjeitä maalta. Ei aikaakaan, niin hiipi joku sisäpiioista ylös minun huoneeseeni.

— Petenjka, oletko yksin? Eikö opettajaa ole täällä?

— Ei ole, hän on yliopistolla.

— No, oleppas sitten kiltti ja lue tämä kirje äidiltä minulle.

Ja minä aloin lukea tuota naiivia kirjettä, joka muuttumattomasti alkoi aina samoilla sanoilla: „Vanhempasi lähettävät sinulle siunauksensa ikuisiksi ajoiksi.“ Sitten seurasivat uutiset. „Afrosinja täti on sairasna, hänen kaikkia jäseniään kolottaa. Serkkusi on vielä naimatta, mutta toivoo saavansa ottaa vaimon jälestä pääsiäisen. Stepanida tädiltäsi kuoli pyhäinmiesten päivänä lehmä.“ Uutisten jälestä seurasivat terveiset, jotka täyttivät kaksi sivua: „Paavo veljesi lähettää terveiset, ja sisaresi Maria ja Daria lähettävät terveisiä, ja vielä paljon terveisiä Mitri sedältäsi“, j. n. e. Huolimatta luettelon yksitoikkoisuudesta antoi joka nimi aihetta johonkin huomautukseen: „Viel' on siis elossa armas sielu! Jo on yhdeksän vuotta, kuin makaa halvaantuneena.“ Tahi: „Alästä, eipä ole unhottanut minua. Kai hän on joulun ajan kotona. Sellainen kelpo poika. Kirjotathan konsa ikään minulle kirjeen? Silloin ei pidä häntäkään unhottaa.“ Minä tietysti lupasin ja kirjotin aikanaan kirjeen tyylilleen aivan samallaisen kuin vastattavakin.

Kun laitioreet oli saatu tyhjennetyiksi, tuoksahti eteinen täyteen talonpoikia. Heillä oli kameelinkarvaiset haljakat lyhkäisten lammasnahkaturkkien päällä, ja he odottivat, että isäni käskisi heidät huoneeseensa, kyselläkseen heiltä millainen oli keli ja millaiset ovat vuodentulontoiveet. He uskalsivat hädin astua suurine saappaineen vahatulle lattialle, ja harvoilla oli kyllin

rohkeutta istuutua tammisen rahin syrjälle. Tuoleille ei heitä saanut keinoilla millään istumaan. Siten odottivat he tuntikausia ja silmähtivät levottomasti jokaiseen, joka isäni työhuoneeseen meni tai sieltä tuli ulos.

Jonkunverran myöhemmin, tavallisesti seuraavana päivänä, livahti joku palvelijoista salaa ylös kouluhuoneeseen.

— Ruhtinaineni, oletteko yksin?

— Olen.

— Juoskaa sitten kiireesti eteiseen. Ukot tahtovat nähdä teitä; heillä on tuomisia imettäjältänne.

Kun minä tulin eteiseen, pisti joku talonpojista kouraan pienen nyytyn tuomisineen, joina oli muutamia ruisleipäkakkusia, puolen tusinaa koviksi keitettyjä munia ja moniahta omena. Kaikki nämä oli köytetty kirjavaan pumpulihuiviin.

„Täss’ on sulle, imettäjäsi, Vasilissa, lähetti tuomisia. Oliskohan nuo omenat jäätyneet? Enpä toki luule. Pidin koko matkan niitä turkkini sisälössä. Mutta onkin se ollut kova pakkanen!“ — Ja leveillä parrakkailla kasvoilla loisti myhäily, samalla kun tuuheiden viiksiviuhkain alta välkähteli kaksi hehkivalkoista hammassarjaa.

— Ja tämä on veljellenne hänen imettäjältään, Annilta, — lisäsi toinen ja työnsi käteeni samallaisen nyytyn:

„Poikarukka, sanoo hän, antanevatko edes kylläseen syödäkkään siellä sotakoulussa.“

Minä punastuin enkä tietänyt mitä vastata. Lopulta morautin: „Sano Vasilissalle, että minä suutelen häntä; ja samaa sano Annille veljeltäni.“ Tämän lausuttuani myhäily talonpoikain kasvoilla hehkeni entistä maireemmaksi.

— Jopa tuon virkamme, sehän selvää.

Kirilla, joka seisoi vahdissa isäni työhuoneen ovella, alkoi kuiskailla: „Kipittäkää joutuin ylös, isänne saattaa tulla tuossa paikassa.“ — „Älkää unhottako huivia, he tahtovat sitä takaisin“, kuiskasi hän vielä, tavoittaen minua kiinni portaissa; ja kääriessäni huolellisesti tuota kulunutta huivia kokoon, olisin mielelläni halunnut lähettää Vasilissalle jotakin. Mutta minulla ei ollut mitään, ei edes leikkikaluja. Ja taskurahoja ei meille koskaan annettu.

Hupaisimmat ajat meillä tietysti oli kesällä, jolloin oleskelimme maalla. Niin pian kuin pääsiäinen ja helluntaivat olivat menneet, keskittyivät kaikki ajatuksemme Nikolskojeen. Mutta aika kului; meidän laskujemme mukaan oli sireenien jo täytynyt kukkia Nikolskojessa, mutta isäämme pidättelivät kaupungissa vielä tuhannet asiat. Vihdoin ajoivat viidet kuudet talonpoikaiskärret pihaamme; niiden oli määrä noutaa kaikellaista, mitä tarvittiin kesällä maalla. Vanhankaiset kuomivaunut ja muut ajopelit, joissa meidän oli matkustaminen, vedettiin ulos ja otettiin vielä kerran tarkastettaviksi. Tavaroita alettiin säilyttää matkararkkuihin. Lukumme edistyivät hitaasti. Tavan takaa keskeytimme opettajamme kysymyksellä, onko se ja se oppikirja otettava mukaan. Muita paljokaikaisemmin rupesimme me latomaan kirstuun kirjojamme, kivitaulujamme ja kotitekoisia leikkikalujamme.

Vihdoin oli kaikki valmiina: kuormiin oli pantu maalla tarpeellisiksi katsottuja huonekaluja, laatikkoja, joissa oli kyökkikaluja ja epäluukuinen joukko lasitölkkejä, kaikellaisia hilloja ja säilykkeitä varten. Tuntikausia odottivat talonpojat joka aamu etehisessä, mutta lähtökäskyä ei vaan annettu. Aamupäivät isäni kirjoitti työhuoneessaan, ja iltasilla lähti hän klubiin. Viimein puuttui asiaan äitipuolemme, jolle sisäpiika oli uskaltanut huomauttaa, että talonpojat odottavat kotiin päästäksensä, koska heinäaika jo lähestyy.

Seuraavana aamuna kutsuttiin sisään taloudenhoitaja Frol ja ensimmäinen viulu Mikael Alejev. Taloudenhoitajalle annettiin pussillinen ruokarahoja 40—50 hengelle, joiden oli määrä saattaa meidät Nikolskojeen, sekä täydellinen nimiluettelo, johon oli merkitty: orkesteri kaikkine jäsenineen, kokit ja alikokit, pesijättäret ja alipesijätär sekä hänen kuusi lastansa, kiersilmä Poljka, Domna suurempi ja Domna pienempi. Ei ketään oltu unhotettu. Matkasuunnitelma annettiin ensimmäiselle viululle. Minä muistan hyvin sen sisällön, sillä isäni, havaiten, ettei hän kuuna päivänä joutuisi lähtemään, kutsutti minut sisään ja käski minun kopioida matkasuunnitelma „menevien kirjeiden“ kantakirjaan.

„Talonpalvelijalleni Mikael Alejeville, ruhtinas Aleksei Petrovitsh Krapotkinilta, everstiltä ja ritarilta — KÄSKY:

Käsketään sinun 29. päivänä toukokuuta kello kuusi aamulla lähteä kuormastoineni Moskovan kaupungista Nikoliskojen kylääni Sirena-joen varrella Meshtshovin kihlakunnassa Kalugan kuvernementtia, 200 virstan päässä tästä talosta; valvoa, että huostaasi uskottu väki käyttäytyy hyvin, ja jos joku heistä joutuu syyppääksi juoppouteen tahi tottelemattomuuteen, on sinun saatettava syyllinen sisälläolevan käskykirjeen ohella linnanvankilan päällikön luo ja pyydetävä että hänet (ensimmäinen viulu jo ymmärsi ketä tarkoitettiin) rangaistaan muille peloitukseksi.

„Käsketään sinun erittäinkin valvoa, että hoitoosi uskottu omaisuus eheänä saapuu perille, sekä matkasuunnitelman mukaan: ensimmäisenä päivänä pysähtyä siinä ja siinä kylässä syöttämään hevosia, toisena päivänä yöpyä Podolskin kylässä.“ Ja niin edelleen olivat kaikki seitsemän tai kahdeksan matkapäivää tarkkaan määrättyt.

Seuraavana päivänä kello kymmenen, kello kuuden sijasta — täsmällisyys ei kuulu venäläisten hyveihin („Jumalan kiitos, emme ole saksalaisia“, sanoo oikea venäläinen) — kuormasto lähti liikkeelle. Palvelijain oli matka kuljettava jalan. Vain lapsille oli sija varattu jossakin kylpyammeessa tai laatikossa ylinnä kuormalla, ja naiset saivat välimiten istahtaa kuorman laidalle. Muut kulkivat jalan kaikki nuo 200 virstaa. Niin kauan kuin kuljettiin Moskovan läpi, noudatettiin hyvää järjestystä: housunlahkeiden sulominen saappaisiin ja vyöttäytyminen vyöllä olivat ankarasti kielletyt. Mutta saavutettuamme heidät parin päivän kuluttua maantiellä, ja jos liiatenkin tiedettiin, että isäni jäisi Moskovaan, kohtasi katseitamme toisenmoinen kuva. Miehet ja naiset, puettuina kunnanmoisiin haljakkoihin ja viittoihin, vyötettyinä pumpulilankaliinoiniin, astua kahnustivat tien varrelta leikkaamiensa keppien nojassa. Päivän paahtamina tai sateesta läpi lionneina olisi heitä pikemmin luullut vaeltelevaksi mustalaisjoukkioksi kuin rikkaan tilanomistajan palvelijoiksi. Sellaisina matkueina kulkivat siihen aikaan kaikkien aatelistalojen palvelijat, ja kun näimme sellaisen matkueen kulkevan kaduillamme, niin tiesimme jo, että Apuhtinit tai Prjanishnikovit hankkiutuivat muuttamaan maalle.

Kuormasto oli niin muodoin lähtenyt, mutta perheemme viipyi yhä kaupungissa. Me olimme kaikki kovasti kyllästyneet odotukseen. Mutta isä kirjoitteli edelleen tilojen hoitajille käskyjä, ja minä kopioin ne huolellisesti „lähtevien kirjeiden“ kantakirjaan. Vihdoin annettiin lähtökäsky. Meidät kutsuttiin alas. Isä luki ääneen matkasuunnitelman, joka oli osotettu „ruhtinatar Krapotkinille, ruhtinas Aleksei Petrovitsh Krapotkinin, everstin ja ritarin, vaimolle“. Paperissa oli tarkkaan mainittu, missä viisipäiväisen matkan aikana oli pysähdyttävä. Käskykirje oli tosin päivätty

toukokuun 30. päivänä ja lähtö määrätty tapahtuvaksi kello kuusi aamulla; mutta toukokuu oli jo kulunut loppuun; ja me läksimme matkalle puolenpäivän aikaan, mikä järkiään rikkoi kaikki suunnitelmat. Tämä oli kuitenkin, kuten sotilaskäskyjen aina on laita, otettu ennakolta huomioon ja käskyyn lisätty seuraava pykälä: „Jos teidän armonne lähtö, vastoin odotusta, ei tulisi tapahtumaan sanottuna päivänä ja tuntina, valtuutetaan teidät menettelemään harkintanne mukaan, saattaaksenne tämän matkan onnelliseen loppuun.“

Lukemisen jälkeen kaikki läsnäolijat, isäntäväki niinkuin palvelijatkin, istahtivat hetkeksi, tekivät ristinmerkin ja sanoivat hyvästi isälleni. „Rukoilen sinua, Aleksis, älä mene klubiin“, kuiskasi äitipuoleni hänelle. Suuret matkavaunut, neljä hevosta edessä, ja eturatsastaja etumaisena, odottivat portaiden edessä. Paikkamme vaunuissa olivat kaikki tarkalleen määrättyt matkasuunnitelmassa, mutta kun kaikille ei ollut tilaa vaunuissa, niin oli äitipuoleni jo näin matkan alussa menetteleminen „oman harkintansa mukaan“. Vihdoin lähdimme kaikkien mielihyväksi liikkeelle.

Matka oli puuttumattomana huvinlähteenä meille lapsille. Suoritettavat taipaleet eivät olleet pitkiä, ja me pysähdyimme kahdesti päivässä syöttämään hevosia. Kun naiset pienimpienkään mäkien sattuessa eivät voineet olla huutamatta, niin oli kaikkien käyminen alas vauvuista, milloin oli ajettava mäkeä ylös tahi alas. Tätä kun tapahtui ehtimiseen, niin käytimme me, lapset, tilaisuutta puikkelehtiaksemme metsään tai juostaksemme kirkasvetisen puron parrasta pitkin. Sitä paitsi kohtasimme Moskovan ja Varsovan välisellä oivallisella maantiellä, jota kuljimme jonkun matkaa, paljon vaihtelevia näkyjä, pitkiä kuormajonoja ja ihmisiä kaikista maanääristä sekä suuria toivoretkeläismatkueita. Kahdesti päivässä me syötimme hevosia suurissa, vilkas-

eloisissa kylissä ja, tingittyämme hävyttömyyteen saakka hevosille ostettavien heinien ja kaurajen hinnoista, me poikkesimme ravintolaan. Kokki Andrei osti kanan ja keitti siitä soppaa, joll'aikaa me vilkasimme lähimpään metsään tai tarkastelimme kaikkea, mitä suuressa pihassa tarkastettavaa oli. Yövyimme tavallisesti Malojaroslavetsiin, jossa venäläiset 1812 turhaan kokivat pysäyttää Napoleonia hänen peräytyessään Moskovasta. Monsieur Poulain, joka oli tullut haavoitetuksi Espanjan sotaretkellä, tiesi tai ainakin vakuutti tietävänsä kaikki mikä koski Malojaroslavetsin taistelua. Hän vei meidät taistelupaikalle ja kertoi meille miten venäläiset olivat koettaneet pidättää Napoleonia, ja miten suuri armeija (la grande armée) kuitenkin oli voitokkaasti murtautunut venäläisten rivien läpi. Hän kertoi kaikki niin elävästi, kuin olisi itse ottanut osaa taisteluun. Täällä koettivat kasakat kiertää ranskalaisten sotajoukkoja, mutta Davoust tahi joku toinen marsalkka hajoitti kasakat ja ajoi heitä takaa aina noille kukkuloille asti, jotka ovat oikealla. Tuolla Napoleonin armeijan vasen siipi voitti venäläisen jalkaväen, ja tässä näin itse Napoleon vanhan kaartin etunenässä hyökkäsi Kutuzovin armeijan keskusrintaman kimppuun ja hankki itselleen ja kaartilleen kuolematoman maineen.

Kerran valitsimme vanhan, Kalugan läpi vievän tien ja pysähdyimme Tarutinossa. Täällä monsieur Poulain oli vähemmin kaunopuhelias, sillä täällä Napoleonin, joka oli aikonut suunnata retkensä etelään päin, oli täytynyt verisen taistelun jälkeen luopua aikeestaan ja kulkea uudestaan Smolenskiin vievää tietä, läpi seutujen, jotka hänen sotajoukkonsa oli hävittänyt kulkiessaan Moskovaan. Mutta (näin teki monsieur Poulain ymmärrettäväksi) kaikki tämä tapahtui yksistään siitä syystä, että Napoleonin marsalkat saivat petettyä hänet. Muutoin olisi hän marssinut suoraan Kijeviin ja

Odessaan, ja hänen kotkansa olisivat liidelleet Mustanmeren rantamilla.

Kalugan toisella puolen oli meidän kuljettava seitsemisen virstaa kauniin havumetsän läpi, ja tähän havumetsään yhdistyvät muutamat lapsuuteni onnellisimmista muistoista. Hiekka tuossa metsässä oli niin syvää, kuin jossakin Afrikan erämaassa. Koko ajan me kuljimme jalan; hevoset raahasivat hitaasti vaunuja eteenpäin ja pysähtyivät tavantakaa. Silloin menin minä muista edelle ja kuljin kaiken aikaa yksin. Molempin puolin tietä kasvoi äärettömän suuria satavuotisia punahonkia, eikä kuulunut muuta kuin hiljaista huminaa korkeiden puiden latvoista. Vähäisen rotkon pohjalla solisi kirkasvetinen puro, jonka äyräälle joku oli kulkijamen varaksi jättänyt tuohikkiposen, halkioimesta kepeistä tehdyllä varrella varustetun. Huippauksiaan tehden liikkui kuulumattomasti orava huimaavassa korkeudessa. Yhtä salaperäistä haasteloa piti matala risukko kuin korkeat puiden latvukset. Tässä metsässä heräsi ensiksi rakkauteni luontoon sekä hämärä aavistus sen iäti jatkuvasta elämästä.

Päästyämme metsän läpi ja kuljettuamme lautalla Ugra-joen poikki, käännyimme maantieltä kapeille kylänteille. Vihreä ruis liepoitteli tähkiään vaunujemme ikkunoihin; hevosten onnistui silloin tällöin sieppaista suullinen ruohoa solaksi kavenneen tien varsilta. Vilmeihin tulivat näkyviin meidän kylämme merkinä olevat kolme yksinäistä, tien vieressä kasvavaa pajupuuta, ja sitten, noustuamme mäelle, tuli yhtäkkiä esiin Nikolskojen kirkon solakka vaaleankeltainen torni.

Sen ajan tilanomistajain hiljaiseen maaelämään soveltui Nikolskoje erittäin hyvin. Siellä ei ollut sitä prameutta, jota tapasi rikkaampien aatelismiesten tiloilla, mutta rakennusten sijoittelussa, puutarhan ja muiden laitosten järjestelyssä tuli eittämättä ilmi taiteilijan aisti. Paitsi päärakennusta, jonka isäni hiljattain oli raken-

nuttanut, oli suuren, siistin pihan ympärillä vielä muita rakennuksia. Näissä asuvista tuntui olonsa enemmän itsenäiseltä, samalla kun perhe-elämän synnyttämät läheiset välit säilyivät rikkumatta. Suuri hedelmäpuutarha, n. s. „yläpuisto“, ulottui kirkolle asti; eteläinen, joelle viettävä rinne oli erotettu kukkatarhaksi, jossa lehmusten, sireenien ja akaasiain reunustamat käytävät suikertelivat kukkalavojen välissä. Suuren rakennuksen parvekkeelta avautui mainio näköala joelle ja Serenan „maavarustuksen“ raunioille. Tässä varustuksessa olivat venäläiset tehneet jäykkää vastarintaa mongooleille. Kauempana levisi kellertävänä merenä äärettömiä viljavainioita, metsäinen vyö perinmäisenä rajanansa taivaanrannalla.

Varhaisina lapsuusvuosinani asuimme me ja monsieur Poulain yhdessä noista rakennuksista, ja sen jälkeen kuin hänen kasvatustapansa, sisareni Hélénen väliintulon kautta, oli lieventynyt, olivat meidän väliset suhteemme mitä parhaimmat. Isämme oli suvella aina poissa kotoa; hän oleskeli tämän osan vuotta joillakin sotaväentarkastusmatkoilla. Äitipuolestamme ei meistä erityisesti välittänyt varsinkaan sen jälkeen kun tyttärensä, Pauline, oli syntynyt. Me saimme siis kaikki ajat olla monsieur Poulainin seurassa, joka itse nautti sanomattomasti olostaan maalla ja antoi meidänkin nauttia siitä. Metsä, kävelyt joen rannalla, nouseminen kukkuloille ja vanhan varustuksen valleille, jonka monsieur Poulain teki meille niin mieltäkiinnittäväksi kertomalla, miten venäläiset olivat sitä puolustaneet ja miten mongoolit olivat valloittaneet sen — välimiten pienet seikkailut, muiden muassa se, jolloin Poulain kasvoi silmissämme sankariksi pelastamalla Aleksanterin hukkumasta, sekä joskus satunnaiset kohtaukset susien kanssa — kaikki tämä tarjosi meille uusia, hurmaavia vaikutelmia. Toisinaan lähdettiin metsälle sieneen suurella joukolla, koko perhe ja sisäpalvelijat mukana.

Silloin juotiin teetä metsässä mehiläistarhassa, jossa asui satavuotias äijä pienen tyttärenpoikansa kanssa, hoitaen mehiläispatsaita. Toisinaan taas lähdettiin erääseen isämme kylistä, jossa keinotekoisesta syvästä lamesta pyydystettiin tuhatmäärin pulskia karppeja. Osa saaliista käytettiin talon tarpeiksi, loput jaettiin talonpojille. Minun imettäjäni asui tässä kylässä. Hänen perheensä oli mitä köyhimpiä. Paitsi miestä oli hänellä apunansa vain pieni poikanen sekä tyttö, minun kasvatussisareni, josta sittemmin tuli sen uskonnollisen lahkon saarnaaja ja „äiti“, johon hän kuului. Imettäjäni oli kovasti iloinen, milloin minä tulin häntä tervehtimään. Tarjottavana oli hänellä vain kermaa, muniä, omenia ja mettä. Mutta hänen rakkautensa ja ystävällisyytensä tekivät minuun syvän vaikutuksen. Hän levitti pöydälle kotikutoisen, häikäisevän valkoisen liinaseen (ehdoton puhtaus kuuluu lahkolaisten uskonnollisiin velvollisuuksiin), tarjosi kestityksensä välkkyvän puhtaissa puolautasissa ja puhutteli minua hellästi kuni omaa poikaansa. Samaa täytyy minun sanoa myös kahden vanhemman veljeni, Nikolain ja Aleksanterin, imettäjistä. Hekin kuuluivat perheisiin, jotka olivat etevällä tavalla ottaneet osaa kahden Nikolskojessa toimineen lahkokunnan uskonnolliseen elämään. Harvat ihmiset tietävät, mikä hyvyyden runsaus on kätkeynä Venäjän talonpoikain sydämiin, vaikka luulisi vuosisatoja kestäneen sorron tyyten katkeroittaneen heidän mielensä.

Sateisina päivinä oli monsieur Poulainilla ehtymätön varasto juttuja kerrottavana meille, erittäinkin Espanjan sotaretkestä. Yhä uudestaan kiusasimme häntä kertomaan, miten hän oli tullut haavoitetuksi eräässä taistelussa, ja joka kerta kun hän tuli siihen kohtaan, jolloin hän tunsu miten lämmin veri juoksi hänen toiseen saappaaseensa, lensimme hänelle kaulaan, suute-

limme häntä ja hyväilimme mitä herttaisimmilla lempinimillä.

Näytti kuin kaikki olisi ollut valmistuksena meille sotilas-uraa varten: isämme erityinen mieltymys siihen (pyssy ja vahtikoju olivat muistaakseni ainoat leikkikalut, jotka hän lahjoitti meille), monsieur Poulainin soittaiset kertomukset, vieläpä kirjastokin, joka oli käytettävänäimme. Kirjakokoelma, joka aikoinaan oli ollut äitimme iso-isän, erään XVIII vuosisadalla eläneen teoreettisen sotilaskasvatuksen saaneen kenraali Repninskin oma, käsitti paraastaan ranskankielisiä sotahistoriaa, taktiikkaa ja strategiaa selitteleviä teoksia, sidottuina komeihin nahkakansiin ja varustettuina lukuisilla vaskepiirustuksilla. Meidän suurimpana huvinamme oli rumalla ilmalla katsella näitä kirjoja, joissa oli kuvattuina kaikkien aikojen aseet, alkaen juutalaisista, sekä kaikkien taistelujen asemapiirroksat Makedonian Aleksanterin ajoista lähtien. Näistä painavista kirjoista saimme niinkään erinomaisia aineksia, rakentaessamme vahvoja linnoituksia, joiden muurit kauahkon aikaa kestivät muurinmurtajan töytäyksiä sekä Arkimedeen heittokoneen projektiilien hävitystä (viimemainittu kone kuitenkin ennen pitkää julistettiin kiellettyihin sotavarustuksiin kuuluvaksi, koska ammuksat yhtä usein osuivat ikkunoihin kuin linnan seinisiin). Ja kuitenkin ei minusta eikä Aleksanteristakaan tullut sotilaita. Kuusikymmentäluvun kirjallisuus hävitti kaiken sen, mitä lapsuudessa olimme oppineet.

Monsieur Poulainin mietipiteet vallankumouksista kävivät yhteen orleanistien aikakauskirjan „Illustration Française“ edustaman valtiollisen kannan kanssa. Hän oli saanut luettavakseen tämän aikakauskirjan vanhoja vuosikertoja, ja olivat niissä esiintyvät puupiirroksat meille kyllin tutut. Pitkään aikaan en voinut kuvitella vallankumousta muuksi, kuin hevosen selässä istuvaksi luurangoksi, joka, punainen lippu toisessa kädessä,

toisessa viikate, matkallaan niittää ihmisiä. Sen muotoisena oli se kuvattu Illustrationissa. Nyttemmin kuitenkin luulen, että Poulainin vastenmielisyys kohdistui ainoastaan 1848 kapinaan, sillä muuan hänen kertomuksistaan 1789 vallankumouksesta teki minuun syvän vaikutuksen.

Ruhtinasarvonimiä käytettiin meidän talossa sekä ajallaan että ajattomasti. Se mahtoi karmia monsieur Poulainia, sillä hän rupesi kerran kertomaan meille, mitä hän tiesi suuresta vallankumouksesta. Minä en nyt muista kaikkea, mitä hän puhui, mutta yksi kohta on säilynyt mielessäni, se nimittäin, että kreivi Mirabeau ja muut aatelismiehet olivat luopuneet arvonimistään ja että Mirabeau, osottaakseen halveksimistaan ylimyksellisiä vaatimuksia kohtaan, avasi liikkeen, jonka ammattikivessä oli: „Mirabeau, räätälinliike“. (Kerron jutun semmoisenaan kuin sen kuulin monsieur Poulainilta.) Minä kauan aikaa sen jälkeen tuumiskelin, minkä ammatin minä valitseisin, voidakseni liikekilpeen merkitä: „Krapotkin, sen ja sen ammatin harjoittaja“. Samaan suuntaan käypiä vaikutteita sain myöhemmin venäjän opettajaltani, Nikolai Pavlovitsh Smirnovilta, sekä kansanvaltaisuuteen taipumusta Venäjän kirjallisuudesta, ja kun minä aloin sepittää kertomuksia, mikä tapahtui kahdennellatoista ikävuodellani, käytin tekijän nimenä vain „P. Krapotkin“, enkä luopunut tästä tavastani sittemminkään, huolimatta muistutuksista, joita päällikköni minulle tekivät palvellessani sotaväessä.

8.

Syksyllä 1852 lähetettiin Aleksanteri veljeni kadettikouluun, ja siitä asti kohtasimme toisemme vain lupa-aikoina ja joskus sunnuntaisin. Kadettikouluun

oli kotitaloltamme noin seitsemän virstaa, ja vaikka meillä oli kymmenkunta hevosta, sattui aina niin, että kun piti lähettää hevonen kadettikoululle noutamaan veljeäni, ei ainoatakaan hevosta ollut jouten. Vanhin veljeni Nikolai kävi ani harvoin kotona. Se verrattain suuri vapaus, jota Aleksanteri sai nauttia koulussa, ja ennen kaikkea kahden kirjallisuuden-opettajan vaikutus häneen edistivät nopeasti hänen kehitystään. Etempänä tarjoutuu minulle runsaasti tilaisuutta puhua siitä edullisesta vaikutuksesta, joka hänellä vuorostaan oli minun kehitykseni. On suuri onni omata rakastava ja ymmärtäväinen vanhempi veli.

Minä jäin toistaiseksi vielä kotiin. Minun oli odottaminen vuoroani päästä paashikouluun, ja tämä ei voinut tapahtua, ennenkuin olin tullut lähes viidentoista vanhaksi. Monsieur Poulain oli tällä välin saanut eron, ja hänen sijaansa oli otettu saksalainen kotiopettaja, yksi niitä ihanteellisia ihmisiä, jotka eivät ole harvinaisia saksalaisten keskuudessa. Erittäinkin johtuu hän mieleeni Schillerin runojen innostuneena esittäjänä: hänen lausumistapansa oli koruttoman draamatista, joka saattoi minut haltioihini. Hän oli meillä vain yhden talven. Seuraavaksi lukuvuodeksi pantiin minut kinnnaasiin Moskovassa, ja minä jouduin lopullisesti N. P. Smirnovin johdon alaiseksi. Meistä tuli ennen pitkää hyvät ystävät, varsinkin sen jälkeen kun isäni otti meidät molemmat keralleen matkustaessaan maatilalleen Rjazanin kuvernementtiin. Matkalla pidimme jos jonkunlaista ilvettä ja keksimme kaikenlaisia naurettavia juttuja näkemistämme ihmisistä ja kokemistamme tapuksista. Vuorinen seutu, jonka kautta tiemme kulki Aleksinin kihlakunnassa, kun matkustimme Rjazanista Tuulaan, jätti minuun uusia vaikutelmia, jotka yhä enensivät kehkeytyvää rakkauttani luontoon. Smirnovin vaikutuksen johdosta alkoivat niin ikään kirjalliset taipumukseni herätä, ja vv. 1854—1857 oli minulla hyvä ti-

laisuus kehittää niitä. Opettajani, joka nyt oli päättänyt yliopistolukunsa, sai vähäpätöisen viran oikeushovissa, jossa oleskeli kaikki aamupäivät; minä sain olla yksin hamaan päivälliseen asti. Luettuani läksyt ja käytyäni kävelemässä, oli minulla vielä runsaasti aikaa omistettavaksi lukemiseen ja erittäinkin kirjoittamiseen. Syksyllä, kun opettajani palasi toimeensa Moskovaan ja asuimme edelleen mailla, jäin minä taaskin yksikseni. Vaikka minä paljon seurustelin muun perheen kanssa ja leikin joka päivä hyvän aikaa pienen Pauline sisareni kera, jäi minulle kylliksi tilaisuutta tyydyttää luku- ja kirjoitushaluani.

Maaorjuuden viimeiset olemassaolon vuodet olivat silloin käsissä. Siitä on niin lyhyt aika, — juuri kuin kaikki olisi tapahtunut vasta eilen, — ja kuitenkin on Venäjällä hyvin harvoja, jotka selvästi tietävät, mitä maaorjuus todellisuudessa oli. Useimmilla on hämärä aavistus siitä, että maaorjuus aikaansai paljon onnettomia suhteita, mutta millainen vaikutus näillä suhteilla oli eläviin ihmisolentoihin, heidän ruumiiseensa ja sieluunsa nähden, siitä tuskin monellakaan on käsitystä. Onpa tosiaan ihmetyttävää, miten pian laitos ja sen synnyttämät yhteiskunnalliset olot unhotettiin, kun laitos itse oli lakannut olemasta. Tahdon koettaa johdattaa mieleen maaorjuuden aikaiset olot, ei sen mukaan kuin olen muilta kuullut, vaan sen mukaan kuin olen omin silmin nähnyt.

Taloudenhoitajatar Uljana seisoo isäni huoneeseen vievässä käytävässä ja ristii silmiään. Hän ei tohdi astua sisään eikä kääntyä takaisin. Viimein lukee hän rukouksen, astuu kabinettiin ja ilmoittaa tuskin kuuluvalla äänellä, että teevarasto on melkein lopussa, että sokeria on jäljellä vain noin parikymmentä naulaa ja että muutkin ruokatarpeet kohta loppuvat.

— Varkaat! Rosvot! huutaa isä. — Ja sinä olet yksissä liitoissa heidän kanssaan.

Hänen äänensä kaikuu yli koko talon. Äitipuoleni on antanut Uljanan mennä yksin, jotta myrsky purkautuisi hänen päällensä, mutta isä huutaa:

— Frol, kutsu tänne ruhtinatar! Missä hän on?
— Ja kun äitipuoli astuu sisään, ottaa isäni vastaan hänet samalla tavalla.

— Sinäkin olet liitossa näiden Hamin sikiöiden kanssa! Sinä suojelet heidän selkäänsä, — ja niin sitä jatkui puolen tuntia, toisinaan enemmänkin.

Sitten rupeaa isäni tarkastamaan tilejä. Samalla tulee hän ajatelleeksi heiniä. Frol lähetetään punnitsemaan, minkä verran on jäljellä, ja äitipuoleni saa käskyn olla punnitessa läsnä. Isäni ottaa sillävälän laskeakseen, minkä verran pitää olla heiniä jäljellä heinäparvella. Osottautuu puuttuvan hyvin useita puutia, ja Uljana ei pysty tekemään selvää, miten on käytetty muutamia nauvoja jotakin lajia ruokatarpeita. Isän ääni paisuu yhä uhkaavammaksi. Uljana vapisee. Nyt kutsutaan kuulusteltavaksi kuski, ja myrsky kääntyy häntä vastaan. Isäni hyökkää hänen kimppuunsa ja alkaa lyödä häntä. Kuski hoppuaa vain samaa: „Teidän ylhäisyytenne on suvainnut erehtyä“.

Isäni rupeaa uudestaan laskemaan ja havaitsee tällä kertaa, että on enemmän heiniä, kuin on määrä olla. Myrsky yltyy uudestaan. Nyt toruu isä kuskiä, että tämä antaa hevosille vähemmän ruokaa kuin pitäisi; mutta kuski manaa kaikkia pyhimyksiä todistajiksi siitä, että hevosille on annettu juuri niin paljon ruokaa kuin on pitänyt. Ja Frol kutsuu pyhän neitsyen todistajaksi kuskin väitteen todenperäisyydestä.

Isä ei vain ota talttuakseen. Hän kutsuttaa sisään Makarin, pianon virittäjän ja alitaloudenhoitajan, ja rupeaa läksyttämään häntä hänen viimeisistä rikkomuksistaan. Makar oli viime viikolla ollut humalassa, ja humalassa mahtoi hän olla eilenkin, koska oli rikkonut muutamia lautasia. Ja nämä rikotut lautaset ne oike-

astaan ovat alkusyynä koko tähän riehuntaan. Äitipuoli oli ilmoittanut asian tänä aamuna isälle; ja siitä syystä oli Uljanaa otettu vastaan suuremmalla ripinryöpyllä kuin oli tavallista tämänkaltaisissa tapauksissa, siitä syystä oli heinäntarkastus pantu toimeen ja siitä syystä isä jyrisemistään jyrisee näitä Hamin sikiöitä vastaan, jotka ansaitseisivat kaikkea ajateltavissa olevaa ranskaisemista.

Yhtäkkiä seuraa hiljaisuus. Isä istuu tuu kirjotuspöytään ja kirjoittaa lipun. „Lähetettäköön Makar viemään tämä lippu poliisikonttoriin. Siellä nassauteen hänelle sata vitsan sivallusta.“

Kauhu ja tyrmistys vallitsee talossa.

Kello lyö neljä. Me kokoonnumme päivällispöytään, mutta kenellekään ei maistu ruoka, ja soppa on koskemattomana. Meitä on kymmenen henkeä pöydässä, ja tuoliemme takana seisoo viulunsoittajia tai rummunlyöjiä, puhtaat lautaset vasemmassa kädessä, mutta Makar on poissa.

— Miss' on Makar? kysyy äitipuoli. — Kutsukaa hänet sisään!

Makaria ei kuulu, ja käsky annetaan toistamiseen. Makar astuu sisään, kalpeana, kasvopirteet väänntyneinä ja silmät maahan luotuina. Hän on häpeän lannistamana. Isä katsoo lautaseensa. Nähdessään ettei kukaan meistä kajoa soppaan, koettaa äitipuoli ilahuttaa meitä.

— Eikö teistä, lapset, sanoo hän ranskaksi, — soppa ole tänään mainiota?

Itku tukahduttaa minua. Heti päivällisen jälestä juoksen minä ulos huoneesta ja, tavoitettuani Makarin pimeässä käytävässä, yritän suudella hänen kättään; mutta hän tempaa kätensä pois ja sanoo puoleksi kuin moittien, puoleksi kysyen: „Jätä minut! Kunhan sinä tulet suureksi, niin teet kai samalla tavalla?“

„En, en, ei milloinkaan!“

Ja kuitenkin ei isäni kuulunut julmiin tilanomistajiin. Päin vastoin pitivät palvelijat ja talonpojat häntä hyvänä herrana. Samaa, mitä tapahtui meillä, tapahtui kaikkialla, vieläpä paljoo julmemmassa muodossa. Maaorjien ruoskinta kuului poliisin ja palokunnan vakinaisiin tehtäviin.

Muuan tilanomistaja kysyi kerran toiselta: „Herra kenraali, mikä on syynä, että teidän maatilanne sielujen luku lisääntyy niin hitaasti? Varmaan ette pidä silmällä, että naimakuntoiset perustavat avioliittoja.“

Muutamia päiviä sen jälkeen kenraali palasi maatilalleen. Hän käski tuoda itselleen luettelon kaikista talonpojistaan, valitsi luettelosta kaikki kahdeksantoista vuotta täyttäneet nuorukaiset, s. o. kaikki ne, jotka olivat saavuttaneet Venäjällä säädetyn naimiän — ja määräsi: „Ivan naikoon Annan, Pavel Perashkan, Feodor Praskovjan“ j. n. e. Sillä tapaa merkitsi hän viisi paria. „Viidet häät, — sanottiin käskyssä, — ovat vietettävät kymmenen päivän kuluttua, sunnuntaista viikon perästä.“

Epätoivon parku kaikui kautta koko kylän. Ei taloa, jossa eivät naiset olisi itkeneet, nuoret sekä vanhat. Anna oli toivonut pääsevänsä Grigorille. Pavelin vanhemmat olivat jo sopineet Fedotovien kanssa heidän tyttärestään, joka piakkoin täyttäisi säädetyn iän. Harjaksi oli tulossa kynnön, eikä häitten puuhanta-aika. Ja kukapa sitä paitsi ottaa varustaakseen häitä kymmenessä päivässä? Kymmenlukuisin joukoin tulivat talonpojat puhuttelemaan herraansa. Suurissa ryhmissä odottivat muijat kyökin rappusilla rouvaa, lahjoakseen hänet puolelleen hienoilla palttinapakoilla, joita heillä oli käsissään. Mutta kaikki turhaa. Tilanomistaja oli kerran sanonut, että häitten piti tapahtua kymmenen päivän perästä; ja siitä käskystä ei ollut enää tinkimistä.

Määrättynä päivänä morsiuksaatot, jotka tällä ker-

taa enemmän muistuttivat hautajaissaattoa, olivat menossa kirkkoon. Naiset itkivät ääneen ja lukivat rukouksia, kuten heillä oli tapana tehdä vainajien puolesta. Yksi heitukoista lähetettiin kirkkoon, ja tuli hänen heti rientää ilmoittamaan isännälle, kun vihkiäiset olivat tapahtuneet. Palvelija juosta luikkasikin kohta takaisin, kalpeana ja hätääntyneenä, hattu kourassa.

— Parashka niskuroi, ilmoitti hän. — Ei tahdo mennä Pavelille. Papin kysyttyä: „Tahdotko ottaa hänet?“ vastasi hän kovalla äänellä: „En tahdo!“

Kenraali raivostui. „Mene ja sano tuolle pitkätukkaselle juopporatille (Venäjän papit antavat tukkansa kasvaa), että ellei hän toimita niin, että Parashka heti tulee vihityksi, niin minä ilmoitan arkkipiispalle, että hän on juoppo. Miten uskaltaa hän, riiviö, olla tottelematta minua? Sano, että minä toimitan hänet luostariin, jossa hänen luunsa saavat mädätä. Parashkan vanhemmat taasen karkoitan maatilalleni arolle.“

Palvelija teki työtä käskettyä. Pappi ja Parashkan vanhemmat ympäröivät tytön. Äiti pyysi polvillaan tytärtään, ettei hän syöksisi heitä kaikkia perikatoon. Tyttö intti edelleen: „en tahdo“, mutta yhä raukeammalla äänellä; viimein aleni se kuiskaukseksi ja tyrehtyi tyyten. Hänen päähänsä pantiin morsiusseppele; hän ei vastustellut. Palvelija riensi herrastaloon ja ilmoitti: „Jo vihittiin!“

Puoli tuntia sen jälkeen ajoi hääsaattue kilisevin kulkusin herrastalon portille. Kaikki viisi paria kävivät vankkureista maahan, kulkivat yli pihan ja astuivat eteiseen. Tilanomistaja otti heidät vastaan ja käski tarjota heille lasit paloviinaa. Seisten itkevien tyttäriensä takana käskivät vanhemmat heidän kumartaa herransa jalkoihin.

Pakolliset avioliitot olivat niin tavallisia, että nuoret maaorjamme, jotka eivät rakastaneet toisiaan, mutta joilla oli syytä pelätä, että heidät käsketään naida toi-

sensa, koettivat päästä samalle lapselle kummiksi, jolloin avioliitto venäläisen kirkkolainsäädännön mukaan kävi heidän keskensä mahdottomaksi. Tällä viekkaudella saavutettiin tavallisesti toivottu tarkoitus; mutta keran päättyi asia hullusti. Räätäli Andrei rakastui erääseen naapuritilanomistajamme orjatyttöön. Andrei toivoi pääsevänsä vapaaksi vuotuista veroa vastaan ja ansaitsevansa ahkeralla työllä sen verran, että voisi ostaa myöskin tytön vapaaksi. Muutoin olisi tyttö, mennessään maaorjalle vaimoksi, samalla tullut isäni maaorjaksi. Nyt aavistivat Andrei ja eräs sisäpalvelijattaristamme, että heidät käskettäisiin mennä toistensa kanssa naimisiin, jonka tähden he päättivät tekeytyä saman lapsen kummiksi. Kävikin niin kuin he olivat peljänneet; heidät käskettiin isäni työhuoneeseen, ja naimiskäskey annettiin.

— Olemme aina alttiit tottelemaan teidän ylhäisyytenne tahtoa, vastasivat he, — mutta muutamia viikkoja sitten olimme kummeina yksissä ristiäisissä. — Andrei toi sitten ilmi toivomuksensa. Tuloksena oli, että hänet annettiin sotamieheksi.

Nikolai In aikana ei ollut yleistä asevelvollisuutta, kuten nykyään. Aatelismiehet ja kauppiaat olivat sotapalveluksesta vapaat. Kun uusi rekrytinnottoilmoitus annettiin, tuli tilanomistajien asettaa määrätty määrä rekryyttejä. Joka kylässä pitivät talonpojat tavallisesti itse huolta vuorojärjestyksestä; mutta talonpalvelijat olivat kokonaan tilanomistajan oikusta riippuvaisia. Jos herra oli tyytymätön palvelijaansa, lähetti hän hänet asevelvollisuustoimistoon ja sai rekryyttikuitin, jonka raha-arvo oli melkoinen, koska kuitin saattoi myydä niille, joiden oli vuoro mennä sotamieheksi.

Sotapalvelus oli siihen aikaan kauheaa: sitä kesti kaksikymmentäviisi vuotta. Sotamieheksi tulo merkitsi samaa kuin eritä ainaiseksi kodista ja kotitanhuasta ja antautua täydellisesti semmoisen miehen valtaan,

kuin esimerkiksi Timofejev, josta edellä jo olen kertonut. Joutua upseerien lyötäväksi, piestäväksi vitsoilla ja raipoilla väbimmistäkin hairahduksista, — se kuului jokapäiväisiin ilmiöihin. Julmuus, jota näissä tiloissa ilmeni, voittaa kaikki kuvailukset. Kadettikouluissaakin, joissa kasvatettiin aatelisten lapsia, tuomittiin toisinaan tuhat lyöntiä annettavaksi vitsalla koko oppilaskunnan läsnäollessa — paperossin tähden. Lääkäri seisoi rääkättävän pojan vieressä ja keskeytti rangaistuksen toimeenpanon vasta sitten, kun valtimo oli melkein lakannut tykkimästä. Verille raadeltu uhri kannettiin tiedottomassa tilassa sairaalaan. Suuriruhtinas Mikael, sotakoulujen päällikkö, olisi tuota pikaa erottanut koulun johtajan, jolla ei olisi ollut esitettävänä yhtä tai kahta tällaista tapahtumaa vuoden varrelta. „Kurja puuttuu!“ olisi hän sanonut.

Alhaisia sotamiehiä kohdeltiin tietysti vielä paljoa pahemmin. Jos kuka joutui syytteeseen sota-oikeudessa, tuomittiin hän melkein aina kärsimään kujanjuoksua. Tuhannen sotamiestä asetettiin kahteen riviin, kasvot vastakkain, kukin varustettu sakarisormen paksuisella raipalla (nämä raipat tunnettiin saksalaisella nimellä „Spitzruthen“). Tuomittu raahattiin kujan läpi kolme, neljä, viisi, joka seitsemänkin kertaa, jolloin kunkin sotamiehen täytyi joka kerta antaa hänelle lyönti. Aliupseerit valvoivat, että sotamiehet löivät hartian voimalla. Tuhannen tai kahdentuhannen lyönnin jälkeen vietiin verta sylkevä onneton sairaalaan, jossa häntä hoidettiin sitä varten, että rangaistus voitaisiin saattaa loppuun niin pian kuin sotamies oli jonkun verran toipunut. Jos hän heitti henkensä kidutuksen kestäessä, saatettiin rangaistus täytäntöön kuolleele ruumiille. Nikolai I ja hänen veljensä Mikael olivat säälimättömiä. Mitkään rangaistuksen lievennykset eivät tulleet kysymykseen.

— Minä panen sinut juoksemaan kujaa. Minä

annan peitota selkänahkaasi! olivat tavallisia uhkauksia siihen aikaaa.

Kolkko kauhistus valtasi koko meidän talomme, kun tuli tiedoksi, että joku palvelijoista lähetettäisiin asevelvollisuustoimistoon. Mies pantiin rautoihin ja vietiin konttoriin vartioittuna, ettei hän saisi tehdä itsemurhaa. Konttorin oven eteen ajoivat talonpoikaisvankurit, ja sotamieheksi annettava tuotiin ulos kahden vartijan saattamana. Talon kaikki muut palvelijat koontuivat hänen ympärilleen. Hän kumarsi kaikille syvään ja pyysi jokaiselta anteeksi tahallisia ja vahinkorikoksiaan. Jos sotamieheksi menevän vanhemmat asuivat meidän kylässämme, tulivat he sanomaan hänelle jäähyväisiä. Hän kumarsi heille maahan, ja hänen äitinsä ja muut naissukulaiset alkoivat itkien vaiqueroida, kuni kuolleelle: „Kenenkä huostaan meidät hylkäsit, koito? Kuka hoitaa meitä maalla vierahalla? Kuka suojaa meitä, kova-osaisia, ihmisten vihan voimalta? . . .“

Andreita niin muodoin odotti kaksikymmentäviisivuotinen raskas sotilaana oloaika. Kaikki hänen onnenunelmansa raukesivat samalla tyhjiin.

Erään sisäneitsyemme, Paulinen eli Poljan, joksi kutsuimme häntä, kohtalo sai vielä surullisemman käänteen. Hänet oli lapsena pantu ompeluoppiin, ja hän oli täydellisesti harjaantunut koruompelutyöhön. Nikolskojessa hänen ompelukehyksensä oli Hélénen huoneessa, ja hän otti usein osaa Hélénen ja samassa huoneessa asuvan äitipuoleni sisaren välisiin keskusteluihin. Käytökseltään ja puhetavaltaan oli Polja enemmän sivistyneen neiden, kuin palvelijattaren kaltainen.

Häntä kohtasi onnettomuus: hän tiesi kohta tulevansa äidiksi. Hän tunnusti kaikki äitipuolelleni, joka sinkoeli tulvanaan moitteita häntä vastaan: „Minä en tahdo mokomaa olentoa pitää kauemmin talossani! Minä en kärsi moisen häpeän kohtaavan taloani! Häpeä-

mätön kuotus! j. n. e. Hélènen kyyneleet eivät tehonneet vähääkään. Poljalta leikattiin tukka, ja hänet lähetettiin karjapihattoon. Mutta kun hänellä paria oli kirjaittavana kaunis leninki, ja työ vielä oli keskeneräisenä, niin käskettiin hänen lopettaa työnsä likaisessa karjakkotuvassa pikkuruisen ikkunan ääressä. Polja teki työn valmiiksi ja suoritti vielä joukon muita kirjauksia, toivoen saavansa anteeksiannon. Mutta turhaan. Lapsen isä, muuan naapuritilanomistajamme palvelijoista, pyysi lupaa saada naida Poljan. Mutta kun hänellä ei ollut rahaa, niin ei lupaa annettu. Poljan „aateliset tavat“ luettiin hänelle raskauttaviksi, ja kovin karvas kohtalo valmistettiin hänelle. Talonpalvelijaimme joukossa oli muuan rujokas, jota pienen kokonsa tähden käytettiin eturatsastajana. Häntä kutsuttiin Länkisääri Filkaksi. Häntä oli lapsena hevonen kovasti potkaissut, joten hänen kasvunsa oli ehkäistynyt. Koivet olivat hänellä väärät, jalat sisäänpäin kääntyneet, nenä ruhjoutunut ja taipunut sivulle ja leuka muodottomaksi kuontunut. Tälle luotiolle päätettiin Polja näyttää — ja hänet naitettiin väkisten. Nuori pari lähetettiin sitten maatyöhön isäni tiluksille Rjazanin kuvernementtiin.

Kasvatus, jonka tilanomistajat poikkeuksen tavoin joskus antoivat jollekin maaorjalleen, kääntyi tälle vain uudeksi onnettomuuden lähteeksi. Isäni keksi kerran eräässä talonpojan-perheessä pienen, sukkelan pojan, jonka toimitti väliskärrikouluun. Poika oli ahkera ja suoritti muutamien vuosien kuluttua tutkinnon hyvillä arvolauseilla. Hänen palattuaan kotia osti isäni kaikki hyvinvarustettuun apteekkiin tarvittavat ainekset. Apteekiksi sisustettiin varsin mukavasti eräs Nikolskojessa olevista piharakennuksista. Kesällä „Sasha tohtori“, joksi nuorta miestä perheessämme kutsuttiin, ahkerasti keräili ja valmisteli kaikellaisia lääkekasveja. Hän tuli lyhyessä ajassa varsin suosituksi sekä Nikol-

skojessa että laajalti ympäristössä, ja isäni oli hyvin ylpeä apteekkinsa menestyksestä. Mutta tätä ei kestänyt kauan. Kerran talvella tuli isäni Nikolskojeen, viipyi siellä muutamia päiviä ja matkusti sitten pois. Samana yönä Sasha tohtori ampui itsensä, — tapaturmaisesti, kuten sanottiin. Mutta syynä siihen oli lemmenjuttu. Hän rakasti tyttöä, jota ei voinut saada omakseen, koska tämä oli toisen tilanomistajan maaorja.

Toisen nuoren miehen, Gerasim Kruglovin, jota isäni käytti Moskovan maaviljelysopistossa, kävi melkein yhtä huonosti. Hän päätti loistavasti koulunsa, saipa vielä kultamitalinkin. Opiston johtaja teki kaiken voitavansa, saadakseen isäni antamaan Krugloville vapautuskirjan ja valmistamaan hänelle pääsyn yliopistoon, jonne maaorjia ei otettu. „Kruglovista tulee epäilemättä etevä mies, — puheli johtaja, — ehkäpä Venäjän kerskauskkin. Ja te voitte ylpeillä siitä, että olette saattanut ilmi hänen kykynsä ja lahjoittanut tällaisen miehen Venäjän tieteelle.“

— Hän on minulle tarpeen maatilalleni, vastasi isä nuoren miehen puolesta esitettyjen hellittämättömien pyyntöjen johdosta.

Itse asiassa Gerasim Kruglov, maanviljelyksessä noudatettuun alkuperäiseen menettelytapaan nähden, josta isääni ei millään keinoin olisi saanut luopumaan, oli kokonaan liikaa maatilalla. Gerasim laati tilasta kartan, ja kun se oli tehty, sai hän käskyn istua palvelijainhuoneessa, ja päivällispöydässä seistä lautanenkädessä. Tämän täytyi tietysti vaikuttaa äärettömän laumauttavasti Gerasimiin, jonka haaveilujen esineenä olivat olleet yliopisto ja tieteellinen työskentely. Hänen katseensa ilmaisi hänen kärsivän, ja äitipuoltani miellytti erityisesti loukata häntä milloin vain tilaisuutta siihen oli. Kerran syksyllä, kun tuulenpuuska tempasi

auki portin, huusi äitipuoleni hänelle: „Garasjka, mene panemaan kiinni portti!“

Tämä oli viimeinen pisara, joka pani maljan vuotamaan yli äyräittänsä. „Sitä varten teillä on renki“, vastasi Gerasim ja meni matkaansa.

Äitipuoleni juoksi itkien isäni työhuoneeseen ja valitti: „Palvelijanne loukkaavat minua teidän omassa talossanne! . . .“

Gerasim pantiin heti rautoihin ja salpojen taakse ja määrättiin annettavaksi sotamieheksi. Jäähyväiskohtaus hänen ja hänen iäkästen vanhempainsa välillä oli sydäntä raastavimpia mitä olen nähnyt.

Mutta tällä kertaa kohtalo kosti itse itsensä. Nikolai I kuoli, ja sotapalvelus tuli jonkun verran siedettävämmäksi. Gerasimin erinomainen kyky tuli pian huomatuksi, ja muutamien vuosien kuluttua tuli hänestä erään sotaministeriön departementin esittelijäsihteeri ja tämän laitoksen varsinainen johtava sielu. Isäni, joka oli oikea rehellisyyden perikuva eikä koskaan ottanut vastaan lahjuksia — vaikka siihen aikaan melkein kaikki lahjuksien-otolla kokosivat itselleen rikkauksia, — poikkesi kerran ankarosta periaatteistaan ja hyväksyi erään virheellisen menettelyn, tehdäkseen mieliksi sen armeijakunnan päällikölle, johon hän kuului: merkitsi sotapalvelukseen kelpaamattomien luetteloon erään sotamiehen, joka oli tilanhoitajan sijaisena armeijakunnan päälliköllä. Tämä oli vähältä maksaa hänelle hänen ylennyksensä kenraaliksi. Päämäärä, jota hänen kolmekymmenviisivuotinen palveluksensa oli tarkoittanut, oli mennä mitättömiin. Äitipuoleni matkusti kiireimmän kautta Pietariin, koettaakseen saada asian vaienneuksi. Monien onnistumattomien yritysten jälkeen sanottiin hänelle vihdoin, että hänen oli käännettävä sen ja sen departementin esittelijäsihteerin puoleen, jos mieli saada asiassa jotakin aikaan. Tämä virkamies, sanottiin,

voi tehdä kaikki mitä tahtoo, ja on hänen nimensä Gerasim Ivanovitsh Kruglov.

— Ajatteles, meidän Garasjka! jutteli äitipuoleni minulle jälestäpäin. — Minä tiesin kyllä aina, että hän on lahjakas. Menin hänen luoksensa ja kerroin miten asia on; siihen hän vastasi: „Minulla ei ole mitään vanhaa ruhtinasta vastaan, ja teen hänen hyväkseen kaikki mitä voin.“

Gerasim piti sanansa: hän valmisti asiassa suotuisan esityksen, ja isäni sai ylennyksen. Vihdoinkin voi hän pukea yllensä kauan toivomansa punaiset housut, punavuorisen viitan ja työtyköypäriin.

Tämä oli kaikki sellaista, mitä minä itse näin lapsuudessani. Paljoa synkempänä esiintyisi kuva, jos rupeaisin kertomaan sellaista, mitä niinä vuosina kuulin muilta: kertomaan, miten miehiä ja naisia riistettiin perheistään, myytiin, menetettiin korttipelissä tai vaihdettiin vinttikoirapariin ja sitten siirrettiin jonnekin etäiseen Venäjänmaan kolkkaan, jonne uusi kylä oli perustettava; kertomaan, miten lapsia riistettiin vanhemmiltaan ja myytiin julmille tai irstaisille tilanomistajille; miten joka päivä ihmisiä ruoskittiin tallissa verattomalla julmuudella; miten tyttö, pelastaakseen kunniansa, viimein hukutti itsensä; miten vanha mies, joka oli harmaantunut herransa palveluksessa, viimein hirtti itsensä hänen ikkunansa ulkopuolelle. Voisin kertoa maaorjain mellakoista, joita Nikolai I:n kenraalit tukahuttivat sillä tavoin, että joka kymmenes tahti viides mies ruoskittiin kuoliaaksi ja kylät hävitettiin; asukkaat, jotka sotilaskurituksen käytyä jäivät eloon, kulivat sitten mierolla lähimaakunnissa, niinkuin suuren tulipalon hävityksen jälkeen. Mitä tulee köyhyyteen, jota näin monilla matkoillamme eräissä kylissä, varsinkin niissä, jotka olivat jonkun keisarillisen perheen jäsenen omia, niin puuttuu sanoja sen kuvaamiseen.

Vapautuskirjan saaminen oli maaorjain toiveitten

tarkoituseränä. Mutta tämän tarkoituksen saavuttaminen ei ollut mikään helppo asia, sillä tilanomistajat vaativat vapautuskirjasta huikeita summia.

— Tiedätkö, sanoi isäni kerran minulle, — äitinne ilmestyi minulle kuolemansa jälkeen? Te nuoret ette usko sellaisia asioita, mutta tapaus on kuin onkin tosi. Minä torkuin myöhään yöllä nojatuolissa kirjoituspöydän ääressä. Yhtäkkiä näen hänen astuvan sisään, valkoisiin puettuna, muoto kalpeana ja silmät hehkuvinä. Kuollessaan vaati äitinne minua lupaamaan, että antaisin vapautuskirjan Mashalle, kamarineitsyelle. Mutta kaikenlaisia esteitä tuli väliin, niin että lupaus oli yhä täyttämättä, vaikka vuosi oli jo kulunut. Silloin tuli äitinne ja sanoi minulle kolealla äänellä: „Aleksis, sinä lupasit antaa vapautuskirjan Mashalle; oletko unhotanut sen?“ Kauhu valtasi minut. Minä kavahdin ylös tuolista, mutta hän oli jo poissa. Huusin palvelijoita, mutta kukaan ei ollut nähnyt mitään. Toisena päivänä luetin sielumessun hänen haudallaan ja päästin Mashan heti vapaaksi

Kun isäni kuoli, tuli Masha hautajaisiin, ja minä puhelin hänen kanssaan. Hän oli hyvin onnellisissa naimisissa. Aleksanteri veljeni jutteli hänelle leikkisään tapaansa isämme näystä, ja me kysyimme Mashalta, mitä hän tiesi asiasta.

— Siitä on nyt jo niin kauan, että voin kertoa teille asian niin kuin se oli, vastasi Masha. — Minä näin, että ruhtinas oli kokonaan unhotanut lupauksensa; silloin minä pukeuduin valkoisiin ja koetin antaa äänelleni äitinne äänensävyn. Minä muistutin ruhtinasta hänen lupauksestaan. Ettehän ole minulle vihoissanne?

— Emme suinkaan.

Kymmenen tai kaksitoista vuotta niiden tapausten jälkeen, joista tämän luvun alussa on kerrottu, istuimme minä ja isäni eräänä iltana hänen työhuoneessaan, jutellen menneistä tapahtumista. Maaorjuus oli silloin

jo poistettu, ja isäni nureksi asiain nykyistä tilaa, vaikka ei kovin pahasti. Hän oli ottanut asian jokseenkin tyynesti.

— On teidän sentään tunnustaminen, isä, — sanoin minä — että te usein julmasti rankaisitte palvelijoitanne, jopa toisinaan aivan aiheettomastikin.

— Sellaista väkeä ei voinut kohdella toisin, sanoi hän ja heittäytyi nojatuolinsa selustinta vasten, vaipuen ajatuksiinsa.

— Mutta se mitä minä tein, — jatkoi hän sitten pitkän vaitiolon jälkeen, — on tuskin mainitsemisen arvoista. Ajateltakoon vain esimerkiksi juuri tuota Sablevia; niinhän tuntuu mies pehmeänmukaiselta ja puhuu lauhkealla äänellä, ja kuitenkin mitä petomaisuutta hän harjoittikaan maaorjiaan kohtaan! Kuinka monasti lyöttäytyivätkään he yhteen juoneen nujertaaksensa hänet! Minä en ainakaan käyttänyt koskaan hyväkseni asemaani kajotakseni alustalaisteni tyttöihin, kuten tuo vanha piru Tonkov, joka reuhasi sillä tavalla, että talonpojanvaimot hankkiutuivat valmistamaan hänelle mitä ankarinta kosta... Mutta, hyvää yötä. *Bonne nuit!*

9.

Minä muistan hyvin Krimin sodan. Moskovassa ei siitä tiedetty sanottavasti mitään. Joka talossa tosin, iltakemuja pidettäessä, nypittiin nöyhtää ja leikattiin kääreitä haavoitettuja varten; mutta verrattain vähän niistä joutui Venäjän sotajoukkojen käytettäväksi; suurin osa varastettiin ja myytiin viholliselle. Hélène ja muut nuoret tytöt lauloivat isänmaallisia lauluja, mutta muuten ei suuri taistelu, jota paraillaan käytiin, sanottavasti vaikuttanut seuraelämän tavanmukaiseen kulkuun. Maaseudulla sen sijaan sota vaikutti erittäin

lannistavasti yleiseen mielialaan. Rekryytinottoja ta-
pahtui tuhkatiheään, ja me kuulumme myötäänsä talon-
pojanvaimojen haakeita itkuvirsiä. Venäjän kansa pitää
sotaa Jumalan vitsauksena, ja se osotti tämän sodan
suhteen sellaista vakavuutta, joka erosi räikeästi siitä
kevytmielisyydestä, jota minä sittemmin näin Länsi-
Europassa. Vaikka olinkin vielä hyvin nuori, vaikutti
minuun kuitenkin syvästi se juhlallinen kohtaloon alis-
tumisen tunnelma, joka oli vallalla meidän kylissämme.

Veljeni Nikolai, niinkuin niin monen muun, valtasi
halu lähteä sotaan, ja ennenkuin oli sotakoulun vielä
päättänyt liittyy hän Kaukasiassa olevaan armeijaan.
Sen koommin en häntä nähnyt.

Syksyllä 1855 suureni perheemme sen kautta, että
kaksi äitipuoleni sisarta, joilla oli talo ja viinitarhoja
Sevastopolissa ja jotka olivat jääneet kattoa vaille,
muutti luoksemme asumaan. Kun liittovallat nousivat
maalle Krimissä, sanottiin Sevastopolin asukkaille, et-
tei heillä ollut mitään pelättävänä, vaan että jokainen
jääköön rauhassa paikoilleen. Mutta Alman tappelun jäl-
keen, jossa venäläiset voitettiin, käskettiin kaikkien jättää
kaupunki niin pian kuin suinkin, koska kaupunki tulisi
muutamien päivien kuluttua miehittettäväksi. Hevosista
oli puute, ja lisäksi olivat tiet täynnä sotaväkeä, joka
kulki etelään päin. Oli melkein mahdoton saada
vuokratuksi ajoneuvoja. Äitipuoleni sisarten oli pakko
jättää melkein kaikki omaisuutensa tielle, ja he saivat
kokea paljon kovaa, ennenkuin pääsivät Moskovaan.

Minusta tuli kohta hyvä ystävä nuoremman sisa-
ren kanssa, joka oli naimaton kolmekymmenvuotias
ihminen. Hän poltti paperossin toisensa jälkeen, ker-
toessaan minulle kaikkia matkan kauhuja. Hänelle
tuli kyyneleet silmiin, kun hän puhui niistä komeista
sotalaivoista, jotka täytyi upottaa Sevastopolin lahden
suhun, ja hän toisti toistamasta päästyänsä, että hän ei
ymmärrä, miten venäläiset aikovat puolustaa Sevasto-

polia maan puolelta, kun kaupungilla ei ole minkäänlaisia mainittavan arvoisia varustuksia.

Minä olin kolmannellatoista vuodella, kun Nikolai I kuoli. Myöhään helmikuun 18. (maaliskuun 2.) päivän illalla jaeltiin poliisin toimesta kaikissa taloissa Moskovassa bulletinia, jossa ilmoitettiin keisarin olevan sairaana ja kehoitettiin väestöä kirkkoissa rukoilemaan hänen edestään. Keisari oli jo silloin kuollut, ja viranomaiset tiesivät sen, sillä Pietari ja Moskova olivat toisiinsa yhdistetyt sananlennättimellä. Mutta kun ei sanallaakaan ennen sitä oltu mainittu hänen sairaudestaan, niin katsoivat vallanpitäjät välttämättömäksi vähän kerrallaan valmistaa kansaa. Me kävimme kaikki kirkossa ja rukoilimme hartaasti. Toisena päivänä, lauantaina, toistui sama juttu. Vielä sunnuntaiaamuna julkaistiin bulletineja keisarin terveydentilasta. Vasta puolenpäivän ajoissa saimme torilta palaavien palvelijoiden kautta tietää, että keisari oli kuollut. Kun tieto tästä levisi, sai kauhistus vallan niin meidän kuin naapuriemme taloissa. Sanottiin kansan torilla käyttäytyneen vallan epäilyttävästi; se ei ollut ilmaissut surua, vaan oli päin vastoin lausuellut uhkaavia sanoja. Aikuiset eivät puhuneet muuten kuin kuiskaamalla, ja äitipuolemme penäsi ehtimiseen: „Älkää puhuko niin, että palvelijat kuulevat!“ Palvelijat puolestaan kuiskailivat „vapaudesta“, joka nyt muka annettaisiin. Tilanomistajat odottivat joka hetki maaorjain kapinaa, samallaista kuin Pugatshevin.

Tähän aikaan olivat Pietarissa sivistyneet säädyt syleilleet toisiaan kaduilla, kertoessaan toinen toiselleen ilahuttavaa uutista. Kaikki tunsivat, että sodan samoin kuin „rautaisen“ hallitsijan aikana vallinneiden tukalien olojen loppu nyt oli lähellä. Huhuttiin, että Nikolai oli myrkyttänyt itsensä, ja viitattiin tämän vahvistukseksi ruuniin nopeaan mätänemiseen. Totuus

tuli kuitenkin vähitellen ilmi. Kuoleman syynä oli ollut liian vahva annos lääketettä.

Kesällä 1855 seurattiin maaseudulla suurella mielenkiinnolla urhean taistelun kulkua, jota Sevastopolin luona käytiin jokaisesta jalanleveydestä maata ja kappaleesta hajalle ammuttuja varustuksia. Meidän talostamme lähetettiin kahdesti viikossa vartavasten ratsumies piirikunnan kaupunkiin noutamaan sanomalehtiä, ja kun hän palasi, temmattiin häneltä lehdet ja avattiin ennen kuin hän ehti hypätä hevosen selästä maahan. Niitä luimme sitten, Héléne tahi minä, ääneen koko perheen kuullen. Uutiset levisivät heti väentupaan, sieltä keittiöön, renkitupaan, papin ja talonpoikien asuntoon.

Kyyneltyttä ei ollut yksikään silmä, kun saapui tieto Sevastopolin viimeisestä päivästä, kauheasta pommituksesta ja joukkojemme poistumisesta kaupungista. Kaikkialla tilanomistajain taloissa surtiin Sevastopolin menetystä kuin läheisen sukulaisen kuolemaa, vaikkakin kaikki oivalsivat, että hirveä sota nyt pian loppuisi.

10.

Elokuussa 1857 oli minun vuoroni mennä paashikouluun, ja minut lähetettiin Pietariin. Olin silloin lähes viidentoista ikäinen ja melkein vielä lapsi, kun läksin kotoa; mutta ihmisen luonne alkaa ilmetä paljoa varhemmin kuin yleisesti otaksutaan, ja olen varma siitä, että minä poikaiästäni huolimatta jo silloin olin pääasiassa sama miksi sittemmin sukeusin. Makuni ja taipumukseni olivat jo saaneet varman suunnan.

Ensimmäisen virikkeen henkiseen kehitykseeni sain, kuten jo olen kertonut, venäjänkielen opettajaltani. Minusta on erinomainen venäläisissä perheissä silloin

vallinnut — nykyään häviämäisillään oleva — tapa pitää talossa ylioppilasta avustamassa poikia ja tyttöjä läksyjen lukemisessa, vieläpä silloinkin, kun lapset ovat päässeet kimnaasiin. Tämmöisen opettajan apu on arvaamattoman suurimerkityksinen sekä koulussa saadun opetuksen omistamiseen että yleisen tietopiirin laajentamiseen nähden. Sitä paitsi tuopihän perheeseen erityisen kultuuriaineksen ja tulee ikäänkuin nuorten vanhemmaksi veljeksi, tai usein paremmaksikin, koska ylioppilas on tavallaan vastuussa oppilastensa edistyksestä. Ja kun opetusmenetelmä polvi polvelta muuttuu, kykenee hän avustamaan lapsia paremmin kuin sivistyneimmätkään vanhemmat.

Nikolai Petrovitsh Smirnovilla oli kehittynyt kirjallinen aisti. Siihen aikaan, Nikolai I:n mielettömien sensuuriolojen vallitessa, ei useita parhaimpien kirjailijamme teoksia saanut painattaa, vaikka ne sisällöltään olivat aivan viatonta laatua, ja toisia taasen sensuuri ty pisteli niin, että ajatus suureksi osaksi meni aivan piloille.

Useita Pushkinin, Lermontovin, Aleksei Tolstoin, Rylejevin y. m. runoelmia ei sensuuri päästänyt ihmisten ilmoille, puhumattakaan sellaisista runoista, jotka olivat poliitista laatua tai sisälsivät olevien olojen arvostelua. Mutta kaikki nämä runot kiertelivät käsikirjoituksina. Smirnov kopioi niitä, vieläpä suuria Gogolin ja Lermontovin teoksiakin itseään ja ystäviään varten, ja tässä työssä minä usein olin hänelle avullisena. Oikeana moskovalaisena kunnioitti hän suuresti niitä kirjailijoita, jotka asuivat Moskovassa (jopa useat heistä Staraja Konjushennajassakin). Juhlallisesti osotti hän minulle naapuristossamme olevaa taloa, jossa kreivitär Salias (Eugénie Tour) asui. Mitä taas tulee kuuluisan maanpakolaisen Aleksanteri Herzenin taloon, niin oli sen herättämä tunne sekä juhlallinen että salaperäisesti pelottava. Talo, jossa Gogol oli asunut, oli

meille kummallekin erikoisen palveluksen esineenä. Vaikka olin vasta yhdeksänvuotias silloin, kun Gogol kuoli (1852), enkä ollut vielä lukenut ainoatakaan hänen teoksistaan, niin muistan ihan hyvin, millaista surua hänen kuolemansa herätti Moskovassa. Turgenjev esitti sattuvasti nämä suruntunteet muistokirjassaan, jonka johdosta Nikolai I käski vangita hänet ja karkoitti hänet sitten maatilalleen.

Nikolai Pavlovitsh sai aikaisin minussa hereille halun kirjoittamiseen. Hänen avullaan minä kirjoitin pitkän „Hopearahan historian“, ja yhdessä suunnitelimme niiden henkilöiden luonteen, joiden käsiin hopearaha kulloinkin joutui.

Sasha veljeni osotti siihen aikaan enemmän taipumusta runoilamiseen. Hän kyhäili romanttisia kertomuksia ja alkoi aikaisin sepustella sointuvia säkeitä, jotka luonnistuivat häneltä ihmeteltävän helposti. Ellei hän sittemmin olisi antautunut harjoittamaan luonnonhistoriallisia ja filosofisia lukuja, olisi hänestä epäilemättä tullut etevä runoilija. Kaltosti viettävä katto ikkunaimme alla oli siihen aikaan hänen mieluisa olinpaikkansa, milloin runohenki tuli hänen päällensä, ja minä tietysti en voinut olla härnäilemättä häntä: „Katsos runoilijaa, kun katolla makoilee ja runoja takoilee.“ Härnäily päättyi tavallisesti kauheaan tappeluun, joka saattoi Hélènen epätoivoon, mutta Sasha ei ollut pitkävihainen, ja rauha palasi ennen pitkää välillemme jälleen. Me rakastimme tavattomasti toisiamme. Ja niinhän usein poikien keskinäinen rakkaus ja tappelun nujakka käyvät käsi kädessä.

Minä jo silloin yrittelin antautua sanomalehtialalle. Olin kahdennellatoista vuodella, kun aloin julkaista sanomalehteä. Paperinsaanti oli meidän talossa tiukalla, ja sentähden oli sanomalehti kahdeksantaitteista kookoa. Kun Krimin sota ei vielä ollut alkanut eikä isälteni tullut muita sanomalehtiä kuin Moskovan Polii-

sisanommat, ei minulla ollut suurta varaa esikuvien valikoimisessa. Sen vuoksi sisälsi sanomalehteni vain lyhyitä päivänuutisia, semmoisia kuin: „Kävimme metsällä. N. P. Smirnov ampui kaksi rastasta“ j. n. e.

Tämä ei kuitenkaan ajan pitkään minua tyydyttänyt, ja v. 1855 minä aloin julkaista kuukausittain ilmestyvää aikakauslehteä, joka sisälsi Aleksanterin runoja, minun kertomuksiani ja vielä kaikellaista. Aineellisesti oli aikakauslehti täysin turvattu, koska sillä oli varmoja tilaajia: ensiksikin itse lehden toimittaja ja julkaisija ja toiseksi Smirnov, joka vielä sen jälkeen, kuin oli meiltä lähtenyt, säännöllisesti suoritti tilausmaksunsa, s. o. erän kirjoituspaperia. Siitä hyvästä minä kirjoitin huolellisesti puhtaaksi vakainaista tilaajaa varten toisen kappaleen aikakauslehteä.

Kun Smirnov oli lähtenyt meiltä, tuli toinen lääketieteen ylioppilas N. M. Pavlov hänen sijaansa ja alkoi autella minua aikakauslehden julkaisemisessa. Hän bankki lehteä varten eräältä toveriltaan runoelman sekä, mikä vielä tärkeämpää, erään Moskovon yliopiston professorin virkaanastujais-esitelmän fyysisen maantieteen alalta. Luento ei tietysti ollut missään julkaistu: meidän aikakauslehtemme ei olisi missään hinnasta alentunut ottamaan palstoillensa sellaista mikä oli jo ennen painettu.

Lienee tarpeetonta mainita, että Sasha suurella mielenkiinnolla seurasi aikakauslehteämme, ja sen maine levisi kohta kadettikoulun kuuluville. Eräitten lupaavien nuorten kirjailijain päähän juolahti tuuma julkaista kilpaileva lehti. Asia kääntyi vakavaksi. Mitä tulee runoihin ja novelleihin, oli meidän lehdellämme etusija, mutta kilpailijalla oli sen sijaan „arvostelija“, ja „arvostelija“, joka esim. vasta ilmestyneen kaunokirjallisen teoksen johdosta puhuu kaikenlaisista elämänoloista, joita muuten ei voisi ollenkaan ottaa pohdinnan alaisiksi, on varsinaisesti Venäjän sanoma-

lehdistön sielu. Kilpailijalla oli arvostelija, vaan meillä ei! Hän laati jo kirjoituksenkin ensimmäiseen numeroon ja näytti sen veljelleni. Kirjoitus tahtoi käydä hyvin-kin vaateliaasta, mutta oli heikko, ja Aleksanteri kyhäsi heti purevan vastakirjoituksen, jossa ivasi tekijää ja saattoi hänet naurun alaiseksi. Vastustajain leirissä syntyi suuri hämminki, kun he saivat tietää, että tämä vastakirjoitus ilmestyisi meidän aikakauslehtemme lähimmässä numerossa. Kilpailijat luopuivat lehden julkaisuaikasta, ja heidän pystyvimmät miehensä liittyivät meidän lehtemme kannattajain joukkoon. Me ilmoitimme voitonriemuisina, että olimme onnistuneet lisäämään avustajaimme kantajoukkoa niin monella etevällä kirjailijalla.

Elokuussa 1857 täytyi aikakauslehden, kaksivuotisen olemassaolon jälkeen, lakata ilmestymästä. Minä matkustin Pietariin, missä uudet olosuhteet ja uusi elämä odottivat minua. Erosin kodistani kaipauksen tuntein, semminkin kun välimatka Moskovasta Pietariin nyt erottaisi minut veljestäni. Sitäpaitsi pidin jo sotakouluun joutumistanikin onnettomuutena.

TOINEN OSA.

PAASHIKOULU.

1.

Isäni sydämen sisin toivo oli viimein toteutunut. Paashikoulussa tuli paikka vapaaksi, ja minä pääsin kouluun ennenkuin olin saavuttanut sen ikärajan, jonka jälkeen ei enää kouluun oteta. Äitipuoleni saattoi minut Pietariin, ja minut kirjoitettiin paashikoulun oppilaaksi. Tässä etuoikeutetussa oppilaitoksessa, joka on samalla sekä vapaisuuksia ja oikeuksia nauttiva sotakoulu, että keisarillisen hovin alainen opisto, — kasvatettiin kaikkiaan sataviisikymmentä nuorukaista, etupäässä hovia lähinnä olevien aatelisten lapsia. Neljä- tai viisivuotisen koulussa olon jälkeen oppilaat, loppututkinnon suorittuaan, päästettiin upseerina siihen kaartin tahi armeijan rykmenttiin, mihin kukin halusi, huolimatta siitä, oliko niissä paikkoja vapaina tai ei. Joka vuosi määrättiin vanhimman luokan kuusitoista etevintä oppilasta kamaripaasheiksi keisarillisen perheen eri jäsenten: keisarin, keisarinnan, suuriruhtinasten ja suuriruhtinattarien luo, mitä tietysti pidettiin suurena kunniana. Paitsi sitä tulivat ne nuoret miehet, joiden osaksi tämä kunnia osui, tunnetuiksi hovissa, ja heillä oli toivo sittemmin päästä keisarin tahi jonkun suuriruhtinaan adjutantiksi, jonka kautta saattoivat perustaa itselleen loistavan virkauran. Senpä tähden isät ja äidit, joilla oli tuttavuuksia hovissa, tekivät kaikki mitä suinkin voivat, saadakseen lapsensa paashikouluun, vaikka sen kautta olisivat tul-

leet syrjäyttäneeksi muita samaan kouluun pyrkiviä. Ja kun minä nyt olin päässyt tähän valiokouluun, saattoi isäni päästää kunnianhimoiset haaveilunsa vapaasti kirmallemaan.

Koulu oli jaettu viiteen luokkaan, joista ylintä nimitettiin ensimmäiseksi ja nuorinta viidenneksi, ja oli minun määrä yrittää neljänteen luokkaan. Mutta kun sisäänpääsytkinnoissa havaittiin, etten ollut tarpeeksi perehtynyt kymmenmurtolukuihin, ja kun neljännellä luokalla sinä vuonna oli yli neljäkymmentä oppilasta, sen sijaan kuin viidennellä oli tuskin kahtakaan kymmentä, niin kirjoitettiin minut tähän viimeksimainittuun luokkaan.

Tämä päätös synnytti minussa suurta mielenkärvautta. Jo niinkin oli sotakouluun joutuminen vastenmielistä, ja täten tulisin oleskelemaan siinä viisi vuotta neljän asemesta. Mitä minä teen viidennessä luokassa, kun jo tiedän kaikki mitä siellä opetetaan? Kyynelsilmän puhuin siitä johtajalle; mutta hän vastasi leikkilisesti: „Kaihan muistatte mitä Caesar sanoi: parempi on olla kylässä ensimmäisenä, kuin Roomassa toisena.“ Tähän minä innolla vastasin, että minä mielelläni olisin vaikka ihan viimeinen, kun vain mitä pikimmin pääsisin pois koulusta.

— Ehkä ajan-oloon rupeatte pitämään koulusta, huomautti johtaja. Siitä lähtien oli hän minulle aina ystävällinen.

Aritmetiikan opettajalle, joka niin ikään koki lohduttaa minua, vakuutin kunniasanallani, etten koskaan hänen aineessaan aukaisisi oppikirjaa; „ja kuitenkin olette antava minulle korkeimman arvosanan“, lisäsin. Minä pidin sanani, mutta kun nyt jällestäpäin ajattelen tätä kohtausta, en saata kieltää, että oppilaassa oli sentään vähän liiaksi sisua.

Ja kuitenkin, kun nyt silmäilen mennyttä aikaa, en voi olla muuta kuin kiitollinen siitä, että minut

pantiin nuorimpaan luokkaan. Kun minun ensi vuotena oli vain kerrattava mitä ennen olin oppinut, niin totuin opettelemaan läksyni siten, että ainoastaan kuuntelin opettajan selityksiä tunnilla. Ja koulutuntien loputtua oli minulla kylliksi aikaa lukea ja kirjoittaa mielin määrin. Minä en koskaan valmistautunut tutkintoihin. Valmistautumista varten määrättyinä aikoina minä tavallisesti luin ääneen Ostrovskia tai Shakespearea muutamille tovereilleni. Jouduttuani vanhemmille erikoisluokille olin paremmin valmistautunut seuraamaan näillä luokilla esiintyvien aineiden opetusta. Paitsi sitä vietin minä enemmän kuin puolet ensimmäistä talvea sairashuoneessa. Kuten kaikki lapset, jotka eivät ole syntyneet Pietarissa, sain minä maksaa runsaat antimet „pääkaupungille tuolla Suomen summien soiden keskellä“; minun oli kestettävä useita koleriinkohtauksia ja lopulta sairastuin lavantautiin.

Minun tullessani paashikouluun oli sen sisällisessä elämässä juuri alkanut tapahtua täydellinen muutos. Koko Venäjä oli alkanut heräytyä siitä kauheiden unien vaivaamasta horrostilasta, johon se Nikolai In hallituksen aikana oli vaipunut. Tämä herääminen kuvastui meidänkin koulussamme. En totisesti tiedä, miten minun olisi käynyt, jos olisin joutunut paashikouluun vuotta tai paria aikaisemmin. Joko olisi tahtoni tullut kokonaan murretuksi tai olisi minut erotettu koulusta, Herra tiesi millä seurauksilla. Mutta onneksi oli muutos v. 1867 jo täydessä kulussa.

Paashikoulun tirehtöörinä oli herttainen vanhus, kenraali Zheltuhin; mutta hän oli vain nimellisesti laitoksen päällikkö. Todellisena päällysmiehenä oli „Eversti“ — venäläisessä virassa oleva ranskalainen, eversti Girardot. Hänen sanottiin kuuluvan jesuiittain veljeskuntaan, ja minä luulen, että siinä oli perää. Ainakin menetteli hän täydellisesti Loyolan sääntöjen mukai-

sesti, ja hänen kasvatustapansa oli lainattu Ranskan jesuiittakouluista.

Hän oli lyhytvartinen, tavattoman laiha mies, ja hänellä oli sisään painunut rinta, mustat, läpituonkevat silmät, väijyvä katse ja lyhyiksi leikatut viikset, jotka tekivät hänet kissan näköiseksi; hyvin hiljainen, mutta mutta samalla hyvin lujaluontoinen, ei varsin älykäs, mutta erittäin viekas, itsevalttias aina ytimiään myöten ja altis vihaamaan — armottomasti vihaamaan sitä oppilasta, joka ei kokonaan antaunut hänen vaikutuksensa alaiseksi, ja tuomaan tuota vihaansa ilmi ei turhanpäiväisessä närkkytydessä, vaan lakkaamatta, koko käytöksessään, — jok'ainoalla sanalla, liikkeellä, kasvonilmeellä. Hän ei kävellyt, vaan pikemmin hiiviskeli, ja vaanivat katseet, joita hän päättään kääntämättä loi ympärilleen, tekivät hänen kissankaltaisuutensa vain sitä täydellisemmäksi. Tyly, kolkko ilme värveli hänen huulillaan, silloinkin kun hän tahtoi liepeältä näyttää, ja tuo ilme pinnistyi yhä terävämmäksi, milloin hänen suunsa vääntyi pilkalliseen tahti ylenkatseelliseen hymyyn. Ja kaikesta tuosta huolimatta ei hänessä kuitenkaan ollut mitään päällikkömaista. Olsi ensi silmäyksellä pikemmin luullut, että tuossa hyvänsuopa isä puhelee lastensa kanssa, kuin nämä olisivat olleet täysikasvuisia ihmisiä. Kohta kuitenkin tuntui, että tässä kaiken ja kaikkien täytyi taipua hänen tahtonsa alle. Hukka sille nuorukaiselle, joka ei tuntenut itseään onnelliseksi tai onnettomaksi aina sen mukaan, kuin everstin suojeus tai suosiottomuus häntä kulloinkin kohtasi.

„Eversti“-sana oli alinomaa kaikkien huulilla. Kaikilla muilla upseereilla oli lisänimet, mutta kukaan ei rohjennut antaa lisänimeä Girardotille. Hänessä oli jotakin salaperäistä, kuin olisi hän ollut kaikkietävä ja kaikkialla oleva. Hän viettikin päivät pitkät ja suurimman osan iltaa paashikoululla. Kun me koulutun-

tien aikana istuimme luokissa, kulki eversti kaikkialla ja tarkasteli laatikkojamme, jotka hän avasi omilla avaimillaan. Vielä myöhään yöllä istui hän merkiten pieniin kirjasiin — näitä hänellä oli koko suuri kirjasto — kunkin oppilaan viat ja ansiot eri sarakkeihin, käyttäen erilaisia merkkejä ja eriväristä mustetta.

Leikki, pila ja puhelu taukosivat, kun vain nähtiin hänen verkkaisesti tulla hiiviskelevän mahdollottoman suuria salejamme pitkin, käsikkäin jonkun suosikkinsa kanssa ja huojuttaen edestakaisin yläruumistansa. Hän hymyilee yhdelle, katsoo terävästi silmiin toista, vilkaisee välinpitämättömästi kolmanteen ja mytistää hie-man alahuultaan kulkiessaan neljännen ohi, — ja näitten katseitten mukaan kaikki tiesivät, että Girardot pitää ensimmäisestä, on välinpitämätön toisen suhteen, on ehdoin tahdoin huomaamatta kolmatta ja vihaa neljättä. Tämä viha saattoi useimmat hänen uhreistaan kauhuihinsa, liiatenkin kun ei tiedetty syytä, mistä hänen tyytymättömyytensä aiheutui. Herkkätuntoisia poikia saattoi epätoivoon sekä tämä mykkä, koskaan lauhtumaton tylyys että nämä epäileväiset katseet; toisissa oli seurauksena ollut tahdonvoiman täydellinen herpautuminen, kuten sen on autobiografisessa romaanissa „Tahdon sairaudet“ osottanut Feodor Tolstoi, hänkin Girardotin oppilas.

Koulun henki, Girardotin ollessa johtajana, oli kurja. Kaikissa sisäoppilaslaitoksissa joutuvat uudet oppilaat kärsimään jonkinlaista sortovaltaa. „Poikannallikkoja“ tällä tavoin koetellaan, mihinkä he mukamas kelpaavat. Tuleeko heistä juoruilijoita? Paitsi sitä miellyttää vanhoja näyttää nuorille toveruuden mahtia. Niin on laita kouluissa, niin on vankiloissakin. Mutta Girardotin aikana tämä pennalismisi sai paljoa synkemmän luonteen ja sitä eivät harjoittaneet saman luokan toverukset, vaan ensimmäisen luokan oppilaat, kamaripaashit, s. o. valtakirjattomat upseerit,

jotka Girardot oli asettanut vallan erikoiseen poikkeus-
 asemaan. Hänen järjestelmänsä tarkoitti antaa vanhem-
 mille oppilaille täyden vallan menetellä mielensä mu-
 kaan, heittäytyä itse kokonaan tietämättömäksi niistä
 julmuuksista, joita he harjoittivat ja pitää kamaripaas-
 hien kautta voimassa ankaraa kuria. Vastata kamari-
 paashin antamaan korvapuustiin olisi Nikolai I:n ai-
 koina, jos asia olisi tullut päämiesten tietoon, merkin-
 nyt samaa, kuin joutua palveluksessa olevain sota-
 miesten pojista kokoonpantuun komppaniaan, ja vä-
 hintäkin niskottelua kamaripaashin oikkuja vastaan
 rangaistiin sillä tavalla, että kaksikymmentä ensiluok-
 kan nuorukaista, varustettuina tukevilla tammiviivotti-
 milla, kokoontui johonkin huoneeseen ja Girardotin
 hiljaisella suostumuksella pieksi pahanpäiväiseksi po-
 jan, joka oli osottanut uppiniskaisuutta.

Seurauksena oli, että kamaripaashit tekivät mitä
 ikänä mielivät. Vain vuotta ennen minun tuloani paa-
 shikouluun oli heidän mieluisimpana huvinansa ollut,
 että he yön aikana kokosivat vastatulleet oppilaat yh-
 teen huoneeseen ja panivat heidät paitasillaan lauk-
 kaamaan ympyrässä, kuten hevoset sirkuksessa. Toi-
 set kamaripaasheista seisoivat ympyrän sisässä, toiset
 sen ulkopuolella, ja pieksivät guttaperkkapiiskoilla ar-
 mottomasti poikia. Tavallisesti päättyi „sirkus“ itä-
 maiseen tapaan hurjan inhottavilla juomingeilla. Si-
 veyskäsitteet, jotka siihen aikaan olivat vallalla, ja
 tapa, jolla koulussa haasteltiin noista sirkus-öistä, oli-
 vat sellaiset, että mitä vähemmin niistä puhuu, sitä
 parempi.

Eversti tiesi kaiken tämän. Hän oli pannut toi-
 meen täydellisen urkkimisjärjestelmän, eikä mikään
 jäänyt häneltä salaan. Mutta silmiensä ummistaminen
 kaikille ensiluokkalaisten kepposille oli hänen kurinpi-
 tojärjestelmänsä pääperusteita.

Uuden hengen tuulahduksia alkoi kuitenkin tuntuu koulussa, ja vain muutamia kuukausia ennen minun tuloani paashikouluun oli siellä tapahtunut muutos. Sinä vuonna oli oppilaisiksi kolmanteen luokkaan sattunut poikia, jotka eivät olleet aivan tuota tavallista lajia. Monet heistä ottivat koulutyönsä vakavalta kannalta ja lukivat, niin että muutamista sittemmin tuli kuuluisia miehiä. Yhden heistä — tahdon kutsua häntä von Schauffiksi — tulin tuntemaan silloin, kun hän luki Kantin teosta „Puhtaan järjen kritiikki“. Lisäksi luki kolmas luokka joukkoonsa koulun väkevimmat nuorukaiset; erittäinkin mainittakoon heistä Koshtov, joka oli väkevyydestään kuulu ja von Schauffin hyvä ystävä. Tämä kolmas luokka ei ottanut kantaakseen kamaripaashien iestä samalla nöyryydellä kuin edeltäjänsä. Seurauksena eräästä tapahtumasta, jonka minä mieluummin jätän kertomatta, oli suuri tappelu ensimmäisen ja kolmannen luokan välillä. Kamaripaashit joutuivat surkeasti alakynteeseen. Girardot sai asian tukahdetuksi, mutta ensiluokkalaisten arvovalta oli mennyt. Guttaperkkapiiskat tosin säilyivät, mutta niitä ei enää milloinkaan käytetty, ja sirkus-yöt ynnä muut samankaltaiset ilmiöt olivat paljaana muistona jäljellä.

Paljon oli niinmuodoin voitettu, mutta alimman luokan, johon kuului melkein yksistään nuoria, paashikouluun vastatulleita poikia, täytyi edelleen taipua noudattamaan kamaripaashien oikkuja. Meillä oli oivallinen puisto, jossa kasvoi vanhoja puita, mutta viidesluokkalaisten ei ollut paljoa iloa siitä. Heidän täytyi pyörittää karusellia, milloin kamaripaasheja miellytti ajaa, tai olla antamassa heille palloja, kun nämä herat heittivät keiliä. Pari päivää sen jälkeen, kuin minä olin tullut kouluun, ja nähtyäni millä kannalla asiat olivat puistossa, minä en huolinut mennä sinne, vaan jäin koululle. Minä luin parhaillaan, kun kamari-

paashi, jolla oli punainen tukka ja pisamaiset kasvot, hyökkäsi sisään ja käski minun heti mennä puistoon pyörittämään karusellia.

— Enkä mene. Näettehän, että minä luen, vastasin.

Kamaripaashin muutenkin rumat kasvot vääntyivät kiukusta, ja hän näytti aikovan hyökätä kimppuuni. Minä asetuin puolustusasentoon. Hän yritti lyödä minua kasvoihin lakillaan. Minä torjuin iskut miten parhaiten taisin. Hän viskasi lakin lattialle.

— Ottakaa ylös se!

— Ottakaa itse!

Moinen uppiniskaisuus oli koulussa ennen kuulumaton tapaus. Minä en tiedä, miksi hän ei heti antanut minulle aika pieksäjääslölytystä. Hän oli paljoo vanhempi ja väkevämpi minua.

Toisena ja sitä seuraavana päivänä minua taaskin käskettiin puistoon, mutta minä en mennyt. Siitä ruveten alkoi minua vastaan lakkaamaton järjestelmällinen vainoilu, mikä on omiansa saattamaan poikasen epätoivoon. Onneksi olin minä aina lystikkäällä tuulella ja vastailin komppailemalla, tahi en ollut asioista millänikään.

Ja muutenkin sai kaikki ennen pitkää itsestään lopun. Ilmat kääntyivät sateisiksi, ja me vietimme enimmäkseen neljän seinän sisäpuolella. Puistossa saivat ensiluokkalaiset tupakoida jokseenkin vapaasti, mutta rakennuksen sisällä oli tupakkahuone „tornissa“. Se pidettiin hyvin siistinä, ja rautauuni lämpisi päivät pitkät.

Kamaripaashit rankaisivat kovasti niitä, joita he tapasivat tupakoimasta, mutta itse he työksensä istuivat tulenloimon ääressä, tupakoivat ja juttelivat. Heidän mieluisin tupakointiaikansa oli jälkeen kello kymmenen iltasella, jolloin kaikki muut hankkuisivat levolle. Istuntoa „tornissa“ jatkui kello puoli kahteentois-

ta, ja turvatakseen itseään Girardotin odottamattomilta käynneiltä panivat he meidät pitämään vahtia. Viidesluokkalais-nallikoita noudettiin sängyistään kaksittain, ja heidän tuli kierrellä rapuissa puoli kahtentoista ja antaa merkki, milloin eversti lähestyi.

Me päätimme tehdä lopun näistä yöllisistä vahdinpidoista. Kauan oli asia keskustelun alaisena, ja me kysyimme vanhemmilta luokilta neuvoa, miten olisi meneteltävä. Vihdoin saatiin heidän päätöksensä: „Kieltäytykää! jokainen menemästä vahtiin, ja kun kamaripaashit rupeavat teitä lyömään, kuten luonnollisesti tekevät, niin menkää niin suurella joukolla kuin pääsette ja kutsukaa Girardot, hän tietää tietysti kaikki, mutta silloin hänen on pakko tehdä loppu noista istunnoista.“ Kysymykseen, eikö tätä voitaisi selittää juoruaamiseksi, vastasivat kunnia-asioiden tuntijat kieltävästi: kamaripaashit eivät kohdelleet muita tovereinaan.

Sinä iltana olivat vahtivuorossa eräs ruhtinas Shahovskoi, joka oli vanha ja tottunut, ja eräs vasta-alkava Seljanov, joka oli tavattoman arka ja joka puhuikin hienolla äänellä, ihan kuin tyttö. Shahovskoi kutsuttiin ensinnä ylös, mutta hän kieltäysi ja jätettiin aluksi rauhaan. Sitten kaksi kamaripaashia lähestyi Seljanovia, joka jo makasi sängyssä; kun hänkin kieltäytyi tottelemasta, rupesivat he armottomasti lyömään häntä nahkahenskeleillä. Shahovskoi herätti useita lähimpiä tovereitaan, ja he kaapaisivat kaikki Girardotin luo.

Minä olin samaten vuoteessa, kun nuo kaksi kamaripaashia lähenivät minua ja käskivät minun nousta vahdinpitoon. Minä kieltäysin. Silloin ottivat he kaksi paria henskeleitä — me panimme vaatteemme aina hyvin huolellisesti sängyn vieressä olevalle puutuolille, henskelit ylimmä ja kaulabuivin niiden päälle ristiin — ja rupesivat minua lyömään niillä. Minä istuin sängyssä, torjuen käsillä iskuja, ja olin jo saanut monta tuimaa läimäystä, kun yhtäkkiä kuului komentosana:

„ensi luokka everstin luo!“ Hurjistuneilta tappelupukareilta heti lannistui luonto, ja he panivat kiireesti vaatteeni järjestykseen.

— Älkää sanoko mitään everstille! kuiskasivat he.

— Pankaa kaulahuivi hyvästi paikoilleen, sanoin minä irvistäen, vaikka selkää ja käsivarsia kirveli saaduista iskuista.

Mitä Girardot ensiluokkalaisille sanoi, sitä emme saaneet tietää; mutta kun seuraavana päivänä astuimme riviin mennäksemme ruokasaliin, puhutteli eversti meitä surunvoittoisella äänellä ja sanoi, että on valitettavaa, että kamaripaashit olivat pahoinpidelleet erästä poikaa, joka oli oikeassa kieltäytyessään tottelemasta heitä. Ja ketä poikaa? Vasta-alkavaa, ja lisäksi sellaista hentomielistä poikaa, kuin Seljanov! — Oppilaskunta kokonaisuudessaan oli suutuksissaan tätä jesuiittamaisesta puheesta.

Tarvinneeko mainitakaan, että yöllisistä vahdinpidoista tuli kuin tulikin loppu. Samalla antoi tämä kuoliniskun vastatulleita oppilaita vastaan voimassa olleelle sortojärjestelmällekin.

Epäilemättä oli tämä tapahtuma myöskin kolaus Girardotin auktoriteetille, ja hän kantoi kaunaa meitä vastaan siitä. Hän muuttui meidän luokkamme ja erittäinkin minun suhteeni tavattoman karsasmieliseksi — karusellijuttu oli tietysti saatettu hänen tietoonsa — ja ilmaisi tätä kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa.

Ensimmäisen talven kuluessa makasin minä usein sairashuoneessa. Joulukuussa sairastuin lavantautiin. Sairauteni aikana tirehtööri ja lääkäri osottivat minulle isällistä huolenpitoa. Lavantaudin jälkeen sain useita vaikeita vatsakuume-kohtauksia. Girardot, joka suoritti päivittäisin kiertokävelynsä sairassasaleissa ja niin usein näki minut siellä, otti tavakseen sanoa minulle joka aamu puolileikillä ranskaksi: „Kas tätä nuortamiestä, joka on vahva kuin uusi silta ja kuitenkin vi-

ruu sairashuoneessa.* Pari kertaa vastasin minä niin ikään leikkilisesti; mutta viimein pisti vihakseni tämä joka päivä toistetussa lorussa piilevä pahansuopuus.

— Kuinka te uskallatte sanoa niin! tiuskasin. — Minä pyydän lääkäriä, että hän kieltää teitä tulemasta tähän huoneeseen. — Ja niin edespäin.

Girardot peräytyi parisen askelta. Hänen mustat silmänsä sävähtelivät, ja ohuet huulet pinnistivät vieläkin terävämmiksi. Viimein hän lausui: „Loukkaanuitteko? Todellakin? No, meillä on etehisessä kaksi tykkiä. Haluatteko kaksintaistelua?“

— En laskea leikkiä! sanoin, — ja se tietäkää, että minä en halua enää kuulla teidän salaviittauksianne.

Eversti ei sen koommin toistanut pilalausestaan, mutta mitteli minua entistä vihanielisemmin katsein.

Kaikki puhuivat Girardotin minua kohtaan osotamasta ynseydestä, mutta minä en kiinnittänyt siihen minkäänlaista huomiota, ja kiihdytin luultenkin hänen viiantunnettansa yhä enemmän välinpitämättömyydelläni.

Puoleentoista vuoteen ei hän antanut minulle olkaimia, jotka tavallisesti annetaan vasta-alkaville, kun he kuukauden tai pari ovat olleet koulussa ja opineet rintamaharjoituksen ensimmäiset alkeet. Mutta minä olin täysin onnellinen ilman näitä koristuksiakin. Viimein eräs upseeri — paras rintamaharjoitusten taitaja koulussamme — tarjoutui minua opettamaan. Vakauduttuaan siitä, että minä suoritin kaikki temput ihan niinkuin tuleekin, päätti hän omalla vastuullaan esittää minut Girardotille, mutta eversti epäsi minulta olkaimien saannin nytkin, jopa vielä toisenkin kerran, niin että upseeri käsitti sen henkilökohtaiseksi loukkaukseksi itseään kohtaan. Ja kun tirehtööri kerran kysyi häneltä, miksi minulla ei ole olkaimia, niin vastasi upseeri suoraan: „Poika osaa kyllä kaikki, mutta eversti ei vain tahdo.“ Tämän jälkeen — ja luultavasti päällikön tekemän huomautuksen johdosta — Gi-

rardot otti minut heti tutkittavakseen ja antoi samana päivänä minulle olkaimet.

Mutta everstin vaikutusvalta oli jo vahvasti vähenemässä. Koko koulun suunta oli muuttumassa. Kaksikymmentä vuotta oli Girardot seurannut koulussaan ihannettaan: että paasheilla tuli olla hiukset huolellisesti kammattuina ja käherrettyinä, kuin Ludvig XIV:n hovimiehillä. Edistyvätkö paashit luvuissaan tahi ei, se ei häntä huolettanut. Everstin suosikkeja olivat ne, joiden pukeutumispöydän laatikoissa oli enimmän kaikkalaisia kynsiharjoja ja hajuvesipulloja, joiden yksityis-univormut (joita saatiin käyttää sunnuntaisin, kun päästiin lomalle) olivat paraiten ommellut ja jotka osasivat tehdä siroimman *salut obliquen* (kumarruksen). Ennen, kun Girardot pani toimeen hoviseremoniaharjoituksia, sai yksi paasheista kääriä ympärilleen punaisen puuvillaisen sänkyverhon, esittääkseen keisarinnaa kädensuutelutempun aikana, ja toiset paashit lähestyivät kuviteltua keisarinnaa melkein pyhällä hartaudella, suutelivat vakavina hänen kättään ja poistuivat mitä siroimmalla kumarruksella. Mutta nyt nekin, jotka olivat hovissa täysin *comme-il-faut*, tekivät harjoituksissa niin karhun-kömpelöitä kumarruksia, että yleinen naurun hahatus kaikui lakkaamatta, ja Girardot joutui täyteen vimmaan. Ennen nuoret paashit, jotka saivat olla hovin vastaanotoissa mukana ja joiden tukka tätä tilaisuutta varten käherrettiin, — koettivat säilyttää kiharansa mahdollisimman kauan vielä seremonian jälkeen; nyt sitä vastoin pojat, palattuaan hovista, juoksivat kiiruusti pistämään pänsä vesijohdon alle, saadakseen kiharansa suoreenemaan. Naisellista ulkomuotoa pidettiin naurettavana. Hovivastaanottoon joutumista ja siellä ikäänkuin minäkin koristeena seisomista ei pidetty enää minään tavoiteltavana suosiona, vaan ikävänä velvollisuutena. Ja kun nuoret paashit, joita toisinaan vie-

tiin leikkimään suuriruhtinasten kanssa, kertoivat erään suuriruhtinaista punoneen tavallista kovemmaksi nenäliinansa, voidaksensa leikissä lyödä niin että koskisi, teki muuan paasheistamme samalla tavoin ja mäikäytteli pikkuruhtinasta niin perinpohjin, että tämä rupesi itkemään. Girardot kauhistui, mutta vanha Sevastopolin kenraali, joka oli suuriruhtinaan kasvattaja, vain kehui paashia.

Uusi henki, joka ilmeni vakavana oppiharrastuksena, alkoi voittaa alaa paashikoulussa samoin kuin muissakin kouluissa. Ensi aikoina paashit, varmoina siitä, että saisivat kaartiin pääsyä varten välttämättömät arvosanat, eivät ensimmäisinä kouluvuosina lukee ne sanottavasti mitään ja alkoivat omistaa koulutyölle vakavampaa huomiota vasta kahdella viimeisellä luokalla. Nyt luettiin ahkerasti jo alimmillakin luokilla. Siveydellinen tila oli myös kokonaan toinen, kuin muutamia vuosia ennen. Tosin tehtiin pari yritystä vanhojen olojen palauttamiseksi, mutta ne päättyivät yleisiin skandaaleihin, jotka joutuivat Pietarin salonkienkin kuuluville. Girardot sai eron. Hänen sallittiin kuitenkin jäädä entiseen vanhanpojan asuntoonsa paashikoulun rakennukseen, ja me näimme usein hänet, kun hän, kääriytyneenä pitkään sotilasviittaansa, käveli edestakaisin aatoksiinsa vaipuneena; ja surullisia lienevät nuo aatokset olleet, sillä eihän voinut eversti muuta kuin tuomita niitä uusia tuulahduksia, jotka nopeasti alkoivat voittaa alaa paashikoulussa.

2.

Koko Venäjällä puhuttiin silloin kasvatuksesta. Sen jälkeen kun rauha oli solmittu Pariisissa ja kiireät sensuuriolot olivat jonkun verran löyhtyneet, alet-

tiin kasvatuksen alaa koskevia kysymyksiä innokkaasti pohtia. Yhteisen kansan tietämättömyys, esteet, joita tähän saakka oli asetettu niiden tielle, jotka pyrkivät tiedoista osallisiksi, koulujen puute maaseudulla, vanhentuneet opetustavat ja keinot kaikkien näiden epäkohtien poistamiseksi tulivat tästä lähin mieluisimmaksi puheenaineeksi sivistyneissä piireissä, sanomalehdissä, jopa ylhäisten salongeissakin. Ensimmäiset ylemmät oppilaitokset tyttöjä varten, n. s. naiskimnaasit, avattiin v. 1857. Opetussuunnitelma ja opettajavoimat niissä vastasivat korkeimpiakin vaatimuksia. Kun taikaiskun kautta esiintyi yhtäkkiä joukko miehiä ja naisia, jotka eivät ainoastaan olleet valmiit uhraamaan koko elämänsä koulun hyväksi, vaan osottausivat sittemmin onnistuneiksi pedagoogeiksikin. Heidän kirjoituksensa, jos ne olisivat tulleet tunnetuiksi rajan toisella puolella, olisivat ansainneet itselleen kunniasijan länsimaisessa kirjallisuudessa.

Paashikoulussakin tunnettiin tämän elpymisen vaikutus. Harvoja poikkeuksia lukuunottamatta pyrkivät kaikki kolme alinta luokkaa innolla edistymään. Koulun johtaja Winkler, sivistynyt tykkiväen eversti, taitava matemaatikko ja edistysmielinen mies, keksi oivallisen keinon työntomme lisäämiseksi. Niiden keskinertaisten opettajakykyjen sijaan, joita tähän asti oli alluokilla käytetty, koki hän hankkia meille kaikkein parhaimpia opettajia. Winkler oli sitä mieltä, että etevimmät opettajat kykenevät parhaiten antamaan ensimmäiset pohjatiedot vasta-alkaville paasheille. Niin muodin otti hän alkeisluokalle erään matemaatikon ja synnynnäisen pedagoogin, kapteeni Suhoninin, ja koko luokka alkoi heti osottaa erityistä harrastusta matematiikkaan. Ohimennen mainittakoon, että kapteeni opetti samaan aikaan matematiikkaa myös perintöruhtinaalle, Nikolai Aleksandrovitshille, ja että perintöruhtinas sen vuoksi tuli kerran viikossa paashikouluun,

ollakseen läsnä kapteni Suhoninin algebrantunneilla. Keisarinna Maria Aleksandrovna, joka itse oli sivistynyt nainen, toivoi, että ahkerien poikien seura mahdollisesti saisi hänenkin pojassaan opinhalua viritetyksi. Perintöruhtinas istui meidän joukossamme ja sai vastata kysymyksiin, niinkuin muutkin. Mutta enimmäkseen huvittelihe Nikolai Aleksandrovitsh tunnin aikana piirustelemalla (siinä oli hän koko näppärä) tai kuiskailemalla meille kaikellaista hullunkurista. Hän oli hyvä ja lempeämielinen nuorukainen, mutta pinta-puolinen sekä tietojensa että vielä enemmän ystävyystensä puolesta.

Viidettä luokkaa varten hankki johtaja kaksi erinomaista opettajaa. Hän tuli eräänä päivänä hehkuvin katsein luokkahuoneeseemme ja ilmoitti, että meitä oli kohdannut kadehdittava onni. Suuri klassillisen ja Venäjän kirjallisuuden tuntija, professori Klassovski, — sanoi meille Winkler, — on lupautunut opettamaan teille venäjän kielioppia ja viepi teidät luokka luokalta eteenpäin, kunnes olette päättäneet oppijakson. Saman oli saksan kielen suhteen tekevä eräs toinen yliopiston professori, Becker, keisarillisen yleisen kirjaston hoitaja. Winkler sanoi olevansa vakuutettu siitä, että me istuisimme hiljaa luokalla, koska professori Klassovskin terveys tänä talvena ei ollut kehuttava. Tällaisen opettajan omistamisen etu on siksi houkutteleva, ettei kenkään halunne jäädä sitä vaille.

Winkler ei erehtynyt. Me olimme kovin ylpeitä siitä tiedosta, että yliopistonprofessoreita oli opettajinamme. Tosin „Kamtshatkasta“ (Venäjällä nimitetään luokan perimmäisiä penkkejä tämän etäisen, sivistymättömän niemimaan mukaan) kuului ääniä, jotka vaativat, että „makkaramestaria“, s. o. saksalaista, olisi koulitettava, mutta luokkamme yleinen mielipide oli professoreille suosiollinen.

„Makkaramestari“ voitti kuitenkin ensi hetkestä alkain kunnioituksemme. Luokkaan astui pitkä mies, jolla oli suunnattoman suuri otsa ja huumorista säihkyvät lempeät, älykkäät silmät; virheettömällä venäjänkielellä ilmoitti hän meille aikovansa jakaa luokan kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen tulevat saksalaiset, jotka jo taitavat kieltä, ja näiden suhteen olisi hän erittäin vaativainen. Toiselle ryhmälle hän opettaisi kielioppia ja myöhemmin esittäisi Saksan kirjallisuutta säädetyn ohjelman mukaan. Kolmanteen ryhmään, jatkoi professori miellyttävästi hymyillen, tulee kuulumaan Kamtshatka. „Siltä minä vaadin ainoastaan, että jokainen tunnin aikana kirjoittaa kirjasta neljä riviä, jotka osotan. Nämä neljä riviä kirjoitettuanne olette vapaat ja saatte tehdä mitä mielitte, kunhan ette häiritse muita. Ja minä lupaan, että te viidessä vuodessa opitte jonkun verran saksaa ja perehdytte jossakin määrin Saksan kirjallisuuteen. No, kuka nyt tulee saksalaisten ryhmään? Te, Stackelberg? Te, Lamsdorff? Ehkä joku venäläisistäkin? Ja ketkäs sitten Kamtshatkaan?“ Viisi kuusi miestä, jotka eivät osanneet sanaakaan saksaa, asetuivat tuolle kaukaiselle saarennolle. He kopioivat huolellisesti vihkoihinsa nuo neljä riviä (ylemmillä luokilla kahdestatoista aina kahteenkymmeneenkin riviin), ja Becker puolestansa valikoi ne niin hyvin ja seurasi oppilaittensa töitä niin suurella tarkkuudella, että „kamtshadaleilla“ noiden viiden vuoden kuluttua tosiaankin oli jonkinlainen käsitys saksan kielestä ja kirjallisuudesta.

Minä liityin saksalaisiin. Aleksanteri veljeni kehotteli niin innokkaasti kirjeissään minua opettelemaan saksankieltä, jolla on olemassa rikas kirjallisuus ja jolle kaikki arvokkaat teokset muista kielistä käännetään, että minä mitä suurimmalla ahkeruudella ryhdyin tähän asiaan käsiksi. Minä käänsin silloin ja tutkin

perinpohjin erään kielellisessä suhteessa vaikean, runollisen kuvauksen ukkosen-ilmasta. Professorin neuvon mukaan opin minä kaikki teon-sanana taivutukset, adverbit ja prepositiivit ja ryhdyin kääntämään. Se on erinomainen keino oppia kieliä. Sitä paitsi Becker kehotti minua tilaamaan halpahintaisen, kuvallisen viikkolehden. Kuvat ja lyhyet kertomukset ovat oivana lukuhoukuttimena.

Kevätpuoleen minä pyysin Beckeriä lainaamaan minulle Goethen „Faustin“. Olin lukenut sen venäläisenä käännöksenä; samoin olin lukenut Turgenjevin ihmeen kauniin kertomuksen nimeltä „Faust“, ja minun paloi nyt haluni saada lukea tuo mestariteos alkukielellä.

— Te ette siitä ymmärrä mitään, — sanoi Becker hyväntahtoisesti hymyillen, — se on liian filosofinen sisällykseltään. — Kuitenkin toi hän minulle pienen neliskulmaisen kirjan, jonka lehdet olivat ajan vaikutuksesta kellastuneet. Ei hän mahtanut aavistaa, mitä ääretöntä nautintoa tuo pieni kirjanen tuotti minulle. Minut kiehtoivat ihan kokonaan draaman syvälinen sisällisyys ja sen sulosointuiset säkeet, alkaen ensimmäisistä säkeistä kirjan ihanteellisen kauniissa omistuksessa, ja kohta osasin kokonaisia sivuja ulkoa. Faustin metsämonologi, ja olletikin ne kohdat, joissa hän puhuu käsityksestään luonnostaan, saattoivat minut täydellisesti hurmauksiin:

„Erhabner Geist, du gabst mir, gabst mir alles,
Barum ich bat. Du hast mir nicht umsonst
Dein Angesicht im Feuer zugewendet . . .“

Ja vielä nytkin vaikuttaa tämä kohta minuun valtavasti. Joka säe tuli minulle ikäänkuin rakkaaksi ystäväksi. Ja lieneekö mikään omiansa tuottamaan korkeampaa esteetistä nautintoa, kuin runojen lukeminen kielellä, jota ei täydellisesti ymmärrä? Kaikki on silloin kietouneena ikäänkuin kevyeen huntuun, mikä

ihmeteltävän hyvin soveltuu runouteen. Sanat, joiden jokapäiväinen merkitys meille tutussa puhekielessä joskus himmentää sitä runollista käsitystä, mikä niiden on määrä ilmaista, säilyttävät vain tuon ylevän, hienomman merkityksensä, jonka ohessa soinnukas muoto tulee vain sitä paremmin huomatuksi.

Professori Vladimir Ignatjevitsh Klassovskin ensimmäinen luento oli meille kuin ilmestys. Hän oli pienikokoinen, noin viidenkymmenen vaiheissa oleva, vilkasliikkeinen mies, ja hänellä oli kirkkaat, älykkäät silmät, hieman satiirinen kasvojenilme ja runoilijan korkea otsa. Tultuaan ensimmäiselle luennolle sanoi hän hiljaisella äänellä, että hän sairastaa kroonillista tautia eikä sentähden voi puhua kovaa, jonka vuoksi pyysi meitä istuutumaan lähemmäksi itseään. Klassovski nosti tuolinsa ensimmäisen pulpettirivin eteen, ja me ympäröimme hänet kuin mehiläisparvi.

Hänen oli määrä opettaa meille Venäjän kielioppia; mutta odotetun kuivan oppiaineen sijasta saimme kuulla jotakin vallan toista. Kielioppiahan se tosin oli; mutta milloin otti hän verrattavaksi keskenään vanhan venäläisen sananlaskun ja säkeen Homerosta tai Mahabharatasta, joiden verrattomasta ihanuudesta hän antoi meille käsityksen tulkitsemalla ne venäjäksi; milloin esitti hän säkeistön Schilleristä, johon liitti pisteliään huomautuksen jonkin nykyajan ennakkoluulon johdosta. Seurasi sitten taas vankkaa kielioppia ja jälleen joitakin suuria runollisia tai filosofisia yleislauseita.

Tietysti oli siinä paljon, mitä emme käsittäneet, tai minkä syvällistä merkitystä emme oivaltaneet; mutta eiköhän opetuksen tenhovoima olekin juuri siinä, että se lakkaamatta avaa meille uusia, ennen aavistamattomia näköaloja, joita emme vielä täydelleen tajua, mutta jotka houkuttelevat meitä etenemään yhä kauemmaksi ja kauemmaksi, tunkeaksemme yhä syvem-

mälle siihen, mikä alussa on näyttänyt meistä ainoastaan hämäriltä ääripiirteiltä? . . . Kaikki seisoimme jännittyneesti kuunnellen, toiset nojaten käsiänsä edessä istuvien olkapäihin, toiset seisten aivan lähellä professori Klassovskin tuolia. Kaikkien silmät loistivat. Kun hänen äänensä loppupuolella tuntia painui yhä heikommaksi, kuuntelimme hengitystämme pidättäen. Johtaja aukaisi luokkahuoneen oven nähdäkseen, kuinka me käyttäydyimme uutta opettajaamme kohtaan, mutta nähdessään kuulijain liikkumattoman rykelmän, vetäysi hän varpaisillaan pois. Daurovkin, häiriöntekijä, oli terästännyt katseensa Klassovskiin, kuin olisi hän mielinnyt sanoa: „Vai sit' sorttia sinä olet!“ Hievahtamatta istui myös von Kleinau, toivottoman hidas saksalaisniminen kaukasialainen. Useimpain sydämen pohjalla liikkui jotakin hyvää ja jaloa, kuin olisi eteemme auennut uusi maailma, jonka olemassaoloa emme olleet ennen aavistaneet. Minuun teki Klassovski valtaisen vaikutuksen, joka vuosien vierieessä vain kasvoi ja syventyi. Winklerin ennustus, että loppujen lopulta mielistyisin kouluun, oli käynyt toteen.

Länsi-Europassa ja luultavasti myöskin Amerikassa ei tämänlainen opettajatyyppe ole tunnettu, niin yleinen kuin se onkin Venäjällä. Meillä ei ole ainoatakaan kirjallisuuden tai yhteiskunnallisen elämän alalla vähänkin tunnettua toimihenkilöä, miestä tai naista, joka ensimmäisestä virikkeestään korkeamman kehityksen tiellä ei olisi kiitollisuudenvelassa kirjallisuuden opettajalleen. Kaikkialla pitäisi joka koulussa olla sellainen opettaja. Joka opettajalla koulussa on oma aineensa, eikä ole mitään yhteyttä eri aineiden välillä. Ainoastaan kirjallisuuden opettaja, jolle on suotu vapaisuus lukusuunnitelmien rajoissa käsitellä ainettaan miten vain mielih, — saattaa yhdistää toisiinsa kaikki yleissivistykselliset tiedot, lavealla filosofisella maailmankatsomuksella liittää ne

yhdeksi kokonaisuudeksi ja siten herättää nuorten kuulijain sydämissä ja mielissä pyrkimystä yleviin ihanteisiin. Venäjällä tämä tehtävä tulee luonnollisesti venäläisen kirjallisuuden opettajan osalle. Kun hän puhuu kielen kehityksestä, varhemmasta kertomaru- noudesta, kansanlauluista ja musiikista sekä myöhem- min nykyajan runoudesta, oman maansa tieteellisistä, poliittisesta ja filosofisesta kirjallisuudesta ja mitä es- teetisiä, poliittisia ja filosofisia eri virtauksia se on ku- vastanut, niin täytyy hänen samalla antaa yleiskäsitys ihmisjärjen kehityksestä, josta kukin erikoisaine sisäl- tää erikohtaisen esityksen.

Samoin olisi meneteltävä luonnontieteiden opetuk- sessa. Ei ole kylliksi, että opetetaan fysiikkaa ja ke- miaa, tähtitiedettä ja sääoppia, eläin- ja kasviop- pia. Luonnontieteen filosofia — maailmanraken- teen yleiset aatteet, jotakin samaan suuntaan kuin Humboldtin „Cosmos“-teoksen ensimmäinen osa sisältää — olisi tehtävä oppilaille tutuksi, riippumatta siitä, kuinka lavealti luonnontieteitä muuten koulussa ope- tetaan. Koulun kurssiin tulisi kuulua luonnonfilosofian ja -runouden, eksaktisten tieteiden metodien ja korkeam- mat käsityksen luonnon elämästä. Tämän tehtävän voisi paraiten suorittaa maantieteen opettaja; mutta siinä ta- pauksessa tarvittaisiin tässä aineessa oppikouluihin tykkänään toisellaisia opettajia ja maantieteen opetta- jiksi yliopistoihin aivan toisellaisia professoreita.

Eräs toinen opettaja sai taas jokseenkin vallatto- man luokkamme hillityksi kokonaan toisella tavalla. Se oli kaunokirjoituksen opettaja, viimeinen porras pe- dagoogisessa asteikossa. Jos „kieliniekat“, s. o. rans- kan- ja saksankielten opettajat, nauttivat hyvin vähän kunnioitusta, niin sitä vähemmin vielä kaunokirjoituk- sen opettaja, Ebert, muuan Saksan juutalainen. Hän oli tosiaankin marttyyrin asemassa. Paashit katsoivat uuden aikaisen käytöstävän mukaiseksi olla työkeitä

Ebertiä kohtaan. Ainoastaan köyhyys lienee estänyt häntä luopumasta opettajatoimestaan paashikoulussa. Erittäin pahoin käyttäytyivät häntä kohtaan vanhemmat oppilaat, jotka olivat toista tahi kolmatta vuotta viidennellä luokalla ilman mitään poispääsyn toivoa. Mutta heidän kanssaan oli hän tavalla tai toisella tehnyt sopimuksen: „yksi kepponen tunnissa, ei enempää“, mitä sopimusta meidän puoleltamme, paha kyllä, ei niin rehellisesti aina noudatettu.

Kerran muuan kaukaisen Kamtshatkan asujan kasto taulujen pyyhkeenä käytetyn pesusienien musteessa, tuhri sen liitujauhossa ja heitti kaunokirjoituksen marttyyriin. „Ebert, ota lyyryä!“ huudahti hän pölhömäisesti nauraen. Sieni sattui Ebertiä olkapäähän, ja liitumoska roiskahti kasvoihin ja likasi paidanrintamuksen.

Me istuimme tyrmistyneinä ja häpeissämme. Miksikä Ebert sen sijaan että olisi vedonnut johtajaan, ensiksi muisti sopimuksen? Luokan myötätuntoisuus kallistui heti opettajan puolelle.

— Konnamaisen työn sinä teit! aloimme morkata toveriamme. — Hän köyhä mies, ja sinä turmelit häntä paidan!

Syyllinen nousi heti ja läksi pyytämään anteeksi.

— Pitää oppia, herrat, pitää oppia! vastasi Ebert surullisella äänellä.

Luokka herkesi tämän jäljestä hiljaiseksi, ja kun Ebert tuli seuraavan kerran tunnille, niin useimmat meistä ikäänkuin hiljaista sopimusta myöten kirjoittivat niin hyvin kuin taisivat ja veivät vihkonsa Ebertin nähdä. Ebertin kasvot loistivat, ja hän oli onnellinen sinä päivänä.

Tämä tapaus teki minuun syvän vaikutuksen, ei kä se ole muististani lähtenyt. Vielä tänäkin päivänä olen kiitollinen tälle oivalle miehelle hänen läksytyksestään.

Piirustuksen opettajan kanssa, joka oli Ganz nimeltään, ei meillä koskaan hyviä välejä rakentunut. Hän kirjoitteli lakkaamatta päiväkirjaan ne, jotka hänen tunnillaan telmivät. Meidän käsityksemme mukaan ei hän ollut siihen laisinkaan oikeutettu, ensiksikin, koska hän oli vain piirustuksen opettaja, ja toiseksi, minkä katsoimme tärkeämmäksi, koska hän ei noudattanut oikeutta. Luokalla ei hän useimpiin meistä sanottavasti kiinnittänyt huomiota, vaan korjaili niiden piirustuksia, jotka ottivat häneltä yksityistunteja tai maksoivat hänelle erityisesti, saadaksensa kauniita piirustuksia tutkinnossa näytteille asetettaviksi. Meillä ei ollut mitään niitä tovereita vastaan, jotka sitä tekivät. Päin vastoin, meistä oli luonnollista, että oppilaat, joilla ei ollut taipumusta matematiikkaan tai maantieteen oppimiseen tarvittavaa muistilahjaa, ja jotka näissä aineissa saivat huonoja arvosanoja, — tilasivat joltakin kirjurilta hyvän piirustelman tai topografisen kartan saadakseen arvosanakseen „täyden kaksitoista“ ja siten keskiarvonsa parannetuksi. Vain kahden ensiluokan ensimmäisen oppilaan ei sopinut käyttää tällaisia vähemmän puolustettavia keinoja. Sen sijaan ei opettajan itsensä, meidän mielestämme, sopinut ottaa tällaisia tilauksia suoritettavakseen, ja jos kerran otti, niin kärsiköön sitten poikien melua ja kepposiakin. Mutta sen sijaan, että Ganz olisi alistunut tähän, kanteli hän meistä joka tunnin päätyttyä ja kirjoitteli edelleen muistutuksia päiväkirjaan.

Kun olimme päässeet neljännelle luokalle ja aloimme tuntea itsemme paashikoulun täysiä oikeuksia nauttiviksi kansalaisiksi, päätimme heti suistaa Ganzin.

— Oma syyne, että hän sillä tavoin teille pöyhisteleikse, sanoivat meille vanhemmat toverimme. — Me kyllä pitelimme häntä tulisissa tauloissa. — Silloin mekin päätimme kurittaa häntä.

Eräänä päivänä kaksi meidän luokkamme oppilaista, jotka muuten olivat kelpo tovereja, menivät Ganzin luo paperossit käsissä ja pyysivät tulta. Tämä oli tietysti vain leikkiä: ei kenenkään päähän olisi juolahtanut ruveta luokalla tupakoimaan. Meidän käsitksemme mukaan olisi Ganzin pitänyt sanoa ilvehtijöille: „menkää matkaanne!“ Mutta sen sijaan kirjoitti hän heidät päiväkirjaan, ja heitä rangaistiin ankarasti. Tämä oli liikapisara harjalliseen astiaan. Me päätimme antaa Ganzille „resetin“. Se tiesi sitä, että kaikki oppilaat alkavat vanhemmilta paasheilta lainaamallaan viivottimilla takoa pulpettien kansia siksi kunnes opettaja pötkii tiehensä.

Aikeen toteuttaminen oli kuitenkin monellaisten vaikeuksien alainen. Meidän luokallamme oli koko joukko pieniä poikia, jotka kyllä olisivat luvanneet ottaa osaa mielenosotukseen, mutta ratkaisevalla hetkellä heidän olisi tullut pelko ja he olisivat vetäytyneet tuumasta pois. Opettaja olisi silloin voinut ilmi antaa toiset. Mielestämme oli moisissa yrityksissä yksimielisyys ensimmäinen ehto, koskapa rangaistus, määrättäköön siksi mikä hyvänsä, aina on lievempi, kun se kohtaa koko luokkaa, eikä vain muutamia.

Vaikeus saatiin voitetuksi aito machiavellimaisella oveluudella. Sovittiin niin, että kun merkki annetaan, kääntyvät kaikki selin Ganzin ja alkavat leipoa viivottimilla, jotka sitä varten olivat valmiina takimaisilla pulpeteilla. Tällä tavoin ei lellipoikia pelottanut Ganzin tuikea muoto. Mutta mikä merkiksi? Kimeä vihellys, kuten ryövärijutuissa, ei käynyt päisin; ei huuto, ei aivastuskaan. Ganz olisi heti antanut ilmi viheltäjän tai aivastajan. Oli siis keksittävä äänetön signaali. Päätettiin, että yksi meistä, joka piirusti hyvin, viepi työnsä Ganzille nähtäväksi. Kun hän tulee pois ja istuu paikalleen, silloin alkaisi melu.

Kaikki luisti oivallisesti. Nesadov vei piirustuksensa, Ganz korjaili sitä muutaman hetkisen, jotka tuntuivat meistä äärettömän pitkiltä. Viimein kääntyi Nesadov ympäri ja tuli paikoilleen, siinä hän pysähtyi hetkiseksi, katsahti meihin ja istuutui . . . Heti koko luokka kääntyi opettajaan selin; viivottimet läiskivät armottomasti pulpetteja vastaan, ja muutamat joukosta huusivat tätä viivotinräiskynää kovemmin: „Ulos Ganz!“ Melu oli korvia särkevää; kaikki luokat kuuluivat sen ja tiesivät Ganzin nyt saaneen resettinsä täydestä mekosta. Hän nousi, jupisi jotakin ja läksi viimein ulos. Muuan upseeri hyökkäsi sisään. Melu jatkui. Silloin tulla tuoksahti luokkaan alijohtaja ja viimein itse johtajakin. Mellakka taukosi paikalla, ja alkoi nuhdesaarna.

— Priimus karsseriin! komensi johtaja. Minä kun olin ensimmäinen oppilas luokalla ja vanhin lältäni, vietin minut pimeään koppiin. Minun ei siis tarvinnut nähdä mitä tämän jälkeen seurasi. Päällikkö saapui paikalle. Ganzia kehoitettiin osottamaan mellakan alkuunpanijat; mutta hän ei voinut ketään erikoisesti mainita.

— He kääntyivät kaikki minuun selin ja alkoivat meluta, — vastasi hän. Silloin koko luokka vietin alikertaan, ja vaikka ruumiinrangaistusta ei enää laisinkaan käytetty paashikoulussa, niin tällä kertaa niitä kahta paashia, jotka olivat pyytäneet Ganzilta tulta, piestiin koivuvitsoilla, koska muka resetti oli toimeenpantu kostoksi heidän kärsimästään rangaistuksesta.

Tämän minä sain tietää vasta kymmenen päivää myöhemmin, jolloin minun sallittiin palata luokkaan. Nimeni pyyhittiin pois punaisesta taulusta, mutta se ei minua vähääkään huolettanut. Sen sijaan täytyy minun tunnustaa, että ne kymmenen päivää, jotka vietin karsserissa saamatta mitään kirjoja luettavakseni, tuntuivat minusta jokseenkin pitkiltä. Aikani lyhvikkeeksi

sepitin puisevasäkeisen laulurunoelman, jossa neljännen luokan urotyötä asianmukaisesti ylistettiin.

On itsestäänsä ymmärrettävää, että kohosimme paashikoulun sankareiksi. Koko kuukauden sen jälkeen me kertoilimme muille luokille tuosta urotyöstämme, ja meitä keuhuttiin, kun olimme niin yksimielisesti panneet kaikki toimeen, jottei kukaan erikseen joutunut kiinni. Sitten seurasi sunnuntait hamaan jouluun saakka, jolloin koko luokan täytyi rangaistukseksi istua sisällä. Mutta kun istuimme kaikki yhdessä, niin viettyivät nämä päivät meiltä sangen hauskasti. Lellipojille kantoivat äitinsä vasuittain makeisia. Ne, joilla oli rahaa, ostivat leivoksia suuret vuoret. Täytävämmät niistä syötiin ennen päivällistä, makoset jällestäpäin. Iltasin toverit muilta luokilta toimittelivat salaa mainiolle neljännelle luokalle suuret määrät hedelmiä.

Ganz ei kirjoittanut enää ketään päiväkirjaan, mutta piirustaminen oli meihin nähden siitä puolin hukkatyötä. Kukaan ei tahtonut oppia piirustusta tuon lahjuksilla ostettavan miehen johdolla.

3.

Veljeni Aleksanteri oli tähän aikaan kadettikoulussa Moskovassa. Olimme ahkerassa kirjeenvaihdossa keskenämme. Niin kauan kuin minä olin kotona, ei kirjeenvaihtoa ollut ajatteleminenkaan, koska isäni piti oikeutenaan avata kaikki kirjeet, jotka taloon tulivat, ja olisi ennen pitkää tehnyt lopun kirjoittelemisesta, joka kosketteli jotakin muuta kuin kaikkein jokapäiväisimpiä asioita. Nyt saatoimme vapaasti käsitellä kirjeissä mitä asioita hyvänsä. Ainoa vaikeus oli ra-

hojen saanti postimerkkejä varten, mutta me olimme kohta kirjoittamaan niin hienoa käsialaa, että saimme uskomattoman paljon asioita mahtumaan yhteen ainoaan kirjeeseen. Aleksanteri oli mestari kirjoittamaan. Hän sai ahdetuksi neljä painosivua yhdelle tavalliselle postipaperiarkin sivulle, ja siitä huolimatta oli hänen neulankärkkikirjoituksensa yhtä helposti luettavaa kuin selvin nonparellipaino. Kovin sääli, että nämä kirjeet, joita minä säilyttelin kuin kalliita reliikkejä, joutuivat hukkaan. Santarmit ottivat ne haltuunsa toimittaessaan kotitarkastusta veljeni luona.

Ensimäisessä kirjeessä me puhuimme pääasiallisesti niistä uusista olosuhteista, jotka ympäröivät minua paashikoulussa, mutta sitten alkoi kirjeenvaihtomme saada vakavamman luonteen. Veljeni ei osannut kirjoittaa joutavista asioista. Seuroissakin hän vilkastui vasta sitten, kun vakava keskustelu oli tullut vireille, ja hän valitti tuntevansa „fyysillistä kipua päässä“, kuten hän sanoi, milloin osui ihmisten pariin, jotka ruppattelivat vain jonninjoutavia. Henkisen kehityksen puolesta oli hän paljon edellä minusta ja koki herättää minussakin halua edistymiseen, jossa tarkoituksessa hän esitti toisen filosofisen tai tieteellisen kysymyksen toisensa jälkeen, lähetti minulle kokonaisia tieteellisiä tutkielmia kirjeissään ja neuvoi yhtämittaa mitä minun oli opittava ja luettava. Mikä onni, että minulla oli sellainen veli, ja lisäksi veli, joka minua niin suuresti rakasti! Häntä on minun eniten kiittämisen siitä, mitä kehityksessäni on parasta.

Nünpä hän toisinaan kehotti minua lukemaan runoutta ja lähetti minulle kirjeissä pitkiä otteita, jopa kokonaisia runoelmiakin, Lermontovin, A. K. Tolstoin y. m. sepittämiä, jotka hän kopioi ulkomuistista. „Lue runoutta; runous jalostuttaa ihmistä“, kirjoitti hän. Kuinka usein olenkaan myöhemmällä iälläni muistellut näitä sanoja ja tullut huomaamaan niiden totuuden.

Lukekaa runoutta; se jalostuttaa ihmistä! Sasha itse oli runoilija ja hän sepitti ihmeen sointuvia värssyjä. Mutta taidetta polkeva taantumus, joka tapahtui nuorisossa kuusikymmentäluvun alussa ja jota Turgenjev on kuvannut romaanissaan „Isät ja lapset“ — saattoi hänet halveksimaan näitä runokokeitaan, ja hän antautui kokonaan luonnontieteitä harrastamaan. Minun täytyy kuitenkin sanoa, että minun mielirunoilijani ei ollut se, jota veljeni runojensa soinnukkuuteen ja filosofisiin aiheisiin nähden enimmin muistutti. Hänen lempirunoilijansa oli Venevitinov, ja minun taas Nekrasov. Tosin Nekrasovin runot eivät aina ole niin sulosointuisia; mutta ne tehosivat paremmin sydämeeni sen kautta, että runoilija niissä puolustaa „sorrettuja ja solvaistuja“.

„Ihmisellä täytyy olla määrätty tarkoitus elämässään“, — kirjoitti veljeni minulle, — „ilman tarkoitusta ei elämä ole elämää.“ Ja hän kehotti minua valitsemaan itselleni tällaisen tarkoituksen, jonka hyväksi kannattaisi elää. Minä olin silloin vielä liian nuori seuratakseni hänen kehotustaan; mutta jo tämä kehoitus sai minussa hereille jonkin epämääräisen, hämärän „hyvän“ kaipuun, vaikken itsekään olisi voinut sanoa, mikä se „hyvä“ oli.

Isä antoi meille hyvin vähän taskurahoja. Minulla ei niitä milloinkaan ollut niin paljoa, että olisin voinut ostaa itselleni kirjan. Mutta jos Aleksanteri sai muutaman ruplan joltakin tädiltään, ei hän koskaan tuhlanut kopekkaakaan itseään varten, vaan osti jonkun kirjan ja lähetti minulle. Kuitenkin vastusti hän valikoinnitta lukemista. „Kun ryhtyy lukemaan kirjaa, täytyy jokaisella olla joku kysymys, johon toivoo saavansa kirjasta vastauksen“, kirjoitti hän minulle. Silti en minä pannut tähän huomautukseen täyttä arvoa, ja nyt minä en voi ihmettelemättä muistella sitä kirjain paljoutta, jonka minä siihen aikaan luin. Siinä oli

kirjoja kaikilta tiedon aloilta, joskus oikeita ammatti-teoksia, etupäässä kuitenkin historiallisia. Minä en hukannut aikaa ranskalaisten romaanien lukemiseen sen jälkeen, kun Aleksanteri oli lausunut niistä seuraavan säälimättömän arvostelun: „ne ovat ikäviä ja täynnä ruokottomuuksia“.

Enimmin pohdimme kirjeissämme tietysti tuota suurta kysymystä Weltanschauungista, maailmankatsomuksen muodostamisesta. Lapsina emme olleet erittäin uskonnollisia. Meidät otettiin mukaan kirkkoon; mutta pienessä maalaiskirkossa kansan juhlallinen mieliala vaikuttaa paljoa mahtavammin kuin itse jumalanpalvelus. Kaikesta, mitä minä kirkossa kuulin, painui mieleeni vain kaksi asiaa: ne kaksitoista kohtaa evankeliumista, jotka kiristuorstai-iltana luetaan, ja Efraim Syrinin rukous, joka tuomitsee ylpeyden hengen ja joka yksinkertaisten sanojensa ja syvällisen tunnelmallisuutensa puolesta on tosiaankin kaunis. Pushkin on, kuten tietty, pukenut sen runomuotoon.

Myöhemmin, Pietarissa, kävin useita kertoja roomalaiskatolisessa kirkossa, mutta jumalanpalveluksen teatterimainen sävy ja tositunteellisuuden puute tekivät minuun epäedullisen vaikutuksen. Tämä vaikutus oli sitä voimakkaampi, kun näin millä yksinkertaisella hartaudella joku entinen puolalainen sotamies tai vanha talonpoikaisnainen polvillaan rukoili jossakin kirkon syrjäisessä sopessa. Kävin myöskin eräässä protestanttisessa kirkossa; mutta tullessani kirkosta ulos äkäsin itseni kuiskaamassa Goethen sanoja:

Verwundrung von Kindern und Affen,
Wenn euch darnach der Baumen steht:
Doch werdet Ihr nie Herz zu Herzen schaffen.
Wenn es euch nicht von Herzen geht!

Aleksanteri oli tällä välin viehätynyt tavallisella innollaan tutkimaan luteerilaista oppia. Hän oli luenut Micheletin kirjan *Servetistä* ja laatinut itselleen

oman uskonnon tämän suuren taiteilijan esikuvan mukaan. Suurella innostuksella oli veljeni tutkinut Augsburgin uskontunnustusta, jonka sitten kopioi ja lähetti minulle. Kirjeemme olivat siihen aikaan täynnä keskusteluja armosta ja sitaatteja apostoli Paavalin ja Jaakopin lähetykskirjeistä. Noudatin kyllä veljeni kehoituksia, mutta jumaluusopilliset keskustelut huvittivat minua vähemmin. Toivuttuani lavantaudista antauduin lukemaan tykkänään toisia kirjoja. Hélène sisaremmeni oli jo silloin naimisissa ja asui Pietarissa, ja joka lauantailta läksin hänen luoksensa. Hänen miehellään oli joltisenkin hyvä kirjasto, jossa ensyklopedistit ja Ranskan sen ajan paraimmat filosofit olivat edustettuina. Minä syvennyin lukemaan näitä kirjoja. Ne olivat Venäjällä kielletyt, ja minä en voinut ottaa niitä mukaan paashikouluun, mutta sen sijaan minä lueskelin lauantaisin myöhään yöhön ensyklopedisteja, Voltairen teosta „Dictionnaire philosophique“, stoalaisten kirjoitelmia, varsinkin Marcus Aureliuksen teoksia, j. n. e. Universumin (maailmankaikkisuuden) äärettömyys, luonnon suuremmoisuus, sen runollisuus ja sen lakkaamatta tykkivä elämä vaikuttivat minuun enemmän ja yhä enemmän, ja luonnon iäti jatkuva elämä ja sopusointu saattoivat minut siihen ihmettelyn hurmaukseen, jota nuoret luonteet niin kaihoavat. Samaan aikaan sain lempirunoilijoiltani ilmaisumuodon heräävälle rakkaukselleni ihmiskuntaa kohtaan ja uskolleni sen edistykseen, jotka ovat nuoruuden paraimpina kaunistuksena ja jättävät jälkensä koko elämän iäksi.

Aleksanteri oli tällä välin asteittain siirtynyt Kantin agnostisismiin, ja „havaintojen suhteellisuus“, „aika- ja paikkahavainnot“ ja „pelkästään aikahavainnot“ täyttivät nyt hänen kirjeensä, joissa käsiala kävi yhä hienommaksi, mikäli keskusteluaineen tärkeys kasvoi. Mutta ei silloin eikä myöhemmin, jolloin tuntimäärin keskustelimme Kantin filosofiasta, veljeni on-

nistunut saamaan minusta Königsbergin filosofin oppilasta.

Lempialinekseni tulivat nyt eksaktiset tieteet, matematiikka, fysiikka ja tähtitiede.

V. 1858, jo ennen kuin Darwinin kuolematon teos oli ilmestynyt, julkaisi Moskovan yliopiston eläintieteen professori K. F. Roulier kolme luentoa transformismista (muuttuvaisuudesta). Veljeni kiintyi heti näihin lajien muuttuvaisuus-aatteisiin; mutta tyytymättä ainoastaan ylimalkaisiin todisteluihin alkoi hän innokkaasti tutkia erikoisteoksia perinnöllisyydestä y. m. s. Kirjeissään esitti hän minulle pääpiirteissään mietteensä ja epäilyksensä. „Lajien synty“-teoksen ilmestyminen ei tuonut ratkaisua hänen epäilyksilleen muutamien erikoisseikkojen suhteen, vaan herätti joukon uusia kysymyksiä, jotka kannustivat häntä yhä suuremmalla innolla työskentelemään. Myöhemmin keskustelimme me — ja näitä keskusteluja jatkui useita vuosia — erilaisista kysymyksistä, jotka koskivat lajien muutosten syntyä, näiden muutosten perinnöllisyys- tai kehitysmahdollisuutta. Lyhyesti sanoen, meidän mielenkiintomme oli kohdistunut niihin luonnollisen valinnan teorian vaikeuksiin, joita äskettäin oli kosketeltu Spencerin ja Weissmannin välisessä väittelyssä, Galtonin tutkielmissa ja uusaikaisten Uus-Lamarckianien kirjoitelmissa. Aleksanteri oli filosofisen ja arvostelevan älynsä avulla heti huomannut näiden kysymysten perustavan merkityksen lajien muutosten teoriaan nähden, vaikka ne silloin olivat jäänet monilta tiedemiehiltä huomaamatta.

Myöskin on minun mainittava eräs tilapäinen retkeily kansantaloustieteen alalle. Vuosina 1858 ja 1859 Venäjällä kaikki puhuivat kansantaloudesta. Luennot suojelustullista ja vapaakaupasta houkuttelivat puoleensa suuren joukon kuulijoita, ja veljeni, joka silloin ei vielä ollut Lajien synnyn kiehtomana, kiintyi kansan-

taloudellisiin kysymyksiin hyvin innokkaasti, joskaan ei pysyväisesti, ja lähetti minulle luettavaksi Jean Baptiste Sayn kansantaloustieteen oppikirjan. Minä luin siitä vain muutamia lukuja; tariffit ja pankkiasiat eivät minua huvittaneet. Sen sijaan Aleksanteri viehättyi näihin aineisiin niin kovin, että kirjoitteli äitipuollemmekin kirjeitä, koettaen saada häntä harrastamaan tullimaksukysymyksiä. Kun me jäljestäpäin Siperiassa luimme uudestaan nämä kirjeet, niin nauroimme kuin lapset, päästessämme erääseen epistolaan, jossa Aleksanteri valitteli sitä, etteivät niinkään polttavat kysymykset saaneet äitipuoltamme innostumaan ja oli raivoissaan eräälle kadulla tapaamallensa paksupäiselle. Monin huudahdusmerkein kirjoitti veljeni: „Huolimatta siitä, että hän on kaupanharjoittaja, eivät tariffikysymykset liikuttaneet hänen tukkituhmaa päätänsä niin vähääkään!“

Joka kesä lähetettiin puolet paasheista leiriin Pietarhovin läheisyyteen. Kahden nuorimman luokan ei kuitenkaan tarvinnut olla leirissä mukana, joten sain viettää kaksi ensimmäistä kesää Nikolskojessa. Saada jättää paashikoulu, istahtaa Moskovaan menevään junaan ja kohdata siellä Aleksanteria oli minulle niin äärettömän hauskaa, että luin päivät, ennenkuin tulisin tästä onnesta osalliseksi. Mutta kerran odotti minua Moskovassa pettymys. Aleksanteri ei ollut voinut suorittaa tutkintoa ja oli jäänyt toiseksi vuodeksi samalle luokalle. Itse asiassa oli hän liian nuorikin erikoisluokille joutuakseen, mutta isä suuttui häneen kuitenkin aika kovin eikä sallinut meidän tavata toisiamme. Tämä tuotti minulle sydämellistä mielipahaa. Me emme olleet enää lapsia, ja meillä oli karttunut paljon kaikenlaista, josta olisi ollut puheltavaa. Minä koetin pyrkiä täti Suliman luo, jonka talossa toivoin kohtaavani veljeänikin; mutta pyyntööni tuli jyrkkä kiello. Isäni

mentyä toisiin naimisiin ei meidän sallittu kohdata oikean äitimme sukulaisia.

Sinä keväänä oli talomme Moskovassa täynnä vieraita. Joka ilta loisti vierashuoneistamme kirkas valo, orkesteri soitti, leipurilla oli täysi puuha jäätelön ja leivosten valmistamisessa, ja suuressa salissa jatkui korttipeliä myöhään yöhön. Minä kuljeskelin välinpitämättömänä kirkkaasti valaistuissa huoneissa ja tunsin itseni onnettomaksi.

Eräänä iltana jälkeen kello kymmenen eräs palvelijoista viittasi minua tulemaan ulos ja kuiskasi minulle, että menisin etehiseen. Minä läksin. „Menkää väentupaan“, — kuiskasi vanha taloudenhoitaja, Frol, — „Aleksander Aleksejevitch on siellä.“

Minä kiidin pihan poikki ja syöksyin portaita ylös väentupaan. Suuressa puolipimeässä huoneessa näin lakean pöydän ääressä Aleksanterin.

— Sasha, rakkahin, miten olet tullut tänne? — Me lennähdimme toinen toisemme syliin, emmekä voineet mielenliikutuksesta puhua kotvan aikaan.

— Hiljaa, hiljaa, saattavat kuulla teitä! varoitteli palvelusväen keittäjätär Praskovja, pyyhkien silmiään esiliinan kulmaan. — Orporaukat! Jospa oma äitinne eläisi! . . .

Frol vanhus seisoi niinikään painuksissa päin, — hänkin silmiään räpytellen.

— Katso vain, Petja, ettet hiisku tästä kellekään; kuuletko, et kellekään, sanoi hän. Tällä välin asetti Praskovja pöydälle Aleksanterin eteen kivikupillisen puuroa.

Terveyttään uhkuen oli Sasha jo ruvennut kertomaan kaikellaista ja pisteli sillä välin puuroa liiviinsä. Kuppi tyhjeni. Sasha maltoi tuskin tehdä kunnollisesti selkoa, miksi hän oli tullut niin myöhään. Me asuimme silloin lähellä Smolenskin bulevardia, muutaman askeleen päässä siitä talosta, jossa äitimme oli kuollut;

kadettikoulu oli toisessa päässä Moskovaa, noin seitsemän virstan päässä.

Sasha oli laittanut vaatteista nuken ja pannut sen vuoteeseensa peiton alle, sitten oli hän „tornin“ ikkunasta laskenut maahan ja kulkenut seitsemän virstaa jalan.

— Eikö sinua pelottanut kulkea tuon aution paikan läpi, joka on kadettikoulun lähistössä? minä kysyin.

— Ketä minä olisin pelännyt? Oli siellä paljon koiria, jotka haukkuivat minua, mutta minä ärästyin niitä itse. Huomenna otan mukaani hukarini.

Kuskit ja muut palvelijat tulivat sillä välin. He katselivat meitä huokaillen, istuivat sitte seinyksille ja puhelivat keskenään kuiskailemalla, jotta eivät häiritseisi meitä. Me taas istuimme käsikkäin puoleen yöhön asti ja puhelimme sumupilkuista ja Laplacen oletuksesta, aineen kokoomuksesta, paavinvallan ja keisarinvallan taisteluista Bonifacius VIII:n aikana j. n. e.

Aikavälin juoksi joku palvelijoista sisään ja sanoi:

— Petinjka, mene ja näyttäydy salissa; nousivat juuri korttipöydästä ja voivat kaivata sinua.

Minä pyysin Sashaa, ettei hän tulisi seuraavana yönä; mutta hän tuli kuitenkin, kestätyään matkalla ottelun koirien kanssa, joita vastaan oli temmaissut hukarin. Vielä nopeammin kuin edellisenä iltana syöksyivät minä, kun minua kutsuttiin väentupaan. Tällä kertaa oli Sasha kulkenut osan matkasta ajurilla. Mennyt-yönä oli muuan palvelijoista tuonut hänelle rahat, jotka oli saanut korttia pelanneilta vierailta ja pyytänyt häntä ottamaan ne. Sasha oli ottanut jonkun pienemmän rahan ajuria varten ja saapui tämän johdosta nyt aikaisemmin.

Vielä aikoi hän tulla sitäkin seuraavana iltana; mutta kun yhtymisemme olisivat voineet tuottaa onnettomuutta palvelijoille, niin päätimme erota syksyyn saakka. Lyhyestä „virallisesta“ kirjeestä, joka saapui

seuraavana päivänä, sain tietää, että hänen yölliset seikkailunsa olivat jääneet ilmi tulematta. Jos ne olisivat tulleet kadettikoulun tiedoksi, olisi rangaistus ollut kauhea. Hirvittää sitä ajatellakin! Tulla piestyksi koko oppilaskunnan läsnäollessa, kunnes hänet lakanalla olisi kannettu pois tiedottomassa tilassa ja sitten lähetetty pataljoonaan, jossa oli paljaita sotamiesten poikia, — kaikki oli mahdollista siihen aikaan.

Yhtä kauhistavainen kohtalo olisi tullut palvelijoittenkin osaksi, jos isä olisi saanut tiedon yhtymisestämme. Mutta he osasivat säilyttää salaisuuksia eivätkä antaneet toisiaan ilmi. Kaikki he tiesivät Aleksanterin käynneistä; mutta kukaan ei hiiskunut sanaakaan meikäläisille. He ja minä olimme talossa ainoat, joilla oli niistä tietoa.

4.

Samana vuonna aloin minä ensi kertaa tutkia kansan-elämää. Se saattoi minut askeleen lähemmäksi talonpoikiamme, jotka siten esiintyivät minulle uudessa valossa; sen ohella oli siitä minulle hyötyä myöhemmin Siperiassa.

Joka vuosi heinäkuussa, Kazanin jumalanäidin päivänä, joka oli meidän kirkkomme suojeluspyhän juhla, pidettiin Nikolskojessa suuret markkinat. Kauppiaita saapui lähikaupungeista; useita tuhansia talonpoikia kokoontui ympäristön kylistä aina neljänkymmenen virstan alalta. Kansaa kuhisi silloin Nikolskojessa pari päivää. Slavofili Aksakov oli sinä vuonna julkaisut merkillisen tutkielmansa ukrainalaisista markkinoista. *) Sasha, jonka kansantaloudellinen innostus

*) Ukrainaksi nimitetään nykyään Vähää-Venäijää.

Suom. muist.

silloin oli kohonnut huippuunsa, kehotti minua sepittämään tilastollisen kuvauksen meidän markkinoistamme, tarkoituksessa saada arvioiduksi liikevaihto. Minä seurasin kehotusta ja suoritin tehtävän, suureksi kummatuksekseni, joltisellakin menestyksellä. Minun arvio ni myydyn tavarán määrástá eivát, mikäli nyt muistan, liene olleet sen epäluotettavampia, kuin summitaislaskut monissa tilastollisissa tutkimuksissa.

Markkinoitamme kesti vähän yli vuorokauden. Kirkkojuhlan aattopäivänä oli markkinakentällä kirjavaa vilinää. Pikimmiten kyhäistiin pitkä jono katoksia, joiden suojassa myytiin karttuunikankaita, rihmoja, nauhoja ja kaikenlaisia talonpoikaisnaisten vaatetus-kappaleita. Suureen, siistiin kivirakennukseen kannettiin pöytiä, tuoleja ja penkkejä, ja siitä tehtiin teeravintola. Lattialle levitettiin heleätä keltahietää. Kolme krouvia rakennettiin eri paikkoihin, ja niiden merkkinä oli salkoon pistetty lehtihuiska, joka jo kaukaa houkutteli talonpoikia puoleensa. Hämmästyttävällä nopeudella kasvoi rivittäin pienempiä puotikojuja, joissa myytiin astioita, jalkineita, siirappileivoksia ja kaikel-laisia pikkutavaroita. Yhteen päähän markkinakenttää kaivettiin suuria kuoppia niitä mahdottoman isoja patoja varten, joissa keitettiin kokonaisia lampaanruhoja sekä nelikollisia hirssiä ja tattarisuurimoja. Täällä valmistettiin kaalisoppaa ja puuroa monituhatlukuiselle markkinaväelle. Puolenpäivän maissa olivat kaikki neljä markkinapaikalle vievää tietä niin täynnä karjaa, maalaisten kärriä ja vankkureita, kuormanaan savi-astioita, tervatynnyreitä ja viljaa, ettei niitä enää pääs-syt ajamaan.

Iltajumalanpalvelus ennen juhlapäivää pidettiin meidän kirkossamme erityisellä komeudella. Sen toimittajina oli kymmenkunta pappia ja diakoonia kaikista lähiseu-dun kirkonkylistä, ja virrenveisaaajat, nuorten kuoropoi-kien avustamina, heläyttelivät kuorossa sellaisia ritur-

nelleja, ettei moisia kuultu muualla kuin piispankirkossa Kalugassa. Kirkko oli ääriään myöten täynnä väkeä. Kaikki rukoilivat hartaasti. Kauppiaat kilpailivat toistensa kanssa pyhimyskuvain eteen asettamiensa kynttiläin suuruudella ja luvulla, jotta markkinat luonnistuisivat paremmin. Kirkossa oli sellainen tungos, että myöhemmin tulleet eivät päässeet lähenemään alttaria, ja sentähden tapahtui kirkossa yhtämittäinen kynttiläin ylianto siten, että oven puolella seisovat rukoilijat antoivat kynttiläinsä, pienten ja suurten, valkoisten ja keltaisten, aina itsekunkin rukoilijan varojen mukaan, kulkea kädestä käteen alttaria kohden, saattaen niitä toivotuksilla: „suojelijattarellemme, Pyhälle Kazanin jumalanäidille“, „Nikolaukselle, korkeimmasti rakastetulle“, „Frolille ja Lavrille“ tai yksinkertaisesti vain: „kaikille pyhimyksille“, ilman sen lähempiä määrittäyksiä.

Heti jumalanpalveluksen jälkeen alkoivat „esimarkkinat“. Minä kiinnyin kokonaan työhöni: kyselin sadoilta ihmisiltä heidän tuomainsa tavarain arvoa. Ihmeekseni luonnistui tehtäväni hyvin. Tietysti viritettiin minullekin vastakysymyksiä: „Mitä te niillä tiedoilla?“ — „Vanhaako ruhtinasta varten? Eikö aikone lisätä markkinaveroa?“ Mutta vakuutukseni, että „Vanha ruhtinas“ ei tiedä eikä saakaan mitään tietää (hän olisi tietysti katsonut tällaista puuhaa suurimmaksi häpeäksi) sai heidät tyyntymään. Minulle selvisi hyvin pian, miten talonpojilta oli kyseltävä. Juotuani puoli kymmentä lasia teetä erään kauppiaan kanssa teeravintolassa (oi kauheata, jos isäni olisi saanut sen tietää!) alkoi kaikki mennä oikein hyvin. Työskentelyni miellytti niin ikään Nikolskojen kylänvanhinta, Vasili Ivanovia; hän oli nuori, kaunis muotoinen talonpoika, ja hänellä oli viisaan näköiset kasvot sekä sulkuinen vaalea parta.

— Jos se on sinulle tarpeen opintojasi varten, niin tee vaan; siitä voi olla jäljestäpäin meillekin hyötyä,

— huomautti hän, ja sanoi muutamille, jotka epäroivät että minun kyselyni eivät tarkoittaneet mitään pahaa.

Lyhyesti sanoen, „tuonnin“ sain määrätynksi jokseenkin tarkalleen. Mutta myynti, joka alkoi toisena päivänä, synnytti muutamia vaikeuksia. Kynärätavaran kaupitsijat eivät tieneet vielä itsekkään, kuinka paljon olivat myyneet. Itse markkinapäivänä valtasivat nuoret talonpoikaisnaiset oikein rynnäköllä kaikki puodit. Kukin heistä oli myynyt kappaleen kotikutoista palttinaa ja tahtoi nyt ostaa nauhaa, pumpulikangasta, korean liinan itselleen, kaulahuivin miehelleen sekä niitä näitä markkinatuomisia kotiin jääneille vanhuksille ja lapsille. Mitä tulee talonpoikiin, jotka myivät astioita, siirappileivoksia, karjaa tai hampua, niin he (ollettikin vanhat vaimot) osasivat heti ilmoittaa myyntimäärän.

— Hyvinkö olet tehnyt kauppaa, maamoseni? Minä kysyin.

— Synti valittaa. Miksi jumalaa vihoittaisin? Melkein kaikki on myyty.

Ja heidän ilmoittamistaan pienistä eristä kasvoi taskukirjassani kymmeniintuhansiin rupliin nouseva loppusumma. Yksi kohta vain jäi selvittämättä. Aurin gonpaahteessa seisojia satoja eukkoja. Kukin oli tuonut myytäväksi pakan omakutomaansa palttinaa, toiset hyvin hienoa. Kymmenittäin hääri ostajia, liehtoen mustalaismuodoin ja haukan silmin ihmisjoukossa ostamassa palttinaa. Nämä myynnit saatoin vain likimäärin Vassili Ivanovin avulla arvioida.

Minä en silloin ajatellut työni tuottamaa hyötyä, vaan ainoastaan iloitsin sen onnistumisesta. Mutta venäläisen talonpojan terve järki ja nopsa arvostelukyky, jota olin tullut huomaamaan niinä kahtena päivänä, tekivät minuun syvän ja pysyväisen vaikutuksen. Myöhemmin, harjoittaessamme vallankumouksellista propagandaa kansan keskellä, minä useinkin ihmettelin, että

toverinikaan, jotka olivat saaneet paljoa kansanvaltaisemman kasvatuksen kuin minä, eivät osanneet puhua talonpojille tahi tehtaan työmiehille niinkuin olisi pitänyt. He koettivat jäljitellä kansan puhetapaa, sekottamalla puheeseensa paljon niin sanottuja „kansanomaisia“ sanankäänteitä, mutta tekivät puheensa sen kautta vain yhä vaikeammin tajuttavaksi.

Mitään sellaista ei tarvita, kun puhutaan tahi kirjoitetaan kansalle. Iso-venäläinen talonpoika ymmärtää vallan hyvin sivistyneen ihmisen puhetta, jollei se vain ole vieraskielisiä sanoja täyteen sotkettu. Talonpoika ei vain ymmärrä abstraktisia käsitteitä, jos ei niitä valaista havainnollisilla esimerkeillä. Muuten olen tullut siihen kokemukseen, ettei luonnontieteiden eikä yhteiskuntaopin alalla ole sitä kysymystä, jota ei voisi tehdä täysin ymmärrettäväksi talonpojille ja yleensä maalaisväestölle kaikissa maissa. Siihen vaaditaan vain, että olemme itse täysin selvillä siitä, mistä puhumme, ja että puhumme yksinkertaisesti, lähtien havainnoillisista, aistiperäisistä esimerkeistä. Tärkein eroavaisuus sivistyneen ja sivistymättömän välillä on siinä, että jälkimäinen ei pysty seuraamaan useita peräkkäisiä johtopäätelmiä. Hän käsittää ensimmäisen, ehkä vielä toisenkin; mutta kolmatta ei hän enää jaksa käsittää, ellei hän näe mihin lopulta pyritään. Mutta kuinka usein onkaan laita sama sivistyneidenkin ihmisten?

Vielä toisenkin vaikutuksen jätti minuun tämä nuorukais-iällä tehty työ, — vaikutuksen, jonka määrittelin vasta myöhemmin ja joka luultavasti hämmästyttää monia lukijoistani. Tarkoitan sitä voimakasta tasa-arvoisuuden henkeä, joka on selvästi havaittavissa ei ainoastaan Venäjän talonpojissa, vaan yleensä maalaisväestössä kaikissa maissa. Venäjän talonpoika voi osottaa orjamaista nöyryyttä tilanomistajille tahi poliisivirkamiehille; hän alistuu ehdottomasti heidän tahtoonsa; mutta hän ei missään suhteessa pidä heitä parem-

pina ihmisinä. Seuraavana hetkenä sama talonpoika puhelee herran kanssa verta verroin, jos tulee kysymykseen heinänteko tai metsästys. Minä en ole havainnut venäläisessä talonpojassa sitä toiseksi luonnoksi tullutta matelevaisuutta, jolla pieni virkamies puhuu esimiehensä, tai palvelija herransa kanssa. Talonpoika taipuu liiankin helposti voiman edestä, mutta hän ei kumarra sitä.

Sinä kesänä palasin minä Nikolskojesta Moskovaan muita teitä kuin tavallisesti. Silloin ei ollut vielä rautatietä olemassa Kalugan ja Moskovan välillä, vaan ylläpiti eräs henkilö nimeltä Kozjol (Pukki) kulkuyhteyttä mainittujen kaupunkien välillä, käyttäen tähän tarkoitukseen jonkinlaisia kyytivaunuja. Meikäläiset eivät koskaan olleet tätä kulkukeinoa käyttäneet, sillä meillä oli omat hevoset ja ajopelit. Mutta säästääkseen äitipuoleltani edestakaisin matkustamisen vaivat ehdotti isäni minulle puoleksi leikillä, että matkustaisin kyytivaunuissa, „Pukilla“. Minä suostuin ilomielin tähän ehdotukseen. Äitipuoleni saattoi minut Kalugaan, ja sieltä jatkoin matkaani Kozjolin kyytivaunuissa. Meitä oli vaunuissa kaikkiaan neljä henkeä: vanha, armostoman paksu kauppiaanvaimo ja minä takaistuimella sekä eräs laiha kauppias ja käsityöläinen etuistuimella. Matka oli erittäin hupainen, ensinnäkin, koska matkustin yksin (minulla oli silloin kuudestoista vuosi), ja paitsi sitä oli kauppiaanvaimo varannut kolmepäiväistä matkaa varten ankan suuren eväskorin, josta hän kesitti minua pitkin matkaa kaikellisilla piiraila, leivoksilla ja hedelmillä.

Mutta erittäin elävästi muistuu mieleeni eräs ilta. Me saavuimme erääseen suureen kylään ja pysähdyimme majataloon. Vanha kauppiaanvaimo tilasi itselleen teekeittimen ja minä läksin kävelemään pitkin kylänraittia. Valkoinen ravintola kiinnitti huomiotani, ja minä poikkesin sisälle. Valkoisilla liinoilla peitettyjen pöy-

tien ääressä istui talonpoikia juoden teetä. Minäkin pyysin saada annoksen.

Kaikki oli minulle uutta. Kylä ei ollut „herran“, vaan asui siinä kruununtalonpoikia, jotka olivat verrattain varakkaita syystä, että palttinankudonta oli kylässä hyvin kehittyneellä kannalla. Pöytien äärestä kuului tyyntä, hiljaista puheen hälinää ja silloin tällöin iloisempi naurun hohotus. Joku kysyi minulta, mistä tulen, mihin olen matkalla, ja ennen pitkää olin minä kiintynyt kymmenkunnan talonpojan kanssa haastelemaan vuodentulotoiveista meidän paikkakunnallamme, ilmoista ja heinäkasvusta, ja minä sain vastata jos jonkinlaisiin kysymyksiin. Maauskot halusivat tietää Pietarista minkä mitäkin, mutta enimmin kiinnittivät heidän mieltänsä silloin liikkuneet huhut, että talonpojat saisivat pian vapauden. Ja poveni täytti vilpittömyyden, sydämellisen hyväntahtoisuuden ja yhdenvertaisuuden herttainen tunne, jota aina jäljestäkin päin olen kokenut liikkuessani talonpoikien parissa. Ei mitään erinomaista tapahtunut tuona iltana, joten toiselta puolen tekee mieli kysyä, onko tapaus edes kertomisen arvoinen. Ja kuitenkin on tuo lämmin, pimeä yö, joka peitti helmaansa kylän, pieni ravintola, talonpoikien hiljaiset haastelut, heidän tutkiskelevat kysymyksensä sadoista heidän tavallisen alansa ulkopuolella olevista asioista — kaikki tuo on tehnyt sen, että köyhä valkoinen majatalo on siitä lähtien minua enemmän viehättänyt kuin mailman komeimmat ravintolat.

5.

Myrskyisät ajat olivat paashikoulullemme tulossa. Kun Girardot oli saanut eron, tuli hänen sijaansa eräs meidän omia upseerejamme, kapteeni B. — Hän oli

pohjaltaan hyvä ihminen; mutta hän oli saanut päähänsä, että me emme pidä häntä siinä kunniaassa, kuin hänen nykyinen korkea asemansa vaati, ja kapteenimme alkoi nyt teroittaa meihin kunniaassa- ja arvosapitämisen velvoituksia. Hän alkoi sillä, että rupesi rettelöimään vanhimman luokan kanssa kaikellisista pikuseikoista ja — mikä oli meistä pahempaa — koki hävittää „vapaisuutemme ja oikeutemme“, joiden alkuperä häipyi aikojen yöhön ja jotka, niin pienet kuin ne itse asiassa olivatkin, kenties juuri sentähden olivatkin meille sitä kalliimmat.

Seuraus oli, että koulumme useita päiviä „kapinoi“; tämä aiheutti koko oppilaskunnan rankaisemisen ja kahden suosituimman kamaripaashin erottamisen koulusta.

Sen jälkeen otti sama kapteeni tavakseen tulla luokkahuoneisiin, joissa me ennen oppitunnin alkua valmistimme läksyjämme. Mielestämme meidän piti silloin olla johtajan käskyvallan, eikä sotilaspäällystömme silmälläpidon alaisina. Meitä tämä tungetteleminen kovasti suututti, ja kerran minä äänekkäästi lausuin tyytymättömyytemme kapteenille ilmi ja sanoin, että täällä oli johtaja käskijänä eikä hän. Tästä julkeudesta sain istua useita viikkoja karsserissa, ja minut olisi ehkä erotettukin, elleivät johtaja, hänen apulaisensa ja jopa vanha tirehtöörimme olisi olleet sitä mieltä, että minä vain olin lausunut ilmi sen, mitä he hiljaisuudessa keskenään olivat haastelleet.

Tuskin olivat nämä levottomuudet päättyneet, kun työskentelymme jälleen keskeytyi, tällä kertaa leskikeisarinnan — Nikolai I:n puolison — kuoleman johdosta.

Kruunattujen henkilöiden hautajaiset toimitetaan aina suurella juhlallisuudella ja komeudella, jotta ne tekisivät mahtavan vaikutuksen kansaan. Tsarskoje Se-losta, jossa keisarinna kuoli, tuotiin hänen ruumiinsa

Pietariin ja kuljetettiin pitkin pääkatuja Pietari-Paavalin linnotukseen. Ruumista saattamassa oli koko keisarillinen perhe, kaikki valtakunnan ylhäisimmät miehet, kymmeniätuhansia virkamiehiä sekä lukemattomia seuroja edustajainsa kautta. Edellä kulki satoja pappeja ja kuoropoikia. Satatuhatta henkivartiosotamiestä oli asetettu pitkin katuvieriä ja tuhansia muita ihmisiä, puettuina loistaviin univormuihin, seurasi ruumisvau-
nujen perässä tai kulki niiden edellä. Kaikissa katuris-
teyksissä veisattiin litanioita. Kirkonkellojen kumina, äärettömien kuorojen laulu ja yhdistettyjen sotilas-or-
kesterien sekanaiset säveleet, — kaiken tämän oli määrä näyttää ihmisille, että suunnattomat kansanjoukot su-
rivat keisarinnaa kuolemaa.

Niin kauan kuin ruumista säilytettiin Pietari-Paavalin linnotuksen kirkossa, täytyi muiden muassa paashien seistä vahdissa sen ääressä päivin öin. Kolme kamaripaashia ja kolme hovineitiä seisoi lakkaamatta kirstun vieressä, joka oli asetettu korkealle sarkofaagille, ja noin parikymmentä paashia seisoivat lavalla, jolla kaksi kertaa päivässä toimitettiin sielumessuja keisarin ja hänen koko perheensä läsnäollessa. Tämän johdosta vietiin joka viikko melkein puolet paashikou-
lun oppilaista linnaan. Meidät muutettiin joka kahden tunnin päästä, ja vahtipalvelus päivällä ei ollut vaikeata. Mutta väkinäiseltä tuntui yöllä nousta, pukeutua ho-
vipukuun ja sitte mennä kirkkoon linnan pimeiden, synkkien pihojen poikki, kellojen alakuloisesti soidessa. Kylmät väritykset kulkivat ruumiissani, kun ajattelin niitä vankeja, jotka istuivat kiinnimuurattuina jossakin tässä Venäjän Bastiljissa. „Ken tietää“, ajattelin minä, „enkö minäkin joskus tulle kuulumaan heidän joukkoonsa.“

Hautajaiset eivät suoriutuneet ilman tapausta, josta olisi voinut olla mitä vakavimmat seuraukset. Ruumisarkun yläpuolelle oli, kirkon kupoolin alle, tehty

suunnattoman suuri baldakiini, jonka keskellä oli suuri kullattu kruunu. Kruunua ja kupoolia kannattavain neljän mahtavan pylvään välissä riippui valtaisen suuri, karpännahalla reunustettu purppuraviitta. Kokonaisuudessaan tämä teki suuremmoisen vaikutuksen; mutta me, paashit, keksimme kohta, että kullattu kruunu oli tehty pahvista ja puusta, että vain alaosa viittaa oli samettia, yläosa sen sijaan punaista pumpulikangasta, ja että karpännahan sijasta oli käytetty valkoista pumpuliflanellia, johon oli kiinnitetty mustia oravanhäntiä. Harsovaatteella verhotut vaakunakilvet olivat samaten pahvista. Mutta kansanjoukoilla, joiden sallittiin iltasin kulkea sarkofaagin ohi ja hätimiten suudella arkua peittävää kultakirjovaatetta, ei ollut aikaa tyystemmin tarkastella flanelista karpännahkaa ja pahvikilpeä.

Kun sielumessu Venäjällä toimitetaan, pitävät kaikki läsnäolijat palavia vahakynttilöitä kädessään ja sammuttavat ne, sittenkun määrätyt rukoukset on luettu. Niin oli keisarillisen perheen jäsenilläkin. Eräänä päivänä suuriruhtinas Konstantinin nuorempi poika, nähdessään toisten sammuttavan kynttilänsä siten, että käänsivät ne ylösalasin, koetti tehdä samaten. Mutta harsokangas, joka riippui vaakunakilvestä alas hänen takanaan, sytyi tuleen, ja silmänräpäyksessä leimusivat vaakunakilpi ja pumpulikangas täydessä liekissä. Suunnaton tulikieleke kiertoili ylös niin sanotun karpännahkaviihtan raskaita poimuja myöten. Jumalanpalvelus keskeytyi. Kaikkien silmät olivat kauhulla teroitettut tuohon tulikielekkeeseen, joka kohoili yhä ylemmäs ja ylemmäs, kohden pahvikruunua ja puista kehystä, joka kannatti koko laitosta. Palavia kangasviiluja alkoi tippuella alas, uhaten syyttää tuleen naisten mustat harsohunnut.

Aleksanteri II kadotti vain hetkiseksi mielenmalttinsa, mutta tointui heti kohta ja virkkoi lujalla äänellä:

„Arkku on vietävä pois!“ Kamaripaashit peittivät sen heti kultakirjovaatteella, ja kaikki lähestyivät ollakseen avullisina nostamassa raskasta arkkua. Mutta samalla valtava tulikieleke hajautui useihin pieniin sinisiin liekkeihin, jotka polttivat vain nukan pumpuliflanellin päällyspuolesta. Ehdittyään viimein ylös, jonne oli karttunut paksummalti pölyä ja nokea, sammuivat ne vähitellen itsestään.

En voi sanoa, mikä silloin enemmän veti huomioitani puoleensa: tuo kohoeleva tulikielekekö vai noiden kolmen, arkun vieressä seisovan hovineiden solakat, komeat vartalog. Mustat harsohunnut riippuivat heidän hartioillaan ja pitkät surulaahukset peittivät sarkofaagin astuimia. Ei yksikään heistä liikahtanut. He seisoivat siinä kuin kolme ihanaa kuvapatsasta. Vain yhden heistä, mademoiselle Gamalejan, tummissa silmissä loistivat kyyneleet kuin kirkkaat helmet. Hän oli ukrainatar syntyään ja ainoa todellinen kaunotar hovineitten joukossa.

Koulussa oli kaikki mullin mallin. Luvut olivat keskeytetyt. Ne meistä, jotka palasivat linnasta, olivat tilapäisesti muissa suojissa, ja kun meillä ei ollut mitään tekemistä, panimme toimeen kaikellaisia kepposia. Niin esim. aukaisimme kaapin, joka oli huoneessa ja sisälsi oivallisen kokoelman eläinmalleja, käytettäväksi luonnonhistorian opetuksessa. Oikeammin sanoen, sen virallinen tarkoitus oli se, mutta itse asiassa ei meille koskaan oltu näytetty eläimiä. Nyt me siis päätimme käyttää eläinkokoelmaa hyväksemme. Pääkallosta, jonka löysimme kaapista, rakensimme aavemaisen olenon, jolla aioimme yön aikaan säikyttää tovereita ja upseereja. Eläimet taas sijoitimme mitä luonnottomimpiin asentoihin ja ryhmiin: apinat ratsastivat leijonain selässä, lampaat leikkivät leopardin parissa, sirahvit tanssivat norsujen kanssa j. n. e. Pahinta kaikesta oli se, että muutamia päiviä sen jälkeen Preussin prinssi, joka

oli saapunut hautajaisiin (luullakseni se oli sittemmin keisari Fredrik), tuli koululle. Päällikkömme hidastelematta kehuu hänelle oivallisia opetusvälineitä ja vei hänet tälle kovan-onnen kaapille. Tuskin oli Preussin prinssi nähnyt eläintieteellisen luokittelumme, kun hänen kasvonsa venyivät pitkiksi, ja hän kääntyi nopeasti toisapäin. Tirehtöörimme oli kauhuissaan: häneltä rampautui kieli, ja hän kykeni vain osottamaan kädellään muutamia meritähtiä, joita säilytettiin lasilaatikossa kaapin vieressä. Prinssin seurue ei ollut mitään huomaavinaan ja vilkuili salaa tuohon omituiseen kokoelmaan. Me taas koetimme kaikella tavoin pidättää nauruamme.

6.

Nuorukaisen kouluvuodet Venäjällä ovat kokonaan toista kuin Länsi-Europassa. Meillä nuorukainen yliopistossa tai sotakoulussa antautuu elävällä harrastuksella pohtimaan yhteiskunnallisia, poliitisia ja filosofisia kysymyksiä. Tosin tarjosi paashikoulu vähimmin kaikista oppilaitoksista alaa tällaiselle kehitykselle, mutta silloisina yleisen herätyksen aikoina edistys-aatteet tunkivat meidänkin keskuuteemme ja valtasivat muutamia meistä. Tämä ei kuitenkaan estänyt meitä ottamasta tehokasta osaa lahjanäytäntöihin ja muihin ilonpitoihin.

Neljännellä luokalla ollessani minussa heräsi harrastus historian tutkimiseen. Oppitunnilla laadittujen muistiinpanojen avulla ja kartuttamalla tietojani kirjoista (Sasha tietysti lähetti minulle Lorenzin yleisen historian), minä kirjoitin itseäni varten jokseenkin täydellisen kurssin aikaisemman keskiajan historiasta. Seu-

raavana vuonna herätti mielenkiintoani paavinvallan ja maallisen vallan välinen taistelu Bonifacius VIII:n ja Filip IV:n aikana; minun teki kovasti mieli päästä yleiseen kirjastoon tutkiakseni siellä tuon suuren taistelun vaiheita. Mutta tämä ei ollut kirjaston ohjesääntöjen mukaista: alempien oppikoulujen oppilaita ei päästetty sinne. Kuitenkin sai kelpo professorimme, Becker, poistetuksi kaikki esteet, ja minulle myönnettiin pääsy pyhäkköön. Minä sain sijan punaisella samettisohvalla niiden pienten pöytien ääressä, jotka silloin olivat lukusalin kalustona. Tutkittuani useita oppikirjoja ja lisäksi muutamia teoksia, joita oli omassa kirjastossamme, sain pian selville alkulähteet. Minä en osannut latinaa, mutta minä löysin runsaan varaston muinaissaksalaisia ja muinaisranskalaisia lähdekirjoja. Ranskalaisten kronikkojen vanhanaikuinen lauserakennus ja kielen sisällökyys tuotti minulle suurta esteetistä nautintoa. Kokonaan uusi yhteiskuntarakennus ja ennen tuntematon maailma monimutkaisine oloineen avautui eteeni. Siitä asti opin pitämään historian alkulähteitä paljoa arvokkaampina, kuin nykyistettyjä teoksia, joissa kuvattavan aikakauden todellinen elämä esitetään puolueelliselta kannalta tai sitä erikoisesti merkitsevät piirteet vaihdetaan ajanmukaisiin iskusanoihin. Huomaatan myöskin, ettei mikään edistä niin tehokkaasti henkistä kehitystä, kuin itsenäisesti suoritetut tutkimukset. Myöhemmin nämä nuoruuden iässä tehdyt työt olivat minulle äärettömän suurena apuna.

Valitettavasti täytyi minun jättää historiatyöskentely sikseen, siirrettyäni toiselle (viimeisen edelliselle) luokalle. Paashien täytyi ehtiä kahdessa vuodessa lukea koko se määrä, mikä muissa sotakouluissa luetaan kolmella erikoisluokalla. Työtä oli niin muodoin hyvin paljon. Luonnontieteet, matematiikka ja sotilaskasvatukseen kuuluvat ammattitiedot, joihin koulussa oli perehdyttä-

vä, vaativat välttämättömyyden pakosta historian väistymään taka-alalle.

Toisella luokalla aloimme todenteolla tutkia fysiikkaa. Opettajana meillä oli Tsharuhin, — viisas, sarkastinen mies, joka ei kärsinyt ulkoapänttäämistä vaan tahtoi, että oppisimme *ajattelemaan*, emmekä vain, ajamaan päähämme valmiita tietoja.

Hän oli hyvä matemaatikko ja opetti meille fysiikkaa algebrallisilla perusteilla. Paitsi sitä oli hänellä ihmeteltävä kyky saada meidät käsittämään fysiikan lakien ja fysikaalisten koneiden johtavia aatteita. Muutamat hänen kysymyksistään olivat niin omaperäisiä ja selityksensä niin sattuvia, että ne ovat iäksi syöpyneet muistiini.

Lenzin fysiikan oppikirja, jota me käytimme, ei ollut huono (useimmat sotaopistoissa käytetyt oppikirjat olivat sen ajan etevinten miesten kirjoittamia); mutta se oli vanhentunut. Senpä tähden opettajamme, joka seurasi opetuksessa omaa menetelmäänsä, ryhtyi toimittamaan lyhyttä yhteenvetoa luennoistaan. Sattui kuitenkin niin, että muutaman viikon kuluttua tämä yhteenvedon laatiminen joutui minun tehtäväkseni. Todellisena pedagogina Tsharuhin jätti sen kokonaan minun huolekseni ja luki itse ainoastaan oikoluvun. Esitykset lämmöstä, sähköstä ja magnetismista täytyi kirjoittaa kokonaan uudestaan, täydentämällä niitä uusimmilla teorioilla, ja sillä tavoin tulin minä kirjoittaneeksi melkein täydellisen fysiikan oppikirjan. Kivipainossa monistettuna otettiin se paashikoulussa käytettäväksi. On helppo ymmärtää, mikä apu minulla jäljestäpäin oli tästä työstä.

Toisella luokalla aloimme myös lukea kemiaa, ja tässäkin aineessa oli meillä oiva opettaja, tykistöväen upseeri Petrushevski, joka innokkaasti rakasti ainettaan ja oli tehnyt paljon arvokasta tutkimustyötä sillä alalla. Vuodet 1858—1861 olivat eksaktisten tieteiden kukois-

tusaika. Grove, Clausius, Joule ja Séguin näyttivät toteen, että lämpö ja sähkö ovat vain eri liikemuotoja; melkein samaan aikaan alotti Helmholtz käänteentekevät tutkimuksensa ääniopin alalla, ja Tyndall helppotajuisissa luennoissaan antoi kuulijainsa niin sanoakseni kosketella käsillään atoomeja ja molekyyliä. Gerhardt ja Avogadro tekivät selkoa sijoittumisteoriasta, ja Mendelejev, Lothar Meyer ja Newlands keksivät kemiallisten aineiden yhtäjaksoisuuden lain. Darwin sai „Lajien synnyllään“ aikaan täydellisen mullistuksen biologisissa tieteissä, ja Karl Vogt ja Moleschott, seuraten Claude Bernardin jälkiä, laskivat perustuksen fysiologiselle sielutieteelle.

Se oli yleinen kuohunta-aika tieteiden alalla. Vastustamaton virta veti kaikkia harrastamaan luonnontieteitä, ja paljon luonnontieteellisiä oppikirjoja ilmestyi silloin venäjänkielelle käännettyinä. Minä oivalsin ennen pitkää, että perusteellinen luonnontieteiden ja niiden metodien tunteminen on jokaiselle välttämätön, mitä tieteitä hän vastedes aikoneekin antautua harjoittamaan. Meitä liittyi viisi kuusi miestä yhteen, ja me perustimme jonkinlaisen kemiallisen laboratorin. Kaikkein yksinkertaisimpain laitteiden avulla, joita vasta-alkavalle suositellaan Stöckhardtin oivallisessa oppikirjassa, me ryhdyimme tekemään kemiallisia kokeita kahden toverimme, Zasetski-veljesten, pienessä kamarissa. Heidän isänsä, vanha eläkettä nauttiva amiraali, oli hyvillään nähdessään poikiensa käyttävän aikansa näin hyödyllisiin puuhiin ja salli meidän vapaasti kokoontua sunnuntai- ja juhlapäivinä laboratoriin, joka oli hänen työhuoneensa vieressä. Stöckhardtin oppikirjan johdolla teimme kaikki siinä luetellut kokeet. Täytyy mainitakseni, että me kerran olimme vähällä saada aikaan tulipalon ja saastutimme yhdenkin kerran ilman kaikissa huoneissa kloorikaasulla ja muilla samankaltaisilla aineilla. Mutta vanha amiraali oli hyvin suopea meitä

kohtaan. Kun päivällispöydässä kerroimme hänelle onnettomuustapauksestamme, jutteli ukko meille, miten hän ja toverinsa kerran olivat vähällä sytyttää tuleen koko talon paljoa hyödyttömämmällä puuhailulla: he olivat nimittäin olleet hommassa valmistaa „punssiglögiä“. Talon rouva puolestansa pakisi yskäkohtaustensa lomassa: „Eihän sille mitään taida, jos opintonne välttämättömästi vaativat sellaisten pahalle haisevien aineiden käsittelemistä.“

Me puolestamme koetimme palkita ystävyiden ystävyydellä. Jälkeen puolisen vanha rouva tavallisesti istahti pianon ääreen, ja myöhään yöhön laulelimme duetteja, trioja ja köörejä oopperoista tai otimme jonkin oopperapartituurin — välistä „Ruslanin“ — ja lauloimme sen läpi alusta loppuun. Zasetskin äiti ja sisar lauloivat primadonnaosat, ja me suoritimme huonommalla tai paremmalla menestyksellä muut osat. Siten kemia ja musiikki kulkivat käsi kädessä.

Korkeampi matematiikka anasti niinkään suuren osan aikaani. Monet meistä olivat jo päättäneet, etteivät menisi kaartiin, jossa rintamaharjoitukset ja paraadit olisivat nielleet aikamme kokonaan. Olimme aikoneet ylennyksemme jälkeen kirjoittautua joko tykkiväen- tai insinööriakatemiaan. Sitä varten täytyi osata analyyttistä geometriaa, differentiaalilasku sekä integralilaskun alkeet, ja me otimme näissä aineissa yksityistunteja. Alkeistähtitiedettä opetettiin meille silloin matemaattisen maantieteen nimellä, ja minä innostuin, varsinkin viimeisenä kouluvuoteni, lukemaan tähtitiedettä. Maailmankaikkisuuden iäti jatkuva elämä, jonka käsitin todelliseksi *elämäksi* ja kehitykseksi, antoi puuttumatta minulle runollista ajatuksenlentoa, ja niin tuli vähitellen tunto ihmisen ykseydestä luonnon — niin elollisen kuin elottoman — kanssa minun elämäni filosofiaksi.

Jos koulussamme ei olisi opetettu muita aineita kuin yllä luettelemani, olisivat nekin jo vieneet aikamme melkein kokonaan. Mutta sitä paitsi oli opintoaineinamme humanistiset tieteet: historia, oikeustiede (s. o. Venäjän laki pääpiirteissään), kansantaloustieteen pääperusteet ja vertaileva tilastotiede. Lisäksi oli meidän ehdittävä laajat kurssit sotatieteissä: taktiikassa, sotahistoriassa (vuosien 1812 ja 1815 sotaretket yksityiskohtia myöten), tykistö- ja linnoitusopissa. Muistellesani nyt tuota kasvatusta, minä huomaan, että lukuun ottamatta puhtaasti sotataittoa käsitteleviä aineita, joiden sijasta olisimme suuremmaksi hyödyksi voineet perusteellisemmin lukea eksaktisia tieteitä, ei lukusuunnitelma itsessään ollut huono eikä, aineiden moninaisuudesta huolimatta, kohtalaisen lahjakkaan nuorukaisen voimien yli käypä. Meille annettiin alaluokilla siksi perusteelliset tiedot alkeismatematiikassa ja fysiikassa, että useimmat meistä suoriutuivat kaikista noista aineista jotakuinkin hyvin. Monet meistä hutiloivat tietysti muutamissa aineissa, esim. oikeustieteessä tai uudenajan historiassa, joissa aineissa meillä oli opettajana vanha kykenemätän ukkorahjus Shulginski; hänen annettiin pitää virkansa vain sen vuoksi, jotta hän määrävuodet palveltuaan voisi saada täyden eläkkeen. Meille suotiin joku vapaus valita, mitkä aineet tahdoimme pääaineiksemme. Niissä meitä tutkittiin tiukasti, mutta muissa aineissa sen sijaan päällisin puolin. Syy, miksi koulutyö, lukusuunnitelman laajuudesta huolimatta, tuotti verrattain hyviä tuloksia, oli mielestäni siinä, että kaikki opetus tehtiin niin havainnollisesti kuin suinkin. Niin pian kuin olimme perehtyneet alkeisgeometriaan paperilla, saimme heti oppia sen soveltamista kentällä paalujen, maanmittarin vitjain sekä myöhemmin astrolaabin, kompassin ja maanmittarinpöydän avulla. Tällaisen käytännöllisen opetuksen jälkeen ei alkeistähtitiede tuottanut enää mitään vaikeuksia,

jonka ohessa kartoitustyö jo itsessään tarjosi meille ehtymätöntä huvinaihetta. Samaa havaintoperäistä menetelmää seurattiin niinkään linnoitusopissa. Talven kululla ratkaisimme esim. seuraavanlaisia tehtäviä: käytettävänä on tuhat miestä; niiden avulla on neljästätoista päivässä rakennettava mahdollisimman luja varustus sillan suojelemiseksi peräytyvää armeijaa varten. Tehtävän suoritettuaamme puolustimme sitten innokkaasti suunnitelmiamme, kun opettaja niitä arvosteli. Kesällä sovellutimme sitten kentällä teoreettisia tietojamme. Näiden käytännöllisten harjoitusten ansioksi luen kokonaan sen, että useimmat meistä 17—18 vuoden iässä verrattain hyvällä menestyksellä saattoivat suoriutua niin monista eri oppiaineista.

Kaikien tämän ohella jäi meille vielä kylliksi aikaa huvittelemiseen ja kaikellaisten kujeiden toimeenpanemiseen. Paras aika seurasi sitten kun tutkinnot olivat päätyneet; ennen leirikokoukseen lähtöä oli meillä silloin lähes kuukausi aivan vapaata aikaa, ja samoin taas leiriltä palattua olimme vapaina kokonaista kolme neljä viikkoa. Ne muutamat meistä, jotka jäivät kesän ajaksi paashikouluun, saivat silloin tulla ja lähteä mielensä mukaan; koulu tarjosi heille asunnon ja ruuan. Minä työskentelin siihen alkaen yleisessä kirjastossa, kävin Eremitagen taulukokoelmissa, tutkien kaikki paraimmat taulut, koulun toisensa jälkeen, tahi kävin kruunun kutomatehtaissa, valimoissa, lasitehtaissa ja timanttitaikomoissa, joihin yleisöllä on joka aika vapaa pääsy. Toisinaan läksimme joukolla soutelemaan Nevalle ja vietimme valoisaat yöt, — jolloin ilta- ja aamurusko yhtyvät ja jolloin sydänyöllä näkee lukea kynttilättä, — virralla tai kalastajien parissa Suomenlahdella. Tähän kaikkeen meillä oli aikaa kylliksi.

Näissä tehtaissa käynneistä on peräisin mieltymykseni voimakkaihin ja hyviin koneisiin. Kun näin miten koneen jättiläiskoura tuli ulos jostakin höyrysahan luu-

kusta, sieppasi Neva-virrassa uiskentelevan hirren ja kuljetti sen kepeästi sahan raamiin, joka sen pilkkoi laudoiksi, tai kun näin, miten punaiseksi hehkutettu rautakanki, kulkemalla kahden valssin läpi, muuttui rautatiekiskoksi, niin opin ymmärtämään koneiden runollisuuden. Nykyaikaisissa tehtaissa konetyö tappaa työmiesten itselöisyyden, tehden työmiehestä jonkin määrätyn koneen elinikäisen orjan, hänen kykenemättänsä mihinkään muuhun. Mutta tämä on vain puutteellisen järjestelmän syy, eikä koneella itsessään ole sen kanssa mitään tekemistä. Liikarasitus ja ainainen yksitoikkaisuus ovat yhtä vahingollisia, tehtäköön työ kädellä käytettävien aseiden tahi koneiden. Mutta jos olet järjestetään siten, että liikarasitusta vältetään, niin minä vallaan hyvin käsitan sen mielihyvän, minkä mies tuntee nähdessään koneensa voiman, sen työskentelyn tarkoituksenmukaisuuden, sen joka liikkeen sirouden ja täsmällisyyden. William Morrisin koneita kohtaan tuntema viha vain osottaa, että, huolimatta hänen suuremmoisesta lahjakkuudestaan, hänellä ei ollut käsitystä koneiden voimasta ja miellyttävyydestä.

Musiikki oli myöskin tärkeänä osana kehityksessäni. Se oli minulle vielä suurempana ilon ja ihastuksen lähteenä kuin runous. Venäläistä oopperaa ei siihen aikaan ollut melkein olemassakaan; mutta se oli italialaisen oopperan kukoistuskauti Venäjällä. Pietarissa tämä ooppera oli tavattomasti suosittu, ja sen palveluksessa oli useita ja hyvinkin huomattavia kykyjä. Kun primadonna Bosio sairastui, seisoi tuhansia ihmisiä enimmäkseen nuorisoa, aina myöhään yöhön sen hotellin edustalla, jossa hänellä oli asuntonsa, saadakseen tietoa hänen tilastaan. Hän ei oikeastaan ollut kaunis, mutta laulaessaan muuttui hän kauniiksi, vieläpä siinä määrin, että niiden nuorten miesten luku, jotka olivat silmittömästi häneen rakastuneet, nousi satoihin, ja kun

hän kuoli, saatettiin hänet haudata semmoisella komeudella, ettei mointa oltu ennen nähty Pietarissa.

Koko Pietari oli silloin jakaantuneena kahteen leiriin: italialaisen oopperan ihailijoihin ja niihin, jotka kannattivat ranskalaista teatteria, jossa jo silloin alkoi näkyä jälkiä siitä mädänneestä Offenbachilaisuunnasta, joka muutamia vuosia myöhemmin levisi yli koko Euroopan. Sama puoluejaoitus oli meidänkin luokallamme havaittavana, ja minä kuuluin italialaisuuden harrastajiin. Meidän ei ollut lupa istua permantopaikoilla eikä parvilla, ja kaikki aitiot italialaisessa oopperassa tilattiin jo kuukausia ennen tahi kulkivat muutamissa perheissä perintönä. Mutta me pääsimme lauantai-illoin pujahtamaan ylemmälle parvelle, jossa ahtauduimme „käytävään“ ja hikoilimme kuin saunassa. Salataksemme silmiinpistävät univormumme täytyi meidän seistä tuossa kuumuudessa mustat pumpulilla sisustetut viitat hyvin kiinnapitettuina, turkiskaulukset pystyssä. Ihme, ettei kukaan meistä saanut tällä tavoin keuhkokuumeita, vaikka me, kuumenneina suosionosotuksista salissa, seisoskelimme vielä kauan näytännön päätyttyä kadulla, teatterin ulkopuolella, nähdäksemme vielä vilaukselta laulajatar-suosikkejamme ja taputtaaksemme heille käsiämme. Italialainen ooppera oli siihen aikaan jollakin salaperäisellä tavalla yhteydessä radikaalisen liikkeen kanssa. Vallankumouksellisia resitatiiveja „Wilhelm Tellissä“ tai „Hugeneissa“ tervehdittiin aina myrskyisillä taputuksilla ja hyvä-huudoilla, jotka viilsivät Aleksanteri II:n sydäntä. Kuudennen rivin seisontapaikoilla, tupakkahuoneessa ja taiteilijain sisäänkäytävällä kokoontui Pietarin nuorison parhaimmisto, jalolle taiteelle osottamansa ihailevan kunnioituksen yhdistämänä. Kaikki tämä voi nyttemmin tuntua lapselliselta; mutta monta ylevää aatetta ja puhdasta pyrintöä heräsi meissä silloin tuon taiteilija-suosikeillemme osotetun kunnioituksen kautta.

Kesällä olimme leirillä Pietarhovin luona yhdessä muitten Pietarin piiriin kuuluvien sotaopistojen kanssa. Ylimalkaan elelimme siellä erittäin hyvin, ja epäilemättä korjautui terveytemme leirin aikana melkoisesti. Makasimme tilavissa telteissä, otimme merikylpyjä ja palasimme kaupunkiin koko lailla virkistyneinä.

Sotakoulussa on leirissäolon päätarkoituksena tietysti rintamaharjoitukset. Meistä ei kukaan voinut niitä kärsiä; mutta näiden harjoitusten ikävää yksitoikkisuutta lievensi aikavälin se, että saimme ottaa osaa manöövereihin. Eräänä iltana, kun me jo hankkuisimme menemään levolle, käski Aleksanteri II hälyyttää jalkeille leirin. Muutamain minuuttien kuluttua oli koko leiri liikkeellä. Useita tuhansia nuorukaisia kokoontui lippujensa ympärille. Tykkiväen-opiston kanuunat jymähtelivät öisessä hiljaisuudessa. Kaikki mitä Pietarhovissa oli sotilasta kiiti kohden leiriämme; mutta jonkin väärinkäsityksen johdosta ei keisarille oltu tuotu hevosta. Käskyläisupseereja lähetettiin kaikille tahoille noutamaan keisarille hevosta, mutta sitä ei ollut löydettävissä, ja kun Aleksanteri II ei ollut mikään varma ratsastaja, ei hän tahtonut ajaa muiden kuin jonkun oman hevosesensa selässä. Hän oli kovasti kiukuissaan, ja kun muuan käskyläinen ajaa karautti hänen luokseen ja ilmoitti: „Teidän majesteettinne hevonen on tulossa Babjigonin leiriltä“, kuulin hänen ankarasti ärjäisevän: „Pässinpää, onko minulla vain yksi hevonen?“

Yhä sakeneva pimeys, kanuunain jyske, ratsuväen töminä, kaikki tuo saattoi meidät, nuorukaiset, kiihdyksiin, ja kun Aleksanteri II komensi meidän rivistöimme hyökkäykseen, jääden itse sen eteen, olimme vähällä tallata hänet jalkoihimme. Tiviisti suljettuina riveinä, painetit ojossa, taisimme näyttää sängen uhkaavilta, ja

minä näin, miten keisari, joka yhä vielä oli jalan, kolmella pitkällä loikkauksella laittautui pois rivistöjen tieltä. Minä ymmärsin silloin, mikä merkitys sotajoukolla on, kun se marssii suljetuissa riveissä, soiton ja ryntäyksen kiihdyttämänä. Tuossa seiso i edessämme keisari, ylin sotapäällikkömme, jota me kaikki suuresti kunnioitimme. Mutta minä tunsin, että kukaan meistä ei olisi vääjännyt tuumankaan vertaa eikä pysähtynyt, antaakseen hänelle tietä. Me olimme liikkuva rivistö, hän oli este, ja rivistö olisi tallannut hänet jalkoihinsa. Tällaisissa tapauksissa ovat nuorukaiset pyssyt käsissä vielä peloittavammat, kuin vanhat sotamiehet.

Seuraavana vuonna, kun me otimme osaa suuriin manöövereihin Pietarin lähistössä, sain jonkinlaisen käsityksen siitä, mitä sota on. Kaksi päivää peräkkäin emme muuta tehneet, kuin liikuimme edestakaisin noin kahdenkymmenen virstan suuruisella alalla. Meillä ei ollut vähintäkään aavistusta siitä, mitä ympärillämme tapahtui tai miksi me liikuimme. Kanuunat jyskivät milloin lähempänä, milloin kauempana. Väliin alkoi kova kivääreillä-ammunta metsässä ja kukkuloilla. Käskyläiset ratsastivat täyttä laukkaa tuoden milloin ryntäys-, milloin peräytymiskäskyjä, — ja me vain marssimme, marssimme ja marssimme, näkemättä mitään järkeä näissä liikkeissä ja vastaliikkeissä. Suuret ratsuväkijoukot olivat kulkeneet ohitsemme ja muuttaneet tien leveäksi hietakymiksi, ja sitä tarpoen täytyi meidän kulkea edestakaisin kerta toisensa jälkeen, kunnes järjestys rivistöstämme oli aivan mennyttä. Ehjästä sotaväen-osastosta oli se muuttunut hajanaiseksi joukoksi väsyneitä maankulkijoita. Tiellä kulkivat vain lippuja kantavat upseerit; muut astua laahustelivat pitkien tiensyrjiä metsässä. Upseerien käskyt ja rukoukset olivat aivan yhtä turhat.

Yhtäkkiä kuului takanamme huuto: „Keisari tulee!“

Upseereille tuli kiire käteen, ja he pyysivät meitä koontumaan riveihin; mutta kukaan ei heitä kuunnellut.

Keisari tuli ja antoi vielä kerran käskyn peräytyä.

Käännös vasempaan! kuului komento. — Herrat, keisari on takana. Tehkää hyvin, kääntykää! kuiskailivat upseerit. Mutta pataljoona kiinnitti tuskin ollenkaan huomiota komentoihin tai rukouksiin. Onneksi ei Aleksanteri II ollut mikään yltiöpäinen rintamamies. Lausuttuaan meille muutamia rohkaisevia sanoja ja luvattuaan, että saisimme levätä, hän ratsasti täyttä karkua pois.

Minä ymmärsin silloin, miten paljon sodan aikana voi riippua sotajoukkojen mielialasta, ja miten vähän merkitystä pelkällä kurinpidolla on, milloin tavallista suurempia ponnistuksia vaaditaan sotamieheltä. Pelkän kurinpidon avulla ei saada väsyneitä joukkoja johdetuksi määrättyllä tunnilla taistotantereelle. Vain innostus ja luottamus voivat sellaisina hetkinä saada sotamiehen tekemään „mahdottomia“ — ja sodassa on kuitenkin alinomaa tehtävä juuri sitä mikä on „mahdotonta“, jos mieli saavuttaa voittoa. Kuinka usein muistinkaan jäljestäpäin tätä kouriin tuntuvaan opetusta, Siperiassa, missä tieteellisillä retkillämme meidän myös oli tavan takaa tekeminen sitä mikä oli „mahdotonta“.

Rintamaharjoituksiin ja manöövereihin kului kuitenkin vain vähäinen osa leiriajastamme. Sen sijaan teimme paljon kartoitus- ja linnoitustöitä. Muutamien valmistavien harjoitusten jälkeen annettiin meille kompassi ja sanottiin: „Kartoittakaa tuo metsä sen halki kulkevine teineen. Mitatkaa kulmat kompassilla ja etäisyydet askeleilla.“

Varhain aamulla hätimiten murkinoittuaan nuorukainen sulloi suuret sotilastaskunsa täyteen ruisleipäviiluja ja lähti neljäksi viideksi tunniksi useiden virsujen päähän metsään. Hän pani kartalle kauniit va-

loisat tiet, purot ja järvet. Perästäpäin hänen työnsä verrattiin tarkkoihin karttoihin ja palkinnoksi annettiin, palkittavan oman valinnan mukaan, optillisia koneita tai kalustoja. Minulle tämä kartoitustyö oli arvaamattomana huvinlähteenä. Itsenäinen työ, yksinvaellus satavuotisten puiden keskellä, elämä metsässä, josta saatoin häiritsemättä nauttia, jättivät muistiini syviä jälkiä. Ja huvittavaa oli itse työkkin. Jos minusta myöhemmin tuli Siperian tutkija ja muutamista tovereistani Keski-Aasian tutkijoita, — niin olivat mielestämme nämä kouluaikana tehdyt kartoitustyöt hyvänä valmistuksena siihen.

Viimeisellä luokalla ollessamme vietiin meidät, paashit, joka toinen päivä, neljä miestä kerrallaan, joihinkin leiristä kaukana oleviin kyliin. Siellä me maanmittarinpöydän ja punnituskoneen avulla suoritimme kartoitustöitä. Väliin saapui yleisesikunnasta upseereja tarkastamaan töitämme ja antamaan niitä näitä neuvoja. Tällä elämällä talonpoikain keskuudessa, maalaistuvissa, oli mitä edullisin vaikutus henkiseen ja siveelliseen kehitykseen.

Samaan aikaan harjoittelimme myöskin linnoitusosain rakentamista luonnollisessa koossa. Me lähdimme upseerien kera kentälle ja saimme täällä laatia profiilin jostakin vallinsarvesta tai jostakin monimutkaisesta siltavarustuksesta. Me naulasimme yhteen ruoteita ja rimoja samalla tapaa kuin insinöörit tekevät, kun heidän on rakennettava rautatie jonkin paikan kautta. Tykkipankkoja ja ampuma-aukkoja varustaessamme oli meidän suoritettava laajaperäisiä laskuja, voidaksemme oikealla tavalla määrätä eri tasojen kaltevuuden ja leikkauksen, ja sitten ei sisusmittaus enää tuottanut meille vaikeuksia, ja saivat sinukset ja sivuajat oikean, määrätyn merkityksensä.

Tämänkaltainen työ miellytti meitä siinä määrin, että kerran, kun jo olimme kaupungissa ja keksimme

paashikoulun puistossa kasan savea ja soraa, ryhdyimme heti rakentamaan oikeata varustusta pienoiskoossa. Tykkipankot, suorat ja kaltevat ampuma-aukot oli tarkoin laskettu. Kaikki oli hyvin huolellisesti tehty, ja me vaivasimme päätämme vain sillä, mistä saada lautoja kanuunain alustaksi, asettaaksemme nille luokahuoneessamme olevat mallikanuunat. Mutta voi, työn jouduttua näin pitkälle olivat housumme surkean näköiset!

— Mitä te teette siinä! huusi meille kapteeni. — Katsokaa nyt, minkä näköisiä olette! Ihan kuin maanmöyrijiät. (Tämä olikin juuri ylpeytemme!) Mitä jos suuriruhtinas sattuu tulemaan ja näkee teidät tuossa tilassa!

— Me näytämme hänelle varustuksemme ja pyydämme häneltä työaseita ja lautoja kanuunain alustaksi.

Mutta ei ollut selityksistämme apua. Toisena päivänä kymmenkunta työmiehiä kuljetti työntökärryillä pois kauniin varustuksemme, kuin jonkin sorakasan.

Kerron tämän osotteeksi siitä, mitenkä lapset ja nuoret ihmiset mielellään tahtovat sovelluttaa käytännössä ne tiedot, joita he ovat koulussa saaneet, ja miten ymmärtämättömiä ne kasvattajat ovat, jotka eivät pysty kasvatuksellisessa tarkoituksessa käyttämään hyväkseen tätä pyrkimystä. Meillä paashikoulussa oli kaikki tarkoitettu herättämään meissä harrastusta soittoimeen; mutta me olisimme yhtä suurella innostuksella rakentaneet rautatietä, salvaneet tupia, tahti muokanneet peltoa tahti puutarhaa. Lasten harras halu elävään, todelliseen työhön menee enimmäkseen hukkaan siksi, että kouluissamme vielä vallitsee skolastinen henki, perintönä keskiaikaisista luostarikouluista.

8.

Vuodet 1857—1861 olivat, kuten tiedetään, henkisen kasvun aika Venäjällä. Mitä se sukupolvi, jonka Turgenjev, Tolstoi, Herzen, Bakunin, Ogarev, Kavelin, Dostojevski, Grigorovitsh, Ostrovski ja Nekrasov olivat venäläisessä kirjallisuudessa kuvanneet, — kuiskaamalla puhui ystävällisessä keskustelussa, kaikki se alkoi nyt pyrkiä julkisuuteen painetun sanan kautta. Sensuuri oli vielä ankaran tiukka; mutta mitä ei saanut sanoa julkisesti poliitisessa kirjoituksessa, tuotiin kiertämällä julki romaanissa, humoristisessa kuvauksessa tai Länsi-Europan tapausten enemmän tai vähemmän peitetyissä arvosteluissa. Kaikki osasivat lukea rivien välistä ja ymmärsivät mitä merkitsi „Katsaus Kiinan rahajärjestelmään“.

Paitsi koulutovereita ja ahdasta perhepiiriä ei minulla ollut muita tuttavuuksia Pietarissa. Minä seisoin niin muodoin syrjässä sen ajan radikaalisesta liikkeestä. Siitä huolimatta (ja se on kukaties kuvaavin piirre tästä liikkeestä) tunkeusivat aatteet sellaiseenkin „viattomaan“ laitokseen kuin meidän koulumme oli, vieläpä tapasivat ystävällisen kajauksen meidän moskovalaisten sukulaistemmekin piirissä.

Sunnuntait ja lepopäivät minä nyttemmin vietin tätini, ruhtinatar Mirskin luona, josta olen jo ylempänä maininnut. Ruhtinas Mirskin ajatukset eivät ulottuneet hyviä aamiaisia ja päivällisiä kauemmaksi, mutta ruhtinatar ja heidän tyttärensä viettivät aikansa iloisessa humussa. Serkullani oli kahdeskymmenes vuosi kulumassa. Hän oli kaunismuotoinen suloneiton. Kaikki hänen miesserkkunsa olivat tuhattomasti häneen rakastuneet; hän puolestaan rakastui yhteen heistä ja olisi tahtonut mennä hänen kanssaan naimi-

siin. Mutta serkuksien vihkiminen on kreikkalaisvenäläisen kirkon opin mukaan suuri synti, ja vanha ruhtinatar koetti, vaikka turhaan, saada avioliiton solmimiseen erikoislupaa kääntymällä kirkkovallan korkeimpien edustajien puoleen. Nyt oli ruhtinatar Mirski tuonut tyttärensä Pietariin siinä toivossa, että tämä lukuisain ihailijainsa joukosta ehkä valitsisi itselleen sopivamman sulhasen kuin oman serkkunsa. Tähän täytyy minun lisätä, että vanhan ruhtinattaren puuhat jäivät tulosta vaille, vaikka hänen talossaan myötäensä oli loistavia nuoria miehiä sekä sotilas- eitä siviilialta.

Olisi luullut tällöisen talon olevan viimeisen, johon vallankumoukselliset aatteet voivat päästä tunkeutumaan. Siitä huolimatta minä juuri täällä tutustuin vallankumoukselliseen kirjallisuuteen. Suuri maanpakolainen, Herzen, oli silloin äskettäin alkanut Lontoossa julkaista aikakauskirjaansa „Pohjantähti“, joka hyvin pian saavutti laajan levenemisen Venäjällä ja herätti suurta huomiota yksin hovipiireissäänkin. Serkkuni oli jollakin tavalla saanut hankituksi itselleen nuo niiteet, ja me luimme niitä tavallisesti yhdessä. Hänen sydämensä oli myrtynyt niistä esteistä, jotka oli asetettu hänen onnensa tielle, hänen mielensä oli sitä myötäperäisempi sille jyrkälle arvostelulle, jonka alaiseksi Herzen saattoi Venäjän yksinvallan ja koko sen hallintomuoden mädännäisyyden. Hartautta lähentelevällä tunteella katselin „Pohjantähden“ paperipäälykseen painettua medaljonkia, jossa olivat niiden joulukuun kapinaan 1825 osaaottaneiden viiden jalon dekabristin päät, jotka Nikolai I hirtätti, — Bestuzhev, Kahovskin, Pestelin, Rylejevin ja Muravjov-Apostolin.

Herzenin kirjoitustavan kauneus — Turgenjev on sattuvasti sanonut hänestä, että hän kirjoitti kyynelillä ja verellä ja ettei kukaan venäläinen ennen häntä ollut sillä tavalla kirjoittanut —, hänen aatteit-

tensa suuruus ja hänen lämmin rakkautensa Venäjään valtasivat minut, ja minä luin uudestaan ja yhä uudestaan nuo sivut, joissa joka sana todisti loistavaa järkeä ja oli syvällisen tunteen läpituokema.

Vuonna 1859 tahi alkupuolella vuotta 1860 aloin minä toimittaa ensimmäistä vallankumouksellista sanomalehteäni. Siinä iässä minä tietysti en voinut olla muuta kuin perustuslaillinen, ja minä koetin innokkaasti todistaa sanomalehdessäni perustuslaillisen hallitusmuodon välttämättömyyttä Venäjällä. Minä kirjoitin hovin tolkuttomasta tuhlaavaisuudesta ja niistä rahasummista, jotka heitettiin ikäänkuin veteen ylläpitämällä Nizzassa kokonaista laivastoa leskikeisarinnaa varten, joka kuoli 1860. Minä mainitsin virkamiesten väärinkäytöksistä, joista alinomaa olin kuullut kerrottavan, ja vaadin perustuslaillisen hallitusmuodon voimaantumista. Kirjoitin sanomalehteni kolmena kappaleena ja pistin ne salaa kolmen ylemmillä luokilla olevien toverieni pulpetteihin, otaksuen näitten toverieni olevan huvitettuja yleisistä asioista. Pyysin lukijoitani panemaan muistutuskirjelmänsä kirjastohuoneessa olevan vaarivainaan-aikuisen suuren skotlantilaisseinäkellon taakse.

Sykkivin sydämin menin seuraavana päivänä kirjastohuoneeseen katsomaan, olisiko siellä jotakin minua varten kätkeytynä. Ja todellakin, kellon takana oli kaksi kirjettä. Kaksi tovereistani kirjoitti, että he ovat täydellisesti samaa mieltä minun kanssani, mutta varoittivat minua liiaksi vaarantamasta itseäni. Minä kirjoitin nyt toisen numeron sanomalehteäni ja esitin vielä jyrkemmässä muodossa vaatimuksen kaikkien liittymisestä yhteisin voimin ajamaan vapauden asiaa ... Tällä kertaa ei kuitenkaan kellon taakse ilmennyt mitään. Mutta samat kaksi toveria tulivat sen sijaan luokseni.

— Me tiedämme varmasti, että te toimitatte tuota sanomalehteä, sanoivat he, — ja tulimme siitä puhumaan kanssanne. Me olemme täydellisesti teidän kannallanne ja tahdomme sanoa: „olkaamme ystäviä“. Mutta sanomalehtenne on täyttänyt tehtävänsä — se on saattanut meidät yhteen, eikä siis ole enää aihetta sen julkaisemiseen. Muuten on koko koulussa vain kaksi muuta toveria, joita tällaiset asiat harrastuttavat. Jos sen sijaan tulee tiedoksi, että tällainen sanomalehti on olemassa, tulevat seuraukset meihin nähden olemaan kamalat. Perustakaamme ennemmin liitto ja ottakaamme näistä asioista puhuaksemme. Ehkä saamme joittenkuitten asiain suhteen toisetkin vakautetuiksi.

Kaikki tämä oli niin järkevää, että minä en voinut muuta kuin myöntyä, ja me vahvistimme liittomme lujalla kädenpuristuksella. Siitä lähtien tuli meistä hyvät ystävät, luimme paljon yhdessä ja keskustelimme kaikellisista asioista.

Maaorjuuden lakkauttaminen oli se kysymys, joka silloin kiinnitti kaikkein ihmisten huomiota.

Vuoden 1848 vallankumous oli tavannut ilmeistä vastakaikua venäläisten talonpoikain sydämissä, ja vuodesta 1850 alkoivat maaorjain kapinat levitä peloittavan laajalle. Kun Krimin sota syttyi ja rekryyttejä määrättiin otettavaksi yli koko Venäjän, levisivät nämä talonpoikaismetelit aavistamattomalla hurjuudella. Muutamia tilanomistajia omat maaorjansa tappoivat. Talonpoikaiskapinat saivat niin vakavan luonteen, että kokonaisia rykmenttejä tykkeineen täytyi lähettää niitä hillitsemään, jota vastoin ennen pienet sotamiesosastot olivat saaneet peloitetuksi talonpoikia kuuliaisuuteen ja epäjärjestykset tukahutetuiksi.

Nämä kapinanpuhkeamiset toiselta puolen ja toiselta se syvä inho, jota maaorjuutta kohtaan tunsii se sukupolvi, joka eli Aleksanteri II:n noustessa valtais-

tuimelle, tekivät talonpoikien vapauttamisen yhä välttämättömämmäksi. Aleksanteri II, joka itse ei suostunut maaorjuutta ja jota oman perheensä piirissä kannattivat, tai oikeammin sanoen kannustivat hänen puolisonsa, veljensä Konstantin ja suuriruhtinatar Helena Pavlovna, — astui ensi askeleen tähän suuntaan. Hän olisi suonut, että alote uudistukseen olisi lähtenyt tilanomistajista itsestään. Mutta ei ainoassakaan kuvernementissa tilanomistajat taipuneet jättämään keisarille tämänkaltaista anomuskirjaa. Maaliskuussa 1856 Aleksanteri II piti Moskovan aatelistolle puheen, jossa teroitti uudistuksen välttämättömyyttä, mutta puheeseen aatelisto vastasi itsepintaisella vaiiololla. Silloin Aleksanteri II suuttui ja lopetti puheensa Herzenin muistettavilla sanoilla: „Hyvät herrat, parempi on, että vapautus tulee ylhäältäpäin, kuin odottaa sen tuloa alhaalta päin“. Mutta nämäkään sanat eivät vaikuttaneet. Viimein tekivät alun liettualaiset kuvernementit, Grodno, Wilno ja Kovno, joissa Napoleon I (ainakin paperilla) oli poistanut maaorjuuden v. 1812. Kenraalikuvernööri Nazimovin oli onnistunut saada Liettuan aatelisto taivutetuksi jättämään toivotun anomuskirjan, ja marraskuussa 1857 julkaistiin kuuluisa, Wilnon kenraalikuvernöörille osotettu reskripti, jossa Aleksanteri II ilmoitti aikomuksensa olevan vapauttaa talonpojat. Kyyneltynein silmin luimme Herzenin mainion kirjoituksen: „Olet voittanut, Galilealainen“. Lontoon maanpakolaiset ilmoittivat, etteivät he enää pidä Aleksanteri II vihamiehenään, vaan tulevat kannattamaan häntä suuressa talonpoikien vapauttamisasiassa.

Talonpoikien käytös tähän aikaan oli mitä merkittävin. Niin pian kuin oli levinnyt tieto, että kiihkeästi odotettu vapaus piakkoin saataisiin, lakkasivat kapinat melkein kokonaan. Talonpojat odottivat Aleksanteri II:sen ollessa matkalla Keski-Venäjäällä, ympäröivät he hänet ja pyysivät, että hän antaisi vapauden;

mutta tällaisia pyyntöjä Aleksanteri kuunteli hyvin vastahakoisesti. Omituista on nähdä miten suuri on suuren vallankumouksen traditsionien voima: talonpoikien kesken kulki huhu, että Napoleon III oli rauhan-teossa vaatinut, että Aleksanteri II:n tuli antaa talonpojille vapaus. Minä kuulin tätä usein kerrottavan. Epäilivätpä talonpojat vielä lähimpinä päivinä ennen vapautustakin, ettei vapautta saataisi ilman voimakasta painostusta ulkoapäin. „Ellei Garibalka (Garibaldi) tule, niin ei asiasta tule mitään“, lausui eräskin talonpoika Pietarissa toverilleni, joka koki selvitellä hänelle, että „pian annetaan vapaus“. Ja samoin ajattelivat monet.

Mutta ensimmäisiä yleisen ilon hetkiä seurasivat pitkät epätietoisuuden ja epäilysten vuodet. Maaseudulla ja Pietarissa työskentelivät erikoiset orjuuden poistamiskysymystä pohtimaan asetetut komiteat; mutta Aleksanteri II nähtävästi horjui. Sensuuri valvoi erittäin ankarasti, ettei sanomalehdissä saanut käsitellä talonpoikien vapauttamiskysymystä yksityiskohtaisesti. Synkkiä huhuja kulki Pietarissa ja saapui meidänkin koulumme kuuluviin.

Aateliston keskuudesta ei puuttunut nuoria miehiä, jotka innokkaasti työskentelivät talonpoikien täydellisen vapauttamisen hyväksi. Mutta orjuuden puoltajat ympäröivät Aleksanteri II:sta yhä ahtaampana ja ahtaampana renkaana ja saivat vähitellen vaikutetuksi hänen mieleensä. He kuiskailivat hänelle, että sinä päivänä kun vapaus annettaisiin, alkaisivat talonpojat kaikkialla teurastaa tilanomistajia, ja että Venäjää silloin odottaa uusi Pugatshevin kapina, paljoo verisempi kuin v. 1773. Aleksanteri II oli pehmeäluontoinen ja kallisti liiankin alttiisti korvansa näille ennustuksille.

Mutta „Vapautuslakia“ valmistamaan asetettu mahdettava koneisto oli jo saatettu käyntiin. Komiteat pitivät istuntojaan. Kymmeniä ehdotuksia talonpoikien

vapauttamiseksi lähetettiin keisarille, kierteli käsikirjoituksina kädestä käteen tai painettiin Lontoossa. Herzen, jolle Turgenjev antoi tiedon kaikesta, mitä hallituksessa tapahtui, tarkasteli tehtyjen ehdotusten yksityiskohtia „Kello“- („Kolokol“) ja „Pohjantähti“-aika-kauslehdissään. Samaa teki Tshernyshevski „Nyky aika“- („Sovremennik“) lehdessä. Slavofiilit, varsinkin Aksakov ja Beljajev, käyttäen viipymättä hyväkseen verrettain lieviä sensuurioloja, tekivät vapautusasian tunnetuksi Venäjällä niin laveasti kuin suinkin, ja täysin tuntien asian teknilliset puolet, pohtivat kaikissa yksityiskohdissaan, miten orjuuden poistaminen olisi toimeenpantava. Koko sivistynyt Pietari hyväksyi Herzenin ja Tshernyshevskin näkökannan, ja minä muistan miten häntä puolustivat yksin hevoskaartin upseeritkin, joita minä näin sunnuntaisin kirkkoparaatin jälkeen serkkuni Dmitri Nikolajevitsh Krapotkinin luona, joka oli mainitun rykmentin adjutantti ja keisarin sivusadjutantti. Mieliäla Pietarin salongeissa ja kaduilla oli sellainen, ettei peräytyminen enää ollut mahdollinen. Maarjuuden lakkauttaminen oli täytöntöön pantava. Samalla tuli voitetuksi vielä toinenkin kohta: paitsi asuntojaan saisivat vapautetut talonpojat omakseen myöskin sen maan, jota he siihen saakka olivat viljelleet.

Mutta vielä ei vanha aatelisto antautunut epätoivoon. Se ponnisti kaikki voimansa saadakseen uudistuksen lykättyksi, maaosuudet pienennetyksi ja lunastuksen maasta määrättyksi niin korkeaksi, että talonpoikien taloudellinen riippumattomuus ei olisi ollut muuta kuin harhakuva; ja siinä he täydellisesti onnistuivatkin. Aleksanteri II syrjäytti Nikolai Miljutinin (sotaministerin veljen), joka oli koko homman sieluna.

— Minun on kovin sääli erota teistä, sanoi hän, — mutta minun täytyy: aateli väittää teidän olevan „punainen“.

Ensimmäiset komiteat, jotka olivat laatineet ehdotuksen talonpoikien vapauttamisesta, määrättiin bajautumaan, ja uudet komiteat muuttivat koko ehdotuksen tilanomistajien eduksi. Kuonokoppa pantiin taaskin sanomalehdistön suuhun.

Asiat kääntyivät niinmuodoin kovin synkiksi. Kysymyksen alaiseksi tuli jo, tokko vapautusta ollenkaan tapahtuisi. Minä seurasin taistelua kuumeenomaisella jännityksellä, ja joka sunnuntai, kun toverini palasivat kotoa paashikouluun, kysyin mitä heidän vanhempansa puhuivat. Syksyllä 1860 viestit yhä huononivat. „Valujevin puolue on päässyt voitolle.“ — „He tahtovat, että asia otetaan juurtajaksain tarkastettavaksi.“ — „Ruhtinas D:n (erään tsaarin ystävättären) sukulaiset kokevat kaikin voimin vaikuttaa keisariin.“ — „Maaorjuuden poistaminen on lykätty: pelätään vallankumousta.“

Tammikuussa 1861 alkoi kuitenkin kuulua iloisempia viestejä. Kaikki toivoivat nyt, että helmikuun 19. päivänä, Aleksanterin valtaistuimellenousun päivänä, jonkinlainen vapautusmanifesti tulisi annettavaksi.

Koitti tämäkin päivä, mutta se ei tuonut mitään. Minä olin sinä päivänä hovissa, jossa suuren vastaanoton sijasta oli vain pieni vastaanotto. Toisella luokalla olevia paasheja lähetettiin tällaisiin vastaanottoihin, jotta he tottuisivat hovitapoihin, ja yhdeksäntenätoista päivänä oli minun vuoroni. Minä saatoin erästä suuriruhtinatarta alas hovikirkosta, ja kun hänen miestänsä ei näkynyt, pyysi hän minua, että hakisin hänet käsille. Suuriruhtinas kutsuttiin keisarin työhuoneesta, ja minä ilmoitin hänelle puoleksi leikillä, että hänen puolisonsa oli hädissään hänen tähtensä. Minulla ei ollut aavistustakaan, mikä tärkeä kysymys sillä hetkellä oli käsiteltävänä täällä työhuoneessa. Paitsi muutamia uskottuja ei kukaan tiennyt, että manifesti oli allekirjoitettu helmikuun 19. päivänä. Sitä

pidettiin salassa kaksi viikkoa vain siksi, että viikon perästä, helmikuun 26. päivänä, alkoi laskiainen, ja pelättiin, että juopottelu maaseudulla aiheuttaisi näinä päivinä mellakkoja. Yksin laskiaismarkkinatkin, jotka tavallisesti pidettiin Palatsikentällä *), siirrettiin Marskentälle, kauemmaksi hovista, koska pelättiin kansan kapinaa. Sotajoukoille oli annettu mitä ankarimmat ohjeet, millä tavoin mellakat oli kukistettava.

Kaksi viikkoa sen jälkeen, 5. p. maaliskuuta, laskiaisviikon viimeisenä päivänä, minä olin koululla, sillä minun oli puolelta päivältä meneminen vahtiparaatiin Mikaelin maneesiin. Minä makasin vielä vuoteessani, kun sotamiespassarini Ivanov juoksi sisään teetarjotin kädessä ja huudahti: „Ruhtinas, vapaus on annettu! Manifesti on naulattu Gostinnyi Dvorin seinään (kaupahallit vastapäätä paashikoulua)!“

— Näitkö manifestin itse?

— Näin. Kansaa seisoj ympärillä. Yksi lukee, toiset kaikki kuuntelevat. Se on todellakin vapaus!

Kahden minuutin kuluttua minä olin jo vaatepäällä ja ulkona.

— Krapotkin, vapaus on annettu! huusi muuan toverini, joka samassa hyökkäsi sisään. — „Täss’ on manifesti. Setäni sai eilen illalla tietää, että se luettaisiin aamujumalanpalveluksen aikana lisäkin kirkossa. Väkeä ei ollut paljon, paljaastaan talonpoikia. Manifesti luettiin ja jaettiin jälkeen messun. Talonpojat käsitivät hyvin sen merkityksen. Lähtiessäni pois kirkosta oli paljon talonpoikia kirkon eteisessä. Kaksi heistä seisoj oven luona. He sanoivat hyvin lystikkäällä tavalla minulle: „No, herra, nyt taisi tulla turkanen?“ Ja toverini näytti minulle, miten hänet oli osotettu pelloille. Vuosikausia kestänyt näännyttävä odo-

*) Kenttä Talvipalatsin luona.

tus ilmeni tuossa liikkeessä, jolla herralle näytettiin tietä taipaleelle.

Minä luin manifestin uudestaan. Sen oli laatinut iäkäs Moskovan metropoliitta Filaret juhlallisella kielellä. Mutta muinaisslaavilaiset sanankäänteet tekivät vain ajatuksen epäselväksi.

Se oli kuitenkin vapaus, ilman mitään epäilystä, vaikkei se tullut vielä aivan heti. Talonpojat jäivät maaorjuuden alaisiksi kahdeksi vuodeksi, helmikuun 19. päivään 1863; yksi oli kuitenkin selvää: maaorjuus on lakkautettu, ja talonpojat saavat maaosuuden. Heidän oli lunastettava se; mutta orjuuden häpeäpilkku oli poistettu. Ei ole enää orjia. Taantumus ei ollut onnistunut pääsemään voitolle.

Me läksimme paraatiin, ja kun se oli päättynyt, niin huusi Aleksanteri II, joka vielä istui ratsun selässä, kovalla äänellä: „Herrat upseerit, tänne!“ Upseerit ympäröivät tsaarin, ja hän alotti kauas kuuluvalla äänellä puheen päivän merkkitapauksen johdosta.

— „Herrat upseerit . . . Aatelin edustajat armeijassa, — kajahteli kuuluvillemme hänen puheensa katkelmia . . . — Loppu on tehty vuossataisesta vääryydestä . . . Minä odotan uhreja aatelistolta . . . Jalosukuinen aateli on kokoontuva valtaistuimen ympärille . . .“ ja niin edespäin. Aleksanterin lopetettua puheensa kajahtivat hänelle vastaan innokkaat „eläköön“-huudot.

Me pikemmin juoksimme kuin marssimme takaisin paashikoululle ja kiiruhdimme italialaiseen oopperaan, joka näytteli viimeistä kertaa sillä näytäntökaudella; jonkinlaisia mielenosotuksia oli varmuudella odotettavissa. Riisuiimme tuota pikaa paraatiunivormut, ja muutamien toverien seurassa kiidin teatteriin, kuudennen rivin parvekkeelle. Teatteri oli tungokseen asti täynnä.

Ensimmäisen näytösvälin aikana täytti kiihkeä joukko nuoria miehiä oopperan tupakkahuoneen. Tutut ja tuntemattomat puhelivat innostuneesti keskenään vaikutelmistaan. Me päätimme heti palata saliin ja yhdessä muun yleisön kanssa kajauttaa Venäjän keisarihymnin.

Mutta samassa kuulimme orkesterin soittavan, ja me riensimme saliin. Orkesteri soitti jo hymniä, mutta sen äänet hukkuivat valtaviin eläköön-huutoihin parvekkeilta, aitioista ja permannolta. Minä näin, miten johtaja Baveri heilutti tahtipuikkoa, muttei ainoatakaan säveltä kuulunut tuosta mahtavasta orkesterista. Sitteen lopetti Baveri, mutta eläköön-huudot yhä jatkuivat. Hän alkoi jälleen heiluttaa puikkoaan: näin jousien liikkuvan, näin torvensoittajien poskien pullistuvan; mutta innostuneet huudot estivät taaskin soitonsävellet kuulumasta. Baveri alotti kolmannen kerran hymnin, ja vasta loppupuolella alkoi silloin tällöin huutojen seasta kuulua vaskitorvien räikkynää.

Sama innostus vallitsi kaduillakin. Talonpoikia ja säätyläisiä seisoi suuret joukot talvipalatsin ulkopuolella ja huusivat „eläköön!“ Tsaarin ajaessa kaduilla, juoksi riemastunut kansa hänen vaunujensa jälestä. Herzen oli oikeassa, kirjoittaessaan kaksi vuotta myöhemmin, jolloin Aleksanteri parailaan tukahutti vereen Puolan kapinaa ja Muravjov Hirttäjä raivosi mestauslavallaan: „Aleksanteri Nikolajevitsh, miksi ette kuolut sinä päivänä? Olisitte jäänyt sankariksi historian lehdille!“

Ja missä olivat kapinat, joita orjuuden säilyttämispuolue oli ennustanut? Mahdotonta on ajatella mitään epävarmempaa tilaa, kuin se, jonka „Vapautuslaki“ aikaansai. Uuden lain synnyttämä olojen epävarmuus oli juuri omansa, jos mikään, aikaansaamaan rauhattomuuksia. Ja kuitenkin vallitsi kaikkialla Venäjällä rauha; lukuunottamatta kahta paikkaa, joissa

tosiaankin puhkesi kapina, ja muutamia pienempiä rauhottomuuksia, jotka olivat väärinkäsityksestä aiheutuneita, — oli rauhallisempaa kuin milloinkaan ennen. Talonpojat olivat ominaisella terveellä järjellään käsittäneet, että maaorjuus oli mennyttä ja että vapaus oli saatu, ja he tyytyivät heille pantuihin ehtoihin, niin raskaat kuin ne muuten olivatkin.

Minä kävin Nikolskojessa elokuussa 1861 ja sitten uudestaan kesällä 1862, ja minua hämmästytti se järjkyys ja tyyneys, jolla talonpojat mukautuivat uusiin olosuhteihin. He tiesivät vallan hyvin, miten vaikeaksi kävisi lunnaitten maksaminen, jotka itsessään eivät olleet muuta kuin vahingonkorvausta aatelille siitä hyvästä, mikä sillä oli ollut maaorjiensa maksuttomasta työstä; mutta niin korkeaksi arvostivat he henkilökohtaisen vapautumisensa orjuudesta, että hyväksyivät tämmöisetkin hävittävät ehdot, — ei tosin nurkumatta, mutta välttämättömyyden pakkoon tyytyen. Ensimmäisinä kuukausina pitivät he kaksi lepopäivää viikossa ja sanoivat, että oli synti tehdä työtä perjantaina, mutta kun tuli kesä, ryhtyivät he työhön melkein tarkokkaammin vielä kuin ennen.

Nähdessäni Nikolskojen talonpoikiamme viilsitoista kuukautta sen jälkeen, kuin maaorjuus oli lakkautettu, en voinut heitä kylliksi ihailla. Heidän synnynnäinen hyväsydämyysensä ja lempeytensä olivat säilyneet, mutta orjuuden leima oli hävinnyt. Talonpojat puhuivat entisten isäntiensä kanssa verta verroin, kuin ei muunlaisia suhteita olisi heidän keskinsä milloinkaan vallinnut. Lisäksi alkoi talonpoikien keskuudesta nousta miehiä, jotka kykenivät heidän oikeuksiinsa puolustamaan. „Polozhenie“ eli vapautuslaki oli suuri ja vaikeasti tajuttava kirja. Minulta kului paljon aikaa, ennenkuin perehdyin siihen. Mutta kun Nikolskojen kylänvanhin Vasili Ivanov kerran tuli luokseni ja pyysi minua selittämään hänelle erästä hämärää kohtaa „Po-

lozhenie"ssä, niin huomasin hänen olevan erinomaisesti selvillä kirjan sotkuisista luvuista ja pykälistä, vaikka hän lisäksi oli jäykänlainen lukumieskin.

Pahin oli palvelusväen asema. He eivät saaneet maaosuutta ja tuskinpa olisivat tienneet mitä sillä tehdä, jos olisivat sen saaneetkiin. He saivat vapauden, ei mitään muuta. Meidän seudullamme he melkein kaikki jättivät entiset isäntänsä; niinpä esim. isälläni ei ainoakaan heistä jäänyt paikoilleen. He läksivät etsimään työansiota. Monet heistä saivat heti paikkoja kauppiasten luona, jotka ylpeilivät sillä, että heillä palvelee sen ja sen ruhtinaan kuski tai sen ja sen kenraalin kokki. Ne, jotka taisivat jotakin ammattia, saivat helpolla työtä kaupungeissa. Niin jäi esim. isäni orkesteri edelleen orkesterina olemaan, ansaitsi hyvästi rahoja Kalugassa ja oli edelleen hyvissä väleissä meidän perheemme kanssa. Tukala sen sijaan oli niiden olo, jotka eivät taitaneet mitään ammattia. Useimmat heistä kuitenkin mieluummin elivät kuinka niukasti hyvänsä, kuin jäivät entisten isäntiensä luo.

Mitä tulee tilanomistajiin, niin koettivat suurimmat heistä panna kaiken voimansa liikkeelle saadakseen maaorjuuden uudistetuksi jollakin muulla nimellä (ja siinä osaksi onnistuivatkin Aleksanteri III:n aikana); mutta useimmat tilanomistajista suostuivat uudistukseen kuin johonkin välttämättömään pahaan. Nuori polvi antoi Venäjälle ne merkilliset sovinnon välittäjät sekä myöhemmin sovintotuomarit, jotka niin tehokkaalla tavalla ovat vaikuttaneet vapautusasian rauhalliseen kulkuun. Sen sijaan olivat vanhemmat ihmiset jo etukäteen diskontanneet ne melkoiset rahamäärät, jotka he olivat saaneet talonpojilta lunnaina maasta, jolle oli pantu hintaa paljon yli sen todellisen arvon; he suunnittelivat, miten saisivat nämä rahat parhaiten hukatuksi vihreiden pöytien ääressä tai kaupunkien ravintoloissa. Ja useimmat heistä todellakin tuhlasivat

maanlunnaat huvittelemalla tai pelaamalla, niin pian kuin olivat saaneet ne käsiinsä.

Monelle tilanomistajalle oli talonpoikien vapautus itse asiassa edullinen kauppa rahalliseen puoleen katsoen. Niinpä esim. samanluontoinen maa, kuin isäni ennen orjuuden lakkauttamista oli myynyt 11 ruplasta desjatinin *), arvioitiin talonpojille luovutettaessa 40 ruplaksi, s. o. 3 1/2 kertaa todellista arvoaan kalliimmaksi, ja se oli yleisenä sääntönä meidän paikkakunnallamme. Isäni maatilan, joka sijaitsi arolla Tambovin kuvernementissa, vuokrasi mir eli kyläkunta kahdeksitoista vuodeksi ja maksoi siitä puolta enemmän, kuin isäni oli saanut viljellessään sitä palkottomilla maaorjilla.

Noin kymmenen vuotta tämän muistettavan päivän jälkeen matkustin minä tambovilaiselle maatilalle, jonka olin saanut isältäni perinnöksi. Oleskelin siellä muutamia viikkoja. Saman päivän iltana, kun minä matkustin pois, oli nuori pappimme, viisas, itsenäisesti ajatteleva mies (jollaisia joskus tapaa eteläisissä kuvernementeissa), lähtenyt kävelemään. Ihanasti ruskotti auringonlasku. Arolta löyhähteli sulotuoksuinen tuuli. Kylän ulkopuolella, pienellä kunnaalla, tapasi hän keski-ikäisen talonpojan, Anton Saveljevin, joka luki psalttaria. Talonpoika tavaili kankeasti kirkkoslaavilaisilla kirjaimilla painettua tekstiä ja luki usein kirjaansa alkaen viimeiseltä sivulta; häntä huvitti enemmän itse lukemisen toimi; myöskin saattoi joku erityinen sana kiinnittää hänen mieltänsä, ja hänestä oli hauskaa tavata tuo sana useammassa kohden. Nyt luki hän 106:tta psalmia, jossa usein toistuu sana: „minä iloitsen“.

— Mitä luette, Anton Saveljevitsh? kysyi pappi.

*) Desjatin vastaa 1.092 hehtaaria. Suom. muist.

— Kyllä, isä, minä kerron teille. — Neljätoista vuotta takaperin saapui tänne vanha ruhtinas. Oli talvi. Minä olin vastikään tullut kotia ja olin vallan kohmeissani. Ulkona raivosi lumimyrsky. Tuskin olin alkanut riisuutua, kun kuulimme kylänvanhimman koputtavan ikkunaan ja huutavan: „Mene ruhtinaan luo, hän tahtoo puhua kanssasi!“ Me kaikki — minä, vaimoni ja lapseni — säikähdimme hirveästi. „Mitähän ruhtinas mahtaa sinusta tahtoa?“ huusi vaimoni kauhistuneena. Minä tein ristinmerkin ja läksin. Kulkiessani sillan yli ajoi tuisku minulle silmät täyteen. Kaikki päättyi kuitenkin onnellisesti. Vanha ruhtinas otteli parhaillaan päivällisuniaan ja herättyään kysyi minulta: „Kuulehan, Anton Saveljev, osaatko rappaustyötä?“

— „Osaan, teidän ylhäisyytenne.“

— „Tule sitten huomenna korjaamaan rappausta tässä huoneessa.“

Läksin kotia ilosta sykähtelevin mielin. Kun tullen sillalle, näen vaimoni seisovan siinä. Hän oli koko ajan seisonut lumimyrskyssä, lapsi käsivarrella, odoellen minua.

— „Mitä sanottiin, Saveljitsh?“ kysyy.

— „Ei mitään“, sanon, — „kaikki on hyvin, rappausta kutsui korjaamaan.“ Sellaista se oli, isäseni, vanhan ruhtinaan aikana. Mutta tuli nyt nuori ruhtinas. Minä läksin häntä katsomaan. Istuu hän puistossa, talon seinyksellä katveessa ja juo teetä. Te, isä, istuite hänen kanssaan sekä kunnanvanhin, metelji rinnassa, myöskin siinä.

— „Tahdotko teetä, Saveljitsh?“ kysyy ruhtinas.

— „Käy istumaan. Anna hänelle tuoli, Piotr Grigorjitsh.“ Ja Piotr Grigorjitsh, — millaisena kauhuna olikaan meille, palvellessaan tilanhoitajana vanhalla ruhtinaalla, — toi tuolin! Ja me istuimme kaikki teepöydän ympärillä ja paahkuroimme, ja hän kaasi teetä meille kaikille.

— Niin, isäseni, nyt on niin ihana ilta, arolla käy niin kevyt tuulahdus, — ja minä istun tässä ja luen: „Minä iloitsen! Minä iloitsen!“

Sitä merkitsi maaorjuuden lopettaminen maalaisväestölle!

9.

Kesäkuussa 1861 minut ylennettiin paashikoulun vääpeliksi. Saanen sanoa, että tämä ei ollut muutamille upseereillemme mieleen, sillä he sanoivat, että kun moinen mies on vääpelinä, menee järjestyksenpito nurin. Mutta he eivät mahtaneet mitään. Vääpeliksi nimitettiin tavallisesti vanhimman luokan ensimmäinen oppilas, ja minä olin ollut ensimmäisenä jo monta vuotta. Tätä nimitystä pidettiin hyvin kadehdittavana, ei ainoastaan sen vuoksi, että vääpeli oli erikois-asemassa paashikoulussa ja nautti upseerin etuoikeuksia, vaan myös sen vuoksi, että hän samalla oli keisarin kamaripaashina. Siten tuli hän keisarille henkilökohtaisesti tutuksi, ja tätä pidettiin tietysti tärkeänä askeleena hänen vastaiseen ylenemiseensä nähden.

Minusta oli tärkeintä se, että minä ylenemiseni nojalla vapauduin siitä raskaasta päivystysvelvollisuudesta itse paashikoulussa, mikä aina oli yhdistetty kamaripaashin arvoon, ja että minulla siitä lähin tuli olemaan eri huone, jossa saatoin syrjässä koulun melusta harjoittaa lukujani. Totta on, että asialla on nurjakin puolensa. Minusta oli aina ollut ikävää kulkea määrärapäisin askelin huoneiden läpi, ja kiidin mieluummin juosten, mikä oli ankarasti kielletty. Nyt ei enää sopinut juosten kirmata kaikkien salien läpi, vaan oli astuttava arvokkaasti, päivystyskirja kainalossa! Tämän tärkeän asian johdosta pitivät ystäväni oikein

neuvottelun, mutta päättivät, että minä silloin tällöin saisin pistää raviksikin; mitä taas koski suhteitani muihin oppilaihin, niin riippuisi itsestäni asettua heidän suhteensa toverilliselle kannalle. Minkä myös tein.

Kamaripaashien oli usein oltava virantoimituksessa hovissa, suurissa ja pienissä vastaanotoissa, tanssiaisissa, juhlapäivällisissä ja mitä ne kaikki olivat nimeltä. Jouluna, uutenavuonna ja pääsiäisenä meitä vaadittiin hoviin melkein joka päivä, toisinaan kaksikin kertaa päivässä. Paitsi sitä täytyi minun väapeelinä joka sunnuntai paraatin aikana maneesissa antaa raportti keisarille, että „paashikoulussa kaikki käy hyvin“, vaikka kolmas osa oppilaita olisi ollut sairaana. — „Olisiko tänään sanottava, ettei kaikki ole hyvin?“ kysyin kerran everstiltä, kun melkein puolet paashikoulun oppilaita makasi sairaina. — „Herran tähden!“ kauhistui hän, — „niin voidaan ilmoittaa ainoastaan silloin, jos paashikoulussa sattuu kapina.“

Hovielämässä on epäilemättä paljon, mikä miellyttää kauneudenaistia. Käytöksen hienostunut sirous (niin pintapuolinen kuin se usein onkin), ankara seurustelusääntö ja loistava ympäristö vaikuttavat epäilemättä mahtavasti. Suuri vastaanotto esim. on suuremman nähtävä. Jopa sekin, milloin keisarinna vastaanottaa muutamia naisia, eroaa jyrkästi tavallisesta vieraissakäynnistä. Vastaanotto tapahtuu komeassa salissa, kamariherrat kullalla kirjailluissa uniformuissa saattavat vieraat sisään, keisarinnan jäljestä kulkee paasheja ja hovineitejä loistavissa puvuissa, ja kaikki suoritetaan erinomaisella juhlallisuudella. Olla toimivana henkilönä hovielämässä oli minun ikäiselleni nuorukaiselle enemmän kuin uteliaisuuden tyydyttämistä. Sitä paitsi pidin minä Aleksanteri II:ta siihen aikaan jonkinlaisena sankarina: hän ei kiinnittänyt erikoista huomiota hovimenoihin, alotti työnsä silloin kello

kuusi aamulla ja taisteli itsepintaisesti taantumuspou-
luetta vastaan, pannakseen toimeen joukon uudistuk-
sia, joiden sarjassa maaorjuuden lakkauttaminen oli
vain ensimmäisenä askeleena.

Mutta tultuani enemmältä näkemään hovielämän
edustavaa puolta ja saatuani silloin tällöin vilaukselta
nähdä, mitä kulissien takana tapahtui, minä tulin va-
kuutetuksi noiden hovimenojen mitättömyydestä, jotka
vain huonosti kykenivät peittämään sitä, mitä niiden
tulisi peittää joukon silmiltä. Enemmänkin, minä tulin
vakuutetuksi, että nämä pikkuasiat siinä määrin kiin-
nittivät hovin huomiota, että suuret ja tärkeät asiat
jäivät huomaamatta, ja että teatterimaisuuden takia
usein todellisuus unhotettiin. Ja jos minulla joskus
olisi ollutkin liaksi ihannoivia kuvitteluja toimintani
hyödyllisyydestä hovipiireissä, olisivat ne jo ensimmäisen
vuoden lopulla hävinneet.

Suurimpina pyhinä sekä myös keisarillisina juhla-
päivinä oli hovissa suuri vastaanotto. Tuhansia up-
seereja, kenraaleista kapteeneihin saakka, sekä kor-
keimpia siviilivirkamiehiä seisoivat riveissä palatsin ääret-
tömissä saleissa tehdäkseen syvän kummarruksen, kun
keisari perheineen juhlallisesti kulki läpi mennessään
kirkkoon. Kaikki keisarillisen perheen jäsenet kokoon-
tuivat sitä varten vierassaliin ja juttelivat iloisesti,
kunnes tuli lähdön hetki. Sitten järjestyi kulkue. Kei-
sari ojensi kätensä keisarinnalle ja kulki edellä. Häntä
seurasivat kamaripaashinsa, ja tämän jäljellä päivystävä
kenraaliajutantti ja hoviministeri. Keisarinnan, tai oi-
keammin sanoen hänen suunnattoman laahustimensa
jäljellä kulki kaksi kamaripaashia, kohottaen tätä laa-
hustinta käännekohtissa ja sitten levittäen sen, jotta
se esiintyisi kaikessa loistossaan. Sitten seurasivat
perintöruhtinas, joka silloin oli noin kahdeksantoista-
vuotias, sekä suuriruhtinaat ja suuriruhtinattaret, ku-
kin perintöjärjestysarvonsa mukaan. Kunkin suuriruh-

tinattaren jäljestä seurasi hänen kamaripaashinsa. Edempänä tulivat pitkänä jonona hovinaiset, vanhat ja nuoret, yllään n. k. venäläiset puvut, s. o. juhlapuvut, joiden tuli esittää Muinaisvenäjän naisten käyttämiä sarafaanipukuja.

Saattueneen kulkiessa ohi oli minulla tilaisuus panna merkille, miten ylimmät sotilas- ja siviilihenkilöt, ennenkuin tekivät kumarruksen, koettivat salaa saalistaa keisarilta katseen. Ja jos keisari vastasi jonkun kumarrukseen hymyilyllä, yhdellä tai parilla sanalla, tai tuskin huomattavalla päännökökkäyksellä, niin tämä onnensuosituinen katsoi, povi ylpeästi kohotettuna, naapureihinsa, odottaen heidän onnittelevan häntä.

Kirkosta kulkue palasi samassa järjestyksessä, ja sitten sai kukin mennä omillensa. Paitsi muutamia hovitapojen yltiöpäisiä kannattajia ja nuoria hovinaisia, pitivät useimmat läsnäolijoista näitä vastaanottoja ikävänä velvollisuutena.

Kaksi tai kolme kertaa talven kuluessa pidettiin hovissa suuret tanssiaiset, joihin kutsuttiin tuhansittain vieraita. Sittenkun keisari oli alottanut tanssiaiset poloneesilla, sai itsekukin vapaasti huvitella parhaansa mukaan. Suunnattomat, kirkkaasti valaistut salit tarjosivat nuorille impysille kylliksi alaa kätkeytyä äitien ja tätien valppailta silmiltä. Nuoret huvittelivat tanssien aikana, ja illalliselle ruvettaessa huomattiin nuorten parien aina istahtaneen mitä kauimmaksi vanhoista ihmisistä.

Minun tehtäväni tanssiaisissa ei ollut helpointa laatua. Aleksanteri II ei tanssinut eikä istunut paikallaan, vaan liikkui koko ajan vierasten joukossa. Kamaripaashin oli seurattava häntä jonkun matkan päässä, ollakseen tarvittaessa saapuvilla, mutta kuitenkin niin, ettei riippunut tsaarin kintereillä. Tämä saapuvillaolon ja välimatkan keskinäinen mukauttaminen ei ollut niin helposti aikaansaataavissa, eikä sitä keisa-

rikaan vaatinut; hän olisi mieluummin suonut saavansa olla yksin; mutta sellainen oli tapa, jota keisarinakin oli alistettava noudattamaan. Pahinta oli, milloin Aleksanteri II astui tiheään naisryhmään, joka seisoi piirissä tanssivien suuriruhtinasten ympärillä, ja liikkui hitaasti heidän keskellään. Ei ollut helppo asia tunkeutua tämän elävän kukkaisaidan läpi, joka aukeni, tehden tietä keisarille, mutta sulkeutui heti kohta hänen jäljestään. Satoja naisia ja tyttöjä oli, jotka eivät tanssineet, vaan seisovat siinä salaisesti toivoen, että joku suuriruhtinaista huomaisi hänet ja pyytäisi häntä polkkaan tai valssiin. Niin suuri oli hovin vaikutus pietarilaiseen yleisöön, että jos joku suuriruhtinaista teroitti silmänsä johonkin tyttöön, niin tekivät tytön vanhemmat kaiken voitavansa, saadakseen tyttärensä silmittömästi rakastumaan tähän korkeaan henkilöön, vaikka hyvin tiesivät, ettei naimisista koskaan tulisi mitään. Ne keskustelut, jotka kuulin eräässä „kunnioitettavassa“ perheessä sen jälkeen kuin perintöruhtinas oli pari kolme kertaa tanssittanut heidän seitsemäntoistavuotiasta tytärtään, ja ne toiveet, joita vanhemmat tämän johdosta lausuvat ilmi, voittivat kaikki mitä minä koskaan olisin kyennyt itselleni kuvittelemaan.

Joka kerta, kun olimme virantoimituksessa hovissa, saimme siellä päivällisen ja aamiaisen. Hovin palvelijat kertoivat silloin meille uutisia hovin skandaalikronikasta, välittämättä siitä, halusimmeko kuulla niitä vai emmekö. He tiesivät ihan kaikki, mitä eri palatseissa tapahtui. Se oli heidän alansa. Totuuden nimessä täytyy minun kuitenkin sanoa, että se vuosi, jota kertomukseni koskee, oli tapauksista köyhempi kuin seitsenkymmentäluvun vuodet olivat. Toiset suuriruhtinaista olivat vasta äsken naineet, toiset olivat vielä liian nuoret. Mutta suhteesta ruhtinatar N—ään, jonka Turgenjev on niin erinomaisesti kuvan-

nut Irinan nimellä romaanissaan „Savua“, puhuttiin paljoa vapaammin, kuin pietarilaisissa salongeissa. Tullessamme eräänä päivänä huoneeseen, jossa tavallisesti pukeusimme, kerrottiin meille, että „ruhtinatar N. on tänään saanut eron, tällä kertaa täydellisen“. Puoli tuntia sen jälkeen minä näin ruhtinatar N—n. Hän tuli kirkkoon itkusta turvonnein silmin. Kaiken aikaa kuin jumalanpalvelus kesti, nieleksi hän kyyneleitä. Mutta hovinaiset pysyttelivät loitommalla onnettomasta, ikäänkuin sitä varten, että hänet paremmin nähtäisiin. Palvelijat tiesivät kaikki jo tapahtumasta ja pohtivat sitä omalta kannaltaan. Oli jotakin inhottavaa noiden miesten puheissa, — miesten, jotka päivää ennen olivat olleet valmiit matelemaan tämän naisen edessä.

Kerran alkupuolella tammikuuta 1862 minä näin, että Aleksanteri II erosi saattueestaan ja kääntyi menemään yksin niihin saleihin, joissa osastoja kaikista Pietarin linnaväen rykmenteistä oli järjestetty riveihin paraattia varten. Tämä paraati pidettiin tavallisesti kentällä, mutta sinä päivänä oli se ankaran pakkasen takia pidettävä ratsastushuoneessa. Aleksanteri II:n täytyi niin muodoin kulkea jalan kaikkien rykmenttien sivu, sen sijaan että hän tavallisesti ratsasti niiden ohitse täyttä laukkaa. Minä tiesin, että niin pian kuin keisari esiintyisi sotajoukkojen ylipäällikkönä, loppuvat minun hovivelvollisuuteni, siihen asti piti minun seurata häntä, vaan ei edemmäksi. Mutta vilkaistuni ympärilleni näin hänen olevan aivan yksin. Sivusajutantti ja kenraaliajutantti olivat molemmat poissa.

En tiedä, oliko Aleksanteri II:lla erikoinen kiire sinä päivänä tai toivoiko hän muista syistä katselmuksen päättyvän niin pian kuin suinkin, mutta hän marsi sotajoukkojen ohi niin pitkin ja nopein askelin — hän oli varttansa hyvin pitkä — että minulla oli työ ja vaiva pysyä hänen perässään, täytyipä toisinaan

ihan juoksahtaa. Hän riensi kuin vaaraa pakoon. Hänen kiihkonsa tarttui minuunkin, ja joka hetki olin valmis hyökkäämään hänen edelleen, pahoitellen vain sitä, ettei minulla ollut vyölläni toledolainen säiläni, jolla sai lävistää suuria vaskirahoja, vaan tavallinen paraatimiekka. Vasta viimeisen rykmentin kohdalla Aleksanteri II hiljensi kulkuaan. Tultuaan toiseen huoneeseen hän katsahti taakseen, kohdaten minun katseeni, joka hehkui innosta ja nopeasta marssimisesta. Nuorempi sivusajutantti kiiti perästä kaksi salia jälempänä. Minä odotin saavani kuulla ankaria nuhteita, mutta sen sijaan Aleksanteri II, ilmaisten ehkä hänen mieltänsä sillä hetkellä kiinnittäneet ajatukset sanoi: „Vai sinä täällä? Kelpo poika!“ Ja lähtien verkkaisesti astumaan edelleen, teroitti hän etäisyyteen tuon liikkumattoman, arvoituksellisen katseen, jonka aloin huomata hänessä yhä useammin.

Senkaltainen oli mielentilani siihen aikaan. Mutta useat pikku tapahtumat ja se taantumuksellinen suunta, joka tuli Aleksanteri II:n politiikassa yhä enemmän määrääväksi, — alkoivat herättää epäilyksiä minunkin sydämessäni. Joka vuosi, tammikuun 6. päivänä, tapahtuu, kuten tiedetään, puoleksi kristillinen, puoleksi pakanallinen veden siunaamistoimitus Jordanissa. Tätä tapaa seurataan hovissakin. Nevajoella, vastapäätä palatsia, rakennetaan paviljonki. Keisarillinen perhe kulkee, papisto edelläpäin, palatsista komean rantakadun poikki paviljongille, jossa juhlallinen tedeumi toimitetaan ja sitten risti upotetaan veteen. Tuhansiin nouseva kansanjoukko seisoo rannalla sekä jäällä katsoyassa tätä toimitusta. Kaikki tietysti seisovat paljastetuin päin toimituksen kestäessä. Sinä vuonna oli kiljuva pakkanen, ja muuan vanha kenraali oli varovaisuuden vuoksi pannut peruukin päähänsä; mutta kun ukko lähtökiireessä oli heittänyt viitan ylleen, tuli hän huomaamattaan sysänneeksi peruukkia, joka kään-

tyi niin, että jakaus tuli olemaan poikkipuolin päätä. Suuriruhtinas Konstantin Nikolajevitsh näki sen ja nauroi nuorten suuriruhtinasten kanssa koko ajan, kun tedeumia veisattiin. He katsoivat kenraaliin, joka vain viattomasti hymyili heille vastaan, tietämättä millä oli saattanut heidät niin hilpeälle mielelle. Viimein Konstantin kuiskasi jotakin veljelleen, keisarille, joka myös katsahti kenraaliin ja veti suunsa nauruun.

Muutamia minuitteja myöhemmin, kun saattue kulki takaisin taaskin rantakadun yli, raivasi vanha talonpoika tuoppien itselleen tien kaksinkertaisen sotamieskujanteen läpi, joka seisoj molemmin puolin tietä, ja lankesi polvilleen tsaarin eteen, pitäen anomuskirjaa pänsä yläpuolella.

— „Tsaari isäseni, suojele meitä!“ huusi hän kyyneleet silmissä, ja tuossa huudahduksessa kajahti ilmoille kaikki se sorto, mitä Venäjän talonpoika oli saanut pitkinä vuosisatoina kärsiä. Mutta Aleksanteri II kulki ohi kuin ei olisi huomannutkaan talonpoikaa. Minä katsahdin ympärilleni. Sivusajutanteja ei ollut saapuvilla. Konstantin, joka kulki jäljestämme, ei kiinnittänyt huomiota anojaan enempää kuin veljensääkään. Ei ollut ketään, joka olisi voinut ottaa vastaan paperin. Silloin minä otin sen, vaikka tiesin, että saisin nuhteet palkakseni; ei ollut minun asiani ottaa vastaan anomuskirjoja; mutta mieleeni muistui miten paljon vaivoja oli kysytty talonpojalta, ennenkuin hän pääsi Pietariin sekä sitten sotaväen ja poliisien kaksinaisen ketjun läpi maanisän luo. Kuten kaikkia talonpoikia, jotka jättivät anomuksia keisarille, uhkasi häntäkin vaara tulla heitetyksi tyrmään — ties kuinka pitkäksi aikaa.

Orjien vapauttamispäivänä Aleksanteri II:ta juma-loittiin Pietarissa, mutta merkillistä on, että lukuunottamatta tätä innostuksen hetkeä, häntä ei rakastettu pääkaupungissa. Hänen veljensä, Nikolai, nautti suur-

ta suosiota pikkukauppiasten ja vuokra-ajurien keskuudessa. Mutta ei Aleksanteri II, ei Konstantin, uudistuspuolueen johtaja, eikä kolmas veli Mikael olleet onnistuneet voittamaan pääkaupungin ainoankaan yhteiskuntaluokan rakkautta. Aleksanteri II:ssa oli säilynyt paljon isänsä despotisen luonteen piirteitä, ja ne tulivat aikavälin näkyviin, huolimatta hänen tavanomaisesta hyväntahtoisesta käytöksestään. Hän joutui helposti pahalle päälle ja kohteli usein hovimiehiään mitä halveksivimmalla tavalla. Epäilen, että hän olisi ollut vilpittömästi kiintynyt kehenkään. Hänen lähimpään ympäristöönsä kuului sellaisia miehiä, kuin esim. kreivi Adlerberg, jonka puolesta Aleksanteri II kerta toisensa jälkeen maksoi hänen velkansa, ja taas toisia, jotka olivat tunnetut suunnattomasta varastelemisestaan. Jo vuodesta 1862 alkoi näkyä, että Aleksanteri II tulisi saattamaan käytäntöön isänsä hallituskauden pahimpia epäkohtia. Tiedettiin, että hänellä oli aikomuksena uudistaa oikeuslaitos ja armeija, lakkauttaa kauhea ruumiinrangaistus ja antaa Venäjälle paikallinen itsehallinto, ehkäpä jonkinlainen perustuslaillinen hallitusmuotokin. Mutta pienimmätkin epäjärjestykset tukahutettiin hänen käskystään kuulumattomalla ankaruudella. Jokaista vastarinnan yritystä piti hän persoonallisena loukkauksenaan. Tämän vuoksi saattoi odottaa häneltä joka hetki mitä taantumuksellisimpia toimenpiteitä. Ylioppilasrauhattomuudet, jotka lokuussa 1861 puhkesivat Pietarin, Moskovan ja Kazanin yliopistoissa, kukistettiin yhä kovemmalla ankaruudella. Pietarin yliopisto suljettiin, samoin suljettiin nekin vapaaehtoiset kurssit, jotka joukko yliopiston professoreita oli pannut toimeen kaupungintalolla, ja parhaimpien professorien täytyi erota viroistaan. Sitten, kohta talonpoikien vapauttamisen jälkeen, alkoi voimakas liike sunnuntaikoulujen perustamisen hyväksi. Niitä avattiin yksityisten henkilöiden ja laitosten toimesta;

kaikki opettajat tekivät tietysti maksutonta työtä, ja opettajien joukossa oli upseereja, ylioppilaita, jopa muutamia paashejakin. Talonpoikia ja työmiehiä, vanhoja ja nuoria, tulvaili näihin kouluihin, ja ennen pitkää saatiin voimaan sellainen opetusmenetelmä, jonka kautta kansanmies oppi lukemaan käytyään koulua 9—10 tuntia. Näissä kouluissa oli kansan suuri enemmistö muutamassa vuodessa oppinut ltkemaan ilman minikäänlaisia kulunkeja valtion puolelta. Mutta aivan yhtäkkiä suljettiin kaikki sunnuntaikoulut. Puolassa, jossa oli toimeenpantu jonkinlaisia isänmaallisia mielenosotuksia, vangittiin satoja ihmisiä kirkoissa, ja kasakat tavanomaisella julmuudellaan hajoittivat väkijoukot pampuillaan. Lopulla vuotta 1861 ammuttiin ihmisiä Varsovan kaduilla, ja muutamien talonpoikaismellakkojen kukistamiseksi otettiin rangaistuksena jälleen käytäntöön „kujanjuoksu“, — Nikolai I:n suosima rankaisumuoto. Siten saattoi jo v. 1862 ennakolta nähdä ne luonnepiirteet, jotka Aleksanteri II:ssa jyrkästi esiintyivät seitsenkymmenluvulla.

Koko keisarillisesta perheestä oli keisarinna Maria Aleksandrovna epäilemättä miellyttävin. Hän oli suoramielinen, ja kun hän sanoi jotakin mieluista, niin hän sitä ajattelikin. Minuun teki syvän vaikutuksen se tapa, jolla hän kerran kiitti minua pienestä huomaavaisuudesta (tämä tapahtui sen jälkeen, kun hän oli päästänyt puheilleen Yhdysvaltain lähettilään). Siten ei kiitä nainen, joka on tottunut hovin imarteluun. Varmaankaan hän ei ollut onnellinen perhe-elämässään. Eivätkä hänestä myöskään pitäneet hovinaiset, joiden mielestä hän oli liian ankara: he eivät voineet käsittää, miksi hän otti niin pahakseen nuo puolionsa pienet „lemmenhairahdukset“. Nykyään tiedetään, että se osa, joka keisarinna Maria Aleksandrovnalla oli maaorjuuden lakkauttamis-asiassa, ei ollut läheskään vähäinen. Mutta silloin tiedettiin siitä hyvin vähän.

Enemmän tunnettu oli Maria Aleksandrovna sen toimekkaan osansa puolesta, joka hänellä oli ylempien tyttökoulujen eli naiskimmnaasien perustamisessa. Ne järjestettiin alusta alkaen varsin hyvälle kannalle, ja ne toimivat lavean oppisuunnitelman mukaan kansanvaltaisessa hengessä. Hänen ystävyytensä Ushinskia kohtaan pelasti tämän suuren koulumiehen joutumasta saman kohtalon alaiseksi, kuin niin monet sen ajan merkimmiehet, — maanpaosta.

Perintöruhtinas oli erinomaisen kaunis, ehkäpä vähän liiaksikin naisellinen. Hän ei ollut ensinkään ylpeä, ja vastaanottojen aikana oli hänellä tapana tovereiksi jutella kamaripaashien kanssa. (Muistanpa miten minä diplomaattikunnan vastaanotoissa uutena vuonna koetin selittää hänelle, kuinka yksinkertaisesti puettu Yhdysvaltain lähettiläs Washburne edukseen erosi muista lähettiläistä, jotka olivat kirjavissa kemputtimissa kuin papukaijat.) Mutta ne, jotka lähemmin tunsivat perintöruhtinaan, sanoivat hänen pohjaltaan olleen itsekäs. Elokuussa 1861 perintöruhtinas suoritti tutkinnon isänsä läsnäollessa, mutta hyljättiin lopullisesti. Muistan miten muutamia päiviä tämän reputuksen jälkeen Aleksanteri II Pietarhovissa pidetyssä paraatissa, jolloin perintöruhtinas komentaessaan erehtyi jollakin tavalla, huusi niin kovasti, että sen kaikki kuulivat: „Sitäkään et ole voinut oppia!“ Kuten tiedetään, kuoli perintöruhtinas kahdenkymmenen kahden vuoden iässä selkäydintautiin.

Aleksanteri Aleksandrovitsh, joka tuli perintöruhtinaaksi 1865, oli veljensä täydellinen vastakohta. Sekä ulkonäöltään että suuruutensa tuntemisen puolesta hän mielestäni muistutti Paavali Itä.

KOLMAS OSA.

SIPERIA.

Keskipaikoilla toukokuuta 1862, muutamaa viikkoa ennen, kuin meidät oli määrä nimittää upseereiksi, käski kapteeni minun laatia lopullisen luettelon niistä rykmenteistä, joihin kukin meistä halusi astua. Me saimme vapaasti valita mihin kaartin rykmenttiin halusimme tulla siirretyiksi ensimmäisellä upseeriarvolla, tai mihin armeijanrykmenttiin halusimme astua suorastaan luutnantin arvoisina. Minä otin luokkamme oppilasluektion ja aloin kiertää miehestä mieheen. Kaikki olivat jo täysin selvillä, mihin rykmenttiin kukin astuisi. Useimmat olivat jo hankkineet itselleen rykmenttinsä upseerilakin ja astelivat keikaroiden puistossa.

— „Hänen majesteettinsa kyrassierirykmentti“, „Preobrazhenskin rykmentti“, „Hevoskaarti“, — merkitsein minä luetteloon.

— Entä sinä, Krapotkin, mihinkä? Kasakkoihin, tykkiväkeen? sinkoili minulle kysymyksiä joka suunnalta. Nämä kysymykset lannistivat kokonaan mieleni, ja minä pyysin erästä toveriani lopettamaan luettelon, mutta itse menin huoneeseeni vielä kerran tarkoin miettiäkseni lopullista päätöstäni.

Siitä olin jo aikoja selvillä, etten menisi kaartiin enkä uhraisi elämäni paraateihin ja hovitanssiaisiin. Unelmani oli, että menisin yliopistoon harjoittamaan opintoja ja elämään ylioppilaselämää. Se olisi

tietysti merkinnyt samaa kuin rikkoa ainaiseksi välini isäni kanssa, jonka unelmat viittasivat tykkänään toisaanne, ja hankkia elantoni antamalla tunteja. Tuhausia venäläisiä ylioppilaita on, jotka hankkivat toimeentulonsa sillä lailla, eikä tällainen elämä minua ollenkaan pelottanut. Mutta kuinka voittaa ensimmäiset tämän uuden elämän vaikeudet? Muutaman viikon perästä oli minun eroaminen koulusta ja hankkiminen omat vaatteet, oma asunto. En tiennyt mistä saada rahaa edes kaikkein vaatimattomimmalla tavalla alkaaksenikaan. Kun ei yliopistoon pääsystä ollut toivoa, niin olin pitkät ajat ajatellut tykistöakatemiaa. Tämä olisi vapauttanut minut kahdeksi vuodeksi vaivaloisesta rintamapalveluksesta, ja paitsi sotatieteitä olisin akatemiassa voinut lukea matematiikkaa ja fyysiikkaa. Mutta Pietarissa puhaltelivat jo taantumuksen tuulet. Edellisenä talvena oli akatemian upseereja kohdeltu kuin koulupoikia. Kahdessa akatemiassa oli silloin tapahtunut rauhattomuuksia, ja toisesta niistä, insinööriakatemiasta, upseerit erosivat joka ainoa.

Ajatukseni kiintyivät yhä enemmän ja enemmän Siperiaan. Amurinmaa oli silloin vasta yhdistetty Venäjään. Minä olin paljon lukenut tästä kaukaisen idän Mississippistä, vuorista, jotka virta katkaisee, Usurin melkein trooppillisesta kasvillisuudesta, ja annoin ajatukseni kiittää yhä kauemmaksi, kuuman vyöhykkeen maihin, jotka Humboldt on niin mainiosti kuvannut, ja Ritterin merkillisiin löytöihin hänen kokoomateoksessaan Aasiasta, joista minä olin kovin huvitettu. Paitsi sitä ajattelin, että Siperia tarjoisi äärettömän alan jo tehtyjen tai hankkeissa olevien uudistusten sovelluttamiselle. Luultenkin oli siellä työvoimia vähän, ja minä löytäisin mieleiseni työalan. Pahinta oli, että minun siinä tapauksessa oli erottava veljestäni Sashasta; mutta rauhattomuuksien jäljestä oli hänen täytynyt erota yliopistosta, ja minä otaksuin (ja otaksu-

mani olikin oikea), että vuoden tai parin perästä me tavalla tahi toisella taas tulisimme yhtymään. Oli vain valittava Amurin alueella oleva rykmentti. Usurinmaa viehätti minua kaikista enimmän; mutta voisiellä ei ollut muuta kuin eräs kasakkain jalkapataljoona. Ja kun kuitenkin kaikitenkin olin vielä vain poika, niin tuo „jalkakasakka“ tuntui minusta liian vaivaiselta, jonka tähden päätin astua Amurin kasakaratsuväkijoukkoon.

Ja niin merkitsinkin luetteloon, kaikkien toverieni suureksi hämmästykseksi. „Se on niin kaukana!“ sanoivat he. Ja ystäväni Daurov sieppasi upseerien muistikirjan ja alkoi läsnäolijain kauhistukseksi luetella: „Univormu mustasta verasta, sileä punainen kaulus, ilman nauhoja. Lakki koirannahasta tai jostakin muusta turkiksesta, katsoen asemapaikan mukaan, housut harmaasta sarasta.“

— Ajatelkaas sellaista univormua! huudahti hän. — Lakista viisi, sen voi teettää suden- tai karhunhahasta. Mutta housut! Ajatelkaas harmaat, ihan kuin kuormastosotamiehellä! — Tämä luetteleminen saattoi ystäväni hämmästyksen äärimmilleen.

Minä koetin suoritua asiasta pilapuheilla niin hyvin kuin voin ja vein luettelon kapteenille.

— Krapotkin laskee leikkiä joka asiassa! morahdi hän. — Sanoinkin teille, että luettelo on tänään lähetettävä suuriruhtinaalle.

Mutta kun minä selitin hänelle, etten ollenkaan laske leikkiä, niin lehahti hämmästyksen ja haikean alakuloisuuden ilme hyvän kapteenimme kasvoille.

Toisena päivänä olin kuitenkin vähällä muuttaa päätökseni, nähdessäni millä tavalla se vaikutti Klasovskiin. Hän olisi tahtonut, että minä olisin mennyt yliopistoon, ja sitä varten oli hän antanut minulle latinan tunteja. Minä taas en rohjennut sanoa hänelle, mikä esti minua tulemasta ylioppilaaksi, sillä tiesin,

että jos minä sen sanon, niin Klassovski tarjoutuu jakamaan kanssani ennestään niukat varansa.

Sitten sähkötti isäni koulun tirehtöörille, että hän kieltää minua lähtemästä Siperiaan. Tämä ilmoitettiin suuriruhtinaalle, sotilasoppilaitosten päällikölle. Minua käskettiin hänen apulaisensa puheille, ja hänen kysymystensä johdosta minä aloin kuvata Amurin kasvillisuutta ja matkustamisen hupaisuutta . . . Minulla oli täysi syy olettaa, että jos minä puolellakaan sanalla mainitsen halustani päästä yliopistoon, niin joku keisarillisen perheen jäsenistä tarjoaa minulle stipendiä, mitä minä kaikin mokomin tahdoin välittää.

Vaikea on sanoa, miten tämä kaikki olisi päättynyt, ellei muuan varsin tärkeä tapaus, — suuri tulipalo Pietarissa, — olisi sattunut, joka välillisesti ratkaisi kaikki vaikeudet.

Toukokuun 26. päivänä, helluntaimaanantaina, alkoi Apraksinin kauppahallin kauhea palo. Keskellä Apraksinin hallia, joka oli noin neliövirstan laajuinen, oli silloin romukaupan tori, joka oli täynnä pieniä puusta rakkettuja myymäkojuja. Täällä myytiin kaikellaisia käytettyjä esineitä. Vanhoja huonekaluja, matrasseja, vaatteita, kirjoja ja astioita koottiin tänne kaupungin kaikilta ääriltä ja ladottiin noihin pieniin puukojuihin, niiden välisiin käytäviin, vieläpä katoillekin. Yhdellä puolen tätä ääretöntä varastoa tulenvaarallisia aineita oli sisäministeriön talo, jonka arkistossa säilytettiin kaikki maaorjuuden lakkauttamista koskevat asiakirjat, ja romukauppatorin edessä, jonka reunalla oli rivi kivistä tehtyjä puotirakennuksia, — kohosi toisella puolen Sadovajakatua valtiopankin talo. Kapea solakatu, sekin osaksi kivisten puotirakennusten reunustama, erotti Apraksinin hallin eräästä paashikoulun kylkirakennuksesta, jonka alakerrassa oli höystetavara ja värikauppoja sekä yläkerroksessa upseerien asuntoja. Melkein vastapäätä sisäasiain ministeriön taloa, Fon-

tankakanavan toisella puolella, oli suuria puutavaravarastoja. Apraksinin halli ja puutavaravarastot syttyivät yksin aikoihin, kello neljä jälkeen puolen päivän.

Jos olisi tähän aikaan sattunut olemaan kova tuuli, olisi puolet Pietaria palanut poroksi; mennyttä olisivat olleet valtiopankki, useat ministeriöt, Gostinnyi Dvor (toinen suuri kauppahalli Nevskinkadun varrella) ja yleinen kirjasto.

Minä olin sinä päivänä paashikoululla ja söin päivällistä erään meidän upseerimme luona. Me syöksimme palopaikalle heti kun olimme ikkunasta nähneet ensimmäisten mustien savupilvien palloellen kohoavan ylös. Näky oli kamala. Tuli ryski ja humisi. Jättiläiskäärmeenä hulmahteli se puolelta toiselle ja kiehtoivat renkaina puotikölsät. Sitten kohosi se yhtäkkiä äärettömänä patsaana, joka syöksi sähiseviä tulikieluaan nielemään yhä uusia myymäkojuja ja tavararöykkiä. Syntyi oikeita tuli- ja savupyörteitä, ja kun palavat höyhenet sankkana pilvenä kohosivat höyhenpuodeista pyöriäisen viedä, oli mahdotonta kauemmin jäädä torille. Täytyi jättää kaikki oleville onnilleen.

Viranomaiset olivat kokonaan pyöräpäisinä. Koko Pietarissa ei siihen aikaan ollut ainoatakaan höyryruiskua, ja muutamat työmiehet ehdottivat ensiksi, että paloruisku tuotaisiin Kolpinon rautatehtailta, s. o. kolmenkymmenen virstan päästä rautateitse Pietarista. Kun ruisku saapui Pietariin, niin kansa itse veti sen palopaikalle. Sen neljästä letkusta oli tuntemattoman käden kautta vahingoittunut yksi; muut kolme letkua suunnattiin kohti sisäasiain ministeriön taloa.

Suuriuhtinaat saapuivat paikalle, mutta lähtivät pian jälleen pois. Myöhään illalla, kun valtiopankilla ei ollut enää mitään vaaraa, tuli Aleksanteri II ja määräsi, että suojelustoimet kohdistettaisiin etupäässä paashikouluun, koska se oli enimmin uhattu paikka. Tämän hänettäkin kaikki tiesivät. Ilmeistä oli, että

jos tuli pääsisi paashikouluun, olisivat yleinen kirjasto ja puolet Nevskiä mennyttä.

Väkijoukko, kansa itse teki kaikki, estääkseen tulen leviämistä. Oli hetki, jolloin valtiopankki oli suuressa vaarassa. Puodeista kannetut tavarat oli mätetty suuriin röykkiöihin Sadovajakadulle, pankin vasenta kylkirakennusta vasten. Putoelevat kekäleet sytyttivät vähävälillä tuleen kadulle kannetut tavarat; mutta kansa, ollen tukahtua kuumuteen, esti pankin seinyksellä olevat tavarat syttymästä. Väkijoukko moitti kovasti esivaltaa siitä, ettei paikalla ollut ainoatakaan paloruiskua. Joka taholta kuultiin: „Mitä he, pahuukset, tekevät siellä sisäasiain ministeriössä, kun tuli joka hetki uhkaa tarttua pankkiin ja löytölastenkotiin? Ovatko he kaikki menettäneet järkensä, vai kuinka? — Missä on ylipoliisimestari? Miksei hän lähetä palokuntaa suojelemaan pankkia?“ Minä tunsin ylipoliisimestarin, kenraali Annenkovin mieskohtaisesti, sillä olin tavannut häntä johtajan apulaisen talossa, jossa hänen oli tapana käydä veljensä, tunnetun kirjallisuuden-arvostelijan seurassa. Minä otin etsiäkseni hänet käsille ja löysinkin hänet. Hän käveli ilman tarkoitusta eräällä kadulla. Ilmoitettuani hänelle millä kannalla asiat ovat, antoi hän, niin uskomattomalta kuin se kuuluneekin, minulle, nuorelle pojalle, toimeksi siirtää yksi palokunta ministeriön talolta pankin talolle. Minä väitin tietysti, etteivät palokuntalaiset tottele minua, ja pyysin häneltä kirjallista käskyä; mutta Annenkovilla ei, omien sanojensa mukaan, ollut paperipalastakaan muassa, jonka tähden pyysin erästä meidän upseereistamme, L. L. Gossea, lähtemään kanssani ja antamaan käskyn. Vihdoin saimme erään palomestareista, joka huikeasti sätti koko maailmaa ja esimiehiään etupäässä, siirtämään miehensä ja ruiskunsa Sadovajakadulle.

Itse sisäasiain ministeriö ei palanut, tulessa olivat vain arkistot. Suuri joukko nuorisoa, etupäässä kadet-

teja ja paasheja kansliavirkamiesten avustamina, kantoi ulos palavasta rakennuksesta paperipinkkoja, jotka pantiin ajurinrattaille. Toisinaan pinkka putosi maahan, jolloin tuuli sieppasi erinäisiä lehtiä ja lennätteli niitä pitkin toria. Mustien savupilvien läpi näkyi pahaenteinen loimo siitä palosta, joka raivosi puutavaravarastoissa toisella puolella Fontankakanavan.

Kapea solakatu, joka erotti paashikoulun Apraksinin hallista, oli ylen vaaranalaisessa tilassa. Sen varrella olevissa puodeissa oli suuret varastot rikkiä, puuöljyä, tärpättiä ja sen semmoisia tulenarkoja aineita. Äärettömät, moniväriset räjähdyksistä pöllähtelevät tulikielut pyyhkielivät jo solakadun toisella puolella olevan paashikoulun kylkirakennuksen kattoa. Ikkunapuitteet ja katonalaiset jo kytivät. Paashit ja kadetit, kannettuaan pois asuinhuoneissa olevat tavarat, ruisuttivat sitten niin hyvin kuin taisivat vettä katolle kadettikoulun pienellä paloruiskulla, johon vesi pitkien väliaikojen perästä tuotiin ämpäreillä täytettävillä tynnyreillä. Pari kolme palosotilasta, jotka seisovivat tulliukumalla katolla, huusivat yhtenäen sydäntä särkevällä äänellä: „Vettä, vettä!“ Minä en sietänyt kuulla näitä huutoja, vaan syöksyin Sadovajakadulle ja käänsin väkisten pihaamme poliisipalokuntaan kuuluvan ajomiehen vesitynnyreineen. Mutta kun yritin tehdä saman tempun toistamiseen, kieltäytyi palosotamies jyrkästi tottelemasta. „Minut vedetään sota-oikeuteen, jos tottelen teitä“, sanoi hän. Joka puolelta toverit kehoittelivat minua: „Mene hae käsille kuka hyvänsä, ylipoliisimesteri tai suuriruhtinas. Sano heille, että vedettä me emme voi kauemmin estää paashikoulua syttymästä tuleen.“

— Eikö olisi ilmoitettava tirehtöörille? ehdotti joku.

— Piru vieköön heidät joka ainoan! Heitä ei nyt löydä vaikka lyhdyllä hakisi! Mene ja tee kaikki itse.

Juoksin taas etsimään Annenkovia. Minulle sanottiin, että hän taitaa olla valtiopankin pihassa. Siellä seisoi useita upseeraja, joiden joukosta tunsin Pietarin kenraalikuvernöörin, ruhtinas Suvorovin. Mutta portti oli kiinni ja sen luona seisova pankinvirkamies ei suostunut päästämään minua sisään millään ehdolla. Minä pysyin itsepintaisesti vaatimuksessani, minä uhkailin, ja lopulta minut päästettiin. Silloin astuin suoraan ruhtinas Suvorovin luo, joka kirjoitti kirjelippua, käyttäen erään ajutanttinsa selkää pöytänään.

Ilmoitettuani millä kannalla asiat ovat, Suvorov ennen kaikkea kysyi: „Kuka teidät lähetti?“

— Ei kukaan, minä vastasin, — toverit.

— Te sanotte, että paashikoulu kohta syttyy palamaan?

— Niin.

Ruhtinas tuli heti ulos kadulle, sieppasi eräästä kojusta hattukotelon, pani sen päänsä suojaksi ja juoksi minkä jaksoi solakatua alas. Hänen toisella puolellaan paloivat puodit, toisella puolellaan kytivät ikkunapuitteet ja katonalaiset. Kadulla oli tyhjiä tynnyreitä, puulaatikkoja ja sen semmoista. Ruhtinas Suvorov ryhtyi päättävästi toimeen.

— Teillä on pihassa komppania sotamiehiä. Otakaa heistä osasto ja puhdistakaa viipymättä solakatu. Tänne tuodaan heti yksi höyryruiskun letkuista. Käyttäkää sitä. Minä uskon sen nimenomaan teidän haltuunne.

Ei ollut helppo saada sotamiehiä liikkeelle meidän puistosta. He olivat tyhjentäneet tynnyrien ja laatikojen sisällön, ahtaneet taskunsa täyteen kahvipapuja ja keepeihinsä piilottaneet kukin suuren palasen soke-ria, ja nauttivat nyt lenseästä kevät-yöstä puiden suojassa, pureskellen pähkinöitä. Kukaan ei tahtonut liikahtaa paikaltaan, ennenkuin muuan upseeri puuttui asiaan. Solakatu raivattiin puhtaaksi ja letku panttiin

käyntiin. Toverit olivat ihastuksissaan. Joka kahdenkymmenen minuutin perästä vaihdettiin miehiä, jotka ohjasivat letkua. Me seisoiimme heidän vieressään, vaikka kuumuus oli sietämätön.

Kello kolmen tai neljän tienoissa aamulla nähtiin selvästi, että tulen valta oli rajoitettu. Paashikoulua uhannut vaara oli ohi. Juotuamme janoomme muutamman lasin teetä eräässä raittiusravintolassa, joka sattui olemaan auki, me puolikuolleina väsymyksestä heittäydyimme pitkällemme ensimmäisille telttavuoteille paashikoulun hospitaalissa. Seuraavana päivänä heräsin aikaisin ja läksin, ylläni verkakeepi, joka joskus oli ollut valkoinen, mutta nyt oli noesta mustana, katsomaan tulipalon jälkiä. Palattuani paashikouluun kohtasin suuriruhtinas Mikaelin, jota minä virkani vaatimusten mukaisesti saatoin, hänen suorittaessaan kiertokävelyn paashikoulussa. Paashit kohottivat päitään pieluksilta. Kaikilla oli kasvot savusta mustuneina, silmät ja silmäluomet turpuneina ja hiukset osittain kärventyneinä. Oli vaikea tuntea heissä muulloin aina siropukuisia paasheja, mutta he olivat ylpeitä siitä tiedosta, etteivät he olleet vaaran hetkenä seisoneet jouartilaina, vaan olivat tehneet työtä yhtä reippaasti kuin muutkin.

Tämä suuriruhtinaan käynti auttoi minut kaikista vaikeuksistani. Ulos lähtiessään hän kysyi minulta, mistä olin saanut päähäni matkustaa Amurinmaahan, onko minulla siellä ystäviä, ja tunteeko kenraalikuvernööri minut? Vastasin, ettei minulla ole sukulaisia Siperiassa ja ettei kukaan tunne minua siellä.

— Kuinka sinun sitten käypi? He voivat työntää sinut johonkin pieneen yksinäiseen kasakkakylään. Mitä sinä siellä teet? Parempi, että minä kirjoitan kenraalikuvernöörille ja pyydän jättämään sinut jononkin esikuntaan.

Olin nyt vakuutettu siitä, ettei isäni tällöisen ehdotuksen jälkeen enää vastustaisi lähtöäni. Ja niin olikin. Nyt voin vapaasti matkustaa Siperiaan.

Apraksinin kauppahallin palo tuli käännekohtaksi ei ainoastaan Aleksanteri II:n politiikassa, vaan koko sen aikakauden Venäjän historiassa. Päivänselvää oli, ettei tulipalo ollut vahingon kautta syttynyt. Paitsi muutamia vahtimiehiä ei ensimmäisenä ja toisena heluntaipäivänä ollut ketään Apraksinin hallissa. Paitsi sitä syttyivät Apraksinin halli ja puutavaravarastot melkein yhtäaikaa; ja Pietarissa sattuneen tulipalon perästä seurasi useita samanlaisia tulipaloja muutamissa maaseutukaupungeissa. Epäilemättä oli tuli sytytetty; mutta kuka oli sytyttäjä? — Siihen kysymykseen ei tähän päivään asti ole saatu vastausta.

Katkov, joka mieskohtaisesti vihasi Herzeniä ja erittäinkin Bakuninia, jonka kanssa hänen kerran oli täytynyt antautua kaksintaisteluun, syytti jo tulipalon jälkeisenä päivänä puolalaisia ja venäläisiä vallankumouksellisia tulipalon aiheuttajiksi. Ja tätä syytöstä uskoi suuri enemmistö sekä Pietarissa että Moskovassa.

Puola varusteli siihen aikaan vallankumousta, joka puhkesi ilmi tammikuussa seuraavana vuonna. Salainen vallankumousohallitus oli tehnyt liiton Lontoossa olevien maapakolaisten kanssa, ja sillä oli asiamiehiä jopa Pietarin ylimpien hallintovirkamiestenkin joukossa. Joku aika tulipalon jälkeen ampui muuan venäläinen upseeri laukauksen kohti Varsovan käskynhaltijaa, kreivi Lüdersiä; ja kun kreivin sijaan nimettiin käskynhaltijaksi Konstantin Nikolajevitsh (puhuttiin silloin, että Puolasta muodostettaisiin erityinen kuningaskunta suuriruhtinasta varten), niin tehtiin häntäkin vastaan kesäkuun 26 päivänä murhayritys. Samallinen murhayritys tehtiin elokuussa venäläismielistä unionijohtajaa, markiisi Wielopolskia vastaan.

Napoleon III ylläpiti puolalaisissa toiveita aseellisesta sekaantumisesta heidän itsenäisyytensä hyväksi. Tällaisten olojen vallitessa saattoi valtiopankin ja useiden ministeriöjen hävittäminen sekä kauhun aikaansaaminen pääkaupungin väestön keskuudessa, tavalliselta yksipuoliselta sotilasnäkökannalta katsoen, näyttää ovelaltakin taistelutaktiikalta. Mutta tämän oletelman tuoksi ei voitu esiintuota millaisiakaan asiallisia todisteita.

Toiselta puolen näkivät edistyspuolueet Venäjällä, ettei Aleksanteri II:n alotteeseen uudistuspyrintöjen alalla ollut enää yhtään luottamista. Epäilemätöntä oli, että hän antautui virran vietäväksi yhä lähemmäksi taantumuspuoluelaiden leiriä. Kaukonäköisistä ihmisistä oli selvää, että vapaus merkitsi talonpojille taloudellista häviötä niiden korkeiden lunnaiden johdosta, jotka oli määrätty maksettavaksi maasta. Tämän vuoksi ilmestyi toukokuussa Pietarissa julistuksia, joissa yhteistä kansaa kehoitettiin nousemaan kapinaan; sivistyneitä luokkia taas kehoitettiin vääjäämättä esittämään kansalliskokouksen kokoontumisen välttämättömyyttä. Näin ollen saattoi otaksua vallankumouksellisten suunnitelmien mukaista olleen saattaa tulipalon kautta hallituskoneisto epäkuuntoon.

Vihdoin oli vapautuslain epämääräinen luonne herättänyt paljon pahaa verta talonpojissa, jotka ovat väestön enemmistönä kaikissa Venäjän kaupungeissa. Ja aina ennenkin ovat nimettömät uhkauskirjeet ja murhapoltot olleet Venäjän talonpoikien kesken vallinneen mielenkuohun tunnusmerkkejä.

Mahdollista on, että ajatus sytyttää Apraksinin tori tuleen oli herännyt yksityisten, vallankumouksellista leiriä edustavain henkilöiden päässä; mutta eivät huolellisimmat tutkimukset, eivätkä heti tulipalon jälkeen Venäjällä ja Puolassa toimeenpannut joukkovangitsemiset antaneet siitä pienintäkään vihiä. Jos jota-

kin sensuuntaista olisi tullut ilmi, olisi taantumuspou-lue epäilemättä käyttänyt sitä hyväkseen. Paljon sitä aikaa koskevia muistelmia ja kirjelmiä on sen jälkeen painosta ilmestynyt, mutta eivät nekään sisällä mitään, mikä antaisi tukea tälle olettamukselle.

Päin vastoin, kun tulipaloja syttyi useissa Volgan varrella olevissa kaupungeissa, ja erittäinkin Sarato-vissa, ja kun tsaari lähetti senaattori Zhdanovin toi-mittamaan tarkkoja tutkimuksia näiden tulipalojen syistä, niin senaattori Zhdanov, lopetettuaan tutkimuk-sen, tuli siihen varmaan päätökseen, että Saratovin tulipalo oli taantumuspouluen työtä. Puolue nim. us-koi, että oli mahdollista saada Aleksanteri II:ta vielä lykkäämään maaorjuuden lopullinen lakkauttaminen, jonka oli määrä tapahtua 19. päivänä helmikuuta 1863. Taantumuspouluelaiset tiesivät Aleksanteri II:n luon-teen heikkouden, ja kohta tulipalon jälkeen alkoivat he pontevasti kiihottaa vapautuksen toimeenpanon lykkäämisen ja lain sovelluttamisen tarkastamisen hy-väksi. Asiantuntevissa piireissä kerrottiin, että Zhda-nov lähti takaisin Pietariin, vieden muassaan sitovia todisteita Saratovin taantumuspouluelaisten syyllisyy-destä; mutta hän kuoli äkkiä matkalla, ja hänen lauk-kunsa joutui hukkaan, eikä sitä sen koommin löy-detty.

Miten olikin, mutta Apraksinin hallin palo oli seu-rauksiltaan mitä valitettavin. Sen jälkeen Aleksanteri II avoimesti lähti seuraamaan taantumuksen uraa. Vielä pahempi oli, että sekin osa Pietarin ja Moskovon ylhäisöä, jonka mielipide merkitsi hallitukselle paljon, riisui yhtäkkiä vapaamielisyyden naamarinsa ja liittyi uudistuspuolueen — ei ainoastaan sen äärimäisen, vaan maltillisenkin suunnan — vastustajien riviin. Muuta-mia päiviä tulipalon jälkeen menin käymään serkkuni, keisarin sivusajutantin luo. Hevoskaartin kasarmissa, jossa hän asui, kohtasin usein upseereja, jotka olivat

myötätuntoisia Tshernyshevskille. Serkkuni oli itse siihen asti ollut „Nykyajan“ innokkaita lukijoita; nyt toi hän minulle useita numeroita tätä aikakauskirjaa, pani ne eteeni pöydälle ja sanoi: „*Tästä lähtien* en tahdo enää olla missään tekemisissä tämänlaisten paloartikkelien kanssa, jo riittää!“ Nämä sanat ilmaisivat „koko Pietarin“ mielipiteen. Katsottiin jo sopimattomaksi puhua uudistuksista. Taantumuksen henki oli jo itse ilmassa. „Nyky aika“ ja „Venäjän Sana“ („Ruskoje Slovo“) lakkautettiin. Kaikki sunnuntaikoulut, olivat ne mitä laatua tahansa, kiellettiin, ja joukkovangitsemiset alkoivat. Pietari julistettiin sotatilaan.

Kaksi viikkoa myöhemmin, kesäkuun 13. päivänä, tuli vihdoin se hetki, jota kadetit ja paashit niin suurella kärsimättömyydellä olivat odottaneet. Aleksanteri II antoi meidän käydä jonkinlaisen tutkinnon kaikenlaisissa sotilaallisissa liikkeissä. Me komensimme komppanioja, ja minä tepastelin ratsulla pataljoonan edessä. Sen jälkeen meidät kaikki ylennettiin upseereiksi.

Paraatin päätyttyä Aleksanteri II kovalla äänellä huusi: „Vastanimitetyt upseerit tänne!“ Me ympäröimme hänet. Tsaari istui edelleen hevosen selässä.

Sinä sain nähdä Aleksanteri II:n minulle vallan uudessa valossa.

Hän alotti tyynesti: „Onnittelen teitä: te olette nyt upseereja!“ Hän puhui sotilaan velvollisuuksista ja lojaalisuudesta, kuten tällaisissa tilaisuuksissa on tavallista. Mutta sitten hänen kasvonsa yhtäkkiä väännyivät vihasta, ja hän jatkoi puhettaan, painostamalla jok'ainoata sanaa: „Mutta jos, minkä Herra estäköön, joku teistä osottautuu uskottomaksi keisarille, valtaistuimelle ja isänmaalle, niin olen menettelevä hänen suhteensa *lain koko ankaruudella, ilman vähintäkään armoa!*“

Vielä kerran näin Aleksanteri II:ta ennenkuin läksin Pietarista. Muutama päivä nimityksen jälkeen menimme miehissä hänen luokseen palatsiin kunniatervehdyksille. Minun enemmän kuin vaatimaton univormuni siihen kuuluvine harmaine housuineen herätti yleistä huomiota, ja minä sain lakkaamatta tyydyttää kaikenarvoisten upseerien uteliaisuutta ja selittää heidän kysymystensä johdosta, mikä univormu tämä oli. Amurin kasakkarykmentti oli silloin armeijan nuorimpia, ja minä seisoin melkein loppupäässä satoihin nousvien läsnäolevien upseerien joukossa. Tultuaan minun kohdalleni Aleksanteri II kysyi:

— Sinä lähdet siis Siperiaan? Suostuiko isäsi lopultakin?

Minä vastasin myöntäen.

— Eikö sinua pelota lähteä niin kauas?

Minä vastasin innokkaasti: „Ei, minä haluan tehdä työtä, ja Siperiassa on niin paljon tekemistä, jos mieli saada aiotut uudistukset toimeen.“

Aleksanteri II teroitti katseensa minun silmiini ja sanoi viimein: „Miksikä ei, lähde vaan. Joka paikassa voi ihminen tuottaa hyötyä.“ Ja hänen kasvoilleen lehahti väsymyksen, täydellisen velttouden ilme.

Pietari oli muuttunut synkän näköiseksi. Kaduilla liikkui jalkaväkiosastoja. Kasakkapatrullit ratsastelivat palatsin ympäri. Pietari-Paavalin linnoitus oli täynnä valtiollisia vankeja. Minne hyvänsä tuli, joka paikassa kohtasi minua sama näky, — taantumuksen voittoriemu. Minä erosin Pietarista tuntematta kaipausta.

Joka päivä kävin kasakkaosaston hallituksessa kiirehtimässä papereitani. Ja heti kun ne olivat valmiit, riensin Moskovaan, kohdatakseni veljeni Aleksanterin.

2.

Ne viisi vuotta, jotka vietin Siperiassa, olivat minulle todellisena kasvatuksena elämän ja ihmisluonteen tuntemiseen. Jouduin tekemisiin kaikenlaisten ihmisten kanssa: parhaimpien ja huonoimpien, sellaisten kanssa, jotka seisovat yhteiskunnallisen portaikon ylimmillä astimilla ja sellaisten, jotka elostelevat ja värjötävät aivan sen alapäässä: kulkurien ja n. k. parantumattomien rikoksentekijäin. Minulla oli hyvä tilaisuus tarkastella talonpoikia heidän jokapäiväisessä elämässään ja vielä ehompi tilaisuus huomata, miten vähän hallitus kykenee helle antamaan siinäkin tapauksessa, että sitä elähyttävät mitä parhaimmat tarkoitukset. Vihdoin nämä laajat matkani, joilla tulin kulkeneeksi enemmän kuin seitsemänkymmentätuhatta virstaa karryissä, höyrylaivalla, venheessä, mutta pääasiallisesti ratsain, — merkillisessä määrin vahvistivat terveyttäni. Niin ikään opettivat ne minulle, miten vähän ihminen todellisudessa tarvitsee, kun hän poistuu sovinnaisen sivistyksen tenhopiiristä. Muutama naula leipää ja pikkuinen määrä teelehtiä nahkapussissa, katila ja kirves satulan sakarassa ja satulan alla viltti havuisen vuoteen peitteeksi, — täten varustettuna tuntee ihminen itsensä merkillisen riippumattomaksi, jopa keskellä tuntemattomia, tiheän metsän tai paksun lumen peittämiä vuoriakin. Voisin kirjoittaa kokonaisen kirjan tästä elämäni jaksosta, mutta minun täytyy kosketella sitä vain päällisin puolin, sillä niin paljon on kerrottava myöhemmistä vuosista.

Siperia ei ole sellainen ikuisen lumen peittäjä ja pelkkäin maanpakolaisten asuma jäämaa, joksi sitä kuvittelevat muukalaiset ja kuvittelivat vielä tuonnoin meikäläisetkin. Runsautensa puolesta muistuttaa Etelä-

Siperian kasvillisuus Etelä-Kanadan kasvistoa. Fyysillisessä suhteessa ovat nämä seudut myös toistensa kaltaiset. Viittäsatatuhatta alkuasukasta on Siperiassa vastaamassa $4\frac{1}{3}$ miljoonaa venäläistä, ja eteläinen osa Länsi-Siperiaa on kauttaaltaan yhtä venäjänluontoista, kuin Moskovan pohjoispuolella olevat kuvernementit.

V. 1862 oli korkein hallinnollinen virkamiehistö Siperiassa paljon valistuneempi ja yleensä paljon parempi, kuin sama virkamieskunta missään kuvernementissa Europan Venäjällä. Itä-Siperian kenraalikuvernöörinä oli jo useita vuosia ollut etevä mies, kreivi N. N. Muravjov, joka oli yhdistänyt Amurin maan Venäjään. Hän oli hyvin älykäs, hyvin toimelias, erittäin hieno olenoltaan ja häntä elähytti halu työskennellä maan parhaaksi. Kuten kaikki vallanpitäjäloukkaan kuuluvat toimimiehet oli hän pohjaltaan despootti; mutta Muravjov suosi vapaamielisiä mielipiteitä, ja kansanvaltainen tasavalta olisi tuskin tyydyttänyt häntä täydellisesti. Hänen oli onnistunut päästä melkein kaikista virkamiehistä, joiden mielestä Siperia oli maa, jota sai rankaisematta mielin määrin ryöstää, ja hän oli koonnut ympärilleen enimmäkseen nuoria, rehellisiä upseereja, joista useilla oli samat hyvät tarkoitukset kuin hänellä itselläänkin. Hänen omassa työhuoneessaan nuoret upseerit, ja heidän joukossaan maanpakolainen Bakunin (hän oli elokuussa 1861 karannut Itä-Siperiasta), keskustelivat mahdollisuudesta saada perustetuksi Siperian Yhdysvallat, jotka olisivat liitossa Pohjois-Amerikan Yhdysvaltain kanssa.

Saapuessani Irkutskiin ei Pietarissa noussut taantumuksen hyökyaalto ollut vielä ehtinyt Itä-Siperian pääkaupunkiin. Minut otti erittäin ystävällisesti vastaan nuori kenraalikuvernööri Korsakov, joka oli äskettäin nimitetty Muravjovin sijaan; hän sanoi olevansa varsin iloinen, nähdessään vapaamielisyyttä har-

rastavia miehiä ympärillään. Mitä tulee nuoreen, kolmekymmentäviisivuotiaaseen kenraali Kukel'iin, Itä-Siperian esikunnan päällikköön (minut nimitettiin heti hänen ajutantikseen), niin vei hän minut omassa talossa olevaan huoneeseensa, jossa näin parhaimpia venäläisiä aikakauskirjoja sekä täydellisen kokoelman Herzenin lontoolaisia vallankumouksellisia julkaisuja. Meistä tuli ennen pitkää mitä parhaimmat ystävät.

B. K. Kukel hoiti siihen aikaan Baikalintakaisen alueen kuvernöörin virkaa, ja muutamien viikkojen kulluttua läksimme Baikal-järven poikki ja matkustimme kauemmaksi itään Tshitän kaupunkiin. Täällä sain minä, aikaa kuluttamatta, antautua kokonaan työskentelemään niiden suurten uudistusten hyväksi, jotka silloin olivat pohdittavana. Pietarin ministeriöt olivat kääntyneet sikäläisten viranomaisten puoleen ja kehotaneet näitä laatimaan ehdotuksia maakunnan hallinnon, poliisi- ja oikeuslaitoksen, vankilain, maastakarkoitusjärjestelmän ja kaupunkien itsehallinnon täydelliseksi uudistamiseksi niillä laajasuuntaisilla vapaamielisillä perusteilla, jotka keisari oli julistuskirjoissaan viittoittanut.

Kukel, jota avusti taitava, käytännöllinen mies, eversti Pedashenko, ja pari kolme hyvää tarkoittavaa siviilivirkamiestä, — teki ahkerasti työtä koko päivän ja toisinaan melkoisen osan yötäkin. Minä tulin sihteeriksi kahteen komiteaan: vankilain ja maastakarkoitusjärjestelmän uudistamiseksi asetettuun sekä toiseen, jonka oli laadittava ehdotus kaupunkien itsehallinnon järjestämiseksi. Minä ryhdyin toimeen yhdeksäntoistavuotiaan nuorukaisen koko innolla ja lueskelin paljon näiden laitosten historiallisesta kehityksestä Venäjällä ja niiden nykyisestä tilasta Länsi-Europassa. Sisäasiain ministeriö ja oikeusministeriö julkaisivat siihen aikaan tätä alaa koskevia oivallisia kirjasia ja asiakirjoja. Mutta me emme Baikalintakaisella alueella ra-

joittuneet ainoastaan asian teoreettiseen selvittelyyn. Minä keskustelin ensin paikallisoloja ja maan tarpeita hyvin tuntevien käytännöllisten miesten kanssa ehdotuksen yleisistä piirteistä, ja sitten tarkastelimme sitä seikkaperäisesti, kohta kohdalta. Tässä tarkoituksessa tulin kohdanneeksi monenlaisia ihmisiä sekä kaupungissa että maalla. Saadut tulokset otimme Kukelin ja Pedashenkon kanssa uudestaan keskustelun alaisiksi. Tämän jälkeen laadin minä suunnitelman, jonka komitea uudelleen huolellisesti tarkasti kohta kohdalta. Toisessa näistä komiteoista, jonka oli laadittava itsehallintoehdotus, oli jäseninä tshitalaisia, jotka koko kaupunginväestö keskuudestaan valitsi. Lyhyesti sanoen, me oitimme työmme varsin vakavalta kannalta. Ja vielä nykyäänkin, katsellessani sitä useiden vuosikymmenien takaa, saatan vilpittömästi sanoa, että jos itsehallinto olisi annettu meidän laatimamme vaatimatoman ehdotuksen mukaisesti, olisivat Siperian kaupungit toista kuin mitä nykyään ovat. Mutta meidän työtämme, kuten saadaan nähdä, ei tullut mitään.

Ei ollut puutetta myöskään muista satunnaisista töistä. Milloin oli keksittävä apulähde hyväntekeväisyyslaitoksen kannattamiseksi; milloin oli laadittava kertomus alueen taloudellisesta tilasta paikallista maanviljelysnäyttelyä varten, toisinaan taas oli toimitettava muita samankaltaisia tärkeitä tutkimuksia.

— Me elämme suurta aikakautta, nuori ystävä, ja muistakaa, että te olette sihteerinä kaikissa komiteoissa, jotka ovat tai milloinkaan tulevat olemaan, sanoi minulle toisinaan Kukel. Ja minä tein työtä kaksinkertaisella innolla.

Yksi tai pari esimerkkiä on omansa osottamaan, minkälaisia tuloksia me saavutimme. Baikalintakaisella alueella oli eräs piiripäällikkö M., joka väärinkäytti valtaansa mitä häikäilemättömimmällä tavalla. Hän nylki talonpoikia, pieksätti armottomasti — jopa

naisiakin, mikä oli kokonaan vastoin lakia. Ja jos hänen käsiteltäväkseen joutui rikosasia, näännytti hän tyrmissä niitä, jotka eivät voineet tuoda hänelle lahjuksia. Kukel olisi jo aikaa sitte tahtonut erottaa hänet, mutta siihen ei kenraalikuvernööri suostunut, kun M—llä oli Pietarissa mahtavia puolustajia. Vihdoin päätettiin, että minä lähtisin toimittamaan tutkinnon itse paikalla ja keräämään todisteita päällikköä vastaan. Tämä ei ollut mikään helppo tehtävä, sillä pelotellut talonpojat, muistaen sananlaskua: „Jumala on korkealla ja tsaari etäällä“, eivät rohjenneet ryhtyä todistamaan. Sekin nainen, jota päällikkö oli pieksättänyt, kieltäytyi aluksi todistamasta. Vasta sitten, kun minä olin oleskellut pari viikkoa talonpoikien parissa ja saavuttanut heidän luottamuksensa, alkoivat M—n teot vähitellen tulla ilmi. Minä kokosin joukon musertavia todisteita, ja piiripäällikköä käskettiin jättämään eronhakemus. Millainen olikaan hämmästyksemme, kun muutamia kuukausia myöhemmin saimme tietää, että sama M. on nimitetty piiripoliisipäälliköksi Kamtshatkaan. Siellä hän saattoi vapaasti nylkeä alkuasukkaita, mitä hän tietysti tekikin. Muutamia vuosia sen jälkeen palasi hän Pietariin rikkaana miehenä. Nyt hän silloin tällöin kirjoittelee vanhoillisiin sanomalehtiin ja esiintyy tietysti täysverisenä „patrioottina“.

Kuten jo sanoin ei taantumuksen hyökyaalto ollut ehtinyt kulkeutua Siperiaan. Valtiollisia maanpakolaisia kohdeltiin edelleen kaikella mahdollisella lempeydellä. Kun runoilija M. L. Mihailov v. 1861 lähetettiin pakkotyöhön erään hänen sepittämänsä vallankumouksellisen julistuksen takia, niin antoi Tobolskin läänin kuvernööri hänen kunniaksensa päivälliset, joihin kaikki paikkakunnan virkamiehet ottivat osaa. Baikalintakaisella alueella ei Mihailovia pidetty pakkotyöläisten kasarmeissa. Hänelle annettiin virallista tietä lupa jäädä vankilan hospitaaliin Kadkin kirkonkylässä, lä-

hellä Nertschinskin kaivoksia. Mutta Mihailovin terveys oli kovin heikko — hän kuoli keuhkotautiin 1865 — ja kenraali Kukel salli hänen asua veljensä, erään vuorinsinöörin luona, joka oli vuokrannut kultakaivoksen valtiolta omaan lukuunsa. Tämän tiesivät Siperiassa kaikki. Mutta kerran saimme tietää Irkutskista, että tehdyn ilmiannon johdosta muuan santarmikenraali on tulossa Tshitaan pitämään tutkintoa M. L. Mihailovia koskevasta asiasta. Tämän sanoman toi meille kenraalikuvernöörin apulantti. Minut lähetettiin kiireimmän kautta varoittamaan Mihailovia ja sanomaan hänelle, että hän heti paikalla muuttaisi takaisin Kadkiin, jolla aikaa santarmikenraalia pidätettäisiin Tshitassa. Kun kenraali voitti vihreän pöydän ääressä Kukelin talossa melkoisia summia, niin päätti hän kohta, että hänen oli mukavampi jäädä jatkamaan tätä mieluisaa ajanviettoa, kuin lähteä matkustamaan etäiseen vuoripiiriin, semminkin sellaisessa tulipalopakkasessa. Loppujen lopuksi santarmikenraali palasi Irkutskiin, hyvin tyytyväisenä edulliseen virkamatkaansa.

Myrsky se sillä välin läheni lähenemistään, ja kun Puolassa vallankumous kohta sen jälkeen puhkesi ilmi, lakaisi se tieltään kaikki.

3.

Tammikuussa 1863 Puola nousi Venäjän valtaa vastaan. Muodostui kapinaallisjoukkoja ja alkoi sota, jota kesti puolitoista vuotta. Venäjän Lontoossa olevat pakolaiset rukoillen vaativat Puolan vallankumouskomiteoja jättämään kapinan toimeenpanon tuonnemmaksi, koska he näkivät, että vallankumous kukistettaisiin ja että se samalla tekisi lopun uudistuksista

Venäjällä. Mutta asia ei ollut enää autettavissa. Kaksakkain hurja temmellys kansallisten mielenosotusten ehkäisemiseksi Varsovan kaduilla 1861 sekä sen jälkeeseen tapahtuneet julmat, aiheettomat telotukset saattoivat puolalaiset vimmaan. Arpa oli heitetty.

Ei koskaan ennen ollut Puolan asialla enemmän puoltajia Venäjällä kuin silloin. Minä en puhu Venäjän vallankumouksellisista aineksista. Monet maltillistenkin leiriin lukeutuvat lausuvat avoimesti, että Venäjälle olisi paljoka edullisempi, että sillä olisi Puolassa ystävällismielinen naapuri, kuin vihamielinen verin nöyryytetty alusmaa. Puola ei milloinkaan menetä kansallisuonnaan, se on siksi selvästi painunut sen olentoon. Sillä on ja tulee olemaan oma kirjallisuutensa, oma taiteensa ja oma teollisuutensa. Vain raa'an fyysillisen voimansa avulla Venäjä voi pitää sitä orjuudessa; mutta moinen tila on aina ollut ja on oleva omansa edistämään sortoa itse Venäjällä. Sen ovat tunnustaneet monet, ja siihen aikaan, kun minä vielä olin paashikoulussa, vastaanotti Pietarin yleisö täydellisesti hyväksyen sen „Unelma“ nimisen runon, jonka slavofiili Aksakov rohkeni painattaa lehteensä „Denj“ („Päivä“). Hänen „unelmansa“ oli, että Venäjän sotajoukot olivat lähteneet pois Puolasta, ja hän kuvasi mitä hyviä seurauksia tästä oli ollut sekä Puolalle että Venäjälle itselleen.

Vallankumouksen puhjettua v. 1863 kieltäytyivät muutamat venäläiset upseerit menemästä sotaan puolalaisia vastaan, ja toiset kävivät julkisesti heidän puolelleen ja kuolivat joko mestauslavalla tai taistelutantereella. Rahoja kapinan kannattamiseksi kerättiin yli koko Venäjän — Siperiassa aivan julkisesti, — ja yliopistoissa kotiin jäivät ylioppilaat varustivat matkalle niitä tovereitaan, jotka lähtivät kapinoitsijoita auttamaan.

Mutta sitten keskellä yleistä innostusta levisi tieto, että yöllä tammikuun 10 päivää vasten kapinoitsijat olivat hyökänneet kyliin majoittuneiden sotamiesten päälle ja teurastaneet heidät sänkyihinsä, vaikka edellisenä päivänä oli näyttänyt, että sotajoukkojen ja asukkaiden välit olivat olleet ystävälliset. Tiedot tapahtumasta olivat tietysti liioiteltuja, mutta valitettavasti oli niissä rahtunen totuuttakin. Tapaus vaikutti yleisöön sangen ärsyttävästi. Vanha viha kahden sukuperältään niin läheisen, mutta kansallisuonteeltaan niin erilaisen kansan välillä leimahti uuteen liekkiin.

Kuitenkin alkoi katkera mieliala vähävähältä leudota. Ainiaan urhoollisten puolalaisten ritarillinen kamppaus ja se lannistumaton tarmo, jota he osottivat taistellessaan monin kerroin suurempaa armeijaa vastaan, saivat pian jälleen myötämielisyyden vireille tätä sankarillista kansakuntaa kohtaan. Mutta samalla tuli tunnetuksi, että vallankumouskomitea vaatii Puolan vanhojen rajojen palauttamista, lukien mukaan vähävenäläiset maakunnat eli Ukrainan, jonka kreikkalaisvenäläinen väestö vihaa puolalaisia ylimyksiä ja oli viimeisten kolmen vuosisadan kuluessa toisenkin kerran noussut kapinaan heitä vastaan, toimeenpannen aimo verilöylyjä. Paitsi sitä alkoivat Napoleon III ja Englanti uhkailla Venäjää uudella sodalla, mikä tyhjä uhkaus vahingoitti puolalaisia paljoa enemmän, kuin kaikki muut syyt yhteensä. Vihdoin tulivat Venäjän radikaaliset ainekset pettymyksensä huomaamaan, että Puolassa puhtaasti natsionalistiset pyyteet pyrkivät valtaan, ja että vallankumoushallituksella ei ollut kaukaisinta aikomustakaan luovuttaa maaorjille maaosuuksia. — Tätä virhettä ei Venäjän hallitus ollut hidas käyttämään hyväkseen, antaakseen esiintymiselleen sen varjon, että Venäjä suojelee Puolan talonpoikia heidän herrojaan vastaan.

Kun vallankumous Puolassa puhkesi, niin kaikki Venäjällä luulivat, että se tulisi saamaan demokraattisen, tasavaltaisen suunnan, ja että isänmaansa riippumattomuuden puolesta taistelevien talonpoikien vapauttaminen laajoilla demokraattisilla perusteilla tulisi olemaan Kansanhallituksen ensimmäisenä tehtävänä.

Talonpoikien vapauttaminen Venäjällä olisi ennakkotapauksena tarjonnut hyvää tilaisuutta tällaiselle menettelylle. Maaorjain henkilökohtainen riippuvaisuus isännistään oli loppuva 19 päivänä helmikuuta 1863. Mutta sitten oli vielä koko pitkä juttu saada aikaan jonkinlainen keskinäinen sopimus tilanomistajien ja maaorjien välillä viimemainituille annettavien maaosuuksien suuruuden ja aseman määräämiseksi. Vuotuiset lyhennysmaksut maaosuuksista (jotka oli arvioitu ylen kalliiksi) oli hallitus vahvistanut niin ja niin moneksi ruplaksi desjatinilta. Mutta talonpalstoista oli talonpoikien vielä suoritettava lisämaksuja, ja vain näiden korkeimman rajan oli hallitus määrännyt, koska oli otaksuttu, että tilanomistajat joko kokonaan kieltäytyisivät vaatimasta näitä lisämaksuja tabi tyytyisivät johonkubun osaan niistä. Mitä tulee maanlunnaihin, joiksi hallitus sitoutui antamaan tilanomistajille täyden arvon valtion-obligatsioneissa, velvoittaen talonpojat kuolettamaan velan neljässäkymmenessäyhdeksässä vuodessa maksamalla korkoina ja pääoman lyhennyksenä kuusi sadalta vuodessa, — niin olivat ne liian suuret ja talonpoikia häviöön saattavat; lisäksi oli jätetty määräämättä se aika, minkä kuluessa maat oli lunastettava. Tämän määrääminen jätettiin maanomistajan mielivallan nojaan, ja useissa tapauksissa ei mitään maanlunastussopimuksia oltu tehty vielä kaksikymmentä vuotta talonpoikien vapauttamisen jälkeen.

Näin ollen olisi Puolan vallankumoushallituksella ollut laaja tilaisuus venäläisen lain parantamisen. Sen velvollisuus olisi ollut harjoittaa oikeutta talonpoikia

kohtaan (heidän asemansa oli yhtä huono, muutamissa tapauksissa huonompikin kuin Venäjällä) ja laatia paljoo paremmat ja tarkemmat lait maaorjuuden poistamisesta. Mutta mitään sellaista ei tehty. Puhtaasti natsionalistinen ja ylimysvaltainen puolue oli päässyt valtaan, ja suuri talonpoikien vapauttamiskysymys oli saanut kokonaan väistyä. Tämän johdosta oli Venäjän hallituksen onnistunut saada voitetuksi puolelleen Puolan talonpojat, joista siis tuli vallankumouksellisten vastustajia.

Venäjä käytti tätä virhettä hyödykseen; Aleksanteri II lähetti N. Miljutinin Puolaan, valtuuttaen hänet vapauttamaan talonpojat sen suunnitelman mukaan, minkä Miljutin oli tarkoittanut saada toteutetuksi Venäjällä, välittämättä siitä, joutuisivatko tilanomistajat tällaisen vapauttamisen kautta perikatoon vai ei.

— Matkustakaa Puolaan ja pankaa siellä tilanomistajain suhteen toimeen punainen ohjelmanne, sanoi Aleksanteri II Miljutinille. Ja Miljutin, apulaisinaan ruhtinas Tsherkasski ynnä monet muut, teki tosiaankin minkä suinkin voi, ottaakseen tilanomistajilta pois maat ja antaakseen talonpojille suuret maaosuudet.

Kerran kohtasin yhtä niistä virkamiehistä, jotka Miljutinin ja ruhtinas Tsherkasskin kanssa olivat toimineet Puolassa.

— Meillä oli täysi vapaisuus, sanoi hän, — antaa talonpojille kaikki maa. Tavallisesti aloin siitä, että kutsutin talonpojat kokoukseen. — „Sanokaa nyt ensiksi, mitä maata te nykyään hallitsette?“ He osottivat minulle sen. „Siinäkö on kaikki, mitä te koskaan olette omistaneet?“ minä kysyin. „Ei, — vastasivat he kuin yhdestä suusta, — tuonnoisina vuosina olivat nuo niityt myös meidän; ja tuo metsä ja nuo pellot olivat myös meidän omat.“ Minä annoin heidän luetella kaikki loppuun asti ja sitten sanoin: „Kuka teistä voi nyt valalla vahvistaa, että tuo maa on joskus ollut teidän

omanne?" Kukaan ei tietysti astunut todistamaan, sillä kysymys oli jo siksi vanhoista ajoista. Viimein työnnettiin joukosta esiin joku vanha vaari. Toiset sanoivat: „Hän tietää kaikki; hän voi ottaa valalleen.“ Ukko alotti loppumattoman pitkän kertomuksen siitä, mitä hän oli nähnyt nuoruudessaan tahi siitä, mitä hän oli kuullut isältään; mutta minä keskeytin hänen laveat jutteensa: „Näytä valalla, että tämä alue on joskus kuulunut gminalle (kylänkunnalle), niin maa on oleva teidän.“ Ja kun ukko oli valan vannonut — ja sellaiseen valaan saattoi sokeasti luottaa —, niin minä laitoin paperit kuntoon ja ilmoitin kokoukselle: „Tästä ruveten teillä ei ole mitään velvoituksia entisiä isäntiänne kohtaan; olette vain heidän naapureitaan. Maksakaa ainoastaan valtiolle niin ja niin paljon lunnaita vuodessa. Talot seuraavat maiden mukana. Niistä ei teidän tarvitse maksaa mitään.“

Saattaa kuvitella, mitä tällainen politiikka vaikutti talonpoikiin. Serkkuni Piotr Nikolajevitsh Krapotkin, sen sivusajutantin veli, josta olen enemmän puhunut, oleskeli Puolassa tai Liettuassa kaartin ulaanirykmentin mukana. Vallankumous oli niin vakavaa laatua, että Pietarista kaartinrykmenttikin lähetettiin puolalaisia vastaan. Nyt tiedetään, että kun Mikael Muravjov komennettiin Liettuasaan ja hän tuli jäähyväisille keisarinna Maria Aleksandrovnan luo, lausui keisarinna hänelle: „Pelastakaa edes Liettua!“ Puola pidettiin jo menetettynä.

— Vallankumouksellisten aseestetet joukot vallitsivat koko maata, jutteli serkkuni minulle. — Me emme kyenneet niitä voittamaan, emme edes löytäneetkään niitä. Sissijoukot karkasivat vähäväliä pienten osastojemme kimppuun; ja kun kapinoitsijat taistelivat urhokkaasti, tunsivat tarkoin seudut ja saivat kannatusta väestöltä, niin jäivät he voittajiksi tällaisissa otteluissa. Meidän täytyi sentähden kulkea suurissa rivistöissä. Ja

me kuljimme koko ajan edestakaisin halki metsien, maan äärestä toiseen, eikä kapinasta näkynyt loppua tulevan. Me saatoimme kulkea jonkun paikan läpi näkemättä jälkeäkään kapinoitsijoista. Mutta marsiessamme takaisin saimme tietää heidän olleen selkämme takana ja vaatineen „isänmaanveroa“ kansalta. Ja jos joku talonpoika oli ollut avuliainen meikäläisten joukoille, niin saimme nähdä hänen roikkuvan puussa kapinoitsevain maanmiestensä hirttämänä. Tällaista menoa jatkui useita kuukausia ilman mitään muutoksen toivoa, kunnes Miljutin ja Tsherkasski tulivat, vapauttivat talonpojat ja antoivat heille maata. Talonpojat kävivät meidän puolellemme ja auttoivat meitä ottamaan kiinni kapinoitsijoita. Vallankumous päättyi.“

Siperiassa puhelin usein näistä seikoista puolalaisien maanpakolaisten kanssa, ja muutamat heistä oivalsivat, mikä virhe oli tullut tehdyksi. Vallankumouksen tulee alusta alkaen olla sellainen toiminta, joka tarkoittaa hankkia oikeutta „sorretuille ja solvaistuille“ eikä vain lupaa olojen parannusta tulevaisuudessa; ellei niin ole, on sen epäonnistuminen varma. Valitettavasti on laita usein niin, että johtajat ovat niin kokonaan kiintyneet poliitisiin kysymyksiin ja sotataktiikkaan, että unhottavat pääasian. Vallankumoukselliset, jotka eivät kykene saamaan kansan paljostoa vakuutetuksi siitä, että todellakin uusi aika on sille koettamassa, valmistavat oman asiansa varmaa perikatoa.

Vallankumouksen Puolalle tuottamat tuhoiset seuraukset ovat tunnetut ja kuuluvat jo historiaan. Kuukaan ei vielä varmuudella tiedä, miten monta tuhatta ihmistä taistotanterella hukkuu, kuinka monta sataa hirtettiin ja kuinka monta kymmentuhatta ihmistä lähetettiin Sisä-Venäjän kuvernementteihin ja Siperiaan. Mutta yksin virallisten, äskettäin julkaistujen tietojen mukaan hirtätti omin valloin pyöveli Muravjov, jolle hallitus on pystyttänyt muistopatsaan, yksistään Liettuan

maakunnassa 128 puolalaista ja karkoitti Siperiaan 9,423 henkeä, miehiä ja naisia. Virallisten tietojen mukaan karkoitettiin Siperiaan 18,672 henkeä, niistä 10,407 Itä-Siperiaan, ja muistelen Itä-Siperian kenraalikuvernöörin maininneen minulle likipitään saman luvun. Hän kertoi, että hänen alueellensa oli pakkotöihin tai asumaan lähetetty 11,000 henkeä. Minä tapasin heitä siellä ja näin mitä heidän oli kärsittävä. Yhteensä lienee 60,000 tai 70,000 henkeä, ellei enemmän, tulut raastetuksi Puolasta ja lähetetyksi Europan Venäjälle, Uralille, Kaukasiaan tahi Siperiaan.

Venäjään nähden seuraukset olivat yhtä tuhoisat. Puolan vallankumous teki lopun kaikista uudistuksista. Tosin julkaistiin vv. 1864 ja 1866 lait semstvojen (maakuntien) itsehallinnosta ja oikeudenkäyntilaitoksen uudistuksesta, mutta ne olivat valmiina jo 1862, ja paitsi sitä Aleksanteri II viime hetkellä antoi etusijan Valujevin taantumuspuolueen laatimalle semstvolaitoksen uudistusehdotukselle Nikolai Miljutinin ehdotuksen rinnalla. Ja kohta molempien reformien julkaisemisen jälkeen niiden merkitystä supistettiin, jopa ne moniaissa tapauksissa tehtiin tykkänään mitättömiksi sen kautta, että niihin liitettiin suuri joukko väliaikaisia säännöksiä.

Pahinta kaikista oli, että itse yleinen mielipide samassa kääntyi taantumuksen uralle. Päivän sankariksi tuli Katkov, joka nyt esiintyi venäläisenä „patriootina“ ja veti mukaansa melkoisen osan Pietarin ja Moskovan yleisöä. Hän leimasi heti „isänmaan kavaltajiksi“ kaikki ne, jotka vielä uskalsivat puhua uudistuksista.

Taantumuksen hyökyaalto ehti ennen pitkää meidänkin kaukaiseen maanääreen. Kerran helmi- tai maaliskuussa 1863 saapui pikalähetti Irkutskista ja toi kirjeen, jossa kenraali Kukelin käskettiin viipymättä jättää toimensa Baikalintakaisen alueen kuvernöörinä,

palata Irkutskiin ja siellä odottaa lähempiä määräyksiä, kumminkaan ryhtymättä esikuntapäällikön virkaansa.

Miksi niin? Mitä kaikki tämä merkitsee? Siitä ei paperissa puhuttu sanaakaan. Ei kenraalikuvernöörinkään, joka oli Kukelin mieskohtainen ystävä, rohjennut lisätä salaperäiseen kirjeeseen ainoatakaan sanaa selitykseksi. Merkitsikö se sitä, että Kukel viedään kahden santarmin välissä Pietariin ja muurataan siellä Pietari-Paavalin linnan kivihautaan? Kaikki oli mahdollista. Myöhemmin saimme tietää, että niin oli ollut aikomus, ja se olisi tapahtunut, ellei kreivi Nikolai Muravjov, „Amurin valloittaja“, olisi pontevasti puuttunut asiaan ja pyytänyt keisaria säästämään Kukelia tältä kohtalolta.

Erojoaistilaisuus meidän sekä B. K. Kukelin ja hänen rakastettavan perheensä välillä muistutti hautajaisia. Sydämeni oli pakahtua. Kukelissa en ainoastaan kadottanut rakasta, läheistä ystävätä, vaan tunsin samalla, että hänen poistumisensa merkitsi kokonaisen aikakauden, eli — kuten myöhemmin tuli tavaksi sanoa — „pettyneistä toiveista“ rikkaan aikakauden hautajaisia, — aikakauden, jolta oli toivottu niin paljon.

Ja niin olikin. Tuli uusi kuvernööri, hyväntahtoinen, huoleton mies. Nähtyäni, että aikaa ei käy hukkaaminen, minä ryhdyin työhön kahdenkertaisella tarmolla ja sain valmiiksi maastakarkoitusjärjestelmän ja kaupunkien itsehallinnon uudistusehdotuksen. Kuvernööri teki muodon vuoksi muutamia muistutuksia; sitten hän kuitenkin allekirjoitti ehdotuksen, ja se lähetettiin Pietariin. Mutta siellä ei enää haluttu uudistuksia. Siellä ehdotuksemme lepää tänäkin päivänä satojen muiden joukossa, jotka lähetettiin eri haaroilta Venäjää. Pääkaupunkeihin rakennettiin muutamia „mallivankiloita“, vielä kauheampia, kuin entiset epämalliset, — jotta olisi mitä näyttää eteville ulkomaalaisille

vankeinhoitokongressien aikana. Mutta 1886 huomasi George Kennan koko maastakarkoitusjärjestelmän olevan täydelleen samassa kunnossa, kuin se oli minun lähtiessäni 1872. Nyt vasta, pitkien aikojen kuluttua, on hallitus ryhtynyt toimeen antaakseen Siperialle uudistetun oikeuslaitoksen ja jonkinlaisen itsehallinnon ivamukailuksen; nyt vasta on uudestaan asetettu komiteoja tutkimaan maastakarkoitusjärjestelmää *).

Palattuaan Siperian-matkaltaan Lontooseen Kennan jo seuraavana päivänä haki ilmi Stepnjakin, Tshaikovskin, minut ja vielä erään venäläisen maanpakolaisen. Illalla kokoonnuttiin kaikki Kennanin luona eräässä pienessä hotellissa lähellä Charing Crossia. Me näimme hänet ensi kerran, ja kun emme juuri liikoja luottaneet yritteliäihin englantilaisiin, jotka ennen häntä olivat ottaneet urakakseen tutustua Siperiaan ja maastakarkoitusoloihin, viitsimättä nimeksikään opetella venäjän kieltä, niin aloimme ankaran ristikuulustelun matkailijamme suhteen. Suureksi kummaksemme ei hän ainoastaan puhunut sujuvasti venäjää, vaan tiesi Siperiasta kaikki, mikä tietämisen arvoista oli. Me neljä tunsimme Siperiassa joukon maastakarkoitettuja ja ahdistelimme Kennania kysymyksillämme: „Missä on se ja se? Onko hän naimisissa? Vieläkö hän on säilynyt lannistumatta?“ Huomasimme ennen pitkää, että Kennan tunsi heidät kaikki.

Kun tämä kyseleminen oli päättynyt, kysyin minä: „Tiedätkö, herra Kennan, joko palotorni on rakennettu Tshitaan?“ Stepnjak silmähti minuun, ikäänkuin moittien minua isäntämme hyväntahtoisuuden väärinkäyttämisestä. Mutta Kennan rupesi nauramaan, ja minä myöskin. Nauraan vaihetimme sitten kysymyksiä.

— Kuinka, te olette siis kuullut siitä?

— Te myöskin?

*) Tämä kirjoitettiin v. 1897.

— Saatiinko viimeinkin rakennetuksi?

— Saatiin, kahdenkertaisen kustannusarvion mukaan.

Ja niin edelleen. Viimein puuttui puheeseen Stepnjak ja sanoi niin totisella muodolla, kuin hän, peräti hyväntahtoinen mies, suinkin voi:

— Sanokaa vihdoinkin, mille te oikein nauratte?

Kennan kertoi silloin Tshitän palotornin historian. V. 1859 tahtoivat tshitalaiset rakentaa palotornin ja keräsivät sitä varten rahaa; mutta kustannusarvio oli lähetettävä Pietariin, sisäasiain ministerille. Mutta kun kustannusarvio vahvistettuna kahden vuoden kuluttua palasi Tshitaan, olivat metsän- ja työn hinnat melkoisesti kohonneet nuorena kasvavassa kaupungissa. Tämä tapahtui 1862, jolloin minä oleskelin Tshitassa. Tehtiin uusi kustannusarvio ja lähetettiin Pietariin. Juttu uudistui useita kertoja ja jatkui jatkumistaan kokonaista kaksikymmentäviisi vuotta, kunnes tshitalaisilta loppui viimein kärsivällisyys ja he merkitsivät kustannusarvioon lähes kaksinkertaiset hinnat. Tämä eriskummallinen kustannusarvio otettiin vihdoin Pietarissa juhlallisesti tarkastettavaksi ja vahvistettiin. Sillä tavoin sai Tshitän kaupunki palotornin.

On usein kuultu sanottavan että Aleksanteri II teki suuren virheen herättäessään niin paljon toiveita, joita hän sitten ei voinut toteuttaa. Siten, sanotaan, hän valmisti oman perikatonsa. Kaikesta siitä, mitä olen sanonut, — ja pienen Tshitän historia oli samalla koko Venäjän historia, — näkyy, että hallitus teki jotakin, mikä oli vielä pahempaa. Se ei ainoastaan herättänyt toiveita, vaan antautuessaan hetkeksi yleisen mielipiteen viittausta seuraamaan se saattoi yli koko Venäjän ihmiset tekemään työtä; se saattoi heidät lähemmään ulos unelmien ja toiveiden satumaasta ja antoi heidän niin sanoakseni tunnustella ajan vaatimia uudistuksia. Se saattoi heidät tekemään itselleen sel-

väksi, mitä olisi voinut viivyttämättä tehdä ja kuinka helppo sitä olisi ollut tehdä. Hallitus sai taivutetuksi nämä ihmiset uhraamaan osan ihanteistaan, joita ei käynyt heti toteuttaminen, ja vaatimaan vain sitä, mikä sillä hetkellä oli käytännössä toteutettavissa. Ja kun he olivat antaneet aatteilleen muodon ja rakennelleet ne valmiiksi lakiehdotuksiksi, jotka astuakseen voimaan eivät kaivanneet muuta kuin keisarin allekirjoitusta, kieltäytyi hän niitä allekirjoittamasta. Ei ainoakaan taantumusmies väittänyt eikä rohjennutkaan väittää, että uudistamattomat oikeusistuimet, kaupunkien itsehallinnon puute ja vanha maastakarkoitusjärjestelmä olisivat olleet hyviä ja säilyttämisen arvoisia asioita. Kukaan ei rohjennut väittää sitä. Ja kuitenkin on pelko tehdä jotakin vaikuttanut, että kaikki on jätetty entiselleen. Kolmenkymmenenviiden vuoden mittaan on kohdeltu „valtiollisesti epäiltävinä“ kaikkia niitä, jotka ovat uskaltaneet huomauttaa muutosten tarpeellisuutta. Pelkästä „reformi“-sanana pelosta on laitokset, jotka kaikki ovat pataluhaksi tuominneet ja kaikki tunnustaneet entisajan mädäntyneiksi jätteiksi, jätetty koskemattomina sillensä.

4.

Nähtyäni, että Tshitassa ei ollut enää mitään tehtävänä uudistusten aikaansaamiseksi, minä keväällä 1863 suostuin mielihyvällä ehdotukseen lähteä Amurin maahan.

Koko tuon äärettömän lavean alueen Amurin pohjoispuolella sekä Tyynen valtameren rannikon aina Pietari Suuren lahteen saakka oli kreivi Muravjov valloittanut Venäjälle melkein vastoin pietarilaisten vallan-

pitäjään tahtoa ja ilman mitään sanottavampaa apua heidän puoleltaan. Kun Muravjov laati rohkean suunnitelmansa vallata tuo suuri virta, jonka eteläinen asema ja hedelmälliset rannikot kahden viimeisen vuosisadan aikana olivat houkutelleet Siperian asukkaita; kun hän päätti, ennenkuin Japani avautuisi europalaisille, perustaa Venäjää varten vahvan aseman Tyynen meren rannalla ja ruveta yhteyteen Yhdysvaltain kanssa, — olivat Pietarissa melkein kaikki kenraalikuvernööriä vastaan. Sotaministerillä ei ollut joutilaita sotamiehiä hänelle luovuttaa, rahaministerillä ei ollut joutilaita rahoja. Varsinkin iski lujaa vastakynttä ulkoasiain ministeriö, jonka ainaisena pyrintönä on välttää „diplomaattisia selkkauksia“. Muravjovin oli niin muodoin toimiminen omalla vastuullaan ja luottaminen tämän suuremman yrityksen toteuttamiseksi vain niihin niukkoihin varoihin, jotka harvaan asuttu Itä-Siperia saattoi hänen käytettäväkseen luovuttaa. Paitisi sitä täytyi toimia kiireimmän kautta, jotta tällä *fait accompli*lla (valmiilla teolla) olisi käynyt vastaaminen Länsi-Europan diplomaattien mahdollisiin vastalauseisiin.

Pelkällä nimellisellä valtauksella ei olisi ollut minikäänlaista merkitystä, ja sentähden heräsi Muravjovissa ajatus perustaa pitkin Amur-virtaa ja sen eteläistä sivujokea Usuria, runsaasti 3,500 virstan alalle, siirtolaketju ja siten saada aikaan säännöllinen yhdysliike Siperian ja Tyynen valtameren rannikon välillä. Siirtoloita varten tarvittiin uutisasujia, joita Itä-Siperia ei voinut antaa. Silloin Muravjov turvautui erikoisiin keinoihin. Maastakarkoitetuille pakkotyöläisille, jotka olivat palvelleet aikansa ja tulleet kirjoitetuiksi maaorjiksi keisarillisiin kaivoksiin, annettiin takaisin oikeudet, ja heistä muodostettiin Baikalintakainen kasakkaväki, josta osa sijoitettiin pitkin Amuria, osa pitkin Usuria. Siten syntyi kaksi uutta kasakkasotajoukkoa.

Sitten hankki Muravjov vapauden tuhatkunnalle pakotyöläisiä (enimmäkseen rosvoja ja murhaajia), jotka päätettiin sijoittaa vapaina siirtolaisina Amurin alajuoksun varrelle. Lähettäessään heidät Karasta uusille asumasijoilleen Muravjov tietysti piti heille puheen: „Menkää, lapset. Te olette nyt vapaat. Viljelkää maa, tehkää se venäläiseksi alusmaaksi, alkakaa uutta elämää“, — ja niin edespäin. Venäläiset talonpoikaisnaiset seuraavat vapaaehtoisesti melkein aina Siperiaan karkoitettuja miehiään, ja useilla siirtolaisilla niinmuodoin oli jo omat perheensä. Mutta oli naimattomiakin, jotka sanoivat Muravjoville: „Ei akattomasta talonpojasta ole mihinkään; meidän tarvitsisi saada vaimot“. Silloin kenraalikuvernööri käski vapauttaa pakkotyöläisnaisia ja kehotti heitä valitsemaan itselleen miehet. Aikaa ei ollut hukattavaksi. Nousuvesi Shilka-joessa oli nopeasti laskeutumassa; lautat oli irroitettava rannasta. Silloin Muravjov käski uutisasukasten asettua parittain rannalle, siunasi heidät ja sanoi: „Vihin teidät, lapseni armaat. Rakastakaa toinen toistanne; miehet, älkää kohdelko pahoin vaimojanne ja eläkää onnellisina.“

Minä näin nämä uutisasukkaat noin kuusi vuotta kerrotun kohtauksen jälkeen. Kylät olivat köyhät, sillä pellot oli raivattava aarniometsän keskelle; mutta ylipäänsä ei yritystä käynyt sanoa epäonnistuneeksi, eivätkä Muravjovin solminat avioliitot olleet onnettomampia kuin aviot yleensä ovat. Amurin piispa, Innocentius, hyvä ja ymmärtäväinen mies, tunnusti myöhemmin nämä avioliitot ja niistä syntyneet lapset täysin laillisiksi ja käski ne sellaisina merkitä kirkonkirjoihin.

Mutta huonommin onnistui Muravjov erään toisen osaston suhteen. Tarvitessaan ihmisiä Itä-Siperian asuttamiseksi otti hän siirtolaisiksi kaksituhatta sotamiestä rangaistuspataljoonista. Sotamiehet sijoitettiin

kasvatuspojiksi kasakkaperheisiin, tahi saivat he perustaa omat taloutensa Itä-Siperian kyliin. Mutta 10- tai 20-vuotinen kasarmi-elämä Nikolai In aikuisen kovan sotakurin vallitessa ei ollut mikään sopiva valmistus maanviljelijän ammattiin. „Pojat“ karkasivat kasvatusvanhempiansa luota, liittyivät kaupunkiväestön kodittomaan kulkurijoukkoon, elättivät itseään satunnaisella työllä, joivat ansiot suuhunsa ja sitten, huolettomina kuin linnut, odottivat kunnes tarjoutuisi uutta työansiota.

Baikalintakaisen kasakkaväen kirjavat joukot, s. o. vapautetut pakkotyöläiset ja „pojat“, jotka kiireen kautta ja usein umpimähkään sijoitettiin Amurin varrille, eivät päässeet sanottavasti vaurastumaan, liioinkaan ne, jotka olivat joutuneet sanotun virran suupuolelle ja Usurijoen varrelle, missä joka ainoa neliömetrin ala oli valloittettava subtrooppisen aarniometsän sylistä, missä pasaatituulten heinäkuussa tuomat rankkasateet synnyttivät äärettömiä tulvia, missä miljoonat muuttolinnut kerta toisensa jälkeen turmelivat laihot. Kaikki nämä seikat saattoivat virran suupuolella elävän väestön epätoivoon ja synnyttivät siten heissä tylsyyttä.

Sentähden täytyi vuosittain suuret määrät suolaa, jauhoa ja suolalihaa kuljettaa proomuilla alisen Amurin varrella olevien sotajoukkojen ja uutisasukasten ylläpidoksi. Tshitassa rakennettiin sitä varten joka vuosi noin sataviisikymmentä proomua, jotka keväisin tulvaveden aikana kuljetettiin Ingoda-, Shilka- ja Amurjokia pitkin määräpaikkaan. Koko laivasto jaettiin 20—30 alusta käsittäviin osastoihin, joita johtivat kasakkaupseerit ja siviilivirkamiehet. Suurin osa heistä ei ollut sanottavasti perehtynyt merenkulkuun; mutta heihin saattoi kuitenkin luottaa, etteivät he varastaisi muonavaroja ja ilmoittaisi niiden hukkuneen. Minut

määrättiin koko tämän kuljetustoimen päällikön, majuri Malinovskin apulaiseksi.

Ensimmäinen kokeeni uudessa merimiestoimessani ei onnistunut aivan hyvin. Minun oli määrä muutamilla proomuilla kulkea niin kiireesti kuin mahdollista Sretenskistä erääseen paikkaan Amurilla ja siellä jättää laivani. Tätä varten oli minun palkattava miehistöksi juuri noita „poikia“, joista edellä olen puhunut. Kellään heistä ei ollut ennestään minkäänlaista kokemusta jokipurjehduksen alalla. Paljoa en tiennyt minäkään. Lähtöpäivänä oli miehistö haalittava kokoon kapakoista. Kello viisi aamulla, kun oli nostettava ankkuri, olivat muutamat vielä niin juovuksissa, että heidät ensin oli uitettava virrassa, jos mieli saada heidät vähänkin piristymään. Liikkeelle lähdettyämme oli minun opetettava heille kaikki. Päiväs-aikaan meni kaikki hyvin. Vahva virta kiidatti nopeasti proomuja. Miehistöni oli kyllä kokematonta joukkoa, mutta alustensa maihin ohjaaminen ei luvannut heille minkäänlaisia etuja: se olisi vain vaatinut heiltä liikoa ponnistuksia. Mutta kun tuli hämärä ja olisi pitänyt kömpelöt, raskaasti kuormitetut proomumme laskea rantaan yöksi, niin oli yksi aluksista kulkeutunut kauas edelle siitä proomusta, jossa minä olin; ja se pysähtyi vasta sitten, kun oli ajanut karille mahdollisimman korkean ja pystyjyrkän kallion juurella. Siitä se ei enää liikahtanut minnekään. Virran vesi, joka rankkasateen johdosta oli korkeammalla tavallista, laskeutui laskeutumistaan. Kymmenen „poikaani“, jotka tätä proomua kuljettivat, eivät tietysti saaneet sitä pois kiveltä. Minä soudatin itseni lähimpään kylään kutsuakseni kasakkoja apuun ja lähetin samalla sanan eräälle ystäväleni, kasakkaupseerille, joka asui Sretenskissä ja oli vanha, kokenut purjehtija.

Joutui aamu. Avuksemme tuli satakunta kasakkaa, miehiä sekä naisia: mutta kallion juurella oli niin

syvä vesi, että oli mahdotonta saada aikaan liikeyhteyttä proomun ja rannan välillä tarkoituksessa purkaa lasti maihin. Ja kun yritimme kiskoa proomua irti karilta, muodostui pohjaan läpi, josta vesi tulvi alukseen, huuhtoen pois lastiamme, jona oli jauhoa ja suolaa. Hämmästyksekseni huomasin, että paljon pieniä kaloja oli tullut lävestä sisään ja uiskenteli proomussa. Minä seisoin avutonna, tietämättä mitä tehdä. On eräs yksinkertainen keino, jota moisissa tapauksissa käytetään: läven tukkeeksi työnnetään jauhomatto, joka hyvin pian turpuu läven mukaiseksi; mattoon muodostunut tahdaskuori estää veden tunkeumasta jauhojen läpi. Mutta kukaan meistä ei tiennyt tätä.

Onneksi nähtiin muutama minuutti sen jäljestä virran yläpuolella proomu, joka oli tulossa meitä kohden. Tuskin lienee epätoivoon joutunut Elsa suuremmalla ilolla tervehtinyt joutsenella hänen luokseen purjehtivaa Lohengrinia, kuin me tuota kömpelöä puuroteloä. Kevyväinen sininen utu, joka tänä varhaisena aamuhetkenä leijaili kauniin Shilka-joen pinnalla, loi vain suurempaa runollisuutta näyllemme. Ystävänä, kasakkaupseeri, ymmärrettyään kirjeestäni, ettei millään ihmisvoimin kävisi saaminen jauhoproomua irti karilta ja että se siis oli häviöön tuomittu, riensi avukseni tyhjällä proomulla, pelastaakseen lastin.

Läpi tukettiin, vesi pumputtiin pois ja lasti siirrettiin toiseen alukseen. Seuraavana aamuna minä saatoin jatkaa purjehdusta. Tämä pieni vastoinkäyminen oli minulle suureksi hyödyksi, ja kohta minä saavutin matkani pään ilman mainittavampia seikkailuja. Joka ilta onnistuimme löytämään jyrkän, mutta ei erittäin korkean rannikkokaistaleen, johon kiinnitimme alukset. Ei aikaakaan, niin leimusivat jo valkeamme vuolaan, kirkasvetisen joen rannalla. Yöleirimme taustana oli ihana vuorimaisema. Tuskin voi kuvitella hu-

vittavampaa matkaa, kuin päivisin kulkea proomulla, jota virta tahtonsa mukaan kuljettaa. Ei kuulu sitä melua ja jyskettä kuin höyrylaivalla. Tuolloin tällöin vain käännältää parisen kertaa mahdottoman isoa perämelaa, jotta proomu pysyisi keskellä joki-uomaa. Luonnonystävä ei tapaa kauniimpia maisemia, kuin ne, jotka hän kohtaa alisen Shilkan ja ylisen Amurin varrella, missä leveä ja vuolas, kirkasvetinen joki juoksee metsäisten vuorten välissä, joiden äkkijyrkät rinteet kohoavat noin parituhatta jalkaa vedenpintaa korkeammalle. Mutta juuri siitä syystä on kulku maitse, pitkin rannikkoa, tavattoman vaivaloista. Kulkea voi vain ratsain, pitkin vuoripolkua. Sen sain itse kokea syksyllä samana vuonna. Itä-Siperiassa sanotaan seitsemää viimeistä matkaväliä Shilkan vartha pitkin (noin 180 virstaa) seitsemäksi kuolemansynniksi. Tämä osa Siperian rautatietä, jos se joskus tulee rakennettavaksi tämän kautta, nousee äärettömän kalliiksi, — paljoa kalliimmaksi, kuin se osa Kanadan Tyynen meren raitaa, joka kulkee Kalliovuorten poikki Fraser-joen laaksossa.

Jätettyäni proomut määräpaikkaan, kuljin lähes 1,500 virstaa Amur-virtaa alas postiveneessä. Keskiveeneen kohdalla on kevykäinen katos, kuten kuomirattaissa, ja kokassa mullalla täytetty laatikko, jossa pidetään tulta ruuan keittämistä varten. Soutajina minulla oli kolme miestä. Meidän oli kiirehdittävä, ja sentähden soudimme vuoroon päivät pitkät, mutta jätimme yöksi veneen virran kuljetettavaksi; minä istuin vahdissa kolme neljä tuntia, pitääkseni venettä keskellä väylää ja estääkseni sitä poikkeamasta johonkin virran sivuhaaraan. Nämä yölliset vahdinpidot olivat sanomattoman ihania. Taivaalla helotti täysikuu, ja mustat vuoret kuvastuivat nukkuvan virran kalvoon.

Soutumieheni olivat kujanjuoksun kärsineitä „poikia“, jotka nyt kuljeksivat kaupungista kaupunkiin ei-

vätkä aina pitäneet niin tarkkaa lukua omistusoikeudesta; ja minulla oli mukana raskas pussi, täynnä hopea-, paperi- ja vaskirahoja. Länsi-Europassa olisi tällaista matkustusta autiota virtaa pitkin pidetty vaarallisena, muttei Itä-Siperiassa. Minä suoritin matkani erittäin hyvin, eikä minulla ollut vanhaa pistoolin tapastakaan aseena. Maaukulkijani osottautuivat kelpo miehiksi. Vain silloin, kun lähenimme Blagoveshtshenskia, tulivat he levottomiksi.

— Hanshina (kiinalainen paloviina) on täällä kovin huotavaa, sanoivat he surullisesti huokailleen. — Se on väkevää viinaa; kun ryyppäät, niin on jalat heti pois alta, siihen kun ei ole tottunut! — Minä ehdotin, että jätettäisiin heille tulevat rahat erään ystäväni haltuun sillä ehdolla, että hän antaisi ne heille, kun he nousevat takaisin menevään höyrylaivaan. „Ei se auta, — toistivat he synkästi, — joku tulee aina kupin tarjonneeksi. Huokeaa on, pahus. Ja kun ryyppäät, niin pois on jalat alta.“

Pojat olivat todellakin pahassa kiipelissä. Kun muutama kuukausi sen jälkeen palasin Blagoveshtshenskin kautta, sain tietää, että yksi „pojistani“, joiksi ihmiset kaupungilla heitä sanoivat, tosiaankin oli saatanut itselleen ikävyyksiä. Juotuaan viimeisen saapasparinsa, oli hän varastanut jotakin ja joutunut tyrmään. Ystäväni sai loppujen lopuksi hankituksi hänelle vapauden ja pani hänet laivassa tulemaan kotia.

Vain ne, jotka ovat nähneet Amurin tahi tuntevat Mississipin tai Jangtsekiangin, voivat kuvitella miten suureksi Amur-virta paisuu, sitten kun se on saanut lisäjoekseen Sungarin, ja miten suunnattomia aaltoja myrsky nostaa sen pinnalle. Kun monsuuneja seuraava sadeaika alkaa heinäkuussa, vyöryvät arvaamattoman suuret vesijoukot Sungariin, Usuriin ja Amuriin, tuhannet matalaiset pajupensaikkojen peittämät saaret joutuvat tulvan valtaan tai sen vietäviksi, ja virta pai-

suu kolmen, jopa muutamain paikoin seitsemänkin virtan levyiseksi; vesi tulvaa kohisten tuhansiin sivuhaaroihin ja järviin, jotka ulottuvat ketjuna pitkin valtauoman molempia partaita. Navakka itätuuli nostaa virralla ja sivuhaaroissa valtavan aallokon. Vielä pahempi on, milloin taifuuni puhaltaa Kiinan mereltä.

Me saimme kokea sitä. Minä olin silloin suuressa kannellisessa veneessä Malinovskin kanssa, johon olin yhtynyt Blagoveshtshenskissa. Hänen veneensä oli hyvin varustettu purjeilla, joten se voi purjehtia hankatuuleen, ja kun nousi myrsky, saimme kuljetetuksi aluksemme suojapuolelle virtaa ja pääsimme turviin johonkin virran syrjähaaraan. Täällä kotvimme parisen päivää, niin kauan kuin myrsky raivosi. Myrskyn voima oli niin suuri, että kun minä uskalsin edetä muutamia satoja askelia metsään, täytyi minun palata, peljäten joutuvani niiden jättiläispuiden ruhjottavaksi, joita myrsky kaateli ympärilläni. Me tulimme kovasti rauhattomiksi proomujen kohtalosta. Ilmeistä oli, että jos ne olivat lähteneet tänä aamuna, ei niiden mitenkään ollut onnistunut päästä virran suojapuolelle, vaan oli myrsky ajanut ne sille rannalle, joka oli myrskyn raivolle kokonaan alttiina, ja siellä olivat ne kärsineet haaksirikon. Olimme melkein varmat, että lähetys oli hukkunut.

Lähdimme liikkeelle heti, kun pahin myrsky oli asettunut. Tiesimme, että meidän kohta piti saavuttaa kaksi proomuosastoa; mutta kului päivä, toinenkin, eikä proomuista näkynyt jälkiäkään. Jossakin jyrkän rantatöyrään kohdalla nähtiin joitakin hirssiä, mutta viljavarastoja ja aluksia ei näkynyt. Ystävääni Malinovskia ei maittanut uni eikä ruoka, ja hän oli sen näköinen, kuin olisi äskettäin toipunut ankarasta taudista. Aamusta iltaan istui hän liikkumatta kannella ja mutisi: „Kaikki mennyttä, kaikki mennyttä!“ Tällä osalla Amuria on kyliä harvassa, eikä kukaan

voinut antaa meille minkäänlaisia tietoja. Uusi rajuilma nousi, ja kun me vihdoin illalla pääsimme eräseen kylään, sanottiin meille, ettei proomuja ollut kulkenut ohi, vaan että edellisenä päivänä paljon laivahylyn pirstaleita oli nähty kulkevan virralla. Ei ollut enää epäilemistä, että vähintään neljäkymmentä proomua, lastinaan 128 tuhatta puutaa eloa, oli mennyt hukkaan. Se merkitsi välttämätöntä nälänhätää alisen Amurin varrella seuraavana keväänä, elleivät uudet varastot ehtisi ajoissa saapua, sillä syksy oli tulossa, laivaliike pian loppuisi, eikä sähkölennätintä vielä silloin kulkenut pitkin joenvartta.

Me pidimme neuvottelun ja päätimme, että Malinovskin tuli niin pian kuin suinkin matkustaa Nikolajevskiin Amurin suulla. Ehkä voisi ennen laivakulun päättymistä saada ostetuksi viljaa Japanista. Sillä välin tuli minun kaikella kiuruulla kulkea virtaa ylöspäin. ottaakseni tarkan selon vahingon suuruudesta, ja sitten rientää Tshitaan, miten vain: veneellä, ratsain tai höyrylaivassa, jos sellainen sattuisi kulkemaan. Mitä pikemmin onnistutaan saamaan sana Tshitin viranomaisille ja muonavaroja lähetetyksi alas, sitä parempi. Ehkä ehtivät varastot jo syksyllä yleiselle Amurille, josta ne ensi vedellä voitaisiin kuljettaa alankomaahan. Nälänhädän sattuessa on äärettömän tärkeää saada viljaa hankituksi muutamia viikkoja tai vaikkapa vain muutamia päiviäkin ennen.

Minä aloitin kolmentuhannen virstan matkani pienellä veneellä, vaihtaen soutajia joka kylässä, s. o. suunnilleen joka kolmenkymmenen virstan päässä. Matka edistyi hyvin hitaasti; mutta höyrylaiva saattoi tulla alhaaltapäin vasta parin viikon kuluttua, ja sillä aikaa ehdin minä haaksirikkopaikalle ja voin ottaa selkoa, onko muonavaroista mitään pelastunut. Sitten saatoin Usurin suulla, Habarovskissa, astua höyrylaivaan. Veneet, jotka sain kylistä, olivat kurjia, ja ilma

kääntyi jälleen myrskyiseksi. Me pysyttelimme tietysti likellä rantoja; mutta meidän oli kulkeminen muutamien jokseenkin leveiden Amurin sivuhaarojen poikki, ja aallot, tuulen ajamina, uhkasivat täyttää pienen, ränstyneen aluksemme. Kerran oli meidän kuljettava sivuhaaran poikki, joka oli melkein virstan levyinen. Aallot vyöryivät vuoren korkuisina virtaa ylös. Soutajani, kaksi talonpoikaa, joutuivat kauhun valtaan ja olivat kalpeat kuin palttina; heidän sinertyneet huulet värisivät ja kuiskailivat rukousta. Mutta peräsimmessä oleva viisitoistavuotias poika pysyi maltillisena ja seurasi valppaalla silmällä aaltoja. Hän antoi veneen solua niiden välitse, milloin ne alenivat. Mutta kun aallot uhkaavina kohottivat harjojaan edessämme, käänsi hän veneen kokan vasten aaltoja. Veneeseen tuli vettä yhtämittaa, ja minä mätin sitä pois vanhalla äyskärillä, mutta huomasin, että vettä tuli enemmän, kuin minä ennätin syytää pois. Eräänä silmänräpäyksenä hulmahti veneeseen kaksi niin suurta lainetta, että minä toisen vapisevan soutumiehen merkin johdosta kirvoitin irti olallani riippuvan raskaan hopea- ja vaskirahapussin . . . Sellaisia ylimenoja oli meidän kestettävä useampana päivänä perätysten. Minä en koskaan pakottanut soutumiehiäni, mutta he tiesivät, miksi minä niin kiirehdin, ja päättivät itse heidän mielestään sopivana hetkenä, että voitaisiin koettaa. „Ei iästä eloa, eikä seitsentä kuoloa“, tapasivat soutajat sanoa, tekivät ristinmerkin ja tarttuivat airoihin.

Saavuini siihen paikkaan, missä suurin osa proomujamme oli joutunut hylyksi. Neljäkymmentäneljä proomua oli myrsky särkenyt. Lastia oli mahdoton saada puretuksi, ja sentähden tuli vain vähäinen osa muo atavaroista pelastetuksi. Noin satatuhatta puutaa jauhoja oli hukunut Amuriin. Tällä murheellisella sanomalla lähdin minä jatkamaan matkaani.

Muutamain päivään kuluttua minut saavutti höyrylaiva, joka hitaasti kynti vasten virtaa, ja me lasimme laivan sivuun. Matkustajilta sain tietää, että kapteeni oli juopotellut, kunnes pikkuäijä oli alkanut hänelle kummitella, ja hän oli hypännyt virtaan; hänet oli kuitenkin saatu pelastetuksi, ja hän makasi nyt kajuutassa viinahulluna. Minua pyydettiin ottamaan laivanpäällikkyyks, ja minä suostuin. Mutta pian huomasi suureksi hämmästyksekseni, että kaikki sujui niin oivallisesti itsestään, ettei minulla ollut juuri mitään tekemistä, vaikka juhlallisesti tepastelinkin koko päivän komentosillalla. Ellei ota lukuun muutamia todella vastuullisia minuitteja, kun laiva oli laskettava rantaan puiden ottoa varten, ja silloin tällöin paria kolmea ystävällistä sanaa lämmittäjille, kehoitteeksi heille lähteä liikkeelle niin pian kuin aamun ensi sarastuksessa rannan ääripiirteitä alkaisi erottaa, — sujui kaikki ihan itsestään. Luotsi, joka olisi ollut perillä kartasta, olisi yhtä hyvin voinut olla kapteenina.

Tehtyäni matkaa konsa höyrylaivalla, konsa ratsain, saavuin vihdoin Baikalintakaiseen maahan. Koko ajan vaivasi minua ajatus, että nälänhätä voi ensi keväänä tulla alisen Amurin maahan, ja kun höyrylavamme kulki hitaasti vuolasta Shilkaa ylöspäin, astuin maihin ja lähdin kasakan seuraamana ratsastamaan vuoripolkua Argun-joen vartta pitkin. Nämä kolmesataa virstaa Hazimuran vuoristossa ovat jylhimpiä paikkoja Siperiassa. Minä ratsastin kaiken päivää, ja vasta puoliyön yllättäessä pysähdyimme missä sattui, levähtääksemme päivännousuun saakka. Saatoin tällä tavoin voittaa kaikkiaan kymmenen tai kaksitoista tuntia, mutta nekin merkitsivät jo paljon, koska joka kuluvapäivä vei meidät yhä lähemmäksi sitä hetkeä, jolloin laivaliike lakkaisi. Öisin muodostui virralle jo riitettä. Vihdoin tapasin Karassa Baikalintakaisen alueen kuvernöörin sekä ystäväni, eversti Pe-

dashenkon, joka heti ryhtyi puuhaamaan uutta viljalähetystä. Minä taas riensin viemään ilmoitusta Irkutskiin.

Siellä kaikki ihmettelivät, miten olin voinut niin lyhyessä ajassa kulkea niin pitkän matkan; mutta niinpä olinkin ihan perin uupunut ja makasin yhden viikon kuluessa niin paljon, että nyt hävettää sitä kertoa.

— Oletteko täysin levännyt? kysyi minulta kenraalikuvernööri noin kahdeksan tai kymmenen päivää tuloni jälkeen. — Voisitteko lähteä huomenna kuriirina Pietariin, antaaksenne raportin proomujen perikadosta?

Se merkitsi pyyhältää enintään kahdessakymmenessä päivässä 4,800 virstaa Nizhni-Novgorodiin saakka, missä saatoin nousta Pietariin menevään junaan; se merkitsi kiittää yöt päivät kyytirattailla, jotka oli vaihdettava joka kyyti-asemalla, koskeivät mitkään joustinajopelit olisi kestäneet näin pitkää ajoa routaisilla teillä. Mutta veljeni Aleksanteriu tapaaminen oli siksi suurena houkuttimena, etten voinut kieltäytyä suostumasta ehdotukseen, ja minä lähdin seuraavana yönä matkaan. Barabassa ja Uralilla oli matkustaminen oikeata kidutusta. Oli päiviä, jolloin pyörät särkyivät jok'ainoalla kyytivälillä. Virrat olivat menemäisillään jäähän. Obin ja Irtyshin yli kulkiessani ajelehti virroissa jo taajoja jäälauttoja, jotka uhkasivat joka hetki ruhjoa pienen veneemme. Mutta tultuani Tom-joelle, joka vasta edellisenä yönä oli mennyt jäähän, kieltäytyivät talonpojat jyrkästi auttamasta minua toiselle puolelle. Pitkien keskustelujen jälkeen suostuivat he, mutta sillä ehdolla, että annan heille „kuitin“.

— Mitä kuittia te tahdotte? minä kysyin.

— Sellaisen, että te kirjoitatte meille paperin: „minä, allekirjoittanut, täten itse todistan, että olen hukkunut Jumalan tahdosta, enkä talonpoikien tuottamuksesta.“ Ja antakaa meille tämä kuitti.

— Mainiota, toisella rannalla!

Viimein sain talonpojat suostumaan. Saattueen etunenässä kulki nuorukainen (jonka olin valinnut joukosta hänen rohkean ja älykkään katsantonsa takia), koetellen jään vahvuutta seipäällä. Toisena kuljin minä, asiakirjalaukku olalla. Meille oli köytetty vyötärölle pitkät ohjakset, joista jälempänä kulkevat talonpojat pitelivät meitä kiinni. Eräs heistä kantoi olkikupoa, joka aiottiin levittää jäälle, jos se havaittaisiin heikoksi.

Viimein saavuimme Moskovaan, missä veljeni oli minua vastassa asemalla, ja me läksimme viipymättä yhdessä Pietariin.

Nuoruus on ihana asia. Matkustettuani yhtämittaa kaksikymmentäneljä päivää ja yötä, minä saavuin varhain aamulla Pietariin, jätin samana päivänä perille asiakirjat, vieläpä ennätin käydä tervehtimässä erästä tättiäni, tai oikeammin serkkuani. Hänen silmänsä hehkuivat ilosta. „Meillä on tänään tanssilaisuus. Tulethan sinä?“ kysyi hän. „Tietysti“, vastasin. Enkä ainoastaan tullut, vaan vieläpä tanssinikin aamupuoleen yötä.

Tultuani Pietariin ja puhuteltuani asianomaisia minä ymmärsin, miksi nimenemaan minut oli lähetetty tätä ilmoitusta viemään. Alussa ei kukaan tahtonut uskoa, että proomut olivat joutuneet haaksirikoon. — „Olitteko te tapahtumapaikalla itse?“ „Näittekö omin silmin laivanrauskut?“ „Tiedättekö ihan varmasti, etteivät *he* vain yksinkertaisesti ole varastaneet lastia ja näyttäneet teille silmänlumeiksi joittenkin toisten proomujen hylkykappaleita?“ Tämänkaltaisiin kysymyksiin oli minun vastaileminen yhtämittaa.

Korkeat virkamiehet, jotka Pietarissa olivat Siperian asian johdossa, olivat kerrassaan viehättäviä sen tietämättömyyden puolesta, jota he osottivat tämän saman maan tuntemisessa. „*Mais, mon cher*, — sanoi

minulle eräs heistä (hän puhui aina yksinomaan ranskaa), onko mahdollista, että esimerkiksi Nevalla neljäkymmentä proomua kärsisi haaksirikon eikä kukaan rientäisi pelastamaan niitä?”

— Neva! minä huudahdin, — kuvitelkaa kolme, mitäpä neljä Nevaa rinnatusten, niin on teillä Amur alajuoksunsa puolella.

— Onko se todellakin niin leveä? — Pari minuuttia myöhemmin siviilikenraalimme ranskankielellä lörpötteli jo kaikellaista. — Milloinka näitte viimeksi taidemaalari Schwartzia? Eikö hänen taulunsa „Iivana Julma“ ole todellakin ihmeellinen? Tiedättekö miksi Kukel tahdottiin vangita? — Ja hän kertoi minulle eräästä väärin käsiin joutuneesta kirjeestä, jossa Kukelia pyydettiin avustamaan Puolan kapinaa. „Tiedättekö, että Tshernyshevski on vangittu? Hän istuu nyt linnassa.“

— Minkätähden? Mitä hän on tehnyt? minä kysyin.

— Ei mitään erikoista! Mutta tiedättehan, *mon cher*, valtiolliset näkökohdat! . . . Sellainen lahjakas mies, syväoppinen ja viisas! Ja miten suuri vaikutus hänellä on nuorisoon! Saatatte käsittää, ettei hallitus voinut suvaita sellaista. Ei mitenkään! *Intolérable, mon cher, dans un état bien ordonné!*

Kreivi N. P. Ignatjev ei paljoa kysellyt: hän tunsi Amurin varsin hyvin ja tunsi myöskin Pietarin. Siperiaa koskevien sutkaustensa ja terävien huomautustensa ohella, joita hän sinkautteli hämmästyttävällä nokkeluudella, lausui Ignatjev minulle seuraavat sanat: „Olipa onni, että te satuitte olemaan paikalla ja että näitte haaksihyltyt. Ja *he* olivat todella ovelia lähettäessään teidät. Viisaasti tehty. Aluksi ei kukaan tahtonut uskoa, että proomut olivat kärsineet haaksirikon, ajattelivat, että se oli uusi konnuus. Mutta paashina te olette täällä hyvin tunnettu ja olette vasta

vähän aikaa ollut Siperiassa, joten ette rupeaisi heidän petoksiaan peittelemään. Teihin luotetaan täällä.*

Ainoa ihminen Pietarissa, joka otti asian täysin vakavalta kannalta, oli sotaministeri Miljutin. Hän teki minulle joukon asiallisia kysymyksiä ja oli kohtisillään selvillä kaikesta. Keskustelumme muodostui lyhyiksi kysymyksiksi ja vastauksiksi, jotka vaihtelivat ilman liikaa kiirettä, mutta myös ilman liikoja sanoja.

— Tarkoitatte, että uudisasunnoille virran suupuolella muonavarat tuotaisiin meritse ja muihin paikkoihin Amurin varrella Tshitin kautta? Hyvä on. Mutta jos tulevanakin vuonna sattuu myrsky; eikö koko lähetys joutune silloin samalla tavoin tuhon omaksi? ...

— Tuskinpa, jos kaksi hinaajalaivaa pannaan vätämään proomuja.

— Riittääkö kaksi?

— Jos meillä olisi ollut yksikin hinaaja, eivät häviöt olisi olleet niin suuret.

— Hyvin mahdollista. Jättäkää minulle kirjallinen esitys. Pankaa paperille kaikki, mitä olette sanonut, ihan yksinkertaisesti, ilman mitään muodollisuuksia.

5.

Minä en kauan viipynyt Pietarissa ja palasin samana talvena Irkutskiin. Muutaman kuukauden perästä oli sinne määrä saapua veljenikin, joka oli otettu upseeriksi Irkutskin kasakkarykmenttiin.

Ne, jotka eivät Siperiaa tunne, luulevat, että matkustaminen talvella on kauhean vaivaloista. Mutta itse asiassa on se helpompaa, kuin mihinkään muuhun vuodenaikaan. Reki luistaa hyvin pitkin lumipeittoisia

teitä. Pakkanen on ankara, mutta sitä voi verrattain helposti kestää. Kun loikoo suoranaan reessä, kuten on tapana Siperiassa, kääriytyneenä turkkeihin ja kak-sinkertaisiin vällyihin, ei sanottavasti kärsi viiden, kuudenkaankymmenen asteen pakkasesta. Matkustaen kuriirina, s. o. vaihtaen hevosia asemapaikoilla niin nopeaan kuin mahdollista ja pysähtyen vain tunniksi vuorokaudessa päivällistä varten, minä saavuin Irkuts-kiin jo yhdeksäntoista päivää sen jälkeen, kuin olin lähtenyt Pietarista. Kuljin keskimäärin kolmesataa virstaa vuorokaudessa, ja viimeiset tuhat virstaa Krasnojarskista Irkutskiin pyyhälsin seitsemässäkymmenes-sä tunnissa. Pakkanen ei ollut erittäin kova, tie oli oivallinen, ja kyytimiehet saivat runsaasti „juomara-hoja“. Nopsa kolmivaljaikko näytti mieliksensä kiidät-tävän keveätä matkarekeä yli laaksojen ja vuorten, pitkin jäätyneitä jokia ja läpi aarniometsien, jotka ho-peahepenessään välkkyivät auringonvalossa.

Minut nimitettiin virkamieheksi erityisiä toimia varten Itä-Siperian kenraalikuvernöörin luo kasakkain asioita varten. Asuntopaikakseni määrättiin Irkutskin kaupunki, mutta työtä oli minulla jokseenkin vähän. Pietarista annettiin hiljainen käsky, ettei pitänyt toi-meenpanna mitään muutoksia, vaan että kaiken piti antaa mennä entiseen tapaansa. Tämän johdosta suos-tuin minä sitä mieluummin ehdotukseen lähteä maan-tieteelliselle tutkimusretkelle Mandshuriaan.

Jos silmähtää Aasian karttaan, näkee, että Venä-jän ja Kiinan välinen raja, joka yleensä kulkee pitkin viidettäkymmenettä pohjoista leveysastetta, kääntyy Baikalin-takaisella alueella jyrkästi itäpohjaa kohden. Se seuraa neljänsadan virstan pituudelta Argun-jokea, sitten, yhdyttyään Amuriin, kääntyy se kaakkoon, kul-kien hamaan Blagoveshtshenskiin, joka on samalla viidennelläkymmenennellä leveysasteella. Siten on Bai-kalin-takaisen alueen kaakkoisen nurkan (Novo-Tsuru-

haituin) ja Amurin varrella olevan Blagoveshtshenskin välillä suoraa tietä ainoastaan 700 virstaa, mutta Argun- ja Amurjokia pitkin yli 1,500 virstan; paitsi sitä on kulku Argun-joella, joka ei ole laivakululle otollinen, tavattoman vaivaloinen. Sen alajuoksun varrella ei ole muuta tietä, kuin epätasainen vuoripolku.

Baikalintakaisella alueella kasvatetaan paljon karjaa, ja sentähden tahtoivat alueen kaakkoiskulmassa asuvat kasakat, jotka ovat rikkaita karjakauppiaita, päästä suoraan yhteyteen keskisen Amurin kanssa, missä heillä olisi hyvä tilaisuus saada hevosesensa ja karjansa myydyksi. Käydessään mongoolien kanssa kauppaa, he kuulivat näiltä, että Amurille ei ollut vaikea päästä, jos kulki itäänpäin Suuren Hinganin poikki. Seuraten tätä suuntaa, tulee vanhalle Kiinan tielle, joka kulkee Hinganin poikki ja vie mandshurialaiseen kaupunkiin Mergeniin (Sungarin lisäjoen Nonnin varrella); ja sieltä kulkee keskiselle Amurille oivallinen kärrytie.

Minulle ehdotettiin, että ottaisin johtaakseni erästä kauppakaravaania, jonka kasakat aikoivat varustaa tarkoituksessa ottaa selkoa tästä tiestä, ja minä suostuin mielihyvällä ehdotukseen. Ei kukaan europalainen ollut vielä käynyt näillä seuduilla; eräs venäläinen topografi, joka oli lähtenyt sinne muutama vuosi sitä ennen, oli tullut surmatuksi. Vain kahden munkin oli keisari Kan-sin aikana onnistunut päästä etelästäpäin Mergeniin ja määrätä sen leveysaste. Mutta sen pohjoispuolella oleva suunnaton ala, leveydeltään noin 750 ja pituudeltaan noin 900 virstaa, oli kokonaan tuntematon. Minä tietysti otin tutkittavaksi kaikki mahdolliset alkulähteet. Mutta eivät edes Kiinan maantieteen tutkijatkaan mainitse mitään tästä alueesta. Yhdystie Amurin ja Baikalintakaisen alueen välillä oli kuitenkin suurimerkityksinen. Novo-Tsuruhaituista tulisi nyt pääasema mandshurialaisella osalla Siperian

rautatietä. Me olimme niin muodoin tämän suurem-
moisen yrityksen tienraivaajia.

Oli kuitenkin yksi vaikeus. Sopimus Kiinan kans-
sa myönsi venäläisille oikeuden käydä kauppaa Kiinan
keisarikunnassa ja Mongoliassa; Mandshuriaa ei siinä
oltu mainittu. Yhtä hyvin saattoi tulkita, että se kuu-
lui sopimukseen, kuin ettei se siihen kuulunut. Kiinan
viranomaiset tulkitsivat sopimusta omalla tavallaan,
Venäjän omallaan. Paitsi sitä, puhuttiin sopimuksessa
ainoastaan kauppiaista, eikä upseerille olisi ollenkaan
myönnetty pääsyä Mandshuriaan. Minun täytyi siis
pyrkii sinne kauppiaana. Irkutskissa ostin ja otin toi-
mittaakseni kaikenlaisia tavaroita ja pukeuduin kaup-
piaaksi. Kenraalikuvernööri antoi minulle „Irkutskin
kaupungin toisen luokan kauppiaalle Piotr Alekseje-
vitshille ja kumppaneilleen“ kirjoitetun passin ja va-
roitti minua, etten millään ehdolla saisi ilmaista häntä
mainitsemalla omaa nimeäni, jos Kiinan viranomaiset
vangitsisivatkin minut ja kuljettaisivat Pekingiin sekä
sieltä Gobin kautta Venäjän rajalle häkissä kameelin
selässä (kuten kiinalaiset aina kuljettavat vankeja Mon-
golian läpi). Minä hyväksyin tietysti kaikki ehdot,
sillä kiusaus päästä näkemään maata, jossa kukaan
europalainen ei ollut sitä ennen käynyt, oli liian ko-
va, jotta tutkimusmatkailija olisi voinut sitä voittaa.

Niin kauan kuin oltiin Baikalintakaisella alueella
ei minun ollut helppo salata, kuka minä olin. Tark-
kanäköisyytensä ja utelaisuutensa puolesta ovat kasa-
kat oikein mongolilaisia. Kun muukalainen saapuu
kylään, niin talon isäntä, vaikka kohteleekein vierasta
suurella auliudella, panee toimeen todellisen kuulus-
telun.

— Tie oli kai vaivaloinen, alottaa hän. — Pitkä
taival Tshitasta? Semminkin jos ette tule Tshitasta,
vaan ehkä aina Irkutskista saakka? Kauppiaanako
siellä, vai? Paljon kulkee kauppiaita tästä kautta.

Menette mahdollisesti Nertshinskiin? Teidän ikäisistänne moni on jo naimisissa. Ja lapsiakin on? Eivät liene kaikki poikia; on kait tyttäriäkin?

Ja niin edelleen runsaasti puoli tuntia. Paikallisen kasakkaprikaatin päällikkö, kapteeni Buxhövdén, tunsí hyvin kasakkansa, ja me olimme ryhtyneet varokeinoihin. Tshitassa ja Irkutskissa olimme usein panneet toimeen seuranäytelmiä ja esittäneet Ostrovskin draamoja. Minä olin esiintynyt useita kertoja eri osissa, ja olin ollut niin mieltynyt näyttelemiseen, että kirjoitin kerran veljelleni innostuneen kirjeen, jossa ilmoitin hänelle vakaasti päättäneeni luopua virkamiesalalta ja ruveta näyttelijäksi. Enimmäkseen esiinnyin nuorten kauppiasten osissa ja olin tarkoin syventynyt heidän puhetapaansa ja liikkeihinsä. Juomaan teetä vadilta olin oppinut jo Nikolskojessa. Nyt oli minulla tilaisuus näytellä kauppiasta ei näyttämöllä vaan elämässä.

— Käykää peremmälle, Piotr Aleksejevitsh, sanoi minulle kapteeni Buxhövdén, kun sihisevä ja höyryävä teekeitin kannettiin pöytään.

— Suur' kiitos, on täälläkin tilaa! sanoin minä, istuutuen edempänä tuolin reunalle ja alkaen hörppiä teetä aito moskovaalaisten kauppiasten tapaan. Buxhövdén oli läikähtyä nauruun katsellessaan, kuinka minä silmät pullollaan puhaltelin teehen ja nakertelin sokeripalasta, jonka oli määrä riittää puoleenkymmentä lasilliseen.

Me tiesimme, että kasakat kohta saisivat urituksi ilmi totuuden; mutta tärkeintä oli voittaa muutama päivä aikaa, ehtiäksemme yli rajan, ennenkuin tuli tiedoksi kuka minä olin. Nähtävästi olin näytellyt osani hyvin, sillä kasakat olivat kaikkialla luulleet minua pikkukauppiaksi. Eräässä kylässä talonemäntä, muuan vanha eukko, viittasi minua porstu-paan.

— Tuleeko sieltä sinun jäljestäsi vielä muitakin? kysyi hän.

— En ole kuullut, muoriseni.

— Mutta sanoivat, että joku ruhtinas, Rapotski, tai mikä hän lie ollut, matkustaisi tämän kautta. Tulneeko tuo vai eikö?

— Aivan oikein, muoriseni, vastasin minä. — Heidän ylhäisyytensä tahtoivat todellakin tulla Irkutskista. Mutta minnepä he tällaisella tiellä pääsisivät? Ja niin jäivät kuin jäivätkin kaupunkiin.

— Niinpä kyllä, mihin hän kykenisi matkustamaan!

Lyhyesti sanoen, me pääsimme esteettömästi rajan yli. Meitä oli, paitsi minua, yksitoista kasakkaa ja yksi tunguusi, kaikilla käytettävänä hevoset. Me kuljetimme myytäväksi neljäkymmentä hevosta, ja meillä oli mukana kahdet kärryt, joista toiset, kaksipyöräiset, olivat minun omani. Niissä oli minulla kauppatavarana verkkaa, samettia, kultanauhaketta y. m. Hevostani ja kääsejäni hoidin minä aivan yksin. Karavaanin johtajaksi valitsimme erään kasakan, jonka tuli välittää kaikki diplomaattiset keskustelut kiinalaisten viranomaisten kanssa. Kaikki kasakat puhuivat mongolinkieltä, ja tunguusi ymmärsi mandshunkieltä. Kasakat luonnolliset tiesivät, kuka minä olin; yksi heistä oli nähnyt minut Irkutskissa; mutta kukaan ei antanut minua ilmi, koska kaikki ymmärsivät, että yrityksen menestys riippui heidän vaitiolostaan. Minulla oli ylläni samanlainen sininen pumpulilevätti, kuin toisillakin kasakoilla, ja kiinalaiset eivät ollenkaan kiinnittäneet huomiotaan minuun, joten minä saatoin matkalla tehdä kompassin avulla huomioitani. Vain ensimmäisenä päivänä, kun kiinalaisia sotamiehiä kuhisi ympärillämme toivoen saavansa ryydyn paloviinaa, saatoin ainoastaan varkain vilkaista kompassiin ja merkitä suunnan ja etäisyydet taskussani, ottamatta

esille paperia. Meillä ei ollut minkäänlaisia aseita mukamme. Vain tunguusi, joka aikoi naimisiin, oli otanut matkaan piilukkopyssynsä, jolla ampui kuusi-peuroja; näiden nahoilla hän koki hankkia morsiamestaan maksettavat lunnaat, ja lihat me saimme syödä.

Kun kiinalaiset sotamiehet näkivät, etteivät enää saa meiltä viinaa, jättivät he meidät rauhaan. Me teroitimme suuntamme itään, pyrkien eteenpäin, niinkuin osasimme, yli vuorien ja laaksojen. Neljän viiden päivän kuluttua tulimme todellakin Kiinan tielle, jonka piti viedä meidät Hinganin poikki Mergeniin.

Suureksi kummaksemme huomasimme, että ylimeno vuoriselänteiden poikki, joka kartalla näyttää niin julmalta ja peloittavalta, itse asiassa oli hyvin helppo. Me saavutimme tiellä vanhan, raihnakkaan kiinalaisen virkamiehen, joka ajoi kaksipyöräisissä kärryissä samannepäin kuin mekin. Maanlaatu osotti meidän olevan sangen laajalla ylänneellä. Maa muuttui vesipe-räiseksi, tie likaiseksi; ruoho oli harvaa, puut kävivät hoikiksi, huonosti kehittyneiksi, usein kitukasvuisiksi ja sammaleen peittäviksi. Alastomia vuoria kohosi molemmin puolin. Me jo ajattelimme niitä vaikeuksia, joita kohtaisimme vuoriselänteiden yli kulkiessamme, kun näimme mainitsemani vanhan kiinalaisen virkamiehen laskeutuvan kärryistään obon luo. Obo on kasa kiviä ja risuja, joihin on sidottu jouhia ja riepuja. Virkamies nyhtäisi muutamia jouhia hevosensa harjasta ja köytti ne risuun.

— Mitä tuo on? kysyimme.

— Obo. Tästä vedet juoksevat jo Amuriin.

— Ja tässäkö on koko Hingan?

— Tässä. Ei ole muita vuoria Amurille mennessä.

Pieniä kukkuloita vain.

Kova mielenliikutus valtasi koko meidän matkueemme.

— „Täältä vedet jo juoksevat Amuriin! mAuriin!“ huusivat kasakat. He olivat kuulleet kasakkavanhus-
ten aina kertovan suuresta virrasta, jonka varsilla vii-
niköynnös kasvaa villissä tilassa ja arot leviävät sa-
toja virstoja aavalta, tarjoten rikkauksia miljoonille ih-
misille. Venäjän vallattua Amurin olivat kasakat kuul-
leet kerrottavan kuinka pitkä matka oli virralle, en-
simäisten uudisasukasten kestettävänä olleista vaikeuk-
sista ja yliselle Amurille sijoittuneiden heimolaistensa
hyvinvoinnista. Ja nyt me olimme löytäneet sen ran-
noille oikotien! Edessämme oli jyrkkä rinne, ja tie
alas kulki polvitellen pienelle joelle, joka suikerteli
jokseenkin leveää laaksoa pitkin monilukuisten jyrk-
kään kukkulain välitse ja juoksi Nonniin. Pääsy Amu-
rille oli nyt selvä! — Jokainen tutkimusmatkailija kä-
sittää helposti, minkä ilon tämä odottamaton maantie-
teellinen löytö tuotti minulle. Kasakat taas laskeusi-
vat nopeasti alas ratsuiltaan ja sitoivat vuorostaan he-
vostensa harjoista nyhtämiään jouhia obon risuihin.
Yleensä siperialaiset pitävät pelonalaisessa kunniaassa
pakanain epäjumalia. Eivät he arvo niitä varsin kor-
kealle, mutta he sanovat niitä häijyiksi olennoiksi,
jotka voivat aikaansaada kaikenlaista pahaa, ja sen-
tähden on parempi olla niiden kanssa sovinnossa. Pal-
joa edullisempaa on lahjoa niitä pienillä kohteliaisuus-
denosotuksilla.

— Katsokaas, mikä kummallinen puu: taitaa olla
tammi! huudahtivat kasakat laskeutuessaan ylätasan-
golta. Tammi ei kasva Siperiassa. Niitä ei tapaa ai-
noatakaan, ennenkuin tullaan ylätasangon itäiselle
vierteelle.

— Katsokaa, pähkinäpuu! huusivat kasakat sit-
ten. — Entä mikäs tämä puu on? kysyivät he, näh-
dessään lehmuksen tai jonkun muun puun, joka ei
kasva Siperiassa, vaan joka kuuluu osana Mandshu-
rian kasvistoon. Pohjoismaalaiset, haaveiltuaan vuosi-

kausia lämpimästä maasta, olivat nyt ihastuksissaan. He heittäysivät maahan rehevään ruohoon ja ikäänkuin hyväilivät sitä katseillaan, — eipä paljoa puuttunut, etteivät suudelleet sitä. Nyt paloivat kasakat halusta päästä mitä pikimmin Amurille. Kun me kaksi viikkoa sen jälkeen viimeisen kerran yövyimme kolmenkymmenen virstan päähän virralta, tulivat he kärsimättömiksi kuin lapset. He satuloitsivat hevosensa kohta jälkeen puoliyön ja kehottivat minua lähtemään liikkeelle paljon ennen aamun sarastusta. Kun me vihdoin kukkulan harjalta näimme Amurin sinertävät vedet, niin näiden hidasveristen siperialaisten, jotka yleensä ovat tymeitä kaikelle runollisuudelle, loisti silmistä ihastuksen tuli. Silloin minulle selvisi, että venäläiset ennemmin tai myöhemmin, halituksen myötävaikutuksella tai ilman sitä, ottavat asuttavakseen nykyään vielä autiot, mutta uudisasutukselle otolliset Amurin molemmat rannat, samoin kuin Kanadan *voyageurit* kansoittivat Mississipin rannikot.

Tällä välin oli vanha puolisokea kiinalainen virkamies, jonka kanssa olimme yhdessä kulkeneet Hinganin yli, pukeutunut siniseen levättiinsä ja lasinuppiseen virkalakkiinsa ja ilmoitti meille seuraavana aamuna, ettei hän salli meidän matkata edemmäksi. Johtajamme vastaanotti virkamiehen ja tämän kirjurin telissänsä. Ukkorahjus esiintoi kaikenlaisia syitä matkamme keskeyttämiseksi, toistellen kaikkea mitä „bozhko“ (kirjuri) hänelle kuiskaili. Hän tahtoi, että olisimme asettuneet leiriin ja odottaneet, kunnes hän olisi lähettänyt passimme; Pekingiin ja saanut sieltä lähempiä määräyksiä. Me kieltäysimme jyrkästi. Silloin keksi ukko sen, ettei hyväksynyt passejamme.

— Mikä passi tämä on? sanoi hän, silmäillen halveksivasti niitä muutamia rivejä, jotka venäjän- ja mongolinkielellä oli kirjoitettu tavalliselle paperiarkille ja vahvistettu yksinkertaisella lakkasinetillä. — Te

olette voineet kirjoittaa sen itse ja painaa sinetin siihen vaskilantilla. Katsokaa minun passiani! — hän kehitti eteemme auki hyvinkin kaksi jalkaa pitkän paperiar-kin, joka oli täyteen kirjoitettu kiinalaisia merkkejä.

Minä istuin tämän keskustelun aikana rauhalli- sesti itsekseen, säilytellen jotakin arkkuun, kun käsiini sattui numero „Moskovskija Vedomostia“, jossa, kuten tiedetään, on kuvattuna valtakunnan vaakuna. „Näytä hänelle tätä“, sanoin johtajalle. Johtaja levitti auki tämän hurstin ja osotti kotkan kuvaa. „Onko tuo kaikki kirjoitettu teistä?“ kysyi ukko kauhistuen. „Kaikki se on meistä“, vastasi silmääkään räpäyttä- mättä johtajamme.

Ukko — oikein aito byrokraatti — mykistyi häm- mästyksestä nähdessään näin paljon kirjoitusta. Pää- tänsä nyökytellen hän katsoi hyväksyvästi jokaiseen meistä. Mutta taasen kuiskasi hänelle jotakin bozhko, ja loppujen lopuksi ilmoitti virkamies, ettei hän salli meidän matkustaa kauemmaksi.

— Riittää jo! sanoin minä johtajalle, — käske sa- tuloitsemaan hevoset. Samaa mieltä olivat kasakat- kin; ja matkueemme lähti liikkeelle. Sanoimme jäähy- väiset ukolle ja lupasimme ilmoittaa hänen päällystöl- leen, että hän oli käyttänyt kaikkia keinoja, estääk- seen meitä tunkeutumasta Mandshuriaan, ja että, jos siitä huolimatta olemme jatkaneet matkaamme, se oli meidän oma syyimme.

Muutama päivä sen jäljestä olimme Mergenissä, missä teimme hieman kauppaa, ja pääsimme sitten koh- ta kiinalaiseen kaupunkiin Aiguniin, joka on Amurin oikealla rannalla, vähän ylempänä Blagoveshtshenskia. Me olimme niin muodoin löytäneet oikotien sekä saa- neet selville monta muuta mielenkiintoista asiaa: että Suuri Hingan on vedenjakaja, että sen yli on helppo kulkea, keksimme tertsiaäriset tulivuoret Uijun Hol- dondzipiirissä, jotka kauan aikaa olivat olleet maantie-

teilijöille arvoituksena, ja niin edespäin. En voi sanoa, että olisin osottanut suuria liikemiesominaisuuksia, sillä Mergenissä esimerkiksi minä murtavalla mandshunkielellä itsepintaisesti vaadin taskukellostani kolmekymmentäviisi ruplaa, kun kiinalainen tarjosi siitä neljäkymmentäviisi; mutta kasakat olivat oivia kaupamiehiä. He myivät kaikki hevosensa edulliseen hintaan. Ja kun vielä myytiin minunkin hevoseni, tavarat ja teltti, niin havaittiin koko tämän retkikunnan tulleen hallitukselle maksamaan kaksikymmentäkaksi ruplaa.

6.

Koko sen kesän matkustelin minä Amuria pitkin. Etenin aina virran suulle tai oikeammin suistolle, Nikolajevskiin, ja kohtasin täällä kenraalikuvernöörin, jota saatoin höyrylaivalla Usuria ylös. Syksyllä samana vuonna tein vielä huvittavamman matkan Sungaria pitkin aina Mandshurian sydämeen, Giriniin asti.

Monet virrat Aasiassa muodostuvat kahden yhtä suuren lähdejoen yhtymästä, niin että maantieteilijän on vaikea sanoa, kumpaa jokea on pidettävä pääjokena ja kumpaa lisäjokena. Ingoda ja Onon yhtyneinä muodostavat Shilkan, Shilka ja Argun muodostavat Amurin, ja Amur yhtyneenä Sungariin tulee siksi suunnattoman suureksi virraksi, joka juoksee koillista kohti ja purkaa vetensä Tyyneen mereen Tatarin salmen kolkoilla seuduilla.

Aina vuoteen 1864 oli tämä Mandshurian suuri virta vähän tunnettu. Kaikki niukat tiedot siitä olivat peräisin jesuiittojen ajoilta. Nyt, kun harrastus Mongolian ja Mandshurian tutkimiseen oli virinnyt ja kun

Venäjän Kiinan-pelko oli osottaunut liioitelluksi ja alkoi haihtua, me, nuoret, otimme kenraalikuvernöörille esittääksemme kuinka tärkeätä olisi tutkituttaa Sungari. Meistä näytti erittäin kiusalliselta, että voipipa sanoa Amurin kynnyksellä on äärettömän laaja maa-alue, joka on yhtä vähän tunnettu kuin jokin afrikalainen erämaa. Ja niinpä päätti kenraali Korsakov lähettää höyrylaivan Sungaria ylös viemään muka ystävällistä kirjettä Girinin maakunnan kuvernöörille. Urgassa olevan Venäjän konsulin Shismarevin oli määrä perille viedä lähete, ja retkikuntaan kuuluivat: lääkäri Konradi, astronoomi Usoltsev, kaksi topografia ja minä. Johtajamme oli eversti Tshernjajev. Meille annettiin pieni höyrylaiva „Usuri“, joka hinasi perässään hiiliproomua. Kaksikymmentäviisi sotamiestä, joiden kiväärit olivat huolellisesti peitetyt kivihilten alle, seurasi mukana lastiproomussa.

Kaikki oli kiiruimman kautta järjestetty. Oikeastaan ei höyrylaivassa ollut tilaa niin monelle hengelle; mutta me olimme kaikki täynnä intoa, ja sentähden sijoituimme miten sattui ahtaihin hytteihin. Yhden meistä täytyi maata pöydällä. Lähdettyämme liikkeelle huomasimme, ettei ollut edes veitsiä ja haarukkoja kaikille, puhumattakaan muista tarpeellisista kapineista. Yksi meistä käytti syödessään kynäveistään; ja minun kiinalainen veitseni, joka oli varustettu kahdella norsunluisella puikolla haarukan sijasta, oli tervetulleena lisänä niukkaan talouskalustoomme. Purjehtiminen Sungaria ylös ei ole varsin helppoa. Alajuoksultaan tämä suuri virta kulkee samallaisen alanon läpi kuin Amur ja on niin matala, että vaikka höyrylaivamme kulki vain kolme jalkaa syvässä, emme aina löytäneet kyllin syvää kulkuväylää päästäksemme eteenpäin. Oli päiviä, jolloin kuljettu matka ei nousut kuin noin kuuteenkymmeneen virtaan, ja yhtämittaa kuulimme, miten sora karahteli kölimme alla,

Ehtimiseen piti lähettää miehiä veneellä ottamaan selvää väylästä. Mutta nuori kapteenimme oli päättänyt, että meidän oli ehdittävä Giriniin jo syksyllä, ja matkaa tehtiin joka päivä. Mitä kauemmas kuljimme, sitä kauniimmaksi tuli joki ja sitä helpommaksi kulkea. Ja kun olimme sivuuttaneet hietaerämaat siinä, missä se yhtyy sisarjokeensa Nonniin, oli kulku eteenpäin sekä helppoa että mieluistakin. Siten pääsimme jo muutaman viikon perästä Mandshurian maakunnan pääkaupunkiin. Kapteeni Vasiljev ja hänen toverinsa Andrejev laativat joesta oivallisen kartan. Valitettavasti ei aika sallinut meidän kuin ainoastaan silloin tällöin laskea rantaan jonkun kaupungin tai kylän kohdalla. Kyliä on joen varsilla harvassa. Joen alijuoksulla näimme ainoastaan alankoja, joita tulvavesi vuosittain huuhtelee; vähän kauempana leviää satoja virstoja laajalta pitkin rantoja hiekkalietteitä, ja vain yllisen Sungarin varrella, lähempänä Giriniä, ovat rannat tiheään asutut.

Jos tarkoituksemme olisi ollut solmia ystävällisiä suhteita Mandshurian kanssa, eikä vain yksinkertaisesti tutkia Sungarijokea, olisi matka ollut katsottava kokonaan epäonnistuneeksi. Mandshurian viranomaisilla oli vielä tuoreessa muistossa, kuinka Muravjovin „käynti“ kahdeksan vuotta takaperin oli päättynyt Amurin ja Usurin valtaamisella; ja sentähden eivät kiinalaiset voineet muuta kuin suuresti epäillä kaikkia tuntemattomia ja kutsumattomia vieraitaan. Viisikolmatta kivihilten alle kätkeyttä kivääriä, joista Kiinan viranomaisille oli annettu tieto jo ennen kuin me läksimme liikkeelle, tietysti vain lisäsi heidän epäluulojaan. Kun höyrylaivamme laski ankkurin väkirikkaan Girinin kaupungin ulkopuolelle, niin nähtiin kaikki kauppiaat aseestettuina vanhasta arsenaalista otetuilla ruostuneilla miekoilla. Meitä ei kuitenkaan estetty kävelemästä kaduilla; mutta heti kun olimme astuneet

maihin, suljettiin kaikki kauppapuodit. Kauppiaita oli kielletty myymästä meille mitään. Viranomaiset lähettivät meille höyrylaivaan niitä näitä ruokatarpeita, mutta lahjaksi, ottamatta niistä maksua.

Syksy oli loppupuolillaan. Alkoi kylmätä ja piti joutua paluumatkalle, kosk'emme voineet talvehtia Sungarilla. Niin olimme siis nähneet Girinin, mutta puhua olimme saaneet vain kahden tulkin kanssa, jotka joka päivä kävivät laivalla. Matkan tarkoitus oli kuitenkin saavutettu: saimme tietää joen olevan purjehduskelpoisen ja laadimme tarkan kartan Sungarista, sen suulta aina Giriniin asti. Kartan avulla saatoimme kulkea täyttä vauhtia seikkailuksitta. Kerran kuitenkin ajoimme matalikolle. Girinin viranomaiset, jotka yli kaiken toivoivat, ettemme jäisi talvehtimaan virralle, lähettivät heti meille avuksi kaksisataa kiinalaista, ja meidän onnistui päästä hiekkasärkältä. Kun satakunta kiinalaista seisoi vedessä, ponnistellen turhaan tangoillansa, saadaksensa höyrylaivamme työnnetyksi pois matalikolta, hyppäsin minä veteen, tempasin tangon ja aloin laulaa „Dubinushkaa“, jotta kaikki yhtäikaa töytäisivät laivaa. Kiinalaisia tämä suuresti huvitti, ja heidän huutaessaan sanomattoman hennoilla, kimakoilla äänillään, laiva ennen pitkää liikahti ja luisui pois matalikolta. Tämän pienen seikkailun kautta rakentui meidän ja kiinalaisten välillä mitä ystävällisimmät suhteet. Minä tarkoitan tietysti kansaa, joka nähtävästi ei voi ollenkaan suvaita ylimielisiä mandshulaisia viranomaisia.

Me pysähdyimme useihin kiinalaisiin kyliin, joissa asukkaina oli Taivaallisen valtakunnan maanpakolaisia, ja meidät vastaanotettiin kaikkialla erittäin ystävällisesti. Varsinkin on yksi ilta säilynyt elävästi muistissani. Me pysähdyimme pimeään tullen erään kuvankauniin kylän luona. Muutamat meistä nousivat ranoalle ja läksivät astumaan pitkin kylää. Taaja vä-

kijoukko, jossa oli ainakin noin satakunta kiinalaista, ympäröi minut, ja vaikka minä en osannut sanaakaan kiinankieltä, eivätkä hekään taitaneet minun kieltäni, pakisimme me kädenviittein ja kasvonilmein mitä ystävällisimmällä tavalla ja ymmärsimme oivallisesti toisiamme. Aivan varmaan ymmärtävät kaikki kansat ystävällisen olalle taputtamisen merkityksen. Tarjota toisilleen tupakkaa tai tulta on myöskin hyvin ymmärrettävä ystävällisen mielialan ilmaisu. Yksi asia herätti eritoten kiinalaisten mielenkiintoa: miksi minulla oli parta, vaikka olin niin nuori? Heillä on parran kasvattaminen sallittu vasta kuudenkymmenen iässä. Minä selitin merkkien avulla kiinalaisille, että jos joudun ruuan puutteeseen, voin hätätilassa syödä partani. Pila ymmärrettiin heti paikalla ja kerrottiin miehestä mieheen. Kiinalaiset nauroivat kohti kurkkua ja taputtelivat entistä ystävällisemmin minua olalle. He veivät minut koteihinsa, näyttelivät minulle talonsa, tarjosivat kaikki minulle piippunsa ja saattoivat sitten joukolla, kuni vanhaa ystävää, minua laivalle. Tähän täytyy minun lisätä, että kylässä ei ollut ainoatakaan „bozhkoa“ (poliisikonstaapelia). Muissa kylissä tulivat myös sotamiehemme, samoin kuin mekin, aina hyväksi ystäviksi kiinalaisten kanssa; mutta niin pian kuin vain joku „bozhko“ tuli näkyviin, olivat asiat auttamattomasti piloilla. Sen sijaan maksoi vaivan nähdä, millaista naamaa nämä näyttivät hänelle selän takana! Ilmeisesti vihasivat kiinalaiset näitä vallanpitäjiäin edustajia.

Tämä retkikunta joutui sitten unhotuksiin. Astronoomi Th. Usoltsev ja minä julkaisimme kertomuksia matkasta Maantieteellisen Seuran Itä-Siperian Osaston „Kirjoituksissa“; mutta muutama vuosi sen jälkeen hävitti kauhea Irkutskin tulipalo kaikki „Kirjoituksista“ säilyneet kappaleet sekä myös Sungarin kartan. Ja vasta viime aikoina, kun ruvettiin rakentamaan Maud-

shurian rautatietä, penkoilivat venäläiset maantieteilijät esille matkakertomuksemme ja havaitsivat, että Sungaria oli tutkittu jo kolmekymmentäviisi vuotta takaperin.

7.

Kun ei mitään uudistuksia voinut enää aikaansaada, koetin tehdä mikä silloisissa oloissa näytti mahdolliselta toteuttaa muilla aloilla; mutta ennen pitkää tulin huomaamaan, että kaikki ponnistukset olivat turhia. Niin esim. minä virkamiehenä erityisiä toimia varten kenraalikuvernöörin luona kasakkain asioissa otin itse paikalla huolellisesti tutkiakseni Usurin kasakkain taloudellista tilaa, koska mainitut kasakat kärsivät joka vuosi huonosta sadosta, niin että hallituksen täytyi elättää heitä talvet läpeensä, estääkseen heitä kuolemasta nälkään. Palattuani Usurilta selonteokoineni, sain vastaanottaa onnitteluja joka haaralta; minut oli ylennetty, ja minulle annettiin erityinen palkinto. Kaikki ehdottamani toimenpiteet hyväksyttiin. Muutamille kylille annettiin raha-apua, toisille toimitettiin karjaa, eräät taas siirrettiin paremmille paikoille Tyynen meren rannalle. Mutta suunniteltujen toimenpiteiden käytännöllinen toteuttaminen uskottiin vanhalle juopolle, joka armahtamatta pieksi kasakoita totuttaakseen heitä maanviljelykseen. Ja samoin tapahtui kaikilla aloilla, alkaen Talvipalatsista aina Usurinmaan ja Kamtshatkan ääriin.

Siperian korkeimpia viranomaisia elähytti mitä parhaimmat tarkoitukset; toistan vieläkin, että he olivat joka tapauksessa paljoo parempia, paljoo valistuneempia ja paljoo enemmän maan parasta huolehtivia

ihmisiä, kuin muut viranomaiset Venäjällä. Mutta he olivat sittenkin hallintolaitos — oksa siinä puussa, jolla oli juurensa Pietarissa, ja tämä seikka oli jo sinänsä riittävä lamauttamaan kaikki hyvät tarkoitukset ja ehkäisemään yhteiskunnallisen elämän elpymistä ja edistystä. Kaikkea, mitä paikkakunnan väestö yritteli maan parhaaksi, katseltiin epäluuloisin silmin. Yritys raukesi heti alkuunsa niiden monilukuisten esteiden takia, joita se kohtasi ei niin paljon virkamiesten vastahakoisuuden puolelta (yleensä olen huomannut, että ihmiset ovat paremmat kuin laitokset), vaan yksinkertaisesti siitä syystä, että Siperian viranomaiset kuuluivat pyramiidin kaltaiseen keskitettyyn hallitukseen. Jo yksistään se, että he olivat oksana hallituspuussa, jolla oli juurensa kaukaisessa pääkaupungissa, pakotti Siperian viranomaisia katsomaan kaikkea ensi sijassa virkamiesnäkökannalta ja niin muodoin ennen kaikkea ajattelemaan, mitä heidän esimiehensä siitä sanovat ja miltä tämä tai tuo kohta näyttää hallituskoneiston käyttäjien silmissä. Maan paras tuli vasta toisessa sijassa kysymykseen.

Minä aloin yhä enemmän ja enemmän suunnata harrastukseni tieteelliseen tutkimustyöhön. V. 1865 tein tutkimusmatkan Sajanin vuorten länsiosaan. Täällä sain selville uusia seikkoja Siperian ylänkömaan luonteesta ja löysin vielä toisen tärkeän tulivuorisuuden Kiinan rajalla, Okan vartioasemalta etelään. Vihdoin minä v. 1866 läksin pitkälle matkalle, etsiäkseni oikotietä Baikalintakaiselta alueelta Vitimin ja Olekman kultakaivoksille. Jo monta vuotta (1860—1864) olivat Siperian retkikunnan jäsenet koettaneet löytää tätä tietä ja yrittäneet kulkea sen yhdensuuntaisten, kolkkojen, kivisten vuoriharjanteiden sarjan poikki, joka erottaa kultakaivokset ja Baikalintakaiset tasangot toisistaan. Mutta kun tutkijat lähestyivät etelästäpäin näitä jyliä vuoria, jotka ulottuvat satoja virstoja pohjoista koh-

den, niin he kaikki (paitsi yhtä, jonka alkuasukkaat surmasivat) palasivat takaisin. Selvää oli, että jos mieli onnistua, täytyi retken tapahtua pohjoisesta etelään päin, — kolkosta, tuntemattomasta erämaasta lämpimämpään ja asuttuun maahan. Valmistautuessani tutkimusretkelle sattui muun aineiston joukossa käsiini pieni kartta, jonka muuan tunguusi oli piirtänyt veitsellään tuohilevyille. Tämä tuohikartta (ohimennen sanottuna on se oivallisena esimerkkinä mittausopillisen aistin hyödyllisyydestä alhaisimmillakin sivistysasteilla oleville, ja A. R. Wallace olisi ollut siitä suuresti huvitettu) hämmästytti minua siinä määrin ilmeisellä todenmukaisuudellaan, että minä täydellisesti luotin siihen ja valitsin sen tien, joka oli karttaan merkitty. Erään nuoren, kyvykkään luonnontieteilijän I. S. Poljakovin ja topografi P. N. Moshinskin kanssa purjehdimme ensin Lena-virtaa alaspäin ja matkustimme sitten vuoripolkua pitkin Olekman kaivoksille. Siellä varustimme retkikunnan, otimme mukaan ruokavaroja kolmeksi kuukaudeksi ja läksimme etelään päin. Vanha jakutilainen metsästäjä, joka kaksikymmentä vuotta sitten oli kulkenut sitä tietä, joka oli merkitty tunguusin karttaan, suostui rupeamaan oppaaksemme ja viemään meidät tuon lähes neljäsataa virstaa leveään vuoriston yli, seuraamalla jokilaaksoja ja rotkoja, jotka tunguusi oli merkinnyt tuohikarttaansa. Hänen onnistui myöskin suorittaa tämä hämmästyttävä urotyö, vaikkei vuoristossa kulkenut minkäänlaista polkua. Kaikki laaksot, nähtyinä joltakin vuorenharjulta metsäisessä verhossaan, näyttivät kokemattomalle silmälle aivan samanlaisilta. Mutta tunteensa viittauksen avulla jakuti aina arvasi mihin niistä oli laskeuduttava.

Tällä kertaa löysimme tien Olekman kaivoksilta Baikalintakaiselle alueelle. Kolme kuukautta vaelsimme melkein asumattomia salomaita tässä vuoriseudessa sekä poikki vesiperäisen ylänkömaan, kunnes

viimein saavuimme määräpaikkaamme Tshitaan. Olen kuullut, että tätä tietä nyt ajetaan karjaa etelästä päin kultakaivoksille. Mitä minuun tulee, auttoi tämä retki myöhemmin minua löytämään avaimen Siperian vuorten ja ylätasankojen muodostuman tutkimiseen. Mutta tarkoitukseni ei ole kirjoittaa matkakertomusta, ja sen tähden täytyy minun lopettaa tähän.

Siperiassa viettämäni vuodet opettivat minulle paljon sellaista, mitä muualla tuskin olisin tullut tietämään. Minulle selvisi hyvin kohta, ettei hallituskooneiston avulla saada toimitetuksi mitään hyödyllistä kansan hyväksi. Tälle harhakuvitelmalle sanoin minä ikuiset jäähyväiset. Sitten aloin ymmärtää en ainoastaan ihmisiä ja ihmisluonteita, vaan myös yhteiskunnan salattuja pontimia. Tuntemattomien kansanpaljostojen luova työ, josta niin harvoin puhutaan kirjoissa, ja tämän luovan työn merkitys yhteiskuntamuotojen kehittymiseen nähden ilmenivät minulle selvässä valossa. Minä näin esim. miten duhoborsit *) siirtyivät Amurin seuduille, näin mitä suunnattomia etuja heille tuotti heidän puolikommunistinen elämänjärjestyksensä ja miten mainiosti he menestyivät siellä, missä valtion yritykset uutisasutusten perustamiseksi epäonnistuivat; ja tästä opin paljon sellaista, jota en olisi saanut oppia kirjoista. Myöskin elin kuljeksivain alkuasukasten keskuudessa ja näin, millaisia monimutkaisia yhteiskuntajärjestyksen muotoja he olivat luoneet itselleen tuolla kaukana, missä sivistyksen vaikutukset eivät oleet tunnettavissa. Näin saadut kokemukset olivat ikäänkuin varastoon koottuja valovirtoja, jotka valaisivat kaikkea sitä, mitä myöhemmin luin antropologian alalta. Mieskohtaisten huomioiden kautta minä opin ymmärtämään, mikä merkitys tuntemattomilla kansan-

*) Hengellinen lahkolaiskunta Venäjällä, joka ei tunnusta Pyhää Henkeä.

paljostoilla on suurissa historiallisissa tapahtumissa, — uutis-asutuksissa, sodissa, yhteiskuntaelämän muotojen luomisessa. Ja minä tulin samanlaiseen käsitykseen johtajista ja rahvaanjoukoista, kuin minkä Leo Tolstoi on lausunut julki suuremmoisessa teoksessaan „Sota ja rauha“.

Kasvaneena tilanomistajan perheessä minä, samoin kuin kaikki sen ajan nuoret, astuin elämään vilpittömästi vakautuneena siitä, että täytyy komentaa, käskää, torua, rangaista y. m. sellaista. Mutta kun minun oli suoritettava vastuunalaisia tehtäviä ja tämän johdosta jouduin tekemisiin ihmisten kanssa, jolloin joka virheellä olisi ollut mitä vakavimmat seuraukset, käsitin minä heti miten erilaista oli toimia kurin ja komennon periaatteiden mukaisesti ja toimia keskinäisen ymmärtämisen periaatteiden perusteella. Edellinen on varsin paikallaan sotilasparaateissa; mutta sillä ei ole mitään arvoa todellisessa elämässä, jossa päämäärä usein on saavutettavissa ainoastaan kaikkien yhdessä vaikuttavien tahtojen kovalla ponnistuksella. Vaikken silloin vielä ollut pukenut ajatuksiani muotoon, lainaamalla siksi puoluetisteluisia käytettyjä iskusanoja, voin nyt kuitenkin sanoa, että minä Siperiassa kadotin kaiken luottamukseni valtion kurinpiitoon: minä olin täysin valmistunut tullakseni anarkistiksi.

Yhdeksäntoistavuotisesta kaksikymmentäviisivuotiseen asti minä laadin kaikenlaisia uudistussuunnitelmia, olin tekemisissä satojen ihmisten kanssa Amurilla, varustin ja toimeenpanin uskallettuja tutkimusretkiä mitättömän pienillä varoilla . . . Ja jos nämä yritykset enemmän tai vähemmän onnistuivat, niin johtui se mielestäni siitä, että minä hyvin pian ymmärsin, ettei vakavissa asioissa kurilla ja komentamisella juuri paljon hyvää saavutettu. Alotteen miehiä tarvitaan kaikkialla; mutta kun heräte kerran on tapahtunut, on

asia, eritoten meillä Venäjällä, suoritettava ei sotilaalliseen tapaan, vaan pikemmin kunnallista tietä, keskinäisen ymmärtämisen perusteella. Toivoisin, että kaikki teoretisoivat yhteiskunnanparantajat saisivat käydä elämän todellisuuden koulun, ennen kuin antautuvat rakentelemaan valtiollisia ilmalinnojaan. Silloin sukeutuisi paljoo vähemmän suunnitelmia tulevan yhteiskuntajärjestyksen rakentamiseksi sotilaallisen, pyramidaalisen mallin mukaan.

Kaiken tämän ohella alkoi elämä Siperiassa tuntua minusta yhä vähemmin viehättävältä, vaikka veljeni asui kanssani Irkutskissa, missä hän oli kasakkaeskadroonan päällikkönä. Me olimme onnelliset saadessamme olla yhdessä, ja keskustelimme kaikista filosofisista, tieteellisistä ja sosialisista päivän kysymyksistä; mutta me kaipasimme henkisempää seuraa, jota ei ollut Siperiassa tarjona. Kun amerikalainen geologi Raphael Pumpelly ja tunnettu saksalainen antropologi Adolph Bastian matkustivat Irkutskin kautta, oli se meille suurena tapahtumana. Mutta he viipyivät luonamme vain muutamia päiviä ja riensivät sinne, Länteen. Meitä viehätti Länsi-Europan tieteellinen ja varsinkin poliittinen elämä, josta olimme lukeeet sanomalehdistä. Palaaminen Venäjälle oli kysymys, johon keskustelumme tavan takaa yhä uudestaan keskittyivät. Loppujen lopuksi Siperiaan karkoitettujen Puolan maanpakolaisten kapina v. 1866 avasi meidän silmämme ja näytti meille nurinkurisen asemamme Venäjän armeijan upseereina.

8.

Minä olin silloin etäällä Vitimin vuoristossa, kun puolalaiset, jotka olivat louhimassa uutta tietä kallioi-

den halki Baikal-järven ympärillä, tekivät epätoivoisen yrityksen luodakseen kahleensa ja paetakseen Mongolian kautta Kiinaan. Heitä vastaan lähetettiin sotaväkeä, ja muuan venäläinen upseeri P—v sai kapinotsijoilta surmansa. Minä kuulin tästä kapinasta palattuani Irkutskista, jossa noin viittäkymmentä puolalaista oli määrää syyttää sota oikeudessa. Kun sota oikeuden istunnot Venäjällä tapahtuvat avoimin ovin, niin olin minä kaiken aikaa läsnä ja tein muistiinpanoja. Laadin tarkan kertomuksen, joka kenraalikuvernöörin suureksi suuttumukseksi painettiin kokonaisuudessaan „Birzhevija Vedomosti“ sanomalehteen (toinen, Vaginin laatima selostus painettiin „Peterburgskija Vedomostiin“).

Vuoden 1863 kapinan jälkeen karkoitettiin yksin Itä-Siperiaan 11,000 miestä ja naista, — etupäässä ylioppilaita, taiteilijoita, entisiä upseereja, tilanomistajia ja oletikin taitavia käsityöläisiä — Varsovan kehittyneen köyhälistön paraimpia edustajia. Suuri osa heitä lähetettiin pakkotöihin, toiset sijoitettiin kyliin, joissa he eivät saaneet työtä ja kituivat nälkäruualla. Puolalaisia pakkotyöläisiä käytettiin osaksi Tshitassa proomujen rakentajina (nämä olivat onnellisimpia heistä), tai työmiehinä kruunun rautatehtaissa, tai suolakeittimöissä. Minä näin viimeksimainittuja Ust Kutassa Lena-virran varrella. Puolialastomina seisoivat he vajassa suunnattoman suuren kattilan ympärillä, hämmennellen sakeaa, kiehuvaa suolavettä pitkillä meloilla. Vajassa oli helvetillinen kuumuus; mutta leveistä selkoselälleen avatuista ovista puhalteli jäinen viima; tehtyään kaksi vuotta työtä moisissa olosuhteissa, nämä poloiset marttyyrit kuolivat keuhkotautiin.

Myöhemmin pantiin melkoinen joukko puolalaisia maanpakolaisia laittamaan tietä pitkin Baikal-järven eteläistä rantaa. Tämä pitkä ja kapea alppijärvi, jota ympäröivät 3—5,000 jalan korkuiset vuoret, erottaa Ir-

kutskin kuvernementin Baikalintakaisesta ja Amurin alueesta. Talvisin kuljetaan jäätä myöten järven yli, kesällä höyrylaivalla. Mutta kevään ja syksyin pääsi Tshitaan ja Kjahtaan vain pitkää kiertotietä, joka kulki 7—8,000 jalan korkuisten vuoriselänteiden poikki. Minä matkusti kerran tätä tietä ja nautin suuresti noiden vielä toukokuussakin paksun lumikerroksen peittämien vuorten tarjoamasta suuremmoisesta näystä. Mutta muuten oli kulku ylen kamalaa. Viimeiset kaksitoista virstaa Hamar-Dabanin harjun ylimenopaikalle veivät minulta aikaa kello kolmesta aamua kello kahdeksaan iltaa. Hevosemme upposivat ehtimiseen pehmeään lumeen ja vajosivat lumikuoren alla juoksevien purojen jääkylmään veteen. — Sentähden päätettiin loppujen lopuksi raivata vakinainen tie pitkin järven eteläistä rantaa, louhimalla ruudilla pystyjrkäät kalliot ja rakentamalla sillat monilukuisten kuohuvien vuorivirtojen poikki. Tähän suurta vaivaa kysyvään työhön käytettiin puolalaisia maanpakolaisia.

Viimeisten sadan vuoden kuluessa oli Siperiaan lähetetty paljon venäläisiä valtiollisia maanpakolaisia, mutta venäläisiä yhteisesti merkitsevän luonteenpiirteen, kohtaloonsa-alistumisen johdosta, he eivät koskaan asettuneet vastarintaan. He antautuivat tapettaviksi pitkällisellä kuolemalla eivätkä koettaneetkaan kilvoitella itseään vapaiksi. Sen sijaan puolalaiset, olkoon se heidän kunniakseen sanottu, eivät koskaan tyytyneet osaansa sellaisella nöyryydellä, ja tällä kertaa nousivat he julkikapinaan. Heillä ei tietysti ollut mitään onnistumisen toiveita, mutta he nostivat sittenkin oikean metelin. Heidän edessään oli järvi, valtaisen suuri, takanansa jono ylikulkemattomia vuoria, joiden toisella puolella levisivät pohjoisen Mongolian ikuisen avarat erämaat. He päättivät niinmuodoin riistää heitä vartioivilta sotamiehiltä aseet, takoa itselleen nuo kapinoitsijain käsissä peloittavat viikatteen ja tun-

keutua Mongolian vuorten yli toiselle rannalle, Kiinaan, mistä toivoivat pääsevänsä englantilaisiin laivoihin. Ja niin saapui Irkutskiin kerran sanoma, että Baikalin tiellä työskentelevät puolalaiset olivat nousseet kapinaan ja riistäneet aseet kahdeltatoista sotamieheltä. Heitä vastaan voitiin lähettää Irkutskista vain kahdeksankymmentämiehinen osasto jalkaväkeä. Kuljettuaan höyrylaivalla Baikalin poikki, menivät he järven toisella rannalla olevia kapinoitsijoita vastaan.

Talvi v. 1866 oli ollut tavattoman ikävä Irkutskissa. Itä-Siperian pääkaupungissa ei ole sellaista jyrkkää luokkaerotusta, kuin muissa Venäjän pääkaupungeissa, ja Irkutskin „seurapiiri“, johon kuului upseereja, virkamiehiä, paikkakunnan kauppiasten ja pappien vaimoja ja tyttäriä, kokoontui talvella joka torstai kaupunkien klubihuoneustoon. Mutta sinä talvena olivat iltamat elottomia. Seuranäytelmät eivät nekään onnistuneet. Korttipeli, joka tavallisesti kukoistaa Siperiassa, oli lamauksissa. Upseereilla oli tiukka rahasta, eikä muutamien kaivosinsinöörien tulokaan tuonut mukanaan niitä setelipinkkoja, jotka ennen aina olivat lohtineet eloa vihreiden pöytien ritarien poviin.

Sesonki oli kerrassaan kuollut; se oli mitä sopivin aika alkaa spiritistisiä kokeiluja keikkuvilla pöydillä ja puhuvilla hengillä. Eräs herra, Irkutskin seurapiirin suosikki, joka edellisenä talvena oli huvittanut kaikkia kertomuksillaan kansan elämästä, veti nyt spiritismin seurahuvin palvelukseen, kun näki, etteivät hänen juttunsa enää viehättäneet ketään. Hän oli varsin sukeva mies, ja viikon kuluttua olivat kaikki Irkutskin naiset vallan hullaantuneina puhuviin henkiin. Uutta elonintoa oli virinnyt niihin, jotka ennen eivät tieneet miten saada aikansa kulumaan. Jyskyttäviä pöytiä nähtiin kaikkialla vierashuoneissa, ja liehittely menestyi hyvin yhdessä henkien koputusten kanssa. Luutnantti P—v otti hyvin vakavalta kannalta sekä pöytä-

tanssin että keimailun. Mahdollista on, että jälkimäinen häneltä luonnistui huonommin kuin edellinen. Mutta kun tuli tieto puolalaisten kapinasta, pyysi P—v päästä osaston mukana kapinoitsijoita vastaan. Hän toivoi palaavansa sotaisen kunniakehän ympäröimänä.

„Lähden puolalaisia vastaan, — kirjoitti hän päiväkirjaansa, — olisi niin huvittavaa tulla lievästi haavoitetuksi.“

Hän sai surmansa. P—v ratsasti sotamiehiä komentavan everstin rinnalla, kun alkoi „taistelu kapinoitsijoita vastaan“; lennokas kertomus tämän taistelun kulusta on löydettävissä yleisesikunnan arkistoista. Sotamiehet kulkivat verkkaisesti tietä pitkin, kun kohtasivat noin viisikymmentä puolalaista, joista viidellä tai kuudella oli aseina kiväärit, toisilla viikatteet. Puolalaiset olivat miehittäneet metsän ja laukaisivat silloin tällöin kiväärejään. Sotamiehet vastasivat ammutaan. P—v pyysi kahdesti everstiltä lupaa astua ratsailta ja hyökätä metsään, niin että eversti viimein äkäisesti käski luutnantin jäädä paikoilleen. Siitä huolimatta katosi P—v. Metsästä pamahti muutamia laukauksia, sitten kuultiin hurjia huutoja. Sotamiehet hyökkäsivät sitä kohden, mistä huudot kuuluivat, ja tapasivat luutnantin makaamassa verissään nurmella. Puolalaiset ampuivat viimeiset laukauksensa ja antautuivat. Taistelu oli päättynyt; P—v makasi kuolleena. Hän oli hyökännyt revolveri kädessä tiheikköön, jossa oli kohdannut muutamia viikatteilla varustettuja puolalaisia, ampui kaikki panoksensa umpimähkään heitä kohden ja haavoitti yhtä. Silloin karkasivat puolalaiset hänen päällensä.

Tien toisessa päässä, järven läntisellä rannalla, käyttäytyi kaksi venäläistä upseeria mitä häpeällisimmällä tavalla „rauhallisia“ puolalaisia kohtaan, jotka olivat täällä työssä, mutta eivät olleet yhtyneet kapinaan. Toinen upseereista syöksyi kiroillen telttiin,

jossa maanpakolaiset asuivat, ja alkoi revolverilla ampua heitä kohden, jolloin hän pahasti haavoitti kahta. Toinen taas sidotti rauhallisia puolalaisia kuormiin ja pieksi hirveästi heitä nagaikalla — noin vaan huvikseen.

Siperian sotilasviranomaisten logiikka vaati, että kun venäläinen upseeri oli tullut surmatuksi, oli useita puolalaisia mestattava. Sotaoikeus tuomitsi kuolemaan viisi henkeä: Szaramowiczin, kauniin, henkevän, kolmekymmentävuotisen pianotaiteilijan, joka oli ollut kapinan johtajana, kuusikymmentävuotiaan vanhuksen, Celinskin, joka oli ollut ennen venäläisenä upseerina, ja kolme muuta, joiden sukunimiä en muista.

Kenraalikuvernööri sähkötti Pietariin ja pyysi lupaa saada lieventää tuomiota; mutta vastausta ei kuulunut. Hän lupasi meille, ettei hän antaisi panna kuolemantuomiota täytäntöön, mutta odotettuaan useita päiviä turhaan vastausta Pietarista, käski hän mestata kuolemaantuomitut salaa, varhain aamulla. Vastaus saapui Pietarista postitse — kuukautta myöhemmin. Kenraalikuvernöörille annettiin valta menetellä „oman harkintansa mukaan“. Mutta viisi henkeä oli sillä välin tullut ammutuksi.

Minä kuulin usein sanottavan, että tämä kapina oli ollut hulluutta; mutta kuitenkin oli kourallinen urheita kapinoitsijoita saanut jotakin aikaan. Tieto kapinasta levisi ulkomaille. Mestaukset ja noiden kahden upseerin julmuus, joka tuli oikeudessa todennetuksi, herättivät suurta mielikarvautta Itävallassa. Itävallan hallitus sekaantui asiaan niiden galicialaisten hyväksi, jotka olivat ottaneet osaa 1863 vallankumoukseen ja tulleet karkoitetuksi Siperiaan, ja muutamat heistä päästettiin takaisin kotimaahansa. Kohta v. 1866 metelin jälkeen parani yleensä kaikkien puolalaisten maanpakolaisten tila huomattavasti. Ja siitä he saivat kiittää kapinaa, — niitä, jotka olivat tarttu-

neet aseisiin, ja niitä viittä urhokasta miestä, jotka ammuttiin Irkutskissa.

Minulle ja veljelleni tämä kapina oli hyödylliseksi opiksi. Me tulimme selvästi näkemään, mitä merkitsi kuulua tavalla tai toisella armeijaan. Minä olin kaukana, mutta Aleksanteri oleskeli Irkutskissa, ja hänen eskadronansa lähetettiin puolalaisia vastaan. Onneksi sen rykmentin päällikkö, jossa veljeni palveli, tunsu hyvin hänet ja määräsi jonkin tekosyyin nojalla toisen upseerin johtamaan eskadronan liikekannalle asetettua osaa. Muutoin olisi Aleksanteri tietysti kieltäytynyt lähtemästä retkelle. Jos minä olisin silloin ollut Irkutskissa, olisin tehnyt samoin.

Me päätimme erota sotapalveluksesta ja palata Pietariin. Se ei ollut aivan helppoa, olletikin veljelleni, joka oli mennyt Siperiassa naimisiin; mutta vihdoinkin saatiin kaikki järjestetyksi, ja keväällä 1867 me matkustimme Pietariin.
